

Under Stora torget

Kulturlager och konstruktioner från det äldsta Uppsala

Under Stora torget

Kulturlager och konstruktioner från det äldsta Uppsala

Arkeologisk schaktningsövervakning

L1941:2293

Dragarbrunn 1:2

Uppsala kommun

Uppland

Joakim Kjellberg, Adam Hultberg & Malin Lucas

Med bidrag av Ebba Drugge, Rudolf Gustavsson, Ida Lundberg och Max Jahrehorn

Upplandsmuseets rapporter 2026:07

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Joakim Kjellberg, Adam Hultberg, Olle Norling, Stiftelsen Upplandsmuseet

BEARBETNING AV PLANER: Adam Hultberg, Stiftelsen Upplandsmuseet

OMSLAGSBILD: Arkeologisk undersökning på Stora torget i Uppsala. Foto Ebba Drugge, Stiftelsen Upplandsmuseet

BAKSIDESBILD: Stora torget i Uppsala efter genomförda markingrepp. Foto Olle Norling, Stiftelsen Upplandsmuseet

GRANSKNING: Anna Ölund, Stiftelsen Upplandsmuseet

UPPHOVSÄTT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas, Stiftelsen Upplandsmuseet

DIGITALT TRYCK: Kph, Uppsala

© STIFTELSEN UPPLANDSMUSEET, 2026

Upplandsmuseet
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018-169100
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	8
Bakgrund	10
Rapportens upplägg.....	9
Torgets och platsens historiska bakgrund.....	11
Tidigare undersökningar	21
Syfte, metod och genomförande.....	34
Schaktningsövervakningens förutsättningar, prioriteringar och genomförande	35
Undersökningsresultat	43
Kvadranter	44
Fynd.....	188
Analyser.....	207
Under Stora torget - Diskussion och konklusion	217
Skeden i områdets kronologiska utveckling.....	218
Avslutande konklusion och utvärdering gentemot de vetenskapliga frågeställningarna.....	237
Administrativa uppgifter	240
Referenser	241
Arkiv.....	241
Muntliga uppgifter.....	241
Litteratur	241
Bilagor, digitala	
Bilaga 1. Kontexter	
Bilaga 2. Fyndlista	
Bilaga 3. Dendrokronologi	
Bilaga 4. ¹⁴ C analys	
Bilaga 5. Osteologi – översiktlig analys	
Bilaga 6. Osteologi – fördjupad analys	
Bilaga 7. Makrofossilanalys	
Bilaga 8. Parasitanalys	
Bilaga 9. Konserveringsrapport	

Sammanfattning

Från januari till november 2022 genomförde Upplandsmuseets Avdelning för arkeologi, en schaktningsövervakning inom Stora torget i Uppsala. Undersökningen skedde på grund av omfattande arbeten i samband med modernisering av ledningsnätet inom torget och en därpå följande omgestaltung av Stora torget, med nya ytskikt och installationer. Arbetet skedde för Uppsala kommun och Uppsala Vatten efter beslut av Länsstyrelsen i Uppsala län.

Sammanlagt övervakades 25 olika undersökningsytor varav bevarade arkeologiska lämningar kunde dokumenteras inom 18 av dessa. De olika undersökningsytorna har i rapporten indelats i sträckor, ytor och friliggande schakt. Dessa har haft olika arbetssätt och dokumentationsmöjligheter där schaktsträckor i äldre och befintliga ledningsgravar framför allt dokumenterats i sektion medan större sammanhängande ytor med bevarade kulturlager kunnat undersökas genom plangrävning och stratigrafiskt. För sträckor och ytor har ett generellt kontextuellt dokumentationssystem använts. Det har därför varit möjligt att lägga samman tolkningen av resultaten den stratigrafiska bearbetningen i en gemensam och kronologisk skedesberättelse för hela torgytan. De friliggande schakten, främst för mindre lampfundament och liknande, har mestadels dokumenterats enskilt. Schaktdjupet för de enskilda undersökningsytorna var varierande beroende på äldre ledningsdragningars djup. För de flesta ytor finns kulturlager kvar under de nya ledningsdragningarna och konstruktionerna. Det var möjligt att ställvis undersöka ned till opåverkad markyta och tjockleken på de bevarade kulturlagren inom torgytan kunde på enskilda platser fastställas till omkring 2,5 meter och till ett djup av upp till 3,2 meter under dagens marknivå.

Under torgytan fanns av ett modernt gruslager med cirka en meters tjocklek. Därunder har sammanlagt 925 kontexter i 262 kontextgrupper dokumenterats och 1182 fyndposter insamlats från undersökningen. De undersökta lämningarna utgör spår av minst ett 30-tal byggnader, tre äldre gatu- och grändsträckningar i flera nivåer samt hundratals konstruktioner. Dessa kan kopplas till en framväxande och med tiden tät stadsbebyggelse med bostadshus och ekonomibyggnader så som förråd, verkstäder och fähus, hägnader, diken, brunnar, odlingsytor och gårdsplaner.

Den övergripande skedesindelningen har gjorts i sex skeden (Skede I-VI) och spänner över tiden från före 1150 fram till ca 1900. Under Skede I, tiden fram till mitten av 1100-talet, torrläggs området och en svagt sluttande ursprunglig markyta åt sydväst inom torget kan rekonstrueras på omkring +4,9–5,3 meter över havet. Inga spår av den tidigare förmodade lagunbildningen och möjliga hamnläge som diskuterats i tidigare Uppsalaforskning under Stora torget kunde ses vid undersökningen. Marken har i detta skede i huvudsak nyttjats för bete och aktiviteter kopplade till en närliggande bebyggelse. Den äldsta bebyggelse som kunnat iakttas etableras under Skede II, det vill säga perioden från 1150 till 1250. Samtidigt etableras en äldre och tidigare okänd Strandgata, parallellt med Fyrisån, inom undersökningsytan. En tätare miljö som visar tecken på en mer regelrätt stadsbebyggelse, indelad i tomter inom kvarter mellan gator och gränder, etableras under Skede III, det vill säga perioden från 1250 till 1400. Den tidigare Strandgatan får nu en ny och tydligare sträckning med anslutande vattugränder. Den största strukturella förändringen under Skede IV, perioden från 1400 fram till 1550, är att Strandgatan nu läggs igen. Sannolikt överflyttas dess funktion till den närmare än belägna pa-

rallellgata som motsvarar dagens Östra Ågatan. Under de eftermedeltida skedena V och VI, tiden från 1550 fram till statsregleringen 1643 och tiden från regleringen fram till ca 1900, är spåren av bebyggelse mer fragmenterade på grund av större påverkan från sentida markingrepp och ledningsdrainningar. För dessa skeden, särskilt Skede VI, finns dock bättre skriftligt källmaterial. För Skede V finns spår av bränder som kan kopplas med den stora stadsbranden 1543 och från Skede VI finns förutom själva Nya torget och stadsresidens byggda i sten, även spår av modernisering genom de äldsta ledningssystemen i staden.

För de medeltida Skedena II – IV ger fyndmaterial och provanalyser en bild av för perioden förhållandevis ordinära stadshushåll med ett relativt stort inslag av djurhållning och hantverk. De äldsta skedena I och II är mindre undersökta och fyndmaterialet ger färre ledtrådar till karaktärisering av bebyggelsens innehåll. En mer regel-

rätt stadsbebyggelse, med mångsysslande hushåll på stadsgårdar med markerade tomter, etableras under Skede III för att under Skede IV framstå som väl etablerad. I det eftermedeltida Skede V är resultaten mer fragmentariska och svårare att karaktärisera i fråga om status på hushåll och inriktning av aktiviteter. I Skede VI finns endast ett fåtal spår av bebyggelsen utmed det då etablerade torget och någon närmare karaktärisering låter sig inte göras utöver att en mer modern stadsbebyggelse nu börjat ta form, med ett för tiden större fokus på avfallshantering och hygien.

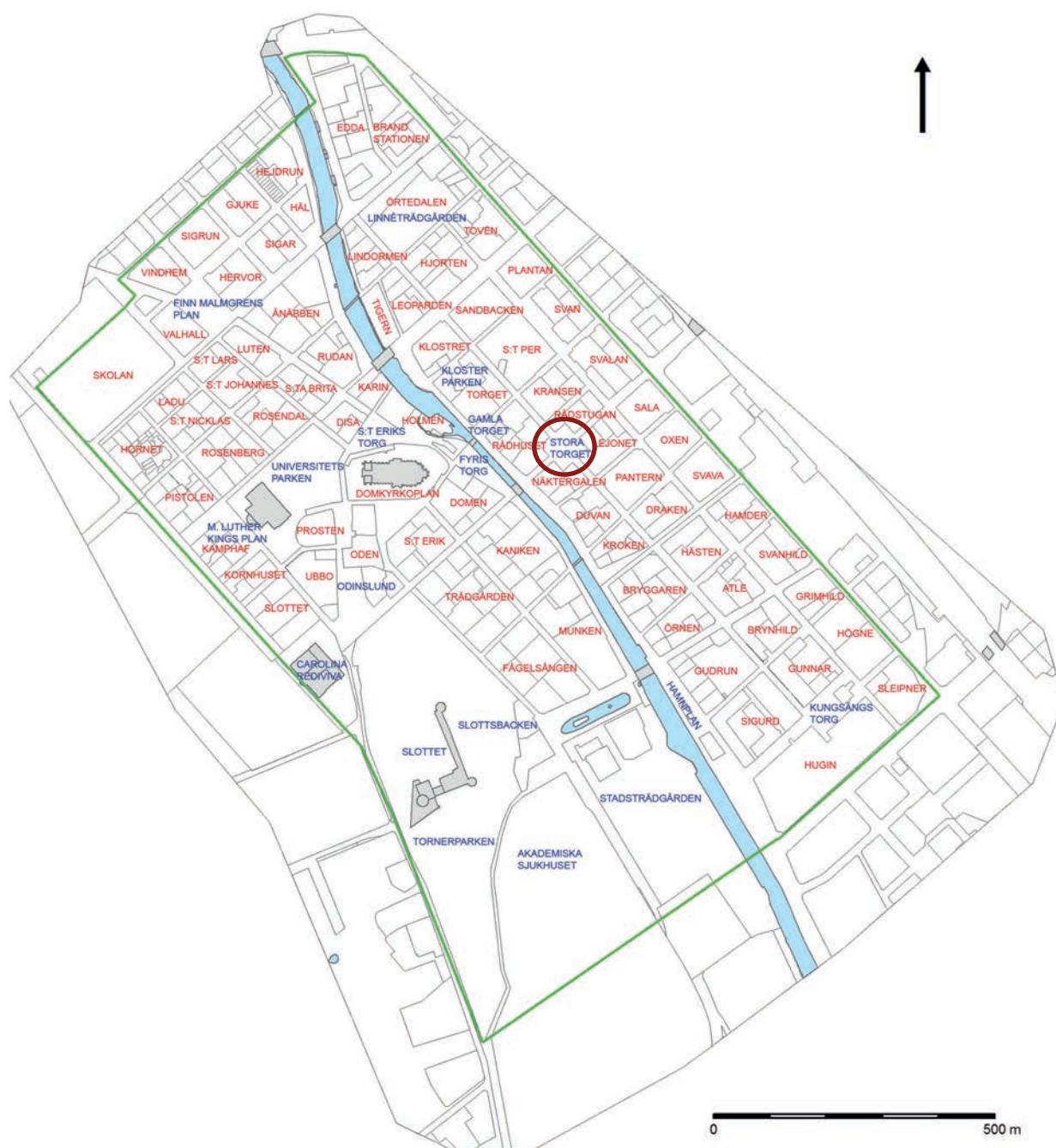
Schaktningsövervakningen resulterade i ett stort dokumentationsmaterial och rikt fyndmaterial från perioden 1150–1900, med tyngdpunkt i de medeltida Skedena II–IV och fram till 1550. Undersökningen har bidragit till en ny och djupare kunskap om bebyggelsen utformning och innehåll i en central del av det äldsta Östra Aros och senare Uppsala som inte varit föremål för undersökning tidigare.

Inledning

Under januari till oktober 2022 genomförde Upplandsmuseets Avdelning för arkeologi en schaktningsövervakning inom Stora torget i centrala Uppsala. Undersökningen föranleddes av att Uppsala kommun och Uppsala vatten planerade omfattande arbeten i samband med modernisering av ledningsnätet inom torget och en därpå

följande omgestaltning av Stora torget med nya ytskikt och installationer. Hela det berörda området ligger inom fornlämningsområdet för Uppsala stad, L1941:2293. Undersökningen för Uppsala kommun, Stadsbyggnadsförvaltningen, i enlighet med länsstyrelsens beslut, diarienummer 431-6584-2021, beslutsdatum 2021-12-16.

Figur 1. Karta över Uppsala stad med kvarter och fornlämningsområdet L1941:2293 (Uppsala 88:1) markerat med grönt. Aktuellt område och Stora torget markerat med röd cirkel.

Rapportens upplägg

Efter de inledande kapitlen som redogör för undersökningens bakgrund och förutsättningar, presenteras undersökningsresultaten enligt de 20 schaktsträckorna som schaktningsövervakningen omfattade.

I varje kapitel finns en allmän beskrivning av schaktsträckorna och deras arkeologiska förutsättningar. Varje kapitel redovisar samtliga ingående kontexter, deras kontexttyp (lager, nedgrävningar och konstruktioner) med förekommande grupp-tillhörighet, fasindelning samt påträffade fynd. Den inledande tabellredovisningen är uppställd i stratigrafisk ordning samtidigt som den på ett överskådligt sätt redovisar relevant information om de enskilda schaktssträckorna. Mer detaljerad information om lager, anläggningar och kontextgrupper finns i tabellen, tillsammans med en kort sammanfattning av fyndmaterialet samt tolkning av resultatet. Samtliga kapitel innehåller skalenska planer av plandokumenterade nivåer, samt i de flesta fall även sektionsritningar. Där sektionsritningar inte varit möjliga att upprätta framgår

det under respektive kapitel och där har höjdförhållandena i stället angetts i text. Varje kapitel innehåller också utvalda delar av fotodokumentationen från undersökningen. Efter redogörelserna för de olika schaktsträckornas kontexter följer en sammanfattning om fyndmaterialet. Analysresultaten redovisas därefter innan en sammanvägd och källkritisk diskussion förs om hur de olika grupperna och faserna relaterar till den övergripande kronologiska utvecklingen inom undersökningssytan och Stora torget.

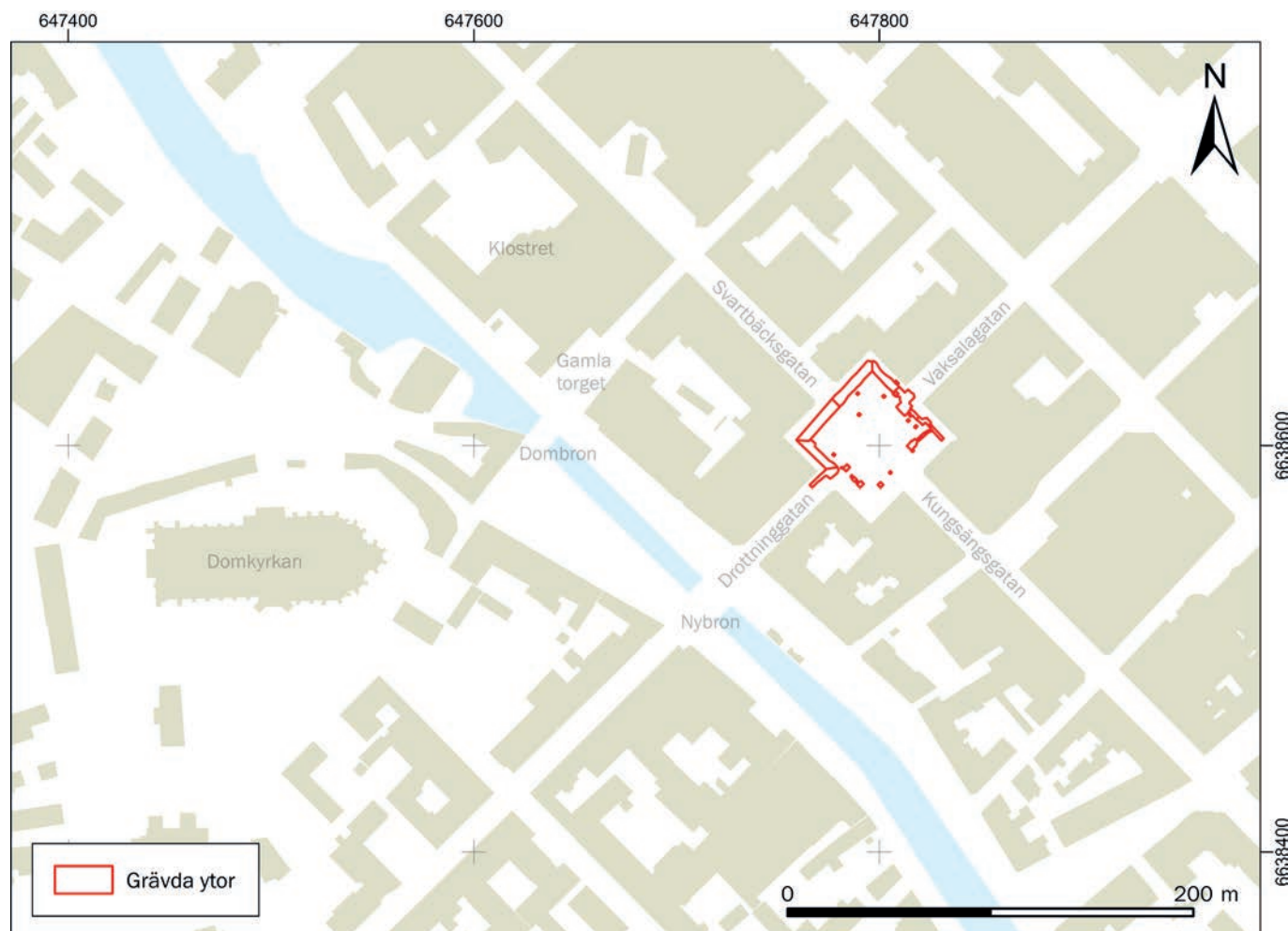
De avslutande diskussionskapitlen innehåller en kulturhistorisk tolkning i en sammanfattande kronologisk skedesberättelse, där undersökningsresultaten diskuteras med Uppsalas allmänna bebyggelseutveckling,

Kontextlista, fyndlista, dendrokronologisk och ¹⁴C analys, osteologisk analys, makrofossilanalys, parasitanalys och konserveringsrapport redovisas sist som bilagor. Dessa finns endast tillgängliga i digital form.

Bakgrund

Den berörda undersökningsytan ligger så gott som helt inom ytan för det som idag benämns Stora torget i den västra delen av Uppsala centrala stad och inom fornlämning L1941:2293. Stora torget ligger öster om Fyrisån och markytan före ombyggnationen låg på mellan 8 och 9 meter

över havet med de högsta värdena i torgets norra del och de lägsta i den södra. En mindre del av undersökningen berörde den till torget anslutande Drottninggatan. Till torget ansluter förutom Drottninggatan även Svartbäcksgatan, Vaksalagatan och Kungsängsgatan (figur 2).

Figur 2. Läget för Stora torget i centrala delen av Uppsala, med omgivande kvarter samt platser och byggnader omnämnda i texten markerade. Skala 1:3 500.

Torget och platsens historiska bakgrund

Stora torget, under namnet Nya torget, anlades i samband med den stora stadsreglering och modernisering av det äldre gatunätet som planerades 1643 och som genomfördes under senare delen av 1600-talet fram till en stadsbrand 1702. Namnet Stora torget, som ersättare för det äldre namnet Nya torget, finns belagt sedan slutet av 1700-talet (Wahlberg 1993:60).

Platsen där Nya torget anlades var inte central i den medeltida staden. Fram till när Nya torget anlades efter regleringen fanns ett äldre torg beläget strax nordväst därom, på platsen för dagens Gamla torget. Gamla torget anläggs efter anmodan om att staden måste uppföra ett nytt torg 1283 enligt en bevarad avskrift från 1572 (Dahlbäck m.fl. 1984:266, Kjellberg 2021: 100). Detta torg ersatte ett ännu äldre torg med okänt läge i den medeltida staden. Läget för stadens äldsta torg är omdiskuterat (se ex. Anund 2000), men det mesta tyder på att ett äldre, möjligen mindre, torg bör ha funnits i närheten av platsen för Gamla torget. Här fanns i vilket fall handelsbodar som domkyrkan har haft inkomster från sedan 1340-tal (Dahlbäck m.fl. 1984:261). Belägg finns på att bebyggelse vid gamla torget avlägsnats i samband med torgets nya anläggning (Kjellberg 2021:100). Det Gamla torget, med läget för stadens första rådhus, den enda äldre bro som omnämns över Fyrisån från

1286, och det angränsande Franciskanerkonventet i kvarteret Klostret från 1250 kan antas vara den medeltida stadens hjärta. Detta gäller åtminstone för den östra stadshalvan som dominerats av de borgerliga näringarna medan domkyrkan och dess rika bebyggelse av kanikgårdar och stenhus dominerat den västra sidan (se diskussion i Kjellberg 2021).

De primärkällor som med säkerhet kan knytas till bebyggelsen på platsen för Stora torget innan mitten av 1600-tal är mycket knapphändiga (se Dahlbäck m.fl. 1984: 263–266, 283–284). Detta beror sannolikt på att inga av stadens institutioner legat i dess omedelbara närhet. Här är man därför i stället hänvisad till äldre kartmaterial.

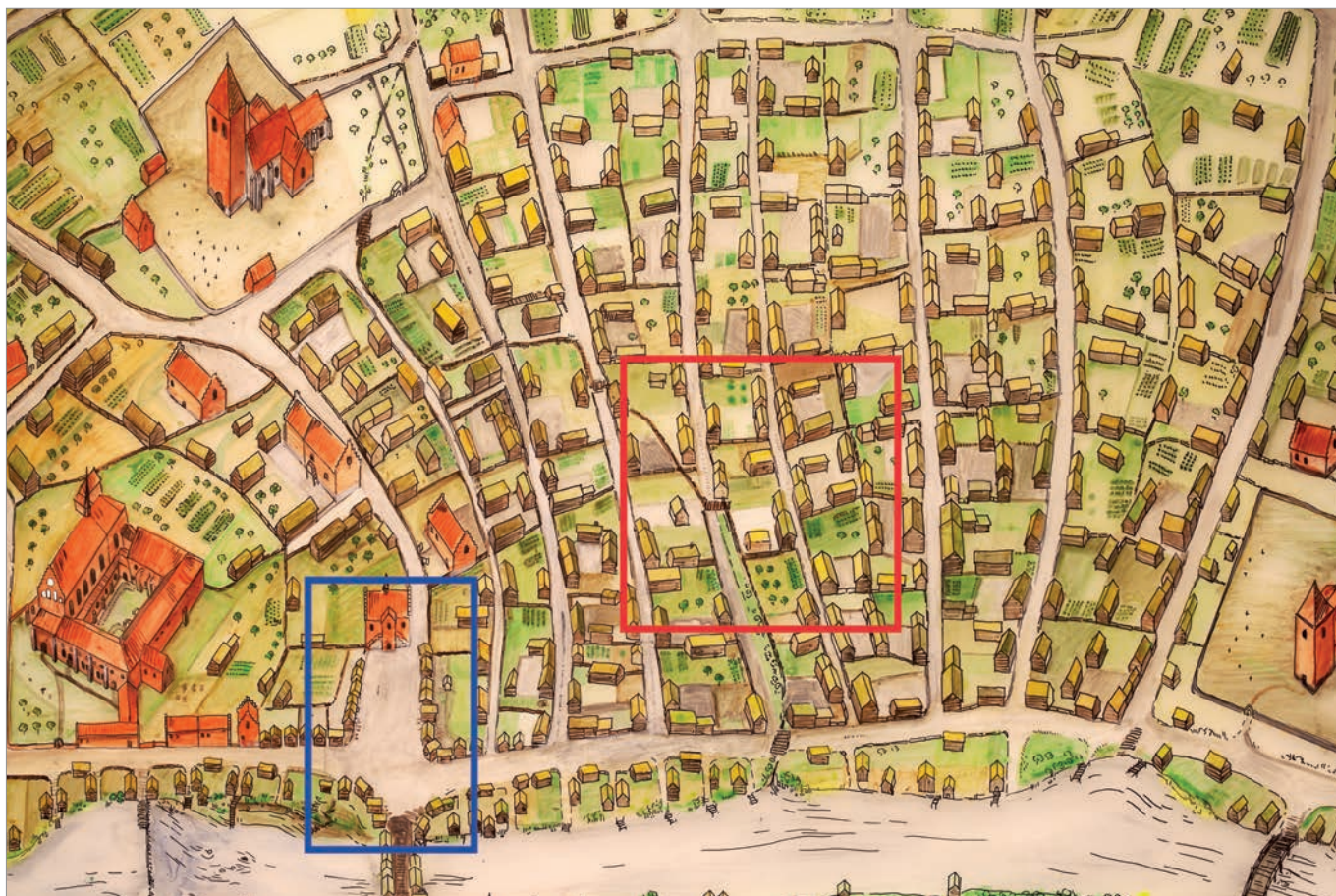
Som äldsta primärkälla finns den så kallade regleringskartan med ett äldre bebyggelseskikt som förevisar den befintliga bebyggelsen vid tiden för regleringen 1643 (se figur 3). Regleringskartans tillförlitlighet, särskilt för tiden före mitten av 1600-tal, har varit mycket omdiskuterad i den stadshistoriska och arkeologiska litteraturen. Den har dock visat sig ha en relativt god akkuratess även för äldre förhållanden, särskilt i samband med identifiering av arkeologiska lämningar i samband med undersökningar (se Anund m.fl. 2001).

Figur 3. Renritning av regleringskartan över Uppsalas då befintliga gatunätet och det planerade gatunätet. Renritningen är rektifierad mot dagens stående byggnader och upprättad av Emelie Lennvall och Joakim Kjellberg 2024. Skala 1:10 000.

För bebyggelsens utformning före regleringskartan är man hänvisad till de storskaliga rekonstruktionsförslag som upprättats i samband med arkeologiska undersökningar och stadshistoriska publikationer (Sundqvist 1953:422–426, Ljung 1954:83, Dahlbäck m.fl. 1984: 250, Redin 1976: 59, Cnattingius 1986, Syse 1993:18–19, Anund 2008, Kjellberg 2021:11, 101). Den mest detaljerade av dessa utgörs av en rekonstruktionsteckning och målning från 1986 av Lotta Hillbom utifrån de vid tiden befintliga arkeologiska undersökningsresultaten (figur 4). Framställningen återger en rekonstruktion av den äldre bebyggelsens hypotetiska utseende vid medeltiden slut och publicerades i Uppsala stads historia VII (Cnattingius 1986)

och framställdes i utställningen "Vårt Uppsala" på Upplandsmuseet från samma år. Här framställs bebyggelsen vid vad som ska bli Stora torget, under stor påverkan av de arkeologiska undersökningarna i det till torget närliggande kvarteret Kransen 1978–1980, som låga trähus inom relativt små men väl bebyggda tomter inom långsmala kvarter. Mellan Gamla torget och det som skall bli Nya torget ligger då två fullt bebyggda kvarter och bebyggelsen åtskiljs från Fyrisån i väster av en Allmänningegata utmed ån. Närmast ån återfinns ytterligare bebyggelse inom ett smalt område. Bebyggelsen på dessa ännu mindre tomter är i litteraturen ofta angiven som handelsbodas mot gatan och bryggor eller kajer ut mot vattnet.

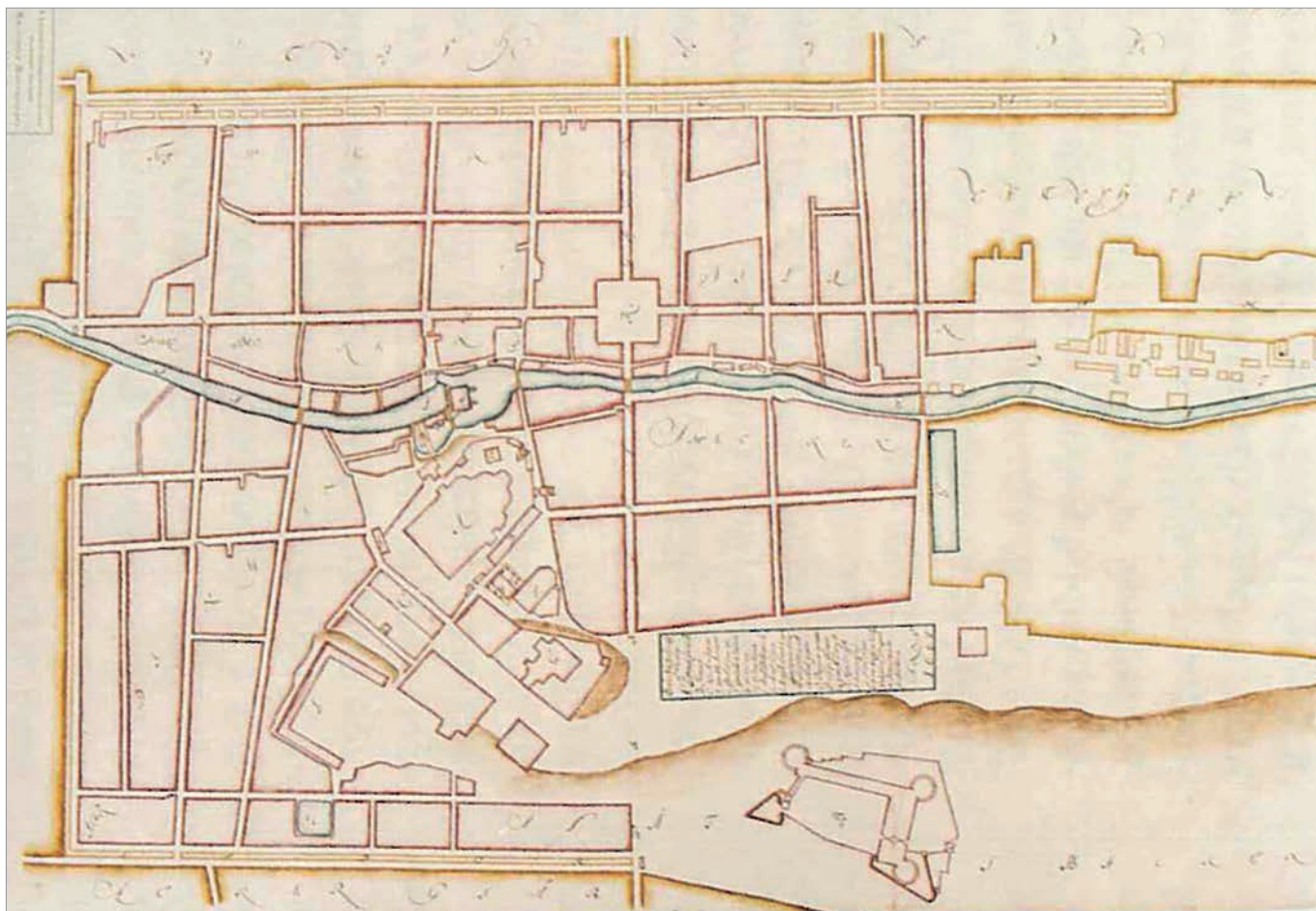

Figur 4. Rekonstruktion av det medeltida Uppsala från utställningen "Vårt Uppsala" på Upplandsmuseet. Underlaget för kartan gjordes efter det arkeologiska kunskapsläget 1986. Läget för det 1643 anlagda Nya torget har markerats med röd rektangel. Läget för det äldre och medeltida torget, dagens Gamla torget, och den öppna platsen ned mot Dombron över Fyrisån och mot domkyrkan har markerats med blå rektangel. Foto efter original av Lotta Hillborn: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Utifrån tidens ideal sker en stor stadsomvandling av Uppsala 1643, då drottning Kristinas förmyndarregering i februari tar beslut om att staden ska regleras. Gator och bebyggelse ska nu präglas av regularitet, gator skulle breddas och ett nytt torg skulle anläggas (Herdin 1932:56). Riksrådet Claes Fleming blev ansvarig för genomförandet och bakom arbetet låg stadsingenjören Anders Torstensson. Lantmätare Johan Åkesson var troligen den som tillsammans med Torstensson ritade regleringskartan (figur 5) och en mycket stor förändringsprocess av stadsrummet inleddes (Anund m.fl. 2001). Förslaget tycks till en början tagits emot väl av stadens borgare, men trots detta drog förändringsarbetet ut på tiden. Avhysning och relaterade marktvister drog ut på tiden. Trots uppmaningar från drottning Kristina dröjde det fram till 1647 innan stadens tullportar var upprättade på rätt plats och ladorna utflyttade till stadsgränsen. Välbeställda borgare passade på

att redan före torgets färdigställande 1650 köpa tomter invid torget. Här var det endast tillåtet att bygga stenhus. Att det var praktfulla byggnader som uppfördes vid torget vittnar Claes Edens (senare adlad Edenberg) hus om, som beskrivs som "det vackraste näst slottet" (Herdin 1932:69)

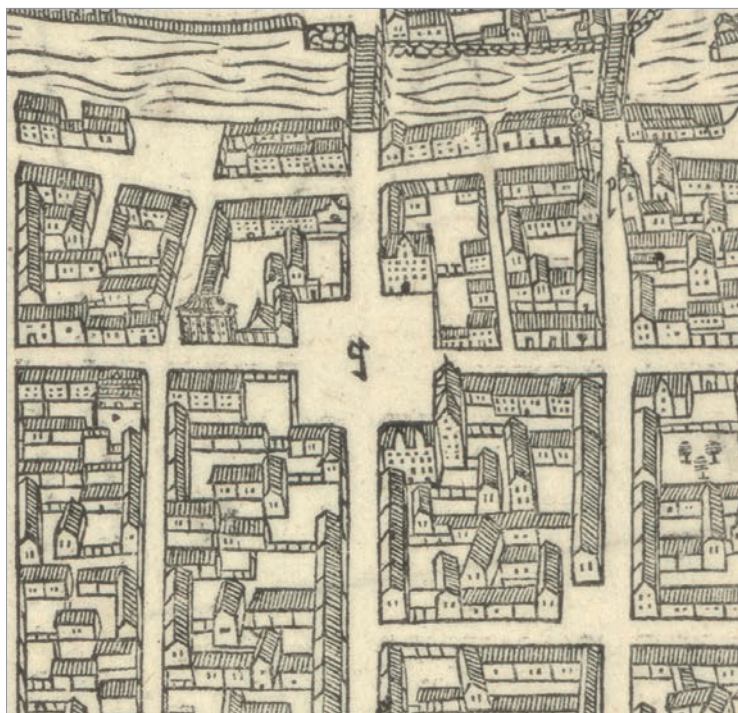
På Distingsmarknaden i februari 1650 kunde äntligen Nya torget invigas. Då hade man påfört 19 840 lass grus och sten, vilket levererats av stadsborna under fyra månader 1648. Utfyllnaderna hade lagts ut som torgyta för det Nya torget, samt vid Stora gatan, dagens Kungsängsgatan. Stadsborna hämtade främst materialet från Kasåsen och i området väster om slottet. (Herdin 1932:72). När torget stod klart var det i form av ett hörnslutet kvadratisk renässanstorg, som mätte 100 alnar på var sida. Från mittpunkten av torget hade man sikt genom staden åt fyra håll, mot tullportarna (Herdin 1932:64).

Figur 5. 1667 års karta över Uppsala stad som visar hur långt arbetet med stadens reglering kommit. En tydlig rutnätsstad har nu vuxit fram. Stora torget ses som en stor fyrkant där huvudgatorna möts. Ur Anund m.fl. 2001.

Regleringen av staden tog tid och först vid slutet av 1660-talet var den nya stadsplanen i stort sett genomförd, med nya kvartersbildningar där tomter och gator var fixerade. En viss uppfattning om hur tätbebyggd staden var i slutet av 1600-talet och vid 1700-talets början får vi från de så kallade huskartorna. För Uppsalas del finns tre huskartor, som ger en slags falsk perspektivbild över staden och dess bebyggelse. Den äldsta huskartan är upprättad 1679 (figur 6) och senare även en hus-

karta, troligen upprättad 1682, och en som visar tiden före stadsbranden 1702. De senare huskartorna bygger sannolikt på den första huskartan, dock med tillägg och förtydliganden (Anund m.fl. 2001). Vid Stora torget ses vid denna tid stora påkostade stenhus i flera våningar, med intilliggande lägre bebyggelse (figur 7). Dessa byggnader kom att slukas av elden i en stor stadsbrand 1702.

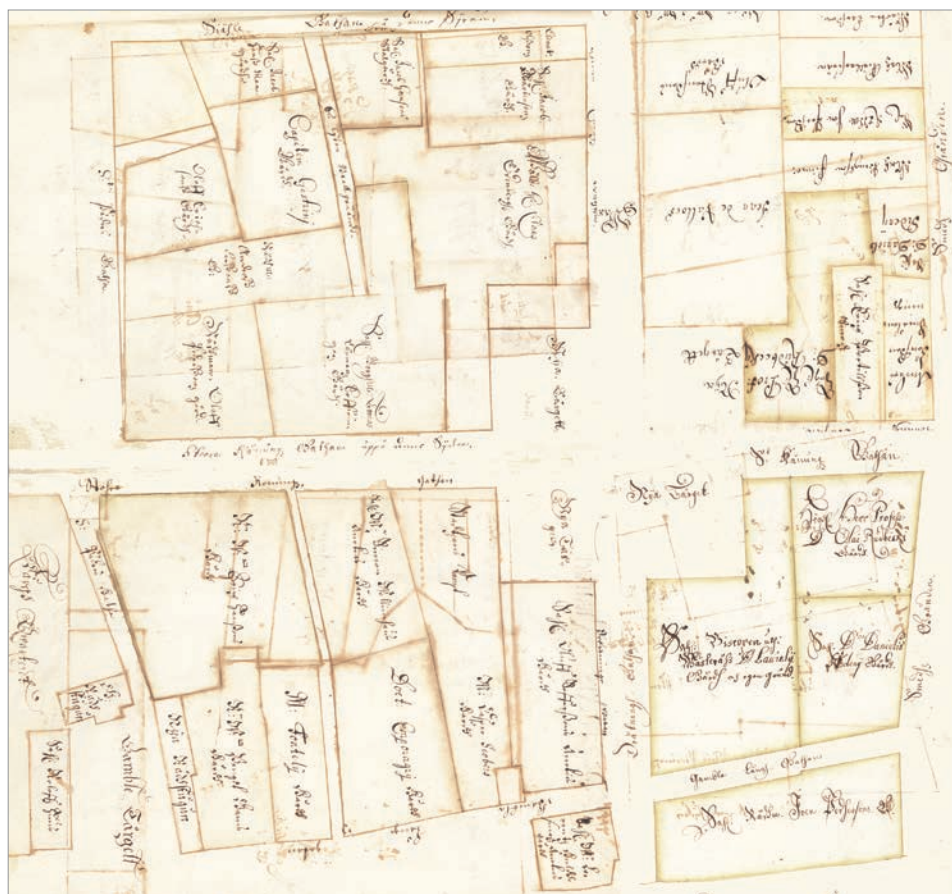
Figur 6. Utsnitt av Olof Rudbeck d.ä. huskarta över Uppsala stad, tryckt i Atlasbandet till Atlantica, 1679. Runt torget ses stora stenbyggnader. Observera att Fyrisån ligger i bildens överkant. Ur Anund m.fl. 2001.

Figur 7. Bebyggelsen vid Stora torget från söder med Fyrisån i förgrunden. Detalj av teckning i Olof Rudbecks Atlantica, Atlasbandet 1679. Gårdarna från vänster till höger anges som Sigfriddsons hus, Lohrmans hus och Edenbergs hus. Ur Ehn 1965: 73.

Stadens nya torg, som byggts utifrån europeiska förebilder, upptog en stor del av stadens yta, drygt 3500 kvadratmeter. Under slutet av 1600-talet uppförs påkostade privatpalats kring torget. Bland de första husinnehavarna var ambassadör Whitelock och handelsmannen, senare rådman

Claes Eden och adlad Edenberg. Vid torget införskaffar även professor Olof Rudbeck d.ä. två stora tomter som framgår av Boomans kvarter-skartor från 1671 visande tiden före stadsbranden (figur 8).

Figur 8. Sammanläggning av flera av Staffan Månsson Boomans kvarterskartor 1671 med kvarteren närmst runt Stora Torget. Alvinportalen, Uppsala universitet.

Ytterligare en viktig kartering görs av Lars Hoffstedt strax före stadsbranden. I de kvarterskartor som upprättas anges vem som innehar vilka tomter i staden, precis före stadsbranden 1702. I kvarterskartorna anges ägaren till tomterna i olika färger, där grönt visar att innehavaren äger tomten. Gulmarkerade tomter ägs av staden och rödmarkerade tomter ägs av akademien eller domkyrkan. Viss bebyggelse finns även utsatt på kartan och här ser vi för första gången att det finns bebyggelse på själva torget (figur 9). På kartan anas tre små byggnader på torgets sydöstra hörn, vid nuvarande Åhlénshuset. Två av byggnaderna är hopbyggda och en är friliggande och rödmarkerad. Byggnaderna har identifierats

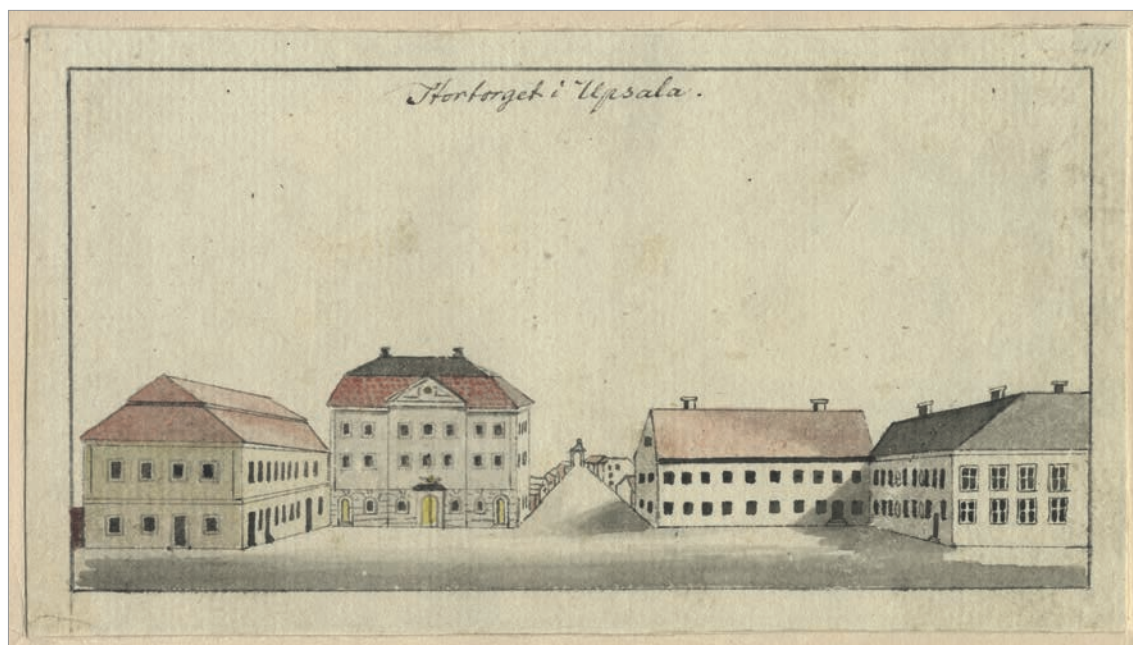
av Sten Nyman på Riksarkivet, via uppgifter i en senare avritning av Ivar Rydeberg med hänvisning till Hoffstedt (Rydeberg 1930).

Byggnaden i rött längst till höger har nummer 106 i Rydebergs plan och benämns Akademivaktens hus. Det är i praktiken studenthäktet, då universitetet var en egen jurisdiktion. Att byggnaden ritats med röd färg tyder enligt Sten Nyman, Riksarkivet (muntlig uppgift) på att den var uppförd i sten. De gula byggnaderna är enligt Rydebergs karta Mätarehuset (våghus) till höger och Stadsvaktens hus, det vill säga stadens häkte till vänster. Eftersom de är gulmarkerade har de enligt Nyman sannolikt varit av trä.

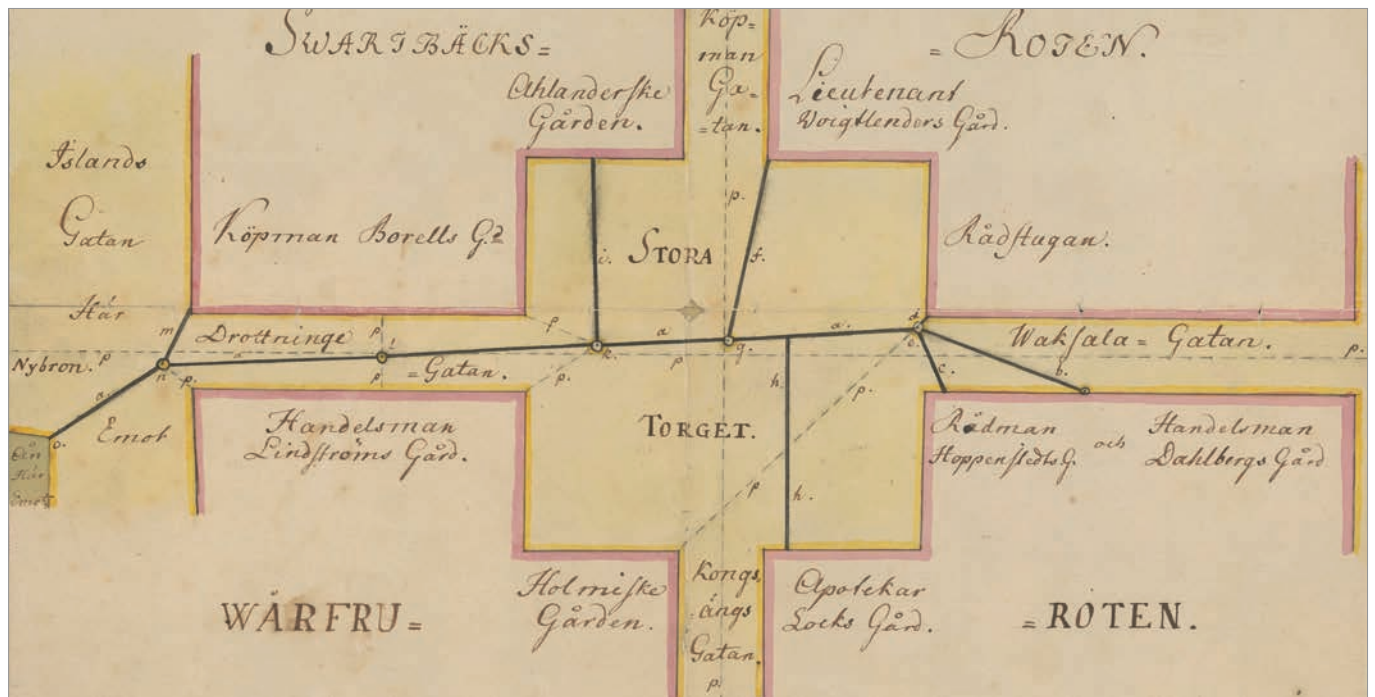

Figur 9. Sammanläggning av två separata kvarterskartor av Hoffstedt 1702 över kvarteren närmast omkring dagens Stora torget. Notera de markerade byggnaderna på själva torget. Dessa är enligt Sten Nyman på Riksarkivet angivna som Akademivaktens hus, Mätarehuset och Stadsvaktens hus.

Stadsbranden 1702 drabbade samtliga kvarter runt Stora torget och gick hårt åt samtliga tomter öster om Fyrisån (Hedin 1932). På de nedbrunna privatpalatsens källare byggdes nu nya hus upp, som inte var lika påkostade. På Edenbergska tomten på torgets nordöstra del byggdes dock ett nytt påkostat hus, som kom att användas som rådhus från 1710 (figur 10). Ifrån denna byggnad styrdes Uppsalas förvaltning. Stadens administrativa och kommersiella centrum hade flyttat till stadens nya, stora torg.

Figur 10. Vy från Stora torget och mot Vaksalagatan och Vaksalatullen 1790. Den höga byggnaden till vänster i bild kom 1710 att bli stadens rådhus. Akvarell av C.F Lundén, Alvinportalen, Uppsala universitet.

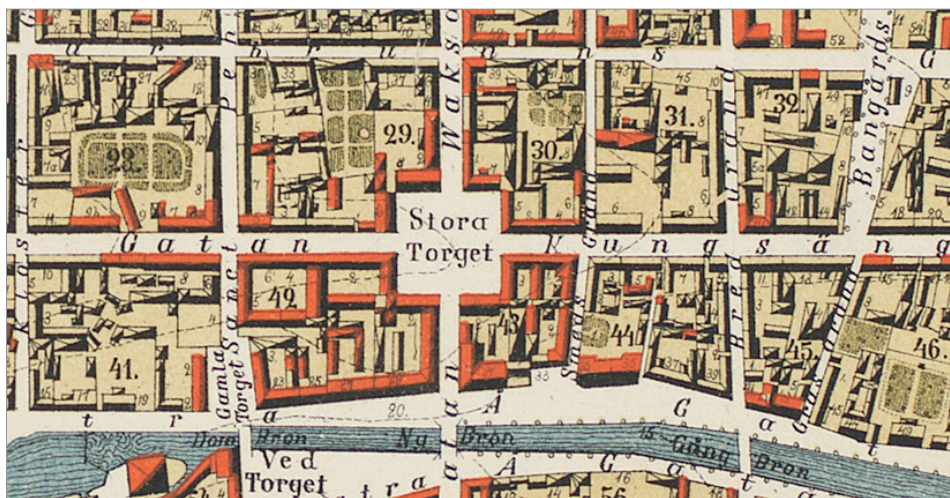

Figur 11. Vattenledningskarta över Stora torget från 1785. I Drottninggatan, över Stora torget och vidare mot Vaksalagatan leder en huvudledning med servis markerade. Observera kartans orientering. Ur Flygt 1995.

Redan under slutet av 1600-talet gjordes försök med att leda vatten i ledningar från Uppsala slotet ned till privata hus i staden. Det var professor Olof Rudbeck d.ä. som ledde dessa innovationer i den moderniseringsiver som rådde. Han lät bygga ut vattenledningssystemet med olika förgreningsledningar till privata fastigheter i Fjärdingen och Svartbäcken. Det äldsta kända avloppssystemet i staden kan härledas till 1700-talets slut. En tydlig besiktningskarta från 1785 anger att ledningarna över Stora torget är omlagda (Figur 11). Det inne-

bär att fastigheterna kring torget har haft vatten och avlopp dessförinnan (Flygt 1995:112–113, 146–147).

Bebyggelseutvecklingen i Uppsala är väl dokumenterad från 1800-talet och framåt, då vi ser en alltmer förtätad miljö. Kringbyggda kvarter med blandad trähus- och stenhusbebyggelse omgärdar innergårdar med odlingsytor, uthus och torr-dass. Den sena 1800-talets bebyggelse i Uppsala framgår av Robert Schumburgs karta upprättad 1882 (figur 12).

Figur 12. Bebyggelsen vid Stora torget 1882. Här ses stenhus längs gatorna och i kvarteren trähusbebyggelse och odlingsytor. Notera de inritade höjdkurvorna. R. Schumburg 1882, Alvinportalen, Uppsala universitet.

Stora torget blev från och med dess invigning 1650 en central mötespunkt i staden och det administrativa centrumet kom att flyttas till torget efter stadsbranden 1702. Det var på torget handel bedrevs och marknadsdagar hölls. Det var här man träffades, delade erfarenheter och skvallrade (figur 13 och 14). Torget och dess användning

var relativt oförändrad fram till tidigt 1900-tal. På 1880-talet köpte staden in och placerade en ljuskandelaber mitt på torgytan. Ljuskandelabern har därefter flyttats vid ett flertal tillfällen, till Vaksalagatan och S:t Eriks torg, för att nu återigen stå på Stora torget.

Figur 13. Torghandel i slutet av 1800-talet. Mitt på torget står den karakteristiska ljuskandelabern. I bakgrunden ses domkyrkans torn och till höger Lodénska huset. Gatan som leder ner från torget till vänster i bild är Drottninggatan. Foto Henri Osti, Upplandsmuseets bildsamling.

Figur 14. Stora torgets nordvästra del i slutet av 1800-talet. Här ses hästdragna kärror och människor i stadsmiljön framför stadens rådhus. Foto Henri Osti, Upplandsmuseets bildsamling.

När stadens nya spårvagnsnät invigdes 1906 blev Stora torget en kommunikativ knutpunkt i kommunaltrafiken (figur 15). Buss- och biltrafik följde på spårvagnstrafiken och Stora torget blev en genomfartsled, närmast liknande en cirkulationsplats med upphöjda refuger för väntande trafikanter. Fram till 1960-talet kördes bil på torget och på gatorna runt omkring. Därefter gjordes Svartbäcksgatan och Kungsängsgatan om till bilfria gågator. Spårvagnstrafiken ersattes med busstrafik på 1950-talet.

Torgetets hörnomslutna kvadratiske utformning finns kvar än idag. Många renässanstorg av likande storlek har i andra städer byggts bort och gjorts om, men i Uppsala finns det kvar. Torget är idag stadens naturliga mötesplats. Här hålls valmöten, demonstrationer och samtal och torget är en del av det demokratiska samhället. Torget är också ett attraktivt rum med uteserveringar, stadsliv och social interaktion.

Figur 15. Stora torget augusti 1939 med spårvagnstrafik, bilar och cyklister. Bilden är tagen från taket på en byggnad i kvarteret Näktergalen. Publicerad i *Uppsala Nya Tidning* 7 november 1998 med följande bildtext: "Stora Torget 1939 med fotgängare, bilar och spårvagnar. Hit anlande var sjätte minut spårvagnar från olika håll och de fortsatte sedan pinglande i de fyra olika väderstrecken. 14 år senare hade spårvagnarna ersatts med bussar." Foto Paul Sandberg, Upplandsmuseets bildsamling.

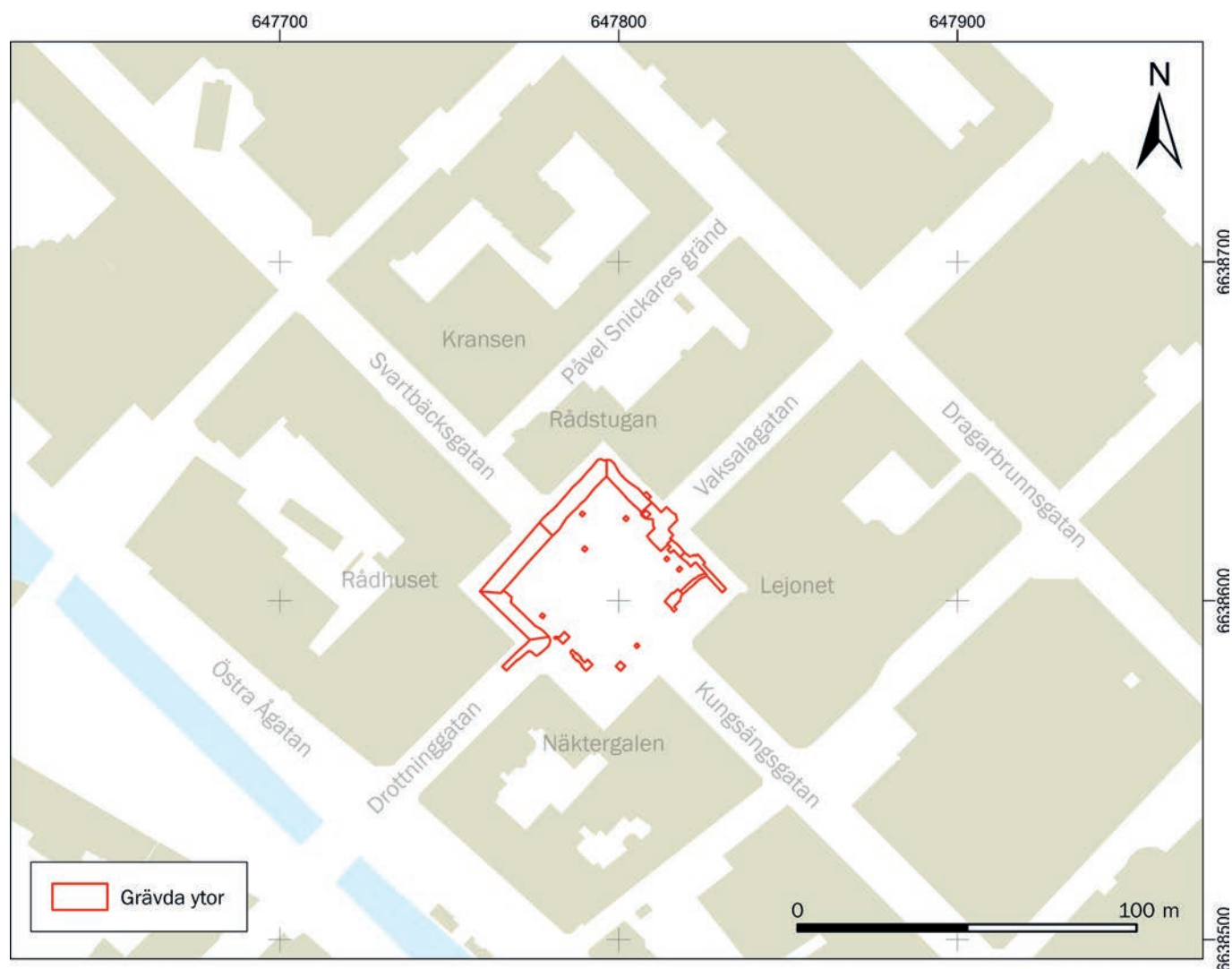
Tidigare undersökningar

Tidigare undersökningar på Stora torget i Uppsala har varit mycket få. Trots omfattande markarbeten utförts, inte minst i samband med nedläggningen av befintliga vattenledningar mm finns sparsam information om dessa. Kunskapen om den äldre bebyggelsen, före det att torget anlades i mitten

av 1600-talet, får vi till stor del hämta från kvarten och gatorna runt omkring. Här har påträffats spår av bebyggelse, främst trähus inom långsmala tomter, som går långt tillbaka i medeltiden och till stadens allra äldsta period.

Figur 16. Markarbeten på Stora Torget 1906. Gatan i bakgrunden är Vaksalagatan och vid huset i bakgrunden uppfördes året efter bilden är tagen ett stort bankhus. Till vänster i bild skymtar Rådhuset. Fotograf okänd, Upplandsmuseets bildsamling.

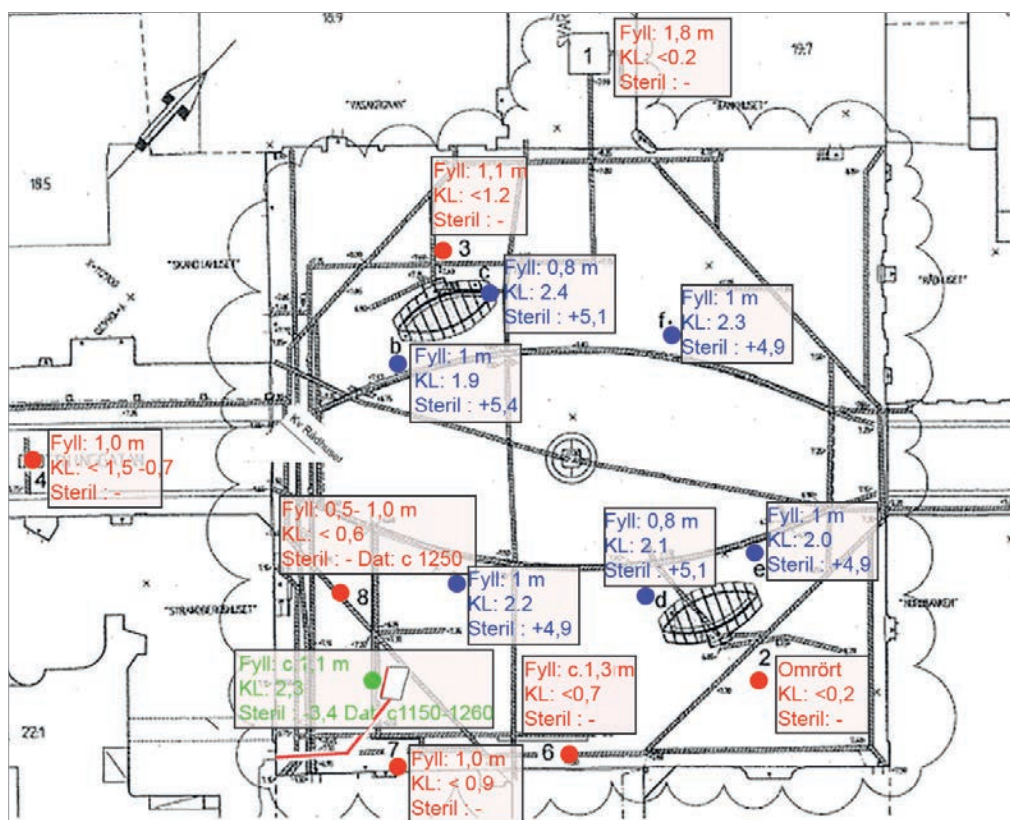

Figur 17. Orienteringskarta över Stora torget och de närmsta kvarteren och gatorna i Uppsala. Platser omnämnda i texten utsatta. Skala 1:2 000.

Stora torget

Ytterst få tidigare arkeologiska insatser har berört själva torget. I samband med den senaste omgestaltningen av Stora torget 1999 genomfördes ett antal borrhov för att kartlägga kulturlagertjockleken (Syse 1999, figur 18). Därefter dröjde det fram till 2010 då ett mindre schakt grävdes i torgets södra del, då en ledning skulle tryckas från

Stora torget till Svartbäcksgatan i höjd med Påvel Snickares gränd (figur 19). Schaktet dokumenterades delvis efter att grävningen påbörjats utan tillstånd. I sektionen kunde tjocka kulturlager konstateras och den opåverkade leran låg 3,4 m under dagens marknivå. Ett ^{14}C -prov från bottenlagret daterades till 1150–1260 AD (Ölund 2011).

Figur 18. Borrprov och undersökningsschakt med höjd över havet inom Stora torget. Uppgifter om fyllnadslagrets tjocklek, den dokumenterade kulturlagertjockleken och nivån för opåverkad markyta (steril) angivet i meter över havet enligt RH 00. Röda prickar markerar borrhov 1999 utan iakttagelse av opåverkad markyta. Blå prickar markerar borrhov 1999 med dokumenterad nivå för opåverkad markyta. Grön prick markerar läget för schaktet och 2010 års undersökning. Efter Syse 1999 och Ölund 2010 och sammanställt inför undersökningen på Stora torget 2022.

Figur 19. Översikt av Stora torget 2010 med läget för det då undersökta schaktet i torgets södra hörn. Notera torgets utformning med busskurerna och bussgatan som anlades i samband med den senaste omdaning av Stora torget 1999. Foto: Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Vaksalagatan

Vid schaktningar i Vaksalagatan 1965 dokumenterades bland annat en dräneringsränna med träskodda kanter i mitten av gatan (UM foto ark).

År 1984 gjordes en schaktningsövervakning i Dragarbrunnsgatan och i korsningen Dragarbrunnsgatan-Vaksalagatan. Här påträffades välbevarade kulturlager och resterna av en gränd som löpt i ungefär samma sträckning som Vaksalagatan. Gränden utgjordes av en småstenspackning med en underliggande risbädd (UM topografiska arkiv).

År 2008 gjordes en schaktningsövervakning för fjärrkyla längs Vaksalagatan, Dragarbrunnsgatan och Påvel Snickares gränd. Mellan Dragarbrunnsgatan och Kungsgatan påträffades i Vaksalagatan grusbeläggningar och risbäddar som antogs höra till gatans föregångare. Spridda rester av bebyggelse påträffades också, sannolikt från tiden både före och efter stadsregleringen. I Kungsgatan antydde de tjocka kulturlagren att de hörde till stadsdiket som efter regleringen låg i Kungsgatan.

Ett träledningsrör i Vaksalagatan som dendrodaterades till 1658/59 tycks ha mynnat ut i stadsdiket (Qviström 2011).

År 2021 utfördes en schaktningsövervakning i samband med ledningsarbeten i Vaksalagatan mellan Stora torget och Kungsgatan (figur 20). I schakten påträffades konstruktioner och kulturlager som kunde dateras till perioden mellan 1300-talet och 1700-talet. I sträckan mellan Dragarbrunnsgatan och Kungsgatan framkom rester av trähusbebyggelse, en brunn och odlingslager, samtliga daterade till 1300-talet. I anslutning till byggnationen påträffades skärvor av exklusivt venetianskt glas, vilket antyder en särskild miljö i detta område. I övrigt framkom lämningar efter odling, hägnader och en avfallsbinge från perioden 1500–1650, alltså tiden före stadsregleringen, när Vaksalagatan blir till. Från tiden efter regleringen finns tjocka utfyllnadslager och dräneringsrännor. Enstaka rester av bebyggelse från tiden efter stadsregleringen kunde också iaktas (Stenström 2022).

Figur 20. Ett av schakten i Vaksalagatan vid schaktningsövervakningen 2021. Byggnaden till höger uppfördes på tomten efter de arkeologiska undersökningarna i kvarteret Rådstugan. Foto mot sydväst, Karin Stenström, Upplandsmuseet.

Kungsängsgatan

År 2017 gjordes en schaktningsövervakning vid Forumtorget och i korsningen Kungsängsgatan-Smedsgränd, där välbevarade lämningar efter kulturlager och byggnadsrester från medeltid och tidigmodern tid påträffades (Sunding 2018a). Samma år är gjordes en schaktningsövervakning på Kungsängsgatan, där välbevarade konstruktioner och lager från medeltid undersöktes, liksom delvis bevarade lämningar från tidigmodern tid. I schaktet närmast Stora torget, i höjd med Smedsgränd kunde tre konstruktionsfaser urskiljas. En äldsta fas daterad till 1300-tal innehöll resterna av en byggnad med en rustbädd, stenfundament och en kubb. Den yngsta fasen kunde dateras till 1500-tal (Sunding 2018b).

År 2020 gjordes en schaktningsövervakning i Kungsängsgatan i samband med omgestaltning och ombyggnation av gågatan. Övervakningen skedde mellan Stora torget och Bangårdsgatan. Större delen av arbetena var ytmässiga och berörde inte äldre lager, men i schakt för exempelvis ledningar, brunnar och trädgropar kunde vissa iakttagelser göras. I schakten närmast Stora torget fanns bland annat kullerstensläggningar som sannolikt hört till innergårdar till tomter från perioden före stadsregleringen (figur 21). En kubb som troligen hörde till ett hus daterades till 1415–1515 (Lucas 2021).

Figur 21. Ett av schakten på Kungsängsgatan, i korsningen mot Smedsgränd, med kullerstensläggning. Foto mot söder, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Svarbäcksgatan

I Svarbäcksgatan har mycket få undersökningar gjorts i anslutning till Stora torget. Vid en schaktningsövervakning 2003 för byte av VA-ledningar iaktogs mindre partier av orörda kulturlager (UM arkiv).

En schaktningsövervakning 2010 berörde markarbeten i hörnet Svarbäcksgatan-Påvel Snickares gränd (figur 22). Trots många störningar i schakten kunde kulturlager med minst 2,2 meters mäktighet dokumenteras. Schakten grävdes inte ned till naturlig lera (Ölund 2011).

År 2017 gjordes en schaktningsövervakning precis nordväst om Stora torget. I schaktet kunde inga äldre lämningar iaktas (Sunding 2018b).

Figur 22. Schakt i korsningen Svarbäcksgatan-Påvel Snickares gränd som övervakades 2010. Foto mot öster, Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Drottninggatan

År 1958 dokumenterades en knuttimrad brunn i korsningen Drottninggatan-Östra Ågatan. Den påträffades 0,6 meter under gatunivå och var minst 1,60 meter djup (Upplandsmuseets topografiska arkiv).

År 2006 genomfördes en schaktningsövervakning i samband med ledningsbyten i Östra ågatan, där en mindre del berörde områden i och omkring Drottninggatan. De flesta schakten var störda men i ett schakt nära korsningen mot Drottninggatan kunde mindre kulturlagerrester dokumenteras (Kjellberg och Qviström 2008).

Delvis samma schakt som grävdes 2006 övervakades även 2022 då schaktet utökades något mot nordväst. Vid undersökningen skulle en äldre järnledning lokaliseras som skulle relinas och kopplas samman med de nya ledningarna som anlades inom Stora torget 2022. Här fanns endast omrörda kulturlager som påverkats av tidigare markarbeten (Kjellberg 2022, figur 23).

Figur 23. Schaktningsövervakning i korsningen Drottninggatan-Östra Ågatan 2022. Med inkopplingspunkten för VA ledningen som anslöt mot Stora torget och Sträcka 2C. Foto mot norr, Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Kvarteret Rådhuset

De äldsta spåren finner vi i kvarteret Rådhuset på Stora torgets nordvästra sida och närmast Fyrisån. Här finns bebyggelse från tidig medeltid och möjligen redan till yngre järnålder. Många av de äldre undersökningarna har dessvärre inga direkta dateringar, men kan ändå visa på vilken typ av lämningar som förekom inom kvarteret. År 1927 påträffades upp mot två meter tjocka kulturlager med träkonstruktioner och en risbädd (Beronius Jörpeland 2000).

År 1936 gjordes iakttagelser inom kvarteret i samband med rörnedläggningar. Schaktet tycks ha grävts från Östra Ågatan och upp mot torget. Bland annat påträffades ett vattenrör i trä, flera rester av golv, ett par flätverkshägnader och ett flertal brandlager. Schaktet grävdes som mest till tre meter under markytan (Upplandsmuseets topografiska arkiv).

Vid grävningsarbeten inom kvarteret 1949 påträffades också en vattenledning i trä. Dessutom iaktogs kulturlager 0,3 meter under gårdsplanen (Upplandsmuseets topografiska arkiv).

Arkeologiska undersökningar skedde år 1963 på en tomt i korsningen Östra Ågatan-Drottninggatan, den så kallade Thulegrävningen. Vid undersökningen påträffades bland annat knuttimrade brunnar, flera vattenrör i trä, lämningar efter minst 13 hus, de flesta knuttimrade, en kavelbro och en grusväg kantad av större stenar. Under Drottninggatan påträffades dessutom ett tegelvalv (Upplandsmuseets topografiska arkiv).

Ungefär mitt i kvarteret gjordes 1966 en kompletterande undersökning av den väg som påträffats 1963. Vägen var knappa tre meter bred och kantad med större stenar. De troliga resterna av en gärdesgård låg utanför vägen (Upplandsmuseets topografiska arkiv).

År 1972 gjordes en kontroll av schaktningsarbeten i kvarteret, närmare Gamla torget. Här kunde tjocka kulturlager, en stengrund samt stenläggningar iakttas (Upplandsmuseets topografiska arkiv). Ytterligare undersökningar gjordes samma år längre mot öster i kvarteret. Den äldsta bebyggelsen syntes i form av ett grophus med flätverksväggar som daterades till 1100-talet. Vidare lades en gränd ut på 1200-talet, då också en gles bebyggelse dokumenterats. Mot slutet av 1200-talet har en förtätning skett av bebyggelsen (Beronius Jörpeland 2000).

Ytterligare undersökningar i kvarteret Rådhuset gjordes 1974, då något närmare Svartbäcksgatan. Bebyggelseetableringen här tycks ha skett i slutet av 1100-talet, då bland annat en gata lades ut. Diken och gropar i bottenleran antyder emellertid aktiviteter även innan denna etablering. Övriga lämningar bestod av hus, en brunn, risbäddar och stenlagda ytor (Kjellberg 2021).

Närmare Stora torget undersöktes en yta åren 1975 och 1976 (figur 24). Flera nivåer av bebyggelse från och med mitten av 1100-talet kunde dokumenteras. Redan under 1200-talet förtätades gårdarna och platsen användes ännu mer intensivt från sekelskiftet 1300 när domkyrkan flyttar till staden. På 1300-talet skapades också en fastare tomtstruktur med gator längs med Fyrisån och tvärgränder ned till vattnet. Fyndmaterialet visar att här bodde personer ur stadens borgerskap, det vill säga främst köpmän och hantverkare.

I kvarterets norra del gjordes också undersökningar 1975–76. Dessa är inte avrapporterade men från schaktet som togs upp 1975 fanns ett garverikar i schaktets botten och även slagghögar, något som visar på hantverksaktiviteter i denna del av kvarteret Rådhuset (Beronius Jörpeland 2000).

Figur 24. Arkeologisk undersökning i kvarteret Rådhuset 1976. I bakgrunden skymtar Stora torget och Åhlénshusets äldre fasad. Foto: ATA.

Kvarteret Kransen

Kvarteret Kransen omfattade tidigare ett större område, men efter att Påvel Snickares gränd öppnades genom kvarteret 1972, fick den södra delen i stället namnet kvarteret Rådstugan (Wahlberg 1994:64).

I kvarteret Kransen, på Stora torgets nordöstra sida, gjordes 1978 en av de största undersökningarna i Uppsalas arkeologihistoria (figur 25a och 25b). Undersökningen visade att stadsbebyggelsen expanderade längre upp från Fyrisån under

1300-talet (Gustafsson och Ehn 1984). Även om den undersökta ytan i kvarteret Kransen inte direkt ansluter till torget ger den oss arkeologer en bild av hur det kan se ut under Stora torget.

Även i andra änden av kvarteret har undersökningar gjorts. Här påträffades vid en undersökning 1965 murarna till en tegelbyggnad och en nedbrunnen träbyggnad. Dessutom framkom delar av bogårdsmuren till S:t Perskyrkan (Uppsalas museets topografiska arkiv).

Figur 25a (till vänster). Illustration av den medeltida bebyggelsen på en av de stadsgårdar som undersöktes i kvarteret Kransen 1978. Tomten har anlagts längs med en medeltida gata och de låga trähusen var byggda runt en stenlagd gårdsplan. Husen hade trä, torv- och halmtak och har varit både bostäder och ekonomibyggnader så som förråd och fåhus. Figur 25b (till höger). Utgrävningsfoto av bebyggelsen under 1400-talet (efter Ehn & Gustafsson 1984, ur Kjellberg 2021).

Kvarteret Rådstugan

I kvarteret Rådstugan som tidigare var en del av kvarteret Kransen, gjordes en större undersökning av två ytor 1980 (figur 26). Undersökningen resulterade i välbevarade medeltida kontexter, bland annat husgrunder och en gränd. Lämningarna kunde dateras från 1200-tal till 1500-tal. Den

första bebyggelsen kunde dateras till sekelskiftet 1300, men upphörde sedan för att återkomma i början av 1400-talet. Kulturlagren var som tjockas cirka 1,8 meter och innehöll välbevarat organiskt material. Runt 8000 fynd kunde tillvaratas från undersökningen (Syse och Kjellberg 2007).

Figur 26. Det norra schaktet vid 1980 års undersökningar i kvarteret Rådstugan och närmast angränsande till schaktet i Vaksalagatan 2021. Foto Bent Syse.

Kvarteret Lejonet

Mycket få arkeologiska iakttagelser har gjorts i kvarteret Lejonet. En brunn med laxade knutar i kvarterets norra del finns på en ritning i Upplandsmuseets topografiska arkiv.

I kvarterets södra del gjordes 1936 en undersökning på Mellanderska järnhandelns gård. Dokumentationen består av en anteckningsbok i Upplandsmuseets topografiska arkiv. Ett stort antal konstruktioner påträffades, bland annat syllstenar, pålar, kubbar, plankgolv och flera brunnar i resvirke (Upplandsmuseets topografiska arkiv).

Från 1939 finns en observation från kvarterets södra del som omnämner ett cirka 1,3 meter tjockt kulturlager under mycket tjocka fyllnadslager (3,5 meter). I kulturlagret har ett tråg påträffats. I kvarteret Lejonet har också en kniv med dekorerat skaft med bland annat guldinläggningar påträffats (Qviström 2011:13).

En nyligt avslutad schaktningsövervakning i källaren till det före detta bankhuset har påvisat rester av bebyggelse och en äldre gata (muntlig uppgift Adam Hultberg, Upplandsmuseet).

Kvarteret Näktergalen

En undersökning gjordes 1934 i kvarteret Näktergalen på torgets sydöstra sida (figur 27). Tomten hade sedan slutet av 1600-talet tillhört Olof Rudbeck d.ä. Här hittades flera äldre stenhus vid sidan av mycket omfattande arkeologiska lämningar av medeltida bebyggelse. Flera trähus i olika byggnadstekniker påträffades också (Sundquist 1935).

Tyvärr är den arkeologiska dokumentationen till stora delar obearbetad och även om undersökningen för tiden var modern så saknar vi med dagens mått en del kunskap om de arkeologiska lämningarna och deras ålder. Vad som däremot finns är ett relativt stort och varierande fyndmaterial från 1200-talet och framåt. Här finns bland annat flera vackert snidade trädetaljer till byggnader, bland annat svarvade balusterdockor som kan ha ingått i räcket till en svalgång (Qviström 2019:207) Stora mängder av föremål tillvaratogs, troligen tillhörande några av stadens mer förmögna hushåll. Här påträffades också lämningar efter murade byggnader och medeltida källare som delvis låg under Stora torget.

Vidare ska fragment av ett människokranium också ha påträffats i kvarterets sydvästra del och angränsande till Smedsgränd (Redin 1979, Anund 1999:104).

Figur 27. När det skulle byggas nytt i kvarteret Näktergalen 1934 kunde en del arkeologiska lämningar dokumenteras. Bland annat fanns här flera hus och murade källare från medeltid. Fotograf okänd, Upplandsmuseets bildsamling.

Övriga iakttagelser och uppgifter om äldre förhållanden

Vid sidan av ovannämnda undersökningar finns även en mängd mindre och enskilda iakttagelser både från Stora torget och i närliggande kvarter. En del mer fantasieggande och spektakulära fynd har gjorts i närområdet. Detta tillsammans med det faktum att så få äldre faktiska undersökningar genomfört, har resulterat i en livaktig diskussion och spekulationer kring vad som funnits under Stora torget som framkommer i forskning och stadsöversikter.

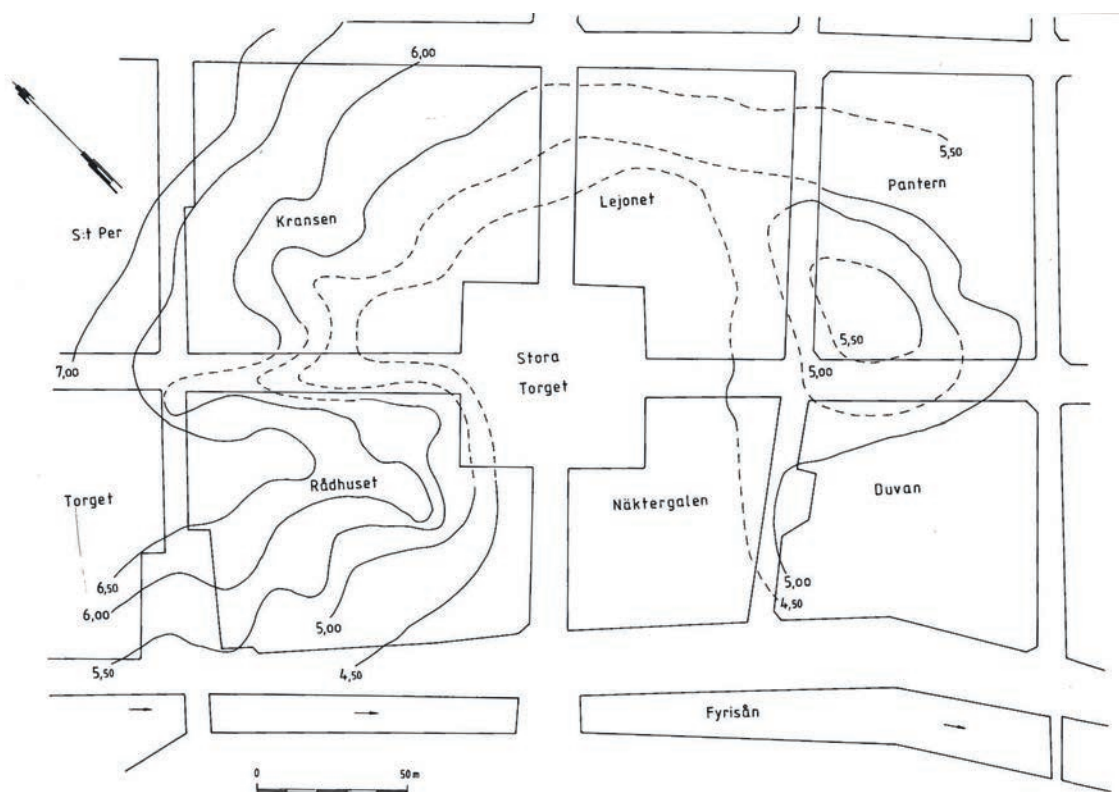
Bland annat hittades vad som tolkats som en dopfunt i trä (figur 28) på torgets västra del 1962 eller 1963. Det skulle dock dröja ända till 1999 innan fyndet fick större uppmärksamhet och då genom en artikel av Johan Anund i årsboken Uppland (Anund 1999). I artikeln redogör Anund för fyndsammanhanget och tolkar föremålet, med paralleller i framför allt från Norge och Sverige, som en trädopfunt. Han har även låtit datera föremålet med dendrokronologi till avverkat mellan 1300–1320, och konstaterar att den med all sannolikhet är tillverkad under början av 1300-talet (Anund 1999:99). Även om det redogörs för flera tolkningar kring varför föremålet finns på Stora torget gör Anund antagandet att det är frågan om en kasserad dopfunt från en kyrkobyggnad eller kapell. Han menar vidare att den depone-rats nära en tidigare okänd kyrkplats, möjligen även en kyrkogård, och troligast kan kopplas till Helgeandshuset på andra sidan Fyrisån, eller ett läge för äldsta Mariakyrkan, senare Vårfrukyrkan (Anund 1999:105-106). Ett äldsta läge för Mariakyrkan i eller nära kvarteret Rådstugan har även på andra grunder föreslagits av Carlsson och Lovén i en artikel från 2014 (Carlsson & Lovén 2014).

Fyndplatsen kan bara anges ungefärligt i det nordvästra hörnet av torget då fyndet vid påträffandet redan var upptaget med maskin och schaktet igenlagt (Anund 1999:98). Fyndet gjordes inom det som vid undersökningen 2022 benämns Kvadrant 1. Då grävningsarbetena 1962 och 1963 med stor sannolikhet var kopplade till de äldre vattenledningsdragningarna på Stora torget är det troligt att fyndet ska ses i samband med de medeltida lämningar som dokumenterades inom Sträcka 2A och 2B vid 2022 års undersökning (se undersökningsresultat för Kvadrant 1 nedan).

Figur 28. Ett föremål tolkat som en trädopfunt påträffades i samband med schaktningar på Stora torget under 1960-tal. Fyndet finns idag i Upplandsmuseets samlingar (UM27237) och har daterats till tidigt 1300-tal. Foto: Okänd fotograf, Upplandsmuseets bildsamling.

I samband med de tidigare nämnda undersökningarna i kvarteret Kransen under sent 1970-tal och genom publiceringen av Uppsala stads historia VII 1986, lanserades en hypotes som fått stor påverkan på tolkningarna av den tidigare bebyggelsen inom Stora torget. Denna gör gällande, utifrån vid tiden tillgängliga höjduppgifter, att området vid Stora torget ska ha varit en del av en lagunbildning (figur 29). Lagunen ska ha haft vattenkontakt till Fyrisån och området ska då ha utgjort ett äldsta hamnläge i staden. Denna hypotes publicerades för första gången i samband med den populärvetenskapliga redovisningen av undersökningarna i kvarteret Kransen och återupprepades i en artikel om Uppsalas äldsta topografi (Ehn & Gustafsson 1984; Gustafsson 1986). Ursprunget verkar således vara undersökningen i kvarteret Kransen och de grundtopografiska observationer som gjordes där, samt en tidig rekonstruktion av den ursprungliga markytan i området av Bent Syse utifrån nivåuppgifter i Medeltidsstaden (Redin 1979).

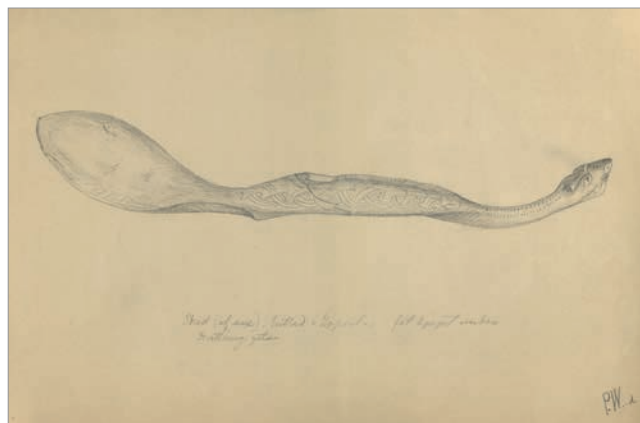
Figur 29. Rekonstruktion av den ursprungliga marknivån i området runt Stora torget som har använts som underlag för en hypotetisk lagunbildning och ett äldsta hamnläge i tidigare litteratur om det äldsta Uppsala. Ur Ehn & Gustafsson 1984.

Förutom äldre uppgifter om fynd av båtar i närheten av torget verkar särskilt en kraftig träskodd ränna i Kransenundersökningen, med fall i riktning mot torget, ha tilldragit sig spekulationer. Rännan som daterats till 1200-talet har förmått avleda stora vattenmängder vilka antagits mynna i en svacka eller sänka på torget (Ehn & Gustafsson 1984:20, Gustafsson 1986:102–104). Trots försök att i efterhand kontrollera den ursprungliga rekonstruktionen har inte den mätdata som användes kunnat rekonstrueras (Bent Syse muntligen). Då inga observationer under lång tid funnits från själva torgytan har lagunen fått fortsätta vara hypotetisk, men denna idé har därefter fått spridning bland såväl arkeologer som historieintresserad allmänhet. Som redogjorts ovan ger borrhörens från 1999 och undersökningen 2010 (Syse 1999, Ölund 2011) inget stöd för förekomsten av en sådan lagunbildning.

Frågan om en hamns läge i det äldsta Uppsala har också fått näring och inspiration från flera äldre fynd i området nära Stora torget. Strax väster om Stora torget, längre ned i Drottninggatan

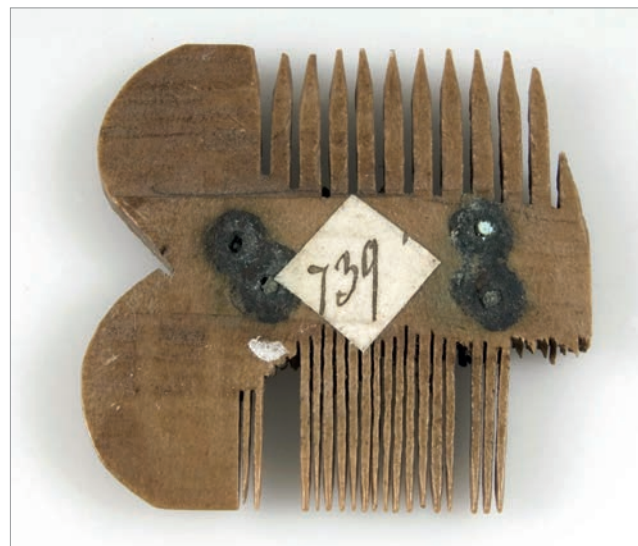
och mot Fyrisån, finns uppgifter om att ett eller möjligen flera skepp ska ha påträffats vid grundläggningsarbeten under 1800-tal eller 1900-talets början. Uppgifterna och fyndomständigheterna kräver dock en viss utredning.

Magnus Källström, Riksantikvarieämbetet, har i en blogg uppmärksammat de tidiga uppgifterna i ett brev från Uppsalaprofessorn Carl Säve daterat 1868. I brevet omnämns ett fynd av en träsked (figur 30) "hvilken skaft slutar med ett drakhufvud, likt det å runstenarne". Enligt Säve ska skeden ha hittats, tillsammans med flera fornsaker, under Drottninggatan "vid en grundgräfnings här i Uppsala för 20–25 år sedan fanns, vid 12–14 fots djup under gatan". Källström gör vidare kopplingen mellan skedens dekor och uppgifter om en möjlig hamn i området (se ovan) att skeppet skulle kunna vara av vikingatida ursprung och möjligen dateras till 900-tal (Källström 2019). I Gustavianums samlingar finns också två valrosskranier, tre kammar och en islägg som också kopplas till detta fynd i Drottninggatan (Zachrisson 2022:70).

Figur 30. En träsked från Uppsala som enligt uppgift hittats i skeppet. Efter original i Carl Säves samling (ATA) publicerad av Källström 2019.

Ett i sammanhanget intressant fynd förvaras idag på Upplandsmuseet. Detta är en kam med inventarienummer UM181 (figur 31), tillverkad av ben och anges vara inkommen 1910, alltså mer än 70 år efter fyndet av skeppet och skeden. Enligt uppgifter i föremålsdatabasen ska denna också vara "funnen i ett Drakskepp som ligger i leran delvis under Lundequistska bokhandeln i Uppsala" och bokhandeln låg vid denna tid i kvarteret Näktergalen vid hörnet Östra Ågatan-Drottninggatan (Schütz 2009:136, figur 32). Fyndet har alltså samma märkning som fynden i Gustavianum (Nr 739) och kommer alltså ursprungligen från samma skeppsfynd. Kammen, som är av typ 5, kan med paralleller i andra Uppsalafynd dateras till perioden 1200–1350. De två övriga kammarna från fyndet är ytterligare en kam av typ 5 och en kam av typ 4 med profilerade ändskivor som vanligen dateras 1200–1500 (Kjellberg 2021:162-163)

Figur 31. En kam (UM181) ur Upplandsmuseets föremåls-samling som uppges vara hittat i ett "drakskepp". Kammen har ursprungligen hört samman med skeden och andra fynd. Kammen är en sammansatt dubbelkam av medeltida typ och kan dateras till perioden 1250–1350. Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Det är därmed klarlagt att kammen från "drakskeppet" vid bokhandeln är samma skepp som där träskeden och valrosskallarna påträffades omkring 1840. Källström skriver också att Sæve aldrig uttryckligen anger att skeden är hittad i båten, så som kammen sägs vara. I vilket fall så är den av Källström föreslagna dateringen av skeden till 900-tal och dateringen av kammarna århundraden isär. Även en senare dateringen av typen av sked är möjlig, då formen förekommer i andra Uppsalamaterial under 1100-talets senare del och 1200-talets början (jämför F44 i kvarteret Rådhuset; Kjellberg 2021:197). Därmed tyder det mesta på att fynden i eller vid det påstådda drakskeppet är hopade fynd med en vidare dateringsram och att bara ett skepp har iakttagits vid fyndtillfället, vilket i sig är intressant med tanke på diskussionerna om stadens tidigaste hamnläge. Skeppet, som vidare sägs ligga snett ut under Drottninggatan från kvarteret Näktergalen, ligger förhoppningsvis kvar täckt av omkring fyra meter lera.

Figur 32. Läget för de äldre fynden och ett skepp djupt ned i leran vid Lundequistska bokhandeln i Uppsala. Bokhandeln låg då vid hörnet av Drottninggatan och Östra Ågatan. Foto från 1942 av Gunnar Sundgren i Upplandsmuseets bildsamling.

Syfte, metod och genomförande

Hösten 2021 påbörjades planeringen inför kommande arkeologiska insatser som skulle ske i samband med Uppsala kommuns upprustning av Stora torget. Länsstyrelsen beslutade markgreppen skulle ske genom en arkeologisk schaktningsövervakning. Syftet var att dokumentera framkomna lager och konstruktioner samt ta tillvara på fynd. Arbetet skulle genomföras med en god vetenskaplig kvalitet i enlighet med Kulturmiljölagen Kap 2.

Som framgår av föregående kapitel hade få tidigare arkeologiska undersökningar genomförts på torgytan. Inför uppdraget fanns uppgifter om att ytan täcktes av ett ca 1 meter tjockt gruslager. I södra delen av torget fanns tidigare indikationer om att kulturlagren kunde vara ca 2,3 m tjocka under gruslagret. Förkunskapen kring den arkeologiska situationen var därmed mycket begränsad.

Det arkeologiska fältarbetet startade i mitten av januari 2022 och markgreppen dokumenterades löpande utefter arbetsföretagets planering. För att arbetet skulle fungera bra för alla parter fördes en kontinuerlig dialog mellan Uppsala kommun, Länsstyrelsen och Upplandsmuseet.

De ingrepp som har gjorts i fornlämningen har på grund av arbetsföretagets art haft begränsade förutsättningar att besvara enskilda vetenskapliga frågor, exempelvis platsens ursprungliga topografi. Kulturlagren kom inte att grävas ned till opåverkad nivå, då önskat djup var uppnått.

Den övergripande dokumentationsmetoden har utgjorts av sedvanlig plan- och sektionsdokumentation av bevarade kulturlager och konstruktioner. I de delar som kom att beröra ingrepp i tidigare ostörda kulturlager tillämpades en generell kontextuell dokumentation där så var möjligt. Med detta menar vi en tillämpad och sedan 1990-talet vedertagen kontextuell undersökningsmetod baserad på vad som tidigare kallades single-context dokumentation. Detta innebär att varje framgrävd kontext (ex. lager, nedgrävningar, trä- eller stenkonstruktioner) undersökts och dokumenteras separat och relateras till andra kontexter utifrån sitt stratigrafiska sammanhang (Se ex. Roscams 2001).

I rapporten och i analysen av stratigrafin har välkända begrepp som kontext – kontextgrupp – fas används. Dessa begrepp utgör en hierarkisk tolkningsstruktur där kontexten utgör den minsta byggstenen i kedjan. Kontexter har fogats samman till grupper (av kontexter). Notera att det kan finnas flera nivåer av kontextgrupper (ex. ett stolphål bestående av nedgrävning, fyllning och trästolpe kan utgöra en kontextgrupp på en nivå medan ett antal stolphål även kan utgöra en grupp, dvs en byggnad, på en annan). Kontextgrupperingen har legat till grund för en stratigrafisk sekvens som omfattar inslag av konstruktion – brukning – destruktion. Fasskiljen, inom respektive undersökningsyta, har vi lagt där vi kan spåra en förändring i brukning eller i rumslig struktur av flera grupper, till exempel när en ny grupp av byggnader förstörts eller uppförts.

Faserna inom respektive undersökningsyta har därefter, i möjligaste mån, tolkats tillsammans i en övergripande kronologisk diskussion om platsens utveckling över tid som vi kallar en skedesberättelse (Jmf ex. Bäck m.fl manus, Carlsson m.fl 2011, Lagerstedt 2019). Med skeden avser vi således ytterligare en tolkningsnivå där olika faser i respektive undersökningsyta relaterats till en gemensam och kronologiskt övergripande tolkning av förändringar inom hela torgmiljön. Den kronologiska sekvensen, på grupp och fasnivå baseras därför på analyser på kontextnivå, medan skedesindelningen baseras på grupp och fasnivå. Samtidigheter har främst identifierats med hjälp av fyndanalys och dendrokronologiska resultat, men även ¹⁴C-dateringar. Den kronologiska sekvensen på skedesnivå har sedan jämförts med kända historiska data för att infogats i en större kulturhistorisk kontext och det tidigare kunskapsläget om det medeltida Östra Aros och Uppsala.

Figur 33. Den dagliga framdriften av projektet och kommunikation mellan arkeologer och anläggningsarbetare på plats vid Stora torget. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Schaktningsövervakningens förutsättningar, prioriteringar och genomförande

Schaktningsövervakningen påbörjades i januari och pågick in i december månad 2022.

Förkunskapen om vilken arkeologi det fanns att vänta på platsen var begränsad, då endast ett fåtal arkeologiska undersökningar tidigare företagits i närområdet och endast mindre insatser på själva Stora Torget (se tidigare undersökningar). Under våren övervakades delarna främst inom den norra och västra delen av torget, under sommaren den östra och under hösten den södra.

När fältarbetet inleddes fanns en ambition hos både Upplandsmuseet och Uppsala kommun om att arbetet skulle följa en logisk sekvens av fyra delområden, kallade kvadranter, som vart och ett skulle avslutas innan nästa kvadrant påbörjades (figur 40). Motiveringen var framför allt framkomlighet på torget under arbete. Under arbetets gång ändrades planerna och periodvis pågick markarbeten inom två till tre kvadranter samtidigt.

Kvadranterna var fortsatt den övergripande enheten för numrering av de olika schakt som öppnades. Dessa indelas i dokumentation och rapport efter:

- Sträckor = större sammanhängande schakt för framför allt byte av befintliga vattenledningar och dokumentation av sektioner.
- Ytor = omfattade områden som berörde tidigare orörda kulturlager och möjliggjorde kontextuell dokumentation.
- Schakt = mindre friliggande schakt för enskilda brunnar, lampfundament och liknade.
- Provgropar = mindre schakt som grävdes i inledningen av arbetet för miljöprovtagning. Dessa kom senare att ingå i områden för sträckor.

Dialog och samplanering mellan det arkeologiska arbetet och arbetsföretagets framdrift har varit avgörande för projektets genomförande. Den dagliga kontakten och planeringen har skett med Uppsala kommuns personal på plats (figur 33), medan den långsiktiga planeringen har skötts i samråd med byggledning och projektledare knutna till Uppsala kommun. Uppsala kommun var även samordnare för de delar av projektet, främst

VA-arbetet, som bekostats av Uppsala Vatten. Upplandsmuseet har under fältarbetstiden hållit en löpande dialog med Länsstyrelsen.

Det arkeologiska arbetet skedde bitvis under tidspress och med begränsad tillgång på dagsljus. Även kyla och frost var stundtals ett problem för fältarbetet, särskilt i samband med rensning och dokumentation av de sträckor som stått öppna under längre tid (figur 34).

Figur 34. Ett snötäckt Stora torget i slutet av februari 2022 då det arkeologiska fältarbetet tillfälligt avbröts. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Provgropar

I ett tidigt skede av projektet och innan den etappvisa framschaktningen av befintliga VA-ledningar inom Kvadrant 1 och 2 påbörjades upptogs två provgropar för planering och miljöprovtagning av de schaktmassor som skulle borttransporteras. Under schaktningsarbetena inom Kvadrant 1 upptogs ytterligare en kompletterande provgrop inom Kvadrant 2. Provtagningen sköttes av Tyréns AB och schaktningen övervakades i syfte att styra undan från onödiga ingrepp i eventuellt bevarade kulturlager. Provgroparna upptogs inom och i nära anslutning till planerade och befintliga ledningsschakt och kom att utgöra delar av de senare schaktade sträckorna 1B och 2B. I groparnas schaktväggar exponerades och provtogs ställvis bevarade kulturlager. Då ingen säker släntning av fyllnadsmassor kunde ske vid dessa tillfällen dokumenterades de inte utöver groparnas placering och djup, respektive förekomst och inte förekomst av bevarade kulturlager i detta skede. De exponerade kulturlagren dokumenterades i samband med att de åter frilades inom schaktsträcka 1B och 2B.

Sträckor

Arbetet med utbyte av befintligt ledningssystem runt torget indelades i etappvis schaktade sträckor. Arbete förekom delvis parallellt, framför allt inom Kvadrant 2 och 3. Förutsättningen för arbetet var att begränsa arbetsområdet för att möjliggöra fortsatt bil- och gångtrafik över så stor del som möjligt under hela projektet. Först när rören inom en öppnad sträcka, anpassad efter arbetet med ny rörläggning, bytts ut och schaktet igenfyllts kunde framtagna nästa etapp påbörjas. Den arkeologiska dokumentationen inom sträckorna påverkades på så vis att inte hela sektionen ställvis inte kunde exponeras vid samma tillfälle. Dokumentation inom en sträcka kunde därför komma att ske med längre avbrott, ibland flera veckor, emellan vilket försvårade tolkningar av eventuella samtidiga konstruktioner och faser.

Den ursprungliga ledningsdragningen på Stora torget gjordes sannolikt utan arkeologisk medverkan, senast på 1960- eller 1970-talen. För vår del 2022 innebar det att mycket ringa kulturlager-volymer påverkades av arbetet med byte av rör inom schaktsträckorna. Den äldre ledningsdragningen hade helt fyllts med recent åsgrus och

stenkross, vilket var lätt att identifiera mot de välbevarade och lerbemängda kulturlagren. Inom sträckorna begränsades därför det arkeologiska arbetet till att i huvudsak rensa och dokumentera sektioner. Endast ett fåtal fynd insamlades, med undantag från de sträckor där dragningen behövde justeras (se ytor nedan).

Inom sträckorna och särskilt inom Kvadrant 2, var schaktdjupet ställvis mycket stort, upp till 3–3,5 m under nuvarande marknivå. För att minska risken i arbetet skapades i möjligaste mån en större dageröppning runt de bevarade kulturlagren och skärningen för den tidigare rördragningen. Där avlägsnades de sentida fyllnadsmassorna och släntning kunde ske för större arbetssäkerhet. På så vis kunde i de flesta fall de vertikala schaktväggarna med bevarade kulturlager dokumenteras utan ytterligare åverkan i form av släntning eller andra för arkeologin begränsande åtgärder även på ett större djup från markytan. De bevarade kulturlagren bestod i hög grad av kompakterad träflis och gödselblandad lera med hög stabilitet och hållfasthet, till skillnad från de sentida utfyllnaderna som i huvudsak utgjordes av grus och sand. De sentida utfyllnaderna och störningarna avlägsnades där det var möjligt med god marginal innan manuellt arbete i schaktet skedde. En riskbedömning och kontroll av kulturlagrens hållfasthet innan arbete på större djup gjordes kontinuerligt.

Den övergripande prioriteringen inom schaktsträckorna var friläggande av de sedan tidigare störda schaktväggarna och dokumentation genom sektionsritning. Endast undantagsvis kunde båda schaktväggarna dokumenteras, och oftast prioriterades dokumentation av den mest informativa och representativa sektionen på den aktuella sträckan. Där schaktbotten undantagsvis frilades dokumenterades denna. På delar av ytan fick de äldre rören och deras sentida fyllnader ligga kvar under den nya dragningen. Stor vikt lades på att sammankoppla och länka informationen mellan de olika schaktsträckorna samt på daterande analyser för upprättandet av en gemensam kronologi där den stratigrafiska dokumentationen inte var tillräcklig. Att dokumentera och identifiera samtida bebyggelsenivåer inom den stora och etappvis uppdelade ytan förutsatte en

hög prioritet på provtagning, framförallt genom dendrokronologiska prover. En förhoppning var även att i de djupaste schakten kunna exponera och komma åt den opåverkade markytan och de allra äldsta lagren. Dessa kunde endast undersökas på ett fåtal platser och i mindre utsnitt. När så var möjligt prioriterades dessa för provtagning. Endast en mindre mängd fynd insamlades och djurben tillvaratogs endast undantagsvis.

Ytor

Inom de delområden där större volymer bevarade kulturlager behövde avlägsnas för arbetsföretaget har kallats för ytor i rapporten. Inom vardera yta undersöktes lager och konstruktioner i sin helhet och utifrån ett generellt kontextuellt arbetssätt med tillämpning av vedertagna stratigrafiska dokumentationsmetoder. Undersökningen genomfördes i princip med handgrävning efter det att de övre fyllnadsmassorna och eventuella sentida ingrepp tagits bort med maskin. Vid enstaka tillfällen användes maskin för skiktvis nedschaktning av kraftiga och homogena fyllnadslager av äldre datering. Vid undersökningen användes handhållen metalldetektor, så kallad pinpointer, regelbundet för avsökning av respektive kontext. Samtliga jordmassorna genomsöktes manuellt efter föremål, som i huvudsak utgjordes av ben, trä och läderföremål. I enstaka fall och efter behov användes hackbord och i något fall även såll inom ytorna.

Även för de större ytorna skapades större dageröppningar och slantning av fyllnadsmassor där det fanns behov av detta. Undantaget Yta 2 (Se nedan) så var djupet från markytan mer begränsat än för sträckornas djupare befintliga ledningsdragningar.

Den övergripande prioriteringen inom de undersökta ytorna var högre avseende stratigrafisk dokumentation och de enskilda kontexternas innehåll än för schaktsträckor. Här var fyndsammansättning och kontexternas innehåll av större betydelse och insamling av både föremål i daterande och funktionsbestämmande syfte prioriterades. De kontexter som kunde avgränsas till sin helhet inom ytorna var trots detta få. I de flesta fall handlade det om att det var runtomskurna lageröar som bevarats, som i Yta 2, eller om att

det område som skulle undersökas endast mätte ca 10–15 m². Tolkningarna försvårades av att de undersökta ytorna med något undantag, exempelvis yta 5 och 6 saknade stratigrafiska kopplingar med varandra. Det innebar att möjligheterna för funktionstolkning begränsades ytterligare. Med andra ord var det ställvis svårt att avgöra om tex en stenläggning var en del av en gränd eller gata eller en stenlagd gårdsplan. Likaså om en stock var en del av ett hus eller annan träkonstruktion, tex en kavelbro. För lager var den avgörande tolkningen depositionen. Det vill säga om de var primärt deponerade på platsen, i samband med någon given aktivitet eller närliggande konstruktion, eller sekundärt omlagrade i annat syfte, exempelvis som med de många och omfattande utfyllnadslager som deponerats i markförberedande syfte på platsen. De primära lagren prioriterades högre än de sekundära i fråga om undersökningsgrad, redskap och takt. Från de undersökta ytorna, framför allt samtliga primära kontexter, insamlades även djurben för beskrivning och senare urval och analys (se provtagning).

Schakt

Även ett antal mindre och friliggande schakt med bevarade kulturlager har grävts inom torgytan för enskilda brunnar, lampfundament och liknande konstruktioner. Dessa omnämns här som just schakt, för att skilja dem från de sammanhängande sträckorna och större ytorna. Även här tillämpades, där det var möjligt, ett generellt kontextuellt arbetssätt med vedertagna stratigrafiska dokumentationsmetoder. Möjligheten att öppna större dageröppningarna runt flera av de mindre schakten var mer begränsad och ställvis försvårades dokumentationen på större djup av den begränsade ytan, exempelvis i fundamentgroparna för belysning. Här prioriterades framför allt arbetssäkerhet över fullständig dokumentation. Dokumentationen av kontexter inom de olika schakten har inte på samma sätt som inom sträckor och ytor kunnat länkas till den gemensamma och övergripande fasindelningen.

Den övergripande prioriteringen inom de olika friliggande schakten som undersöktes var att beskriva de stratigrafiska objekten, deras relationer och insamling av eventuella fynd.

Vetenskapliga prioriteringar och frågeställningar

Inför arbetet och i förfrågningsunderlaget hade inga vetenskapliga frågeställningar formulerats. Det stod dock klart att det fanns ett antal frågor inom den större vetenskapliga forskningsdiskussionen om Östra Aros/ Uppsala som stad och plats som förhoppningsvis skulle kunna besvaras utifrån undersökningen samt att dessa medförde vissa prioriteringar och anpassning av dokumentation och undersökningens metodik.

Mer konkreta frågeställningar, som nedan grupperas under tre huvudteman, har därför formulerats under fältarbetets gång och under arbete med rapporten. Frågeställningarna kommer försöka besvaras utifrån undersökningsresultaten i rapportens konkluderande delar och har återverkat på projektets genomförande och prioriteringar avseende dokumentation och analys. Huvudteman och frågeställningarna är:

Platsens ursprungliga topografi

Är det möjligt att fastställa platsens ursprungliga topografi och vilka markförhållanden fanns på platsen innan bebyggelsen vidtog? Finns den lagunbildning och eventuella tidigmedeltida hamnläge som tidigare föreslagits på platsen?

Platsens kronologiska utveckling

Är det möjligt att skapa en översiktlig gemensam skedesindelning av bebyggelsen inom torget och mellan de enskilda schakten? När etableras den första bebyggelsen på platsen? Vilka brytpunkter och skiljen finns i bebyggelsen och hur relaterar dessa till den större och bredare kunskapen om utvecklingen i Östra Aros/Uppsala-forskningen?

Bebyggelsens utformning och innehåll

Vilken karaktär/vilka karaktärer har bebyggelsen inom undersökningsytan? Kan vi spåra likartade eller skilda aktiviteter och strategier inom ytan och över tid? Kan vi se en indelning med tomtgränser och andra strukturer? Hur relaterar dessa i så fall till tidigare iakttagelser och stadsplansrekonstruktioner i närområdet?

Inmätning och dokumentation

Genombrottet för den stratigrafiska metodiken och det kontextuella arbetssättet i stadsundersökningar under de senaste 25 åren har medfört en större möjlighet att spåra samtidigheter och kronologiska skillnader i städerna än i äldre undersökningar. Därför var det en prioriterad del av fältarbetet att i möjligaste mån och på bästa sätt, efter projektets och de lokala förutsättningarna, kunna kombinera de i sektion dokumenterade sträckorna med informationen från de planundersökta ytorna. De fullt kontextuellt undersökta ytorna är trots allt relativt begränsade i yta och därmed mer svårtolkade än vad som hade varit fallet i en normal slutundersökning av exempelvis en stadstomt. Detta har medfört att en slags hybriddokumentation, med både dess fördelar och brister, har behövt upprättas och utvecklas under projektets gång. Det innebär också att tolkningen av de kronologiska skedena och övergripande strukturer har betonats mer än detaljer rörande de enskilda kontexterna.

Figur 35 och 36. De undersökta ytorna dokumenterades huvudsakligen i plan medan schaktsträckor dokumenterades huvudsakligen genom sektionsritning. I båda fallen användes manuell inmätning och traditionell ritfilm medan de enskilda kontextbeskrivningarna upprättades genom digitala formulär i dokumentationssystemet Arkeo. T.V. figur 35. Arkeologer dokumenterar kontexter inom Yta 4. T.H, figur 36. Pågående dokumentation av Sträcka 2A. Foto: Joakim Kjellberg och Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

För dokumentation av sträckor, ytor och schakt användes traditionell arkeologisk dokumentation och manuell inmätning (figur 35 och 36). Inför bygget hade ett särskilt höjdsystem med GPS punkter upprättats inom ytan för Stora torget, då mottagningen för normal RTK-GPS var mycket begränsad. Punkter i sektioner och plan för georeferering av den manuella ritningen inmättes av mättekniker från Uppsala kommun (figur 37), i de flesta fall i efterhand. För kontextbeskrivning och registerföring av foton, prover och fynd mm användes det digitala dokumentationssystemet Arkeo i fält.

Figur 37. Inmätning av schakt, sektioner och höjder gjordes regelbundet i samarbete med Uppsala kommuns mättekniker. Här dokumenteras dagens öppning av Sträcka 2 med de sentida utfyllnadsmassorna släntade och sektionerna mot schaktbotten rensade. De nya rören lades på samma djup som de tidigare befintliga. Ställvis kunde schaktbotten rensas och dokumenteras innan de återfylldes med modernt grusmaterial. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Provtagning

I samband med sektionsdokumentation inom sträckor prioriterades dendrokronologisk provtagning för datering av enskilda konstruktioner. I samband med lagergrävda ytor insamlades förutom dendrokronologiska prover även djurbensmaterial för osteologisk analys. Makrofossilprover för paleoekologisk analys insamlades konsekvent inom de lagergrävda ytorna och ställvis där så kunde anses motiverat i samband med sektionsdokumentation, exempelvis i de äldsta påträffade markytorna.

Prover insamlades regelbundet under fältarbetet och ett urval för analys av dessa gjordes efter fältarbetets avslutande. Då möjligheten för att funktionsbestämma de endast delvis undersökta konstruktionerna var begränsade prioriterades en fördjupad analys av djurben och makrofossil från ett färre antal prover som bedömdes representativa för vardera kronologiskt skede (se kap Analyser). Ett mindre antal ¹⁴C prover och makrofossilprover insamlades från de tidigaste marknivåerna och antas återspegla förhållandena på platsen innan den äldsta stadsbebyggelsen etablerades.

Fyndhantering

Samtliga insamlade fynd under fältarbetet rengjordes, fotodokumenterades och basregistrerades i anslutning till fältarbetet. En fördjupad specialregistrering gjordes av föremålskategorierna keramik, glas, kammar och skor efter fältarbetets avslutande i huvudsakligen daterande syfte, vilket även varit till hjälp vid den slutgiltiga stratigrafiska analysen.

Undantagsvis sändes enskilda föremål i behov av snabbt omhändertagande på konservering under fältarbetet. I huvudsak gjordes ett urval ur de olika fyndkategorierna som insamlats för konservering efter fältarbetet och i samråd med Länsstyrelsen. Urvalet för trä- och läderföremål gjordes i tre nivåer där föremål ur kategori 1 och 2 (intakta och bättre bevarade föremål) prioriterades och där kategori 3 (utgjordes av fragment eller spill från tillverkning) gallrades i samband med rapportskrivandet. Samtliga gallrade fynd fotograferades. Konserveringen av samtliga fyndkategorier genomfördes av Oxider Ab i Kalmar.

Publika insatser

Schaktningsövervakningen tilldrog sig stort intresse från många förbipasserande. Upplandsmuseets arkeologer svarade på en mängd frågor från nyfikna spontanbesökare dagligen. För att kontinuerligt förmedla undersökningsresultaten publicerades information löpande på Upplandsmuseets Facebook och Instagram samt på Arkeologibloggen och denna delades även på Uppsala kommuns projektsidor. I samband med undersökningen sattes information med QR-koder upp för hänvisning till mer information om undersökningen i Upplandsmuseets digitala kanaler. Sammanlagt visar statistik från dessa sidor på 10 000-tals mottagare.

En särskild informationskampanj med tryckta vepor och sammanfattande av undersökningsresultat och föremålsfynd sattes upp på byggstaket vid torget under sommaruppehållet efter önskemål från Uppsala kommun. Dessa tilldrog sig mycket stor uppmärksamhet från förbipasserande. Under en arbetsdag i juni räknades de som aktivt stannade och läste på veporna till minst 180 personer. Även om information om undersökningen fanns på vepor, i sociala medier och på museets hemsida blev det stundtals tids- och uppmärksamhetskrävande med de många besökarna och frågorna vid schaktet. Sammanlagt uppskattas att minst 500 sällskap fått ett personligt bemötande och muntlig information på platsen.

Undersökningen fick stort genomslag i media och ett stort antal tidnings, radio- och TV-inslag gjordes under fältarbete, liksom riktade informationssatsningar som föreläsningar på museet och för bokade grupper. Sammanlagt uppgick de enskilda insatserna till minst 15 artiklar och inslag i dagspress, nyheter och annan media. Huvudsakligen gavs intervjuer i Uppsala Nya Tidning och Sveriges radio P4. Ett fördjupande längre inslag i Vetenskapsradion historia sändes den 5 april 2022. I samband med kulturnatten 2022 och 2023 gavs fyra fullsatta och öppna föreläsningar vid Upplandsmuseet samt vid sex tillfällen gavs bokade föreläsningar för olika intresseföreningar, däribland en föreläsning för Synskadades riksförbund under maj månad. Sammanlagt beräknas åhörarna vid dessa tillfällen till ca 500 personer. I samband med Uppsala kommuns invigningshelg av Stora torget medverkade Upplandsmuseet med ett informationstält och invigningstal. Vid detta tillfälle beräknas ca 800 personer ha tagit del av informationen från undersökningen.

Figur 38. I samband med sommaruppehållet i byggnadsarbetet skapades en mindre skärmutställning i form av fyra textilvepor. Dessa sattes på de avskärmande byggnadsstaket och blev en välbesökt och uppskattad informationskanal under resten av fältarbetet. Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Undersökningsresultat

Fältarbete planerades inledningsvis utifrån en sekvens av arbete i fyra olika delområden, kallade kvadranter (se Genomförande). Kvadranterna blev därmed den övergripande planeringen för numrering av de olika schakt som indelades i sträckor, dvs större sammanhängande schakt för framför allt byte av befintliga vattenledningar och dokumentation av sektioner, och mindre friliggande schakt för enskilda brunnar, lampfundament och liknade. Snart tillkom arbeten som berörde tidigare orörda kulturlager som förutsatte konventionell plangrävning och möjliggjorde kontextuell dokumentation. Dessa områden numrerades separat och kallas i rapporten för ytor.

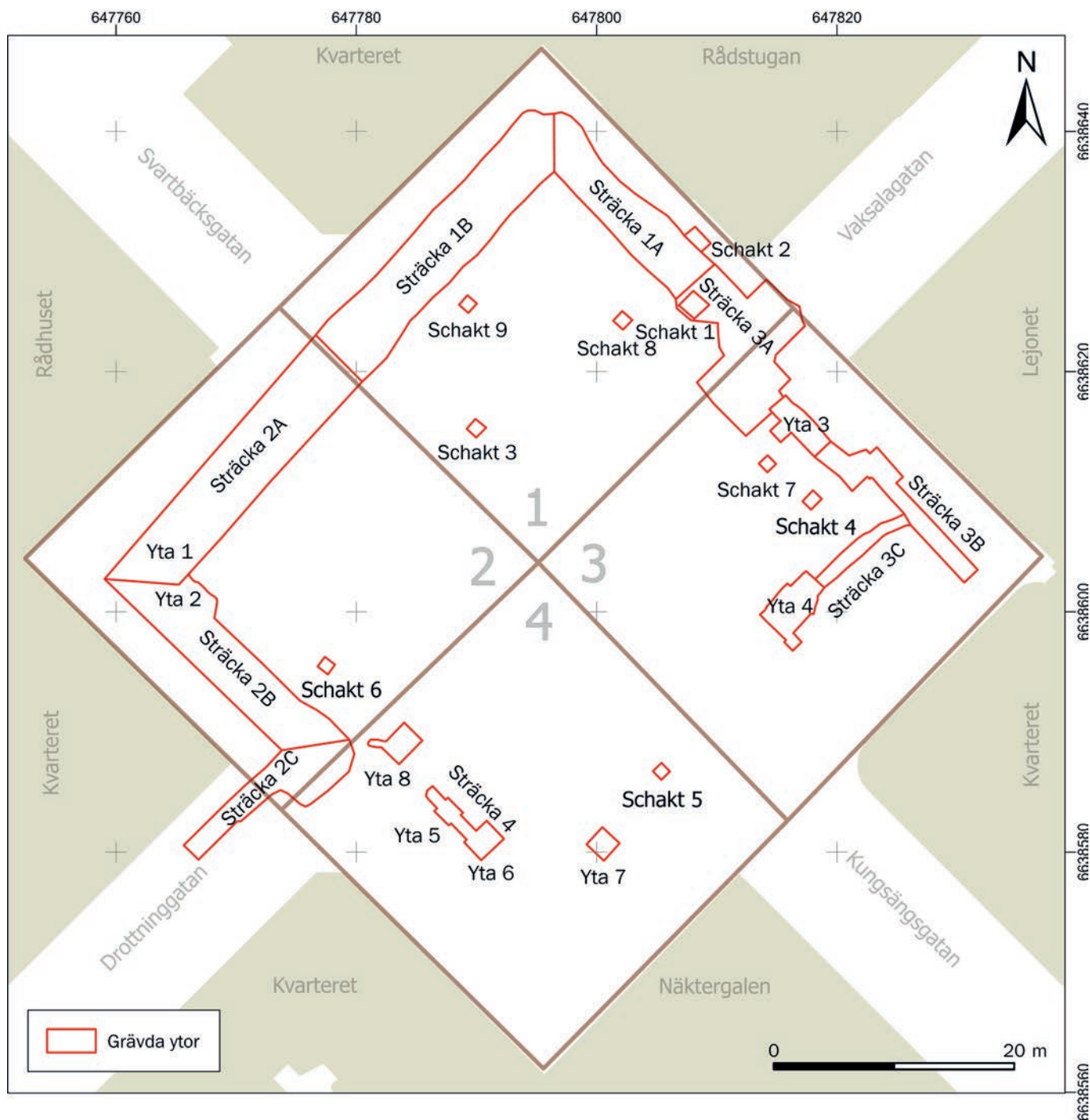
Samtliga dokumenterade objekt, oavsett om de grävdes för hand och dokumenterades kontextuellt eller enbart dokumenterades i sektion benämns i rapporten som kontexter. De 925

kontexter som dokumenterades på Stora torget har för tydlighet i redovisning och tolkning grupperats, i kontextgrupper och relaterats till respektive sträcka, schakt och yta. Sist i framställningen av sträckor, schakt och ytor redovisas sammanfattande de insamlade fynden, det tillvaratagna och analyserade provmaterialet och en övergripande tolkning av deras sammanhang med andra undersökta områden i en för hela undersökningsområdet gemensam skedestolkning. Det medför att dokumentationen och redovisningen i denna rapport följer en logik av kontexter och kontextgrupper redovisade inom sträckor, schakt och ytor inom fyra kvadranter och det är denna princip som redovisas i det följande kapitlet. För beskrivning av de enskilda kontexternas egenskaper och innehåll hänvisas till kontextbeskrivningen i bilaga 1.

Kvadranter

Kvadrant	Sträcka	Yta	Schakt
K2	2A, 2B, 2C	1, 2	6
K4	4A	5, 6, 7, 8	5

Figur 39. Tabell över de fyra kvadraterna K1–K4 med samtliga tillhörande sträckor, schakt och ytor markerade.

Figur 40. Plan över Stora torget indelat i de fyra kvadraterna K1–K4 med samtliga tillhörande sträckor, schakt och ytor markerade. Skala 1:500.

Kvadrant 1

Inom Kvadrant 1 dokumenterades bevarade kulturlager inom två sträckor, 1A och 1B, utmed Stora torgets norra del (figur 41 och 42). Inom kvadranten grävdes även fem mindre schakt för friliggande konstruktioner. Två av dessa (Schakt 1 och 2) var för dagvattenbrunnar som anslöt till

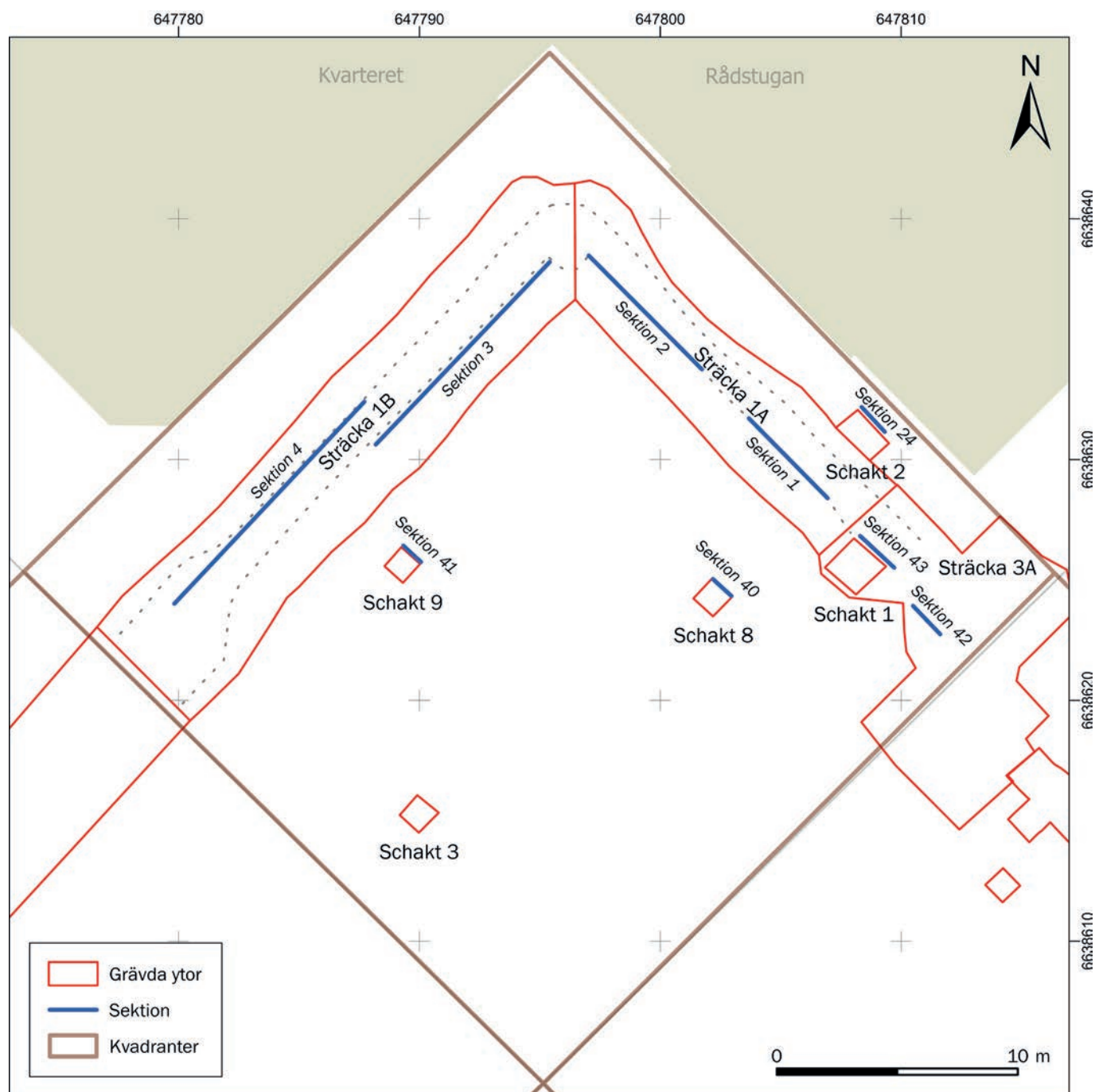
det större ledningsschaktet. Tre schakt grävdes friliggande för lampfundament och dagvattenbrunnar inom den större och mer öppna torgytan (figur 43). Inga större sammanhängande ytor grävdes kontextuellt inom kvadranten.

Figur 41 och figur 42. Översiktsfoto av till vänster Sträcka 1A från norr och till höger Sträcka 1B från öster vid undersökningens inledning i februari 2022. Foto: Joakim Kjellberg och Karin Stenström, Upplandsmuseet.

Schakt	Kontextgrupper	Kontexter
(Schakt 1)	8, 9	64, 65, 66
Sträcka 1B	10–23	26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 69, 70, 71, 96, 97, 98, 99, 100
Schakt 8	24–29	887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895

Figur 43. Orienteringstabell med samtliga undersökta sträckor och schakt med tillhörande kontextgrupper och kontexter inom Kvadrant 1.

Figur 44. Plan över Kvadrant 1 med samtliga undersökta sträckor och schakt, samt sektioner. Streckad linje anger schaktbottens utbredning. Ytan mellan streckad linje och röd linje är släntade schaktkanter. Skala 1:250.

Sträcka 1A, Schakt 1 och Schakt 2

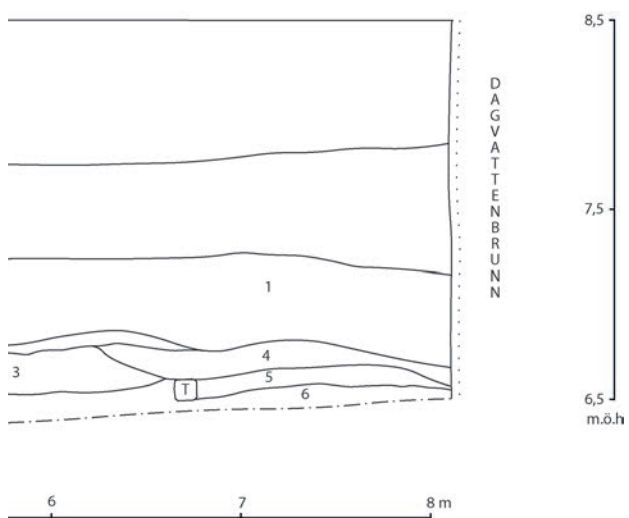
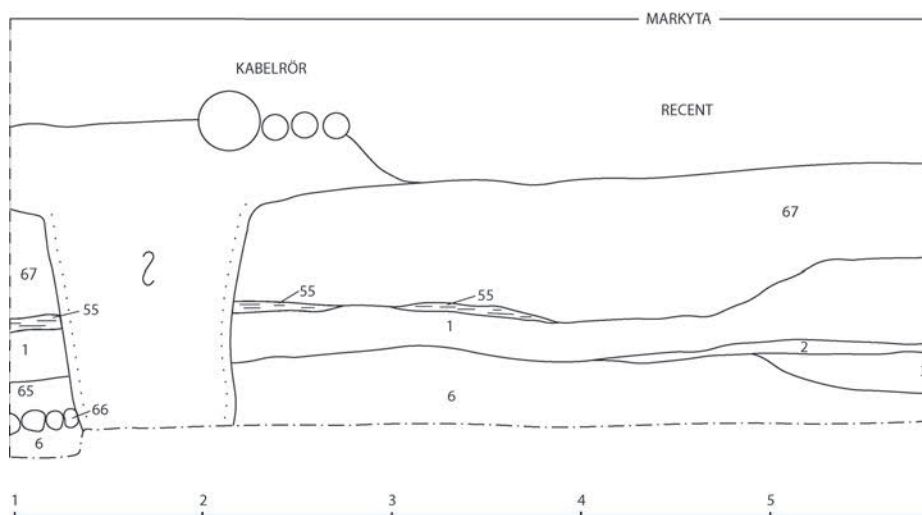
Sträcka 1A dokumenterades i samband med att befintliga ledningsdragningar byttes utmed Stora torgets nordöstra sida (figur 45). Sammanlagt dokumenterade 36 kontexter på en sträcka av 25 meter. Schaktet var mellan 1,5 och 2,0 meter djupt och schaktbotten sluttade mot nordväst. Den nya ledningen lades ovan den befintliga varför inga kulturlager i schaktets botten kunde dokumenteras på sträckan. Sektioner upprättades i den huvudsakliga ledningsträckningen och in

mot torget. Av de i sektion dokumenterade lagren är det tydligt att opåverkad lera inte framkom någonstans utmed sträckningen.

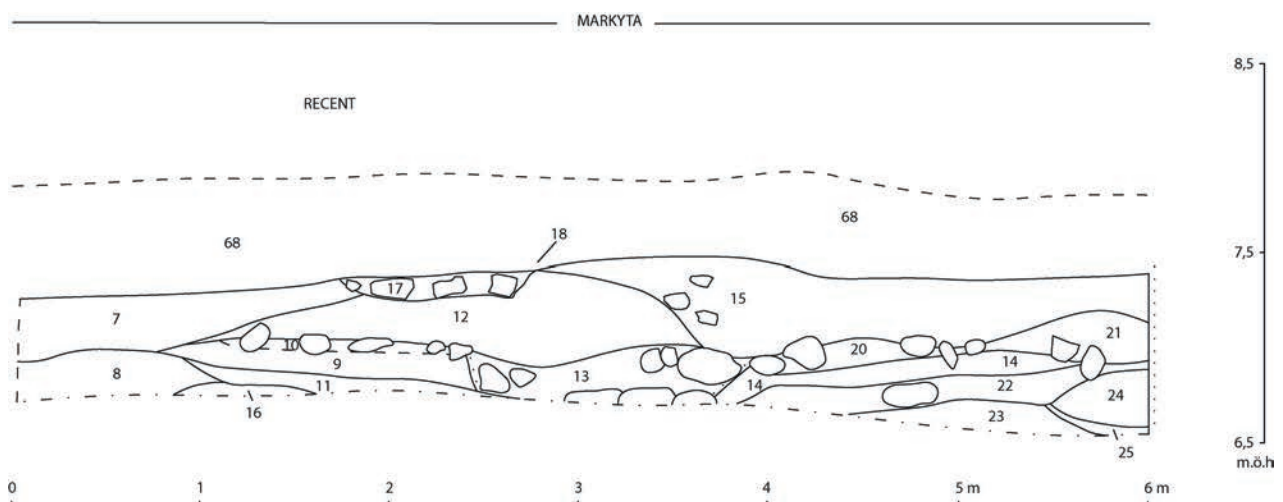
Kontext 1–25 dokumenterades i sektion 1 och 2 medan kontext 55, 57–63, 67 och 68 dokumenterades i Schakt 2 i samband med att en ny brunn nedsattes i schaktsträckans sydöstra del. En mindre yta, Schakt 1, planundersöktes med maskin i kanten av ledningssträckningen i samband med placeringen av en ny dagvattenbrunn. Här framkom inget som inte redan dokumenterats i schaktsträckans huvudsakliga sektion.

Figur 45. Arkeolog rensar sektion utmed schaktsträcka 1A och i undersökningens inledningsskede. Till vänster ses Rådhusets trappfundament. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Figur 46. Sektionsritning över sektion 1 längs sträcka 1A ritad mot sydväst Skala 1:40

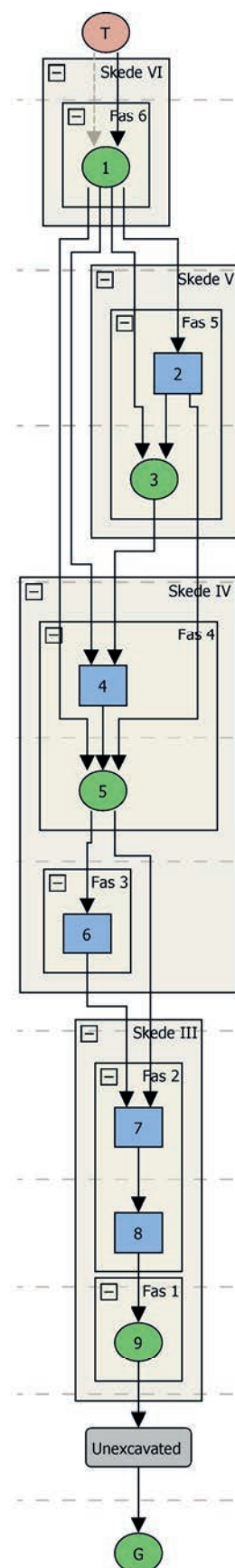
Figur 47. Sektionsritning över sektion 2 ängs sträcka 1A ritad mot sydväst. Skala 1:40.

Kontextgrupper

De kontexter och kontextgrupper som ingick i Sträcka 1A utgjordes av:

Kontext-grupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede
1	6	Recent utfyllnad	68	1650-	VI
2	5	Tegelkonstruktion, spis	17, 18	1400-1650	V
3	5	Utfyllnader	57, 58, 7, 12, 15, 67	1400-1650	V
4	4	Träkonstruktion, golv	55, 59, 60, 61, 62, 63	1323-1450	IV
5	4	Utfyllnader	1, 62	1250-1323	IV
6	3	Nedgrävning, dike/brunn	13, 19	1350-1500	IV
7	2	Stenläggning gata	9, 10, 14, 20, 57, 58	1250-1400	III
8	2	Utfyllnader	2, 3, 4, 5, 8 11, 16, 21, 59, 64	1250-1400	III
9	1	Utfyllnader träflis	6, 22, 23, 24, 25, 65, 66	1250-1400	III

Figur 48. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom Sträcka 1A och Schakt 1 och 2.

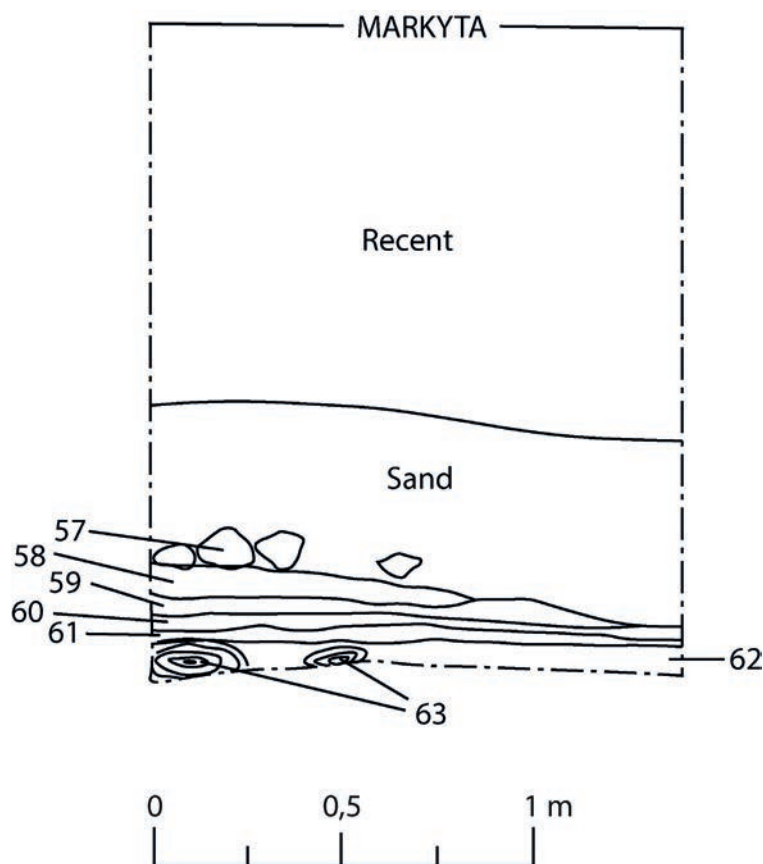
Figur 49. Matris över kontextgrupper och faser av de dokumenterade lämningarna inom Sträcka 1A.

Kontextgrupp 1 utgörs av endast ett lager, K68, som är en del av de sentida utfyllnaderna för Stora torget.

Kontextgrupp 2 utgörs av en brandpåverkad tegelkonstruktion, K17. Denna tolkades i fält som en möjlig rest av en spismur med flera tegelstenar lagda i bredd utan murbruk. Allt för lite av konstruktionen kunde undersökas för att tolkningen ska kunna verifieras.

Kontextgrupp 3 (figur 51) äldre utfyllnadslager av sandblandad lera, troligen för samma bebyggelsenivå som kontextgrupp 2.

Kontextgrupp 4 utgör troliga golvnivåer i en byggnad som påträffades i Schakt 2 (figur 50) och i anslutning till Sträcka 1A. Dessa bestod av såväl tramlager ovanpå ett homogent lergolv (K60) och tramlager (K62) ovanpå ett trägolv (K63) vilket tyder minst en på ombyggnation. Här påträffades ett fragment av bågarglas samt en skärva rhenländskt genomsintrat stengods (se fynd och dateringar nedan).

Figur 50. Sektionsritning över sektion 24 i Schakt 2.
Skala 1:20.

Figur 51. Foto av kontextgrupp 3 i Schakt 2 under utgrävning. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 5 (figur 52) består av ett antal utfyllnadslager bestående av mestadels sandblandad lera med rikligt av småsten och tegelkross under byggnaden i kontextgrupp 4.

Kontextgrupp 6 (figur 52) utgörs av en större nedgrävning, K13, av vilken endast den övre delen syntes i den västra schaktväggen. Denna tolkades som ett dike eller möjligen en brunn och kan endast dateras till tiden efter kontextgrupp 7s anläggande.

Figur 52. Delen längst åt nordost av Sträcka 1A med kontextgrupperna 5 och 6 i sektion 2. Notera också den kvarlämnade vattenledningen i schaktbotten. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 7 består av sju kontexter tolkade som delar av en och samma fragmentarisk bevarade stenläggning, möjligen en del av en äldre gatusträckning och endast synlig i sektion. Denna skärs av nedgrävningen för kontextgrupp 6.

Kontextgrupp 8 består av utfyllnader, påförda i utjämnande syfte och av vilka en del möjligen fungerat som fundament för den överlagrande stenläggningen i kontextgrupp 5.

Kontextgrupp 9 består av flera utfyllnader som dokumenterats längst ned i sektion och mot schaktbotten utmed sträckan. Dessa utgörs av huvudsakligen av träflis och gödselblandade lerlager som endast kunde dokumenteras ned till det önskade schaktdjupet på sträckan. En nivå med mindre stenar, ca 0,1 m diameter, tolkades som en möjlig stenläggning, K66, i schaktets nordöstra ände och kan utgöra början på en ny och inte närmare undersökt bebyggelsenivå.

Fynd och dateringar

Sammanlagt insamlades 14 fynd från Sträcka 1A med en datering från 1300-tal till tidigmoden tid. I huvudsak utgörs fyndmaterialet av spill från tillverkning och lagning av skor i de nedre nivåerna av ledningsschaktet. De yngsta fynden, från kontextgrupp 1, visar att dessa tillkommit tidigast i samband med anläggandet av Stora torget under första hälften av 1600-talet. Fynden som kopplas till kontextgrupperna 2 och 3 visar att dessa sannolikt tillkommit under den eftermedeltida perioden från omkring 1550–1640. Från diket i kontextgrupp 5 finns ett stövelskaft av senmedeltida typ (1350–1500) medan närmare datering av övriga läderfynd från ledningsschaktet inte låter sig göras. Från byggnaden i kontextgrupp 7 i Schakt 2 (K60) tillvaratogs daterande fynd i form av en skärva Rhenländskt stengods (F27) från perioden 1275–1450 samt en skärva från en glaspägare av så kallad Fadenrippenbechertyp (F26) med datering till 1300–1450 (Kjellberg 2021:189–190, figur 53).

Figur 53. Fynd från kontextgrupp 3 i form av en skärva yngre rödgods med eftermedeltida datering samt en glasskärva av en så kallat Fadenrippen bågare och en skärva Rhenländskt stengods från kontextgrupp 4 med datering till ca 1380–1450. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Ett dendrokronologiskt prov insamlades från sträckan (P4 från K55) vilket gav en datering av den yttersta årsringen till vinterhalvåret 1322–1323. Det är samstämmigt med dateringen av kavelbron inom Sträcka 1B (se nedan).

Osteologi och makrofossil

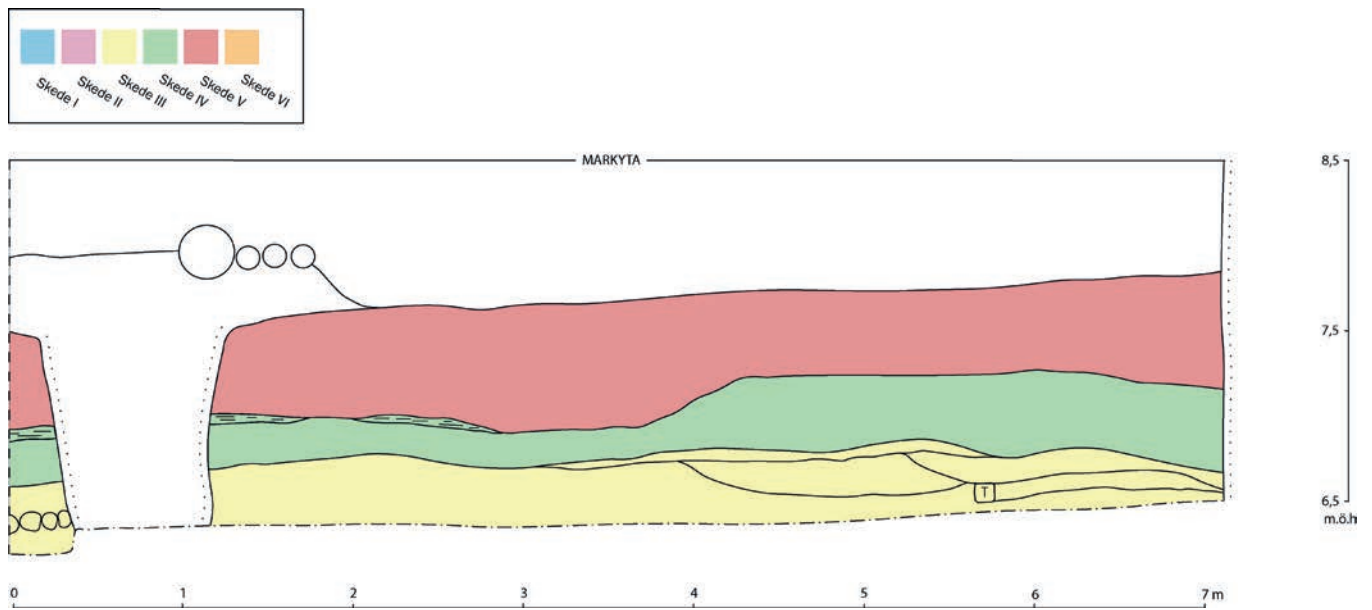
Endast ett större hornfragment från nöt tillvaratogs från sträckan i samband med fältarbetet.

Inga makrofossil eller parasitprover insamlades för analys.

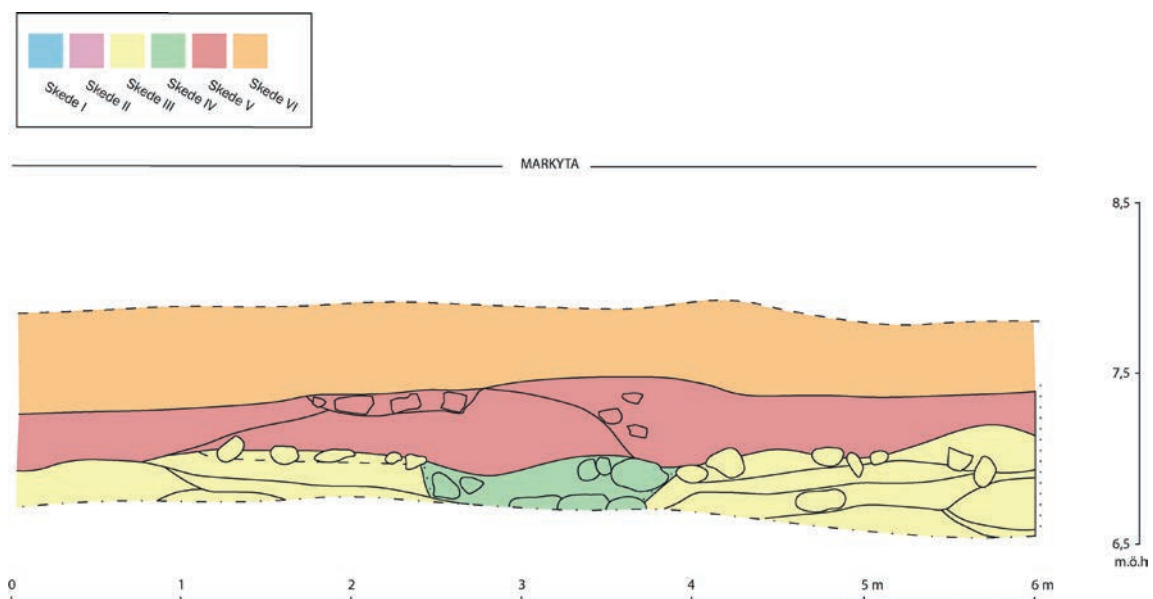
Kronologisk diskussion

Av de dokumenterade lämningarna och fynden framgår att bebyggelse i denna del av torget funnits åtminstone sedan omkring år 1300 (figur 54 och figur 55). Detta stämmer med tidigare iakttagelser i det intilliggande kvarteret Rådstugan (Kjellberg 2021:114). De äldsta lämningarna som iakttagits utgörs av utfyllnader med mycket rikligt av gödsel och träflis (Fas 1) och kan genom ett

dendrokronologiskt prov antas vara från tiden omkring år 1300. Därefter finns ett skede med bebyggelse där byggnaden i kontextgrupp 3 har legat invid och på samma nivå som en stenlagd yta, möjligen en gårdsplan eller äldre gränd (kontextgrupp 7). Detta skede utgör Fas 3. Den stenlagda ytan ansluter till den kavelbroläggning som dokumenterades inom schaktsträcka 1B vilket stärker tolkningen av en gata eller gränd. I ett senare skede, möjligen i samband med bebyggelsens upphörande, görs en nedgrävning genom den stenlagda ytan (kontextgrupp 6). Den kunde heller inte iaktas i den motstående schaktväggen på grund av sentida störningar. Då nedgrävningen endast kunde dokumenteras i schaktkanten och fortsatte under den grävda nivån är nedgrävningen svårtolkad. Denna kan möjligen ha utgjort en brunn eller ett eventuellt dike i samma riktning som den intilliggande kavelbron. Såväl brunnen eller diket som bebyggelse överlagrades av kraftiga och stenrika utfyllnader. Dessa tolkades i fält som tillkomna senast i samband med torgets anläggande.

Figur 54. Sektion 1 med indelning av de dokumenterade lämningarna i Skede III till VI. Vitt markerar recenta störningar. Skede III= 1250–1400, Skede IV=1400–1550, Skede V= 1550–1643.

Figur 55. Sektion 2 med indelning av de dokumenterade lämningarna i Skede III till VI. Vitt anger recenta störningar. Skede III= 1250–1400, Skede IV=1400–1550, Skede V= 1550–1643, Skede VI = 1643-ca 1900.

Sträcka 1B

Sträcka 1B dokumenterades i samband med att befintliga ledningsdragningar byttes utmed Stora torgets nordvästra sida (figur 44, 56, 57 och 58). Sammanlagt dokumenterade 38 kontexter på en sträcka av 25 meter. Schaktet var mellan 2 till 2,5 meter djupt och schaktbotten sluttade mot sydväst. På sträckan avlägsnades den befintliga ledningen vilket exponerade opåverkade kultur-lager i hela sträckans botten. Bottenlagren utmed sträckan sondades med geokäpp till ett djup av ca 0,4–0,6 m utan någon opåverkad nivå kunde iakttas. Bottenlagret utmed sträckan karaktä-riserades av homogen utfyllnad med rikligt av

träflis och gödselblandad lera. Två sektioner upp-rättades i den huvudsakliga ledningsträckning-en. Närmast det norra hörnet av torget och den anslutande Sträcka 1A upprättades en sektion in mot torget (sektion 3, figur 59). Längre åt sydväst och närmast Drottninggatan upprättades en sek-tion in mot intilliggande fastighet (sektion 4, figur 60). De båda sektionerna kunde stratigrafiskt sammankopplas genom ett löst liggande större trästycke i K39 och ett större föremålsfynd (F7) i schaktbotten. Samtliga kontexter inom sträckan dokumenterades endast i sektion.

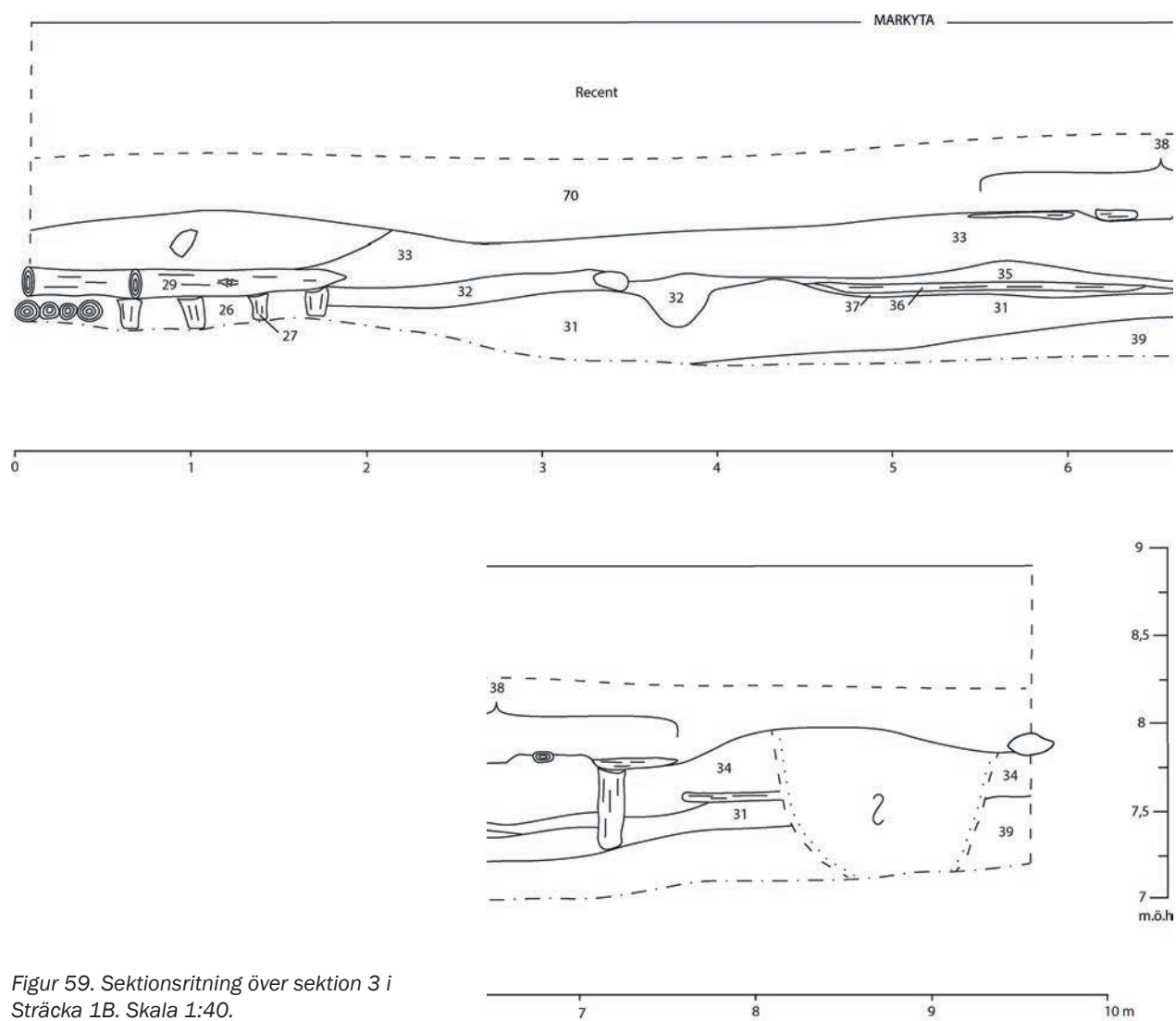
Figur 56. Sträcka 1B, översta delen närmast och anslutande till 1A mot öster. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

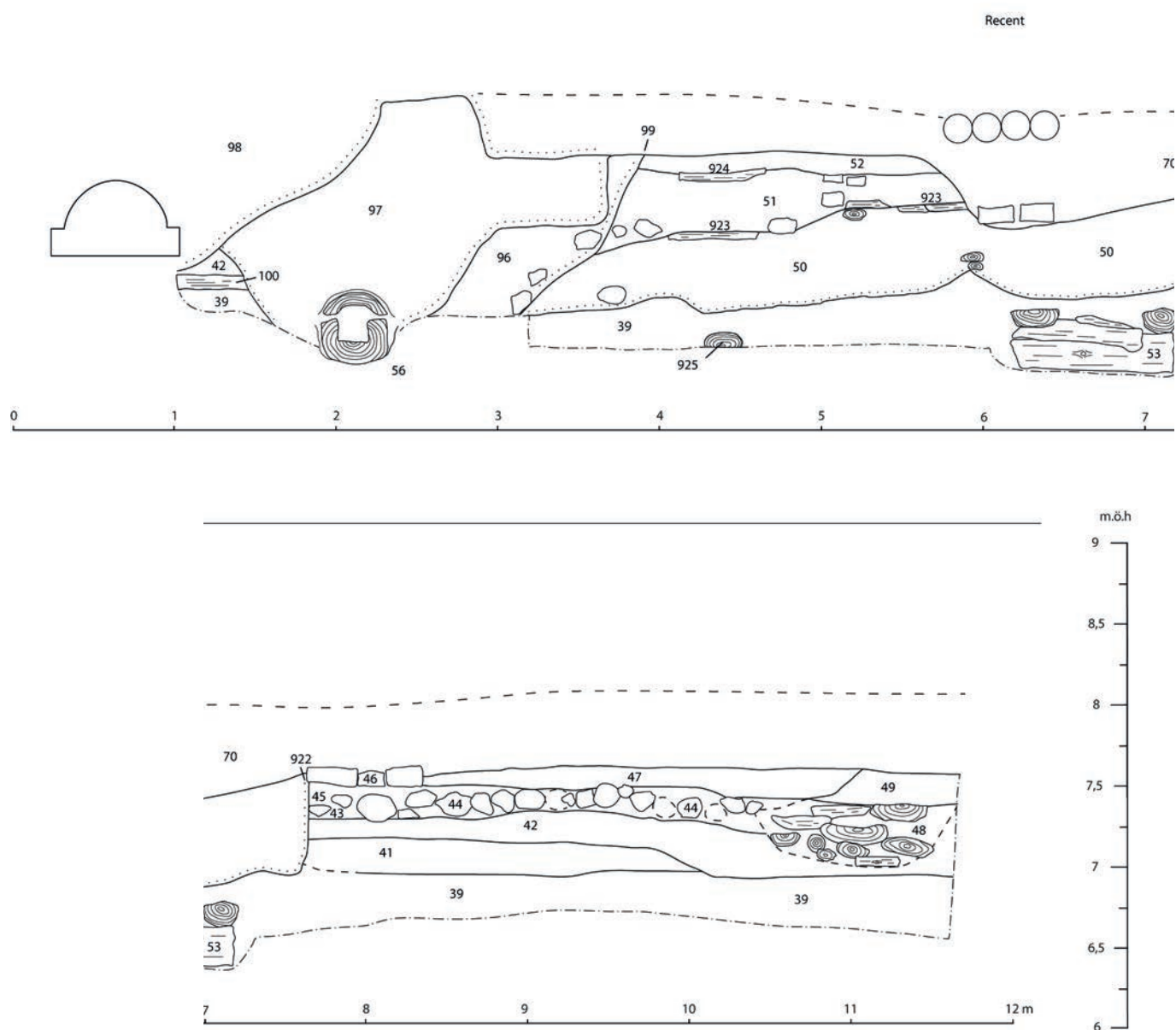
Figur 57. Sträcka 1B, delen närmast Dragarbrunnsgatan och Sträcka 2A. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Figur 58. Översikt av hela den undersökta sträckan 1B med det nya röret nedlagt. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Figur 59. Sektionsritning över sektion 3 i Sträcka 1B. Skala 1:40.

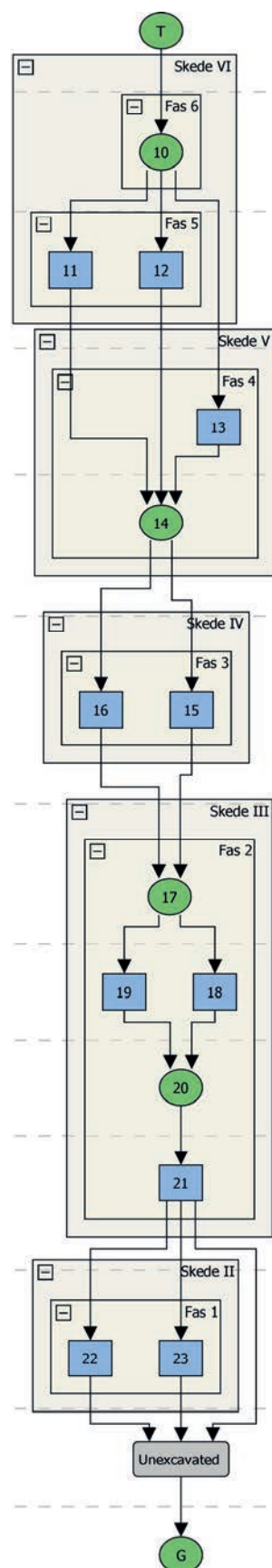
Figur 60. Sektionsritning över sektion 4 i Sträcka 1B. Skala 1:40

Kontextgrupper

De kontexter och kontextgrupper som ingick i sträcka 1B utgjordes av:

Kontextgrupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede
10	6	Utfyllnad,	54, 69, 70, 98	Recent	VI
11	5	Vattenledning	56, 96, 97, 99	1784	VI
12	5	Byggnad/ källare	50, 51, 52, 922, 923, 924	1645–1784	VI
13	5	Tegelkonstruktion	46	1550–1650	V
14	5	Utfyllnad	30, 47, 49	1550–1650	V
15	4	Träkonstruktion/ kavelbro	38	1400-tal?	IV
16	4	Utfyllnad, utjämning	26, 33, 34, 35	1400-tal?	IV
17	4	Träkonstruktion/ kavelbro	27, 28, 29, 40, 36, 37, 71	1323–1400	III
18	3	Stenläggning/ gata	43, 44, 45, 48	1323–1400	III
19	3	Utfyllnad, utjämning	32, 41, 42	1323–1400	III
20	3	Träkonstruktion/ golv	100	1323–1400	III
21	2	Utfyllnad	31, 39,	1323–1400	III
22	1	Träkonstruktion	53	1166–1180	II
23	1	Träkonstruktion, Fundament	925, 69	1166–1180	II

Figur 61. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom Sträcka 1B.

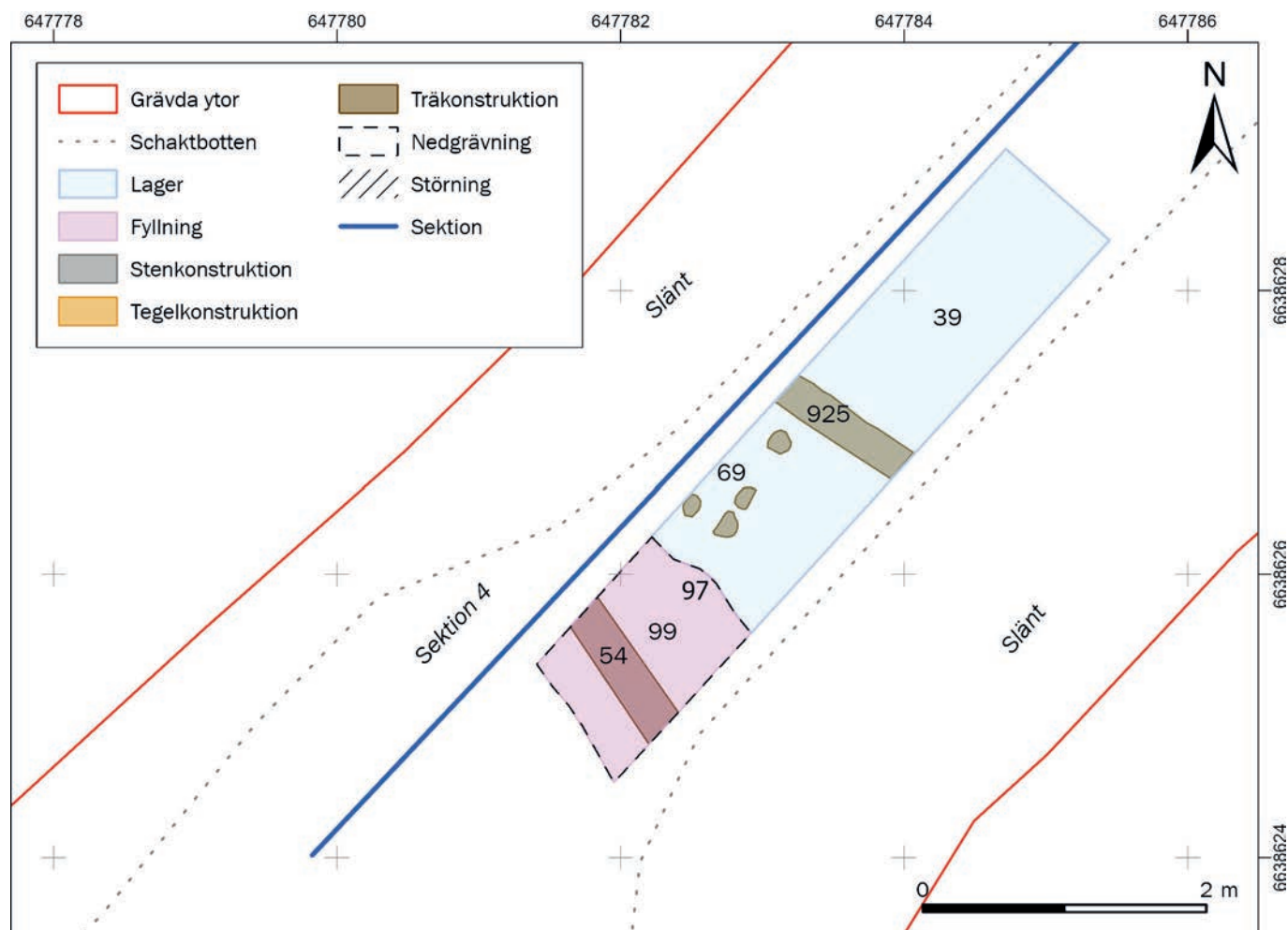
Figur 62. Matris över kontextgrupper och faser av de dokumenterade lämningarna inom Sträcka 1B.

Kontextgrupp 10 utgörs av sentida utfyllnaderna för Stora torget.

Kontextgrupp 11 består av kontexter kopplade till ett nedgrävt vattenrör och utgörs av nedgrävning, fyllningar och en träkonstruktion (figur 63). Vattenröret kopplade enligt kartuppgifter från 1785 samman "Löjtnant Voigtlanders" gård (sannolikt ryttmästaren Jakob Voigtlander, 1737–1817). Vattenröret utgör en del av stadens vattensystem som löpt över på Stora torget (se Torget och platsens historiska bakgrund).

Figur 63. Vattenrör, kontext 54 i Sträcka 1B, i form av rektangulär urtagen stock med lock och näversvepning. Dragningen finns dokumenterat på en karta från 1785. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Figur 64. Planen visar lämningar från olika tidsperioder i schaktbotten inom Sträcka 1B. De äldsta lämningarna K925 utgörs av plintar och stockar daterade till 1100-talets slut. Här ses även K39, ett utfyllnadslager från 1300-talet. De yngsta lämningarna i schaktbotten, K99 och 100, utgör rester efter yngre bebyggelse som kan kopplas till en byggnad som stått på platsen 1784. Skala 1:50.

Kontextgrupp 12 tolkas som nedgrävning med flera olika fyllningar (K50, K51, K52) av sten, sand och grusblandad lucker lera med rikliga tegelinslag samt två nivåer av horisontellt liggande trä (K924 och K925), varav åtminstone den ena utgör en möjlig fragmentarisk golvnivå. Detta tolkas som en källare och bedöms vara eftermedeltida. Troligen är detta kanten till en föregångare eller utvidgning av den källare som vattenledningen i kontextgrupp 11 lett ifrån.

Kontextgrupp 13 består av en tegelkonstruktion (K46) av tre tegelstenar lagda i ett skift med murbruk. Stenarna sammankopplas med brända trärester synliga närmast och under konstruktionen. De tolkas tillsammans som rester en fragmentariskt bevarad byggnad med spis och trägolv i en yngsta bebyggelsenivå.

Kontextgrupp 14 utgörs av tre sand- och grusblandade utfyllnadslager som påverkats av sentida markarbeten. Möjlig omrörda äldre lager.

Kontextgrupp 15 utgörs av en nivå av fragmentariskt bevarat trä i form av både grövre plankor

och mindre kluvor (K38). Träkonstruktionen stöttas av en nedslagen stolpe och tolkas som en senare generation av den bättre bevarade kavelbron i kontextgrupp 17 (se nedan).

Kontextgrupp 16 utgörs av en tydligt utfylld nivå av flera kontexter med träflis och gödselblandad lera, sannolikt utlagda för att skapa en ny bebyggelsenivå och underlag för den yngre kavelbron i kontextgrupp 15.

Kontextgrupp 17 (figur 65) utgörs av en liggande nivå av rundtimmer ovan ett antal stående mindre plintar och liggande trä. Dessa tolkades tillsammans utgöra en äldre kavelbro (K29) i nordvästlig till sydöstlig riktning och hade möjligt samband med den längre åt sydöst liggande stenläggningen/gatan i kontextgrupp 16. En närliggande nivå av nedbrutet trä, troligen flera intill varandra liggande plankor men utan synligt underlag av plintar, syntes i schaktväggen mellan 4,5 till 6,5 m och tolkades i fält som en möjlig fortsättning av kavelbron men kunde inte undersökas närmare (sektion 3, figur 59).

Figur 65. Kavelbron K40 i kontextgrupp 17. Konstruktionen bestod av minst två vid varandra liggande rundtimmer mot ett underlag av stående plintar och fanns huvudsakligen utanför schaktet. En av plintarna till kavelbron kunde dendrodateras till vintern 1323/1324. Kavelbron ligger i samma stratigrafiska nivå som den strax intilliggande gatan/gränden (Kontextgrupp 18) som dokumenterades i den motstående sektion 4 längre åt väster (se figur 60 och 66). Foto: Karin Stenström, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 18 (figur 66) består av en nivå av stenläggning (K44) med underliggande och omgivande grus och sättsandslager (K45). Dessa tolkas tillsammans utgöra en äldre gatu- eller grändsträckning och har ett möjligt och kronologiskt samband med den i norr närliggande kavelbron i kontextgrupp 17.

Figur 66. Stenläggningen i kontextgrupp 18 i förgrunden. Arkeologen står vid kavelbron, kontextgrupp 17, i bakgrunden. Båda kontextgrupperna är på samma stratigrafiska nivå och tolkas utgöra rester efter en äldre gränd- eller gatubeläggning i riktning ned mot Fyrisån och med en datering till 1300-talets första hälft. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 19 består av ett antal utfyllnads-lager av träflis och gödselblandad lera påförda i markutjämnande syfte (K32, K41, K42). Lagren tolkades som utlagda i samband med kavelbron kontextgrupp 15 samt som underlag för den stenlagda gatan i kontextgrupp 18.

Kontextgrupp 20 utgörs av endast en fragmentariskt bevarad träkonstruktion, K100, i schaktsträckans sydöstra ände. Detta tolkas som ett möjligt ett trägolv i en byggnad. Det har samma stratigrafiska nivå som kavelbron i kontextgrupp 17.

Kontextgrupp 21 består av två kraftiga utfyllnads-lager med gödsel och träflisblandad lera påförda i markutjämnande syfte. Dessa överlagrar den underliggande bebyggelsenivån och täcker kontextgrupp 22.

Kontextgrupp 22 (figur 67) är en ensam träkonstruktion i en äldsta dokumenterad bebyggelsenivå, bestående av flera intill och ovan varandra lagda kraftiga stockar med oregelbunden form och grovt tillyxad yta (K53). Konstruktionen, som inte framstod som nedgrävd utan täckts av kontextgrupp 21 har tolkats som ett möjligt fundament till en byggnad. Virke från konstruktionen har dendrodaterats till 1170–1179 (se vidare dateringsdiskussion nedan) men det är mycket möjligt att virket är sekundärt använt som fundamentering.

Figur 67. Kontextgrupp 22, tolkad som ett träfundament eller rustbädd för en trolig byggnad, var endast synlig i schaktbotten. I förgrunden ses också en del av stenläggningen och den möjliga gatan i kontextgrupp 18 från en yngre bebyggelsenivå. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 23 består av ett antal plintar och en mot schaktet snett liggande träkonstruktion av flera intill varandra liggande stockar synliga i schaktets botten (K925). Dessa tolkas som rester av en byggnad med träsyll utan stenfot och som en rustbädd för en vägg eller möjlig spis. Utmed den tolkade syllen påträffades ett långt träföremål med bomärke, F7. Bebyggelsenivån kunde inte undersökas närmare, utan övertäcktes med grusbädd och lämnades kvar i schaktbotten.

Fynd och dateringar

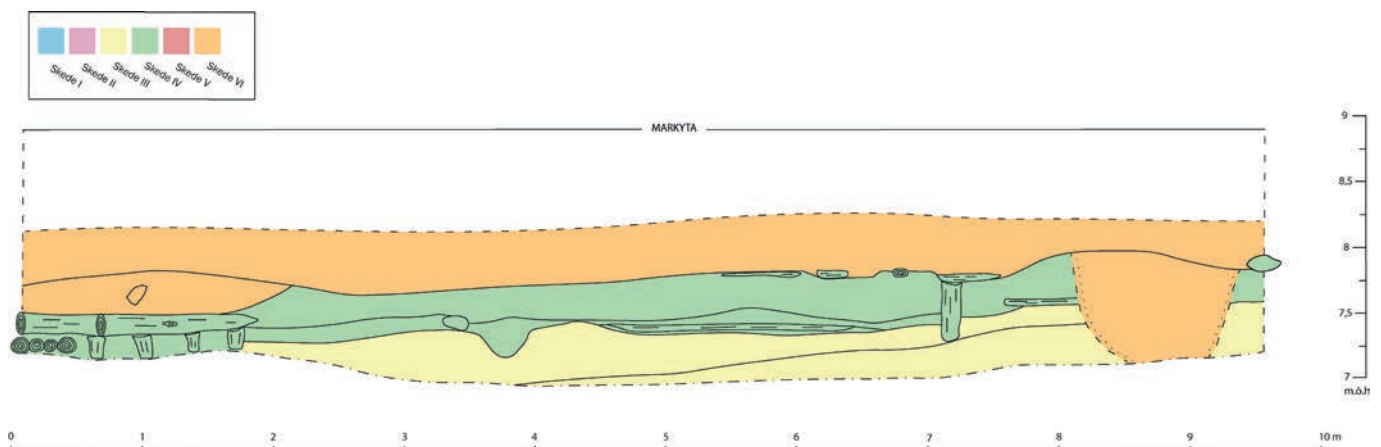
Sammanlagt insamlades 18 fyndposter från Sträcka 1B. Dessa bestod i huvudsak av skor, skodelar och tillskärningsspill och kan inte närmare dateras än till medeltid. En skärva från en Rhenländsk stengodskanna (F3) med datering till 1300–1450 tillvaratogs från lager associerade med kavelbron i kontextgrupp 15. Denna datering motsvaras av dateringen av ett dendrokronologiskt prov från samma kontextgrupp (P57783 från kontext 40) där virket avverkats vintern 1323/1324 (bilaga 4). Ytterligare ett dendrokronologiskt prov insamlades från sträckan och kontextgrupp 22 tolkad som fundament för en byggnad. Provet kunde dateras och avverkades under perioden 1166–1180, mest troligt under 1170–1179. Konstruktionen kunde inte undersökas i sin helhet, då den fortsatte under det planerade schaktdjupet. Möjligen kan virket vara sekundäranvänt.

Osteologi och makrofossil

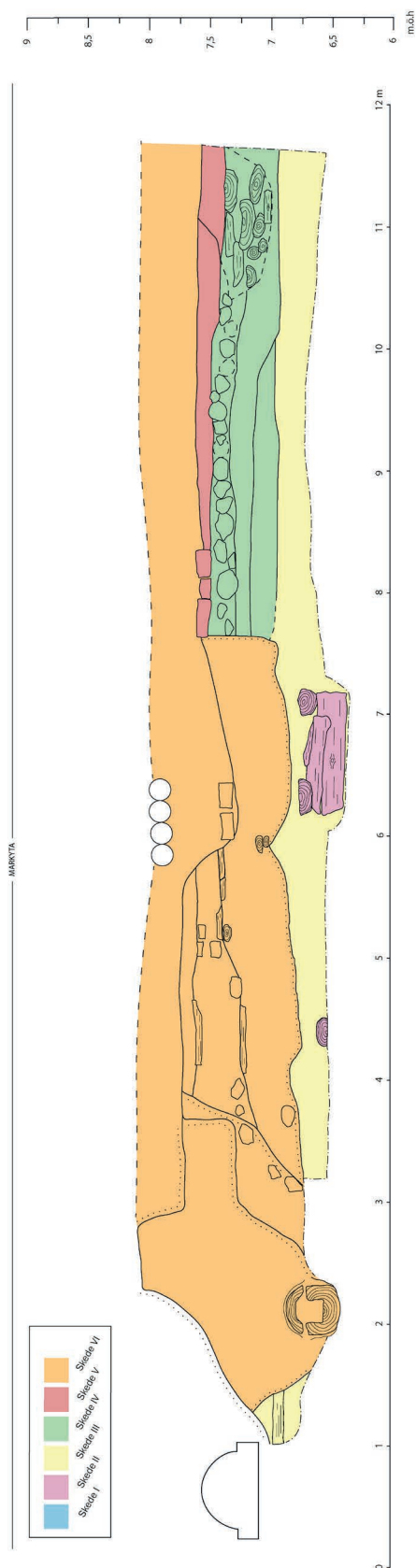
Endast ett näst intill komplett rävkranium från bottenlagret (K39) insamlades från sträckan. Kraniet som påträffades tillsammans med spill från läderhantverk i de gödselrika bottenlagren hade snittspår på pannbenet (muntligen, Ebba Drugge, Upplandsmuseet) vilket tyder på att det flåts för skinnets skull. Inga makroprov insamlades från sträckan.

Kronologisk diskussion

En äldsta dokumenterad bebyggelsenivå, Fas 1, utgörs av en tolkad syll, kontextgrupp 22, och ett fundament till en trolig byggnad, kontextgrupp 21 med dendrokronologisk datering till 1100-talets senare del. Det finns dock inget annat fyndmaterial som styrker denna relativt tidiga datering och möjligen är virket i det daterade fundamentet återanvänt. Förekomsten av kraftiga utfyllnadslager inför den nästkommande bebyggelsenivån, Fas 2, med spår av en äldre gatusträckning, med kavelbroar av virke avverkat senast 1324 och en stenläggning, antyder att denna bebyggelse varit i bruk fram till första kvartalet av 1300-talet. Fas 1 har förts till Skede II och Fas 2 till Skede III även om gränsen dem emellan är otydlig. Den efterföljande fasen, Fas 3, utgörs av en ny nivå av den då uttjänta kavelbron. Den kan inte dateras närmare än till senmedeltid och har kopplats till Skede IV. En ny bebyggelsenivå, Fas 4, utgörs av lämningar som kan kopplas till tiden strax före eller efter anläggandet av Stora torget under 1600-tal samt den tidigmoderna bebyggelsen vid torget under 1700-tal, Skede V och VI. Schaktet grävdes inte i botten och kulturlager och bebyggelse finns bevarad under anläggningsnivån för VA-ledningen inom sträckan.

Figur 68. Sektion 3 med indelning i Skede III-VI. Vitt anger recenta störningar. Skede III= 1250–1400, Skede IV =1400–1550, Skede VI = 1643-ca 1900.

Figur 69. Sektion 4 med indelning i Skede II-VI. Vitt anger recenta störningar. Skede II = 1150-1250, Skede III = 1250-1400, Skede IV = 1400-1550, Skede V = 1550-1643, Skede VI = 1643-ca 1900.

Schakt 3

Schakt 3 grävdes för en dagvattenbrunn med anslutning till Sträcka 1B (figur 44). Endast brunnen gick ned genom fyllnadsmassorna och påträffade bevarade kulturlager (figur 70). Två kontexter registrerades och undersöktes inom en yta om ca $1,2 \times 1,1$ m till ett djup av 0,1-0,2 m. Kontext 101 utgjordes av en gles och oregelbunden stenrad, möjligen en syll till en mindre byggnad, i den norra schaktkanten. Kontext 102 utgjordes av ett sand- och grusblandat yttäckande utfyllnadslager med inslag av gödselblandad träflis. Inga fynd eller prover tillvaratogs. Lämningarna i Schakt 3 saknar stratigrafisk och kronologisk koppling till den övergripande skedesindelningen för Stora torget men bedöms utifrån karaktären som möjligen senmedeltida. Då schaktet inte grävdes i botten kan det förmodas finnas bevarade kulturlager och bebyggelse lämningar fram till senmedeltida under detta.

Figur 70. Kontext 101 och 102 i Schakt 3. Foto mot norr: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Schakt 8

Schakt 8 grävdes för ett belysningsfundament inom Kvadrant 1 i undersökningens slutskede. Från den nivå där kulturlager framkom hade schaktet en storlek på 1 × 1 meter. På grund av den begränsade storleken och avståndet till andra undersökta ytor är det precis som med flera andra schakt svårt att sätta de undersökta kontexterna i ett större sammanhang. Däremot finns en vertikal stratigrafi som kan delas upp i sex kontextgrupper varav tre utgör olika marknivåer (figur 71).

Kontextgrupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede
25	2	Stenläggning	888, 889	1350–1500	IV, V
27	1	Konstruktionsnivå	891	1350–1500	III, IV
29	1	Marknivå	894, 895	1350–1500	III, IV

Figur 71. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper och kontexter dokumenterade inom Schakt 8.

Kontextgrupper

Kontextgrupp 24 utgörs av ett tunt, högfragmenterat lager som tolkas som en rest av ett utfyllnadslager.

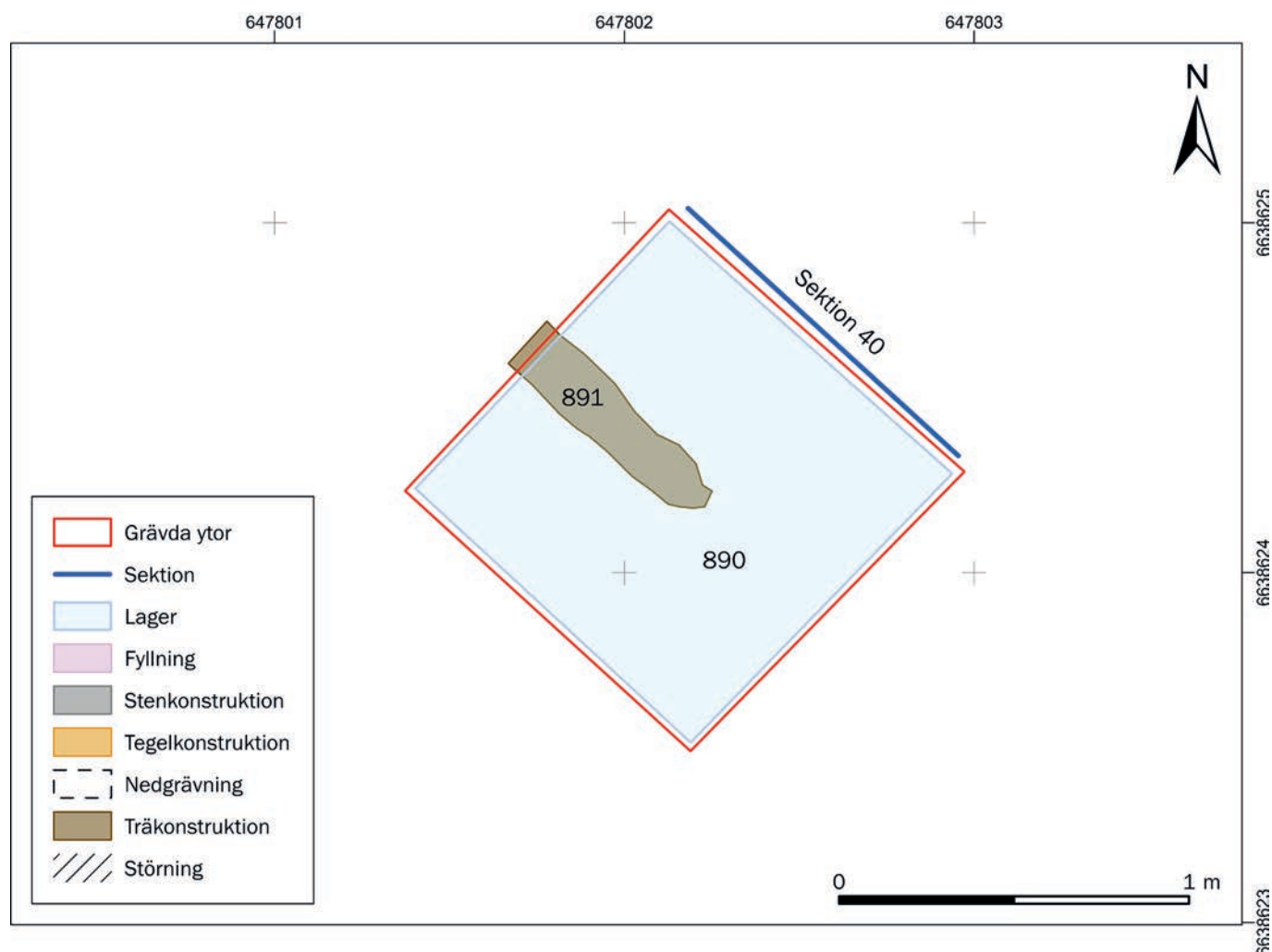
Kontextgrupp 25 består av en gles stenläggning liggande i ett sättlager av ren grus. Stenarna har en antydning av att vara eldpåverkade.

Kontextgrupp 26 (figur 72) är en utjämning bestående av ett tertiärt, heterogent, påfört lager (K890). Fläckigt och tydligt omrört.

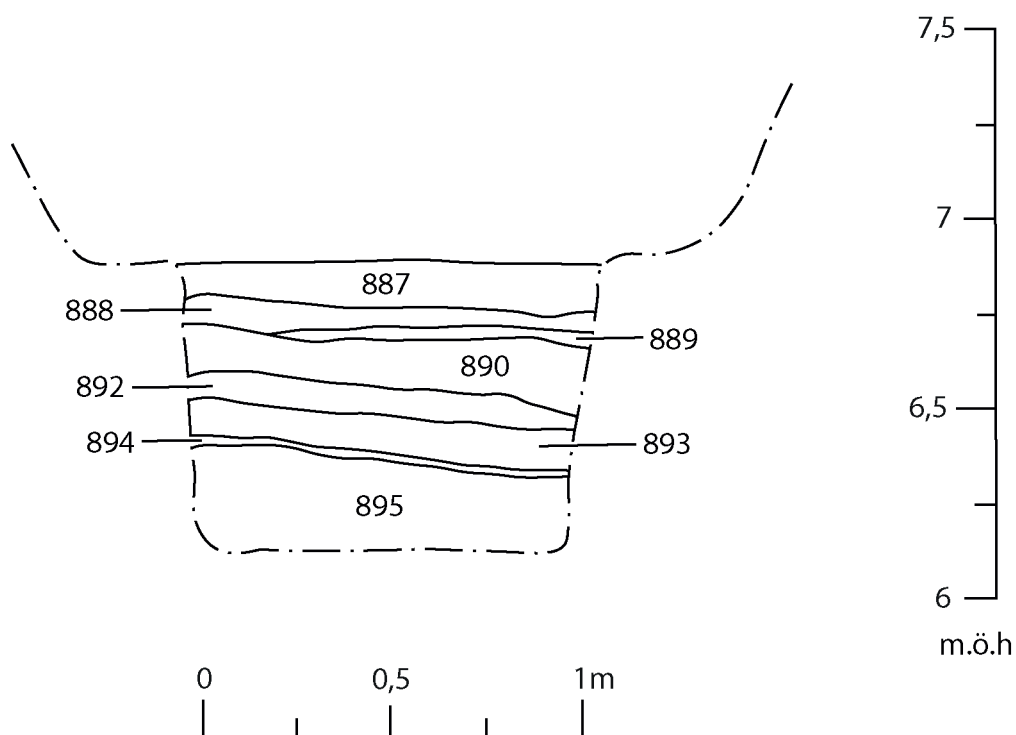
Kontextgrupp 27 (figur 72) utgörs av en ensam kluva (K891). Utifrån detta går det inte att göra några vidare tolkningar, förutom att det rör sig om en till största delen borttagen konstruktionsnivå. Då kluvan ligger tydligt i ett lagerskilje tolkas den ej som lösträ. Även orienteringen i NV-SÖ antyder att det rör sig om en konstruktion.

Kontextgrupp 28 utgörs av en ytfyllnadsnivå bestående av två lager (K892 och K893) med siltig lera.

Kontextgrupp 29 utgörs av en marknivå bestående av en tramphorisont (K894) och ett därunder liggande utfyllt marklager. Tramphorisonten var bränd och innehöll kol, brända ben, sot och aska. Det underliggande flislagret innehöll förhållandevis mycket fynd, däribland en skärva nästanstengods som kan dateras till senmedeltid.

Figur 72. Plan visande kontextgrupp 26 och 27, med utjämningslager K890 och träkonstruktion K891, samt sektionsritningens placering i Schakt 8. Skala 1:20.

Figur 73. Sektionsritning visande sektion 40, den nordöstra schaktsidan i Schakt 8. Observera att träkonstruktionen 891 i plan stratigrafiskt ligger mellan K890 och K892, men ej syns i sektion. Tyvärr saknas exakta höjdangivelser men nivån för bevarade kulturlagrens bedöms till ca 1,5 meter under nuvarande markyta. Skala 1:20.

Fynd och dateringar

I Schakt 8 påträffades förutom tidigmodernt fönsterglas i den översta nivå, det mesta av fyndmaterialet i den understa bebyggelsenivån och marklagret 895. Däribland kan nämnas ett nästan helt genomsintrat stengods (F775) som kan dateras till senmedeltid och perioden 1350–1500, ett skifferbryne (F761) samt en del läder. Förutom skodelar och tillskärningsspill hittades ett triangulärt läderföremål bestående av sammanlimmade bitar i olika läderkvalitet, möjligen övre delen av ett nålbrev (F716, se figur 74 och fyndkapitlet). Inget av det trä som påträffades bedömdes som möjligt för dendrokronologisk provtagning.

Figur 74. F716 bestående av två triangulära och sammanfogade läderstycken med dekor, troligen ett nålbrev. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Osteologi och makrofossil

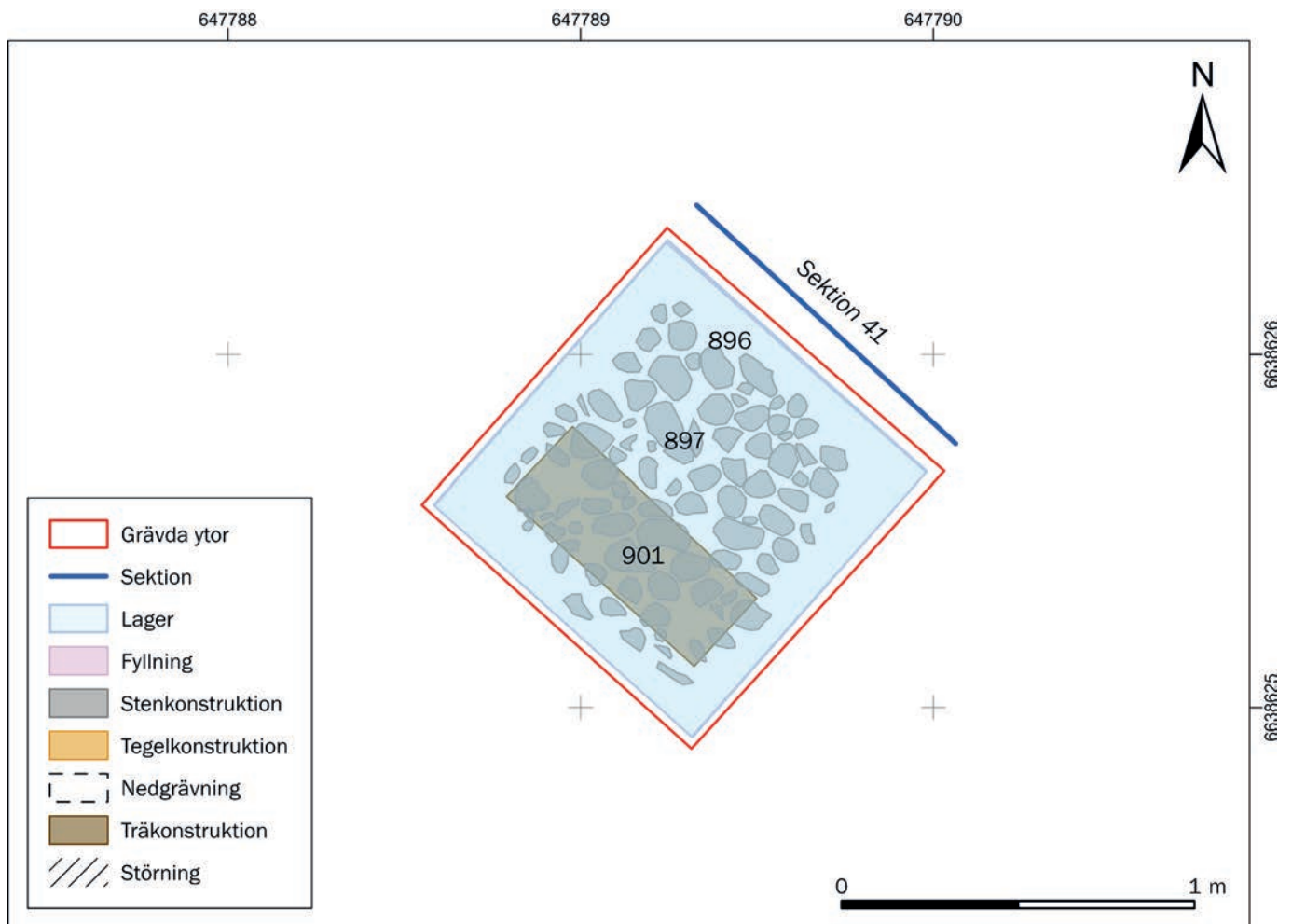
Inga osteologiska eller makrofossilprover insamlades i samband med fältarbetet.

Kronologisk diskussion

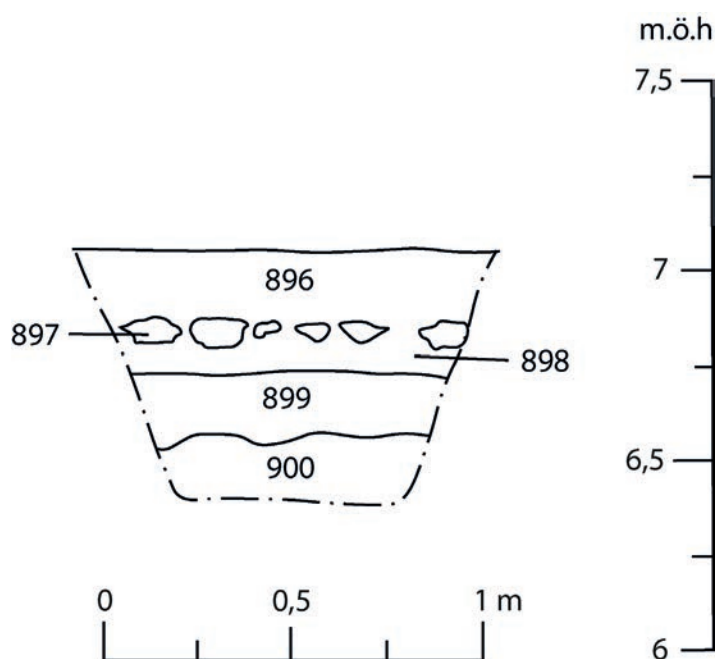
Även om påträffade lämningar i Schakt 8 saknar stratigrafiskt samband med andra lämningar inom Stora torget kan man med ledning av keramiken i den tidigaste bebyggelsen, Fas 1, datera lämningarna till senmedeltid och perioden ca 1350–1500. Det motsvarar Skede III och IV i den övergripande skedesberättelsen. Den senaste bebyggelsenivån, Fas 2, tolkas som att den varit i bruk fram till anläggandet av torget. Då det saknas daterande fynd kan dateringen endast grovt uppskattas till perioden från senmedeltid fram till tidigmodern tid, Skede IV och V. Då schaktet inte grävdes i botten kan det förmodas finnas senmedeltida kulturlager och bebyggelse bevarad under detta.

Schakt 9

Schakt 9 grävdes för ett belysningsfundament inom Kvadrant 1 (figur 44). Från den nivå där intakta kulturlager påträffades, ca 1,5 meter under nuvarande marknivå, hade schaktet en utbredning på 1 × 1 meter, med svagt sluttande sidor.

Figur 75. Plan visande kontextgrupp 31 och 32, med en stenlagd yta i två generationer och ett utfyllnadslager samt sektionsritningens placering. Skala 1:20.

Figur 76. Sektion 41. Skala 1:20.

Kontextgrupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede
30	2	Utfyllnad	896	Medeltid	III, IV
31	1	Gårdsplan	897, 898, 853, 899	Medeltid	III, IV
32	1	Utfyllnad	900, 901	Medeltid	III, IV

Figur 77. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper och kontexter dokumenterade inom Schakt 9.

Kontextgrupper

Kontextgrupp 30 består av ett utfyllnadslager (K896) som innehåller kvistar, träflis och lösvirke, samt raseringsmaterial i form av tegel och kalkbruk.

Kontextgrupp 31 (figur 75) utgör en marknivå i form av en stenlagd yta i två generationer. Den yngre generationen stenläggning (K897) dokumenterades in situ, lagd i ett lager med sättsand/grus (K898). Därunder framkom ytterligare ett sättlager (K899), men med tydliga avtryck, vilka tolkas som en bortplockad stenläggning (K853). Dessa stenläggningar har tolkats som en möjlig gårdsplan och det enda fyndet utgörs av en metkrok av medeltida typ (F710).

Kontextgrupp 32 (figur 75) är den underst undersökta kontextgruppen i schaktet och utgörs av ett flis- och dynglager (K900) samt en däri, eller därunder liggande träplanka (K901). Plankan kunde inte tolkas som utgörande en konstruktion, men detta går heller inte att utesluta då den upptog hela schaktbredden och dessutom fortsatte in i schaktsidorna. Plankan kunde trots det tas upp i sin helhet och har tagits in som ett fynd (F1170, figur 78).

Figur 78. F1170, en plank med ristad dekor som tolkats som en del av en möbel eller inredning i en av byggnaderna på Stora torget under medeltid. Notera kryssmönstret mitt på plankan och de ristade strecken, möjligen fragmentariskt bevarade och därmed outtydbara runor i nedre högra hörnet. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Fynd och dateringar

Lämningarna har genom fyndmaterialet tolkats som medeltida men har inte kunnat preciseras närmare på grund av dess allmänna karaktär. F1170, en träplanka hade på ovansidan ett diagonalt ristat ruttmönster, samt en rad med ristade linjer på tvärs mot fiberriktningen. Dessa linjer hade en antydning till bistavar och misstänktes kunna vara runor, men detta har inte gått att bekräfta då plankan är skadad i just den delen. Fyndet har bedömts av Magnus Källström vid Riksantikvarieämbetet. Inget av det trä som påträffades bedömdes vara lämpligt för dendrokronologisk provtagning. Bland fynden från Schakt 9 finns en knivslida, F708, med växtornamentik med förmodad hög- eller senmedeltida datering.

Osteologi och makrofossil

Inga prover för analys av vare sig osteologi eller makrofossil insamlades under fältarbetet.

Kronologisk diskussion

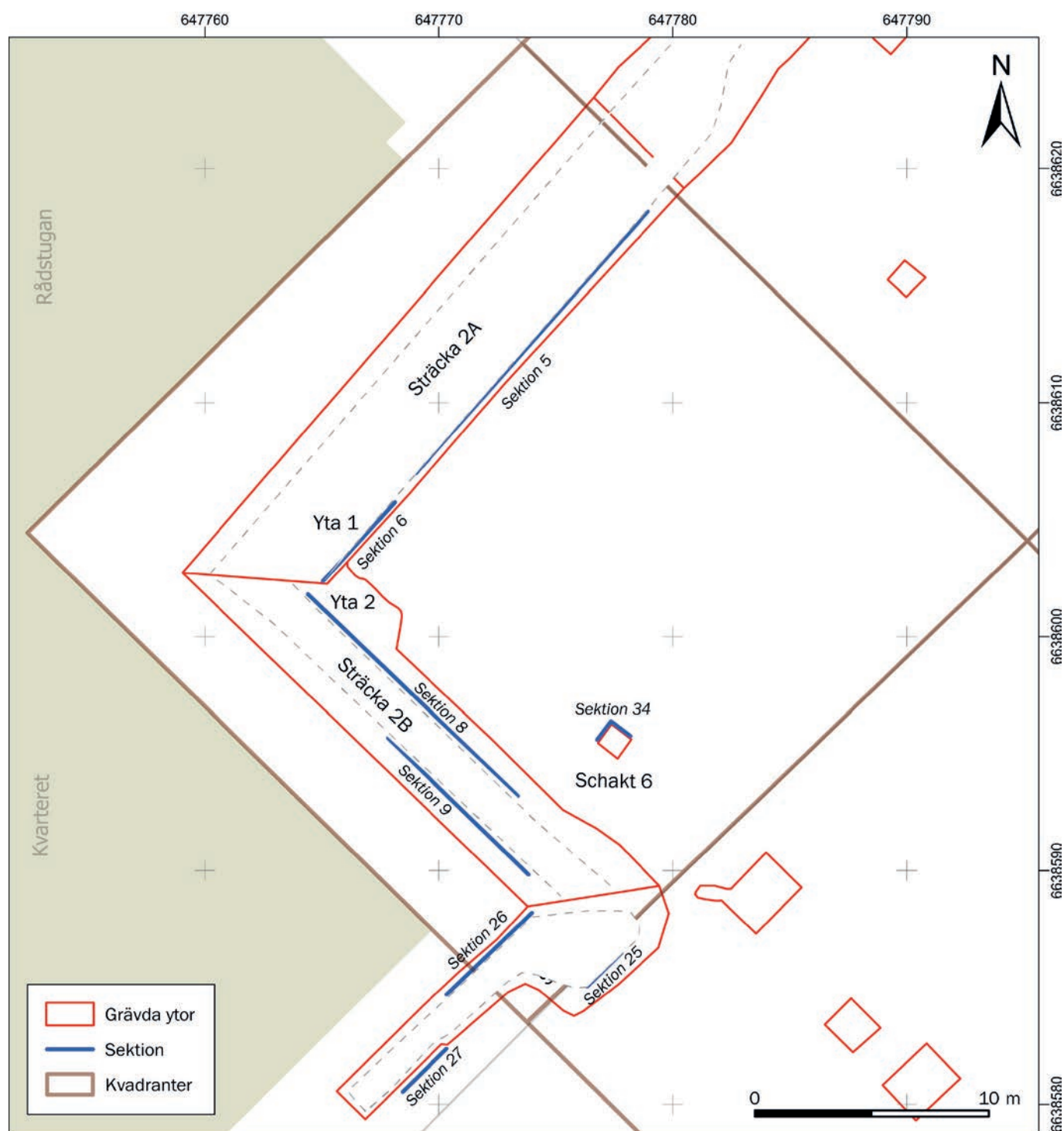
Samtliga dokumenterade kontextgrupper har tolkats som tillhörande de hög- och senmedeltida skedena III och IV (perioden 1250–1550), men kan inte preciseras närmare i tid. Då schaktet inte grävdes i botten kan det förmodas finnas senmedeltida kulturlager och bebyggelse bevarad under detta.

Kvadrant 2

Inom Kvadrant 2 på torgets västra del dokumenterades bevarade kulturlager inom tre sträckor, 2A -2C. Inom Sträcka 2A undersöktes en större yta, Yta 1, kontextuellt. Angränsande till Yta 1 låg en mindre yta, Yta 2. Yta 1 låg i hörnet mellan Sträcka 2A och 2B och anslöt till Yta 2 i söder. Yta 1 och Yta 2 utgör en större runtomskuren klack av bevarade kulturlager mellan en förgrening av de befintliga VA-ledningarna. Initialt planerades för att låta även de nya ledningarna följa samma system, varvid det i samråd med Länsstyrelsen beslutades att de bevarade kulturlagren inom Yta 1 och Yta 2 som låg mellan de båda ledningsschakten skulle undersökas.

Genom förändringar av ledningsdragningarnas sträckning under projektets gång kom endast Yta 1 att undersökas i sin helhet. Yta 2 övertäcktes utan vidare undersökning. Detta medförde att endast en del av Yta 1 kom att undersökas i sin helhet medan den avschaktade ytan inom Yta 2 övertäcktes utan vidare undersökning. Sträcka 2C löpte väster om Stora torget och ett stycke ned i Drottninggatan till en kopplingspunkt för det befintliga VA-nätet (se även rapport Kjellberg 2022.).

Inom kvadranten fanns endast ett friliggande schakt, Schakt 6, för ett lampfundament.

Figur 79. Plan över Kvadrant 2 med samtliga undersökta sträckor, ytor och schakt samt sektioner. Streckad linje anger schaktbottens utbredning. Ytan mellan streckad linje och röd linje är släntade schaktkanter. Skala 1:250.

Schakt	Kontextgrupper	Kontexter
Sträcka 2A	33–51	56, 75, 76, 83, 94, 95, 96, 97, 99, 103, 104, 105, 108, 225, 226, 227, 235, 236, 237, 253, 254, 255, 257 289, 374, 911
Yta 1	52–84	111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 132, 133, 135, 136, 137, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 170, 171, 186, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 280, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 912, 290, 289
Yta 2	-	129, 130, 131, 134, 135
Sträcka 2B	85–112	221, 224, 312, 327, 348, 349, 350, 360, 397, 398, 399, 401, 402, 403, 404, 405, 407, 420, 421, 422, 426, 427, 441, 445, 446, 447, 448, 449, 451, 452, 453, 454, 456, 457, 458, 914, 915
Sträcka 2C	113–135	653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 671, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695
Schakt 6	136–139	721, 727, 728, 729, 730, 731, 732

Figur 80. Tabell med samtliga undersökta sträckor, ytor och schakt inom Kvadrant 2.

Sträcka 2A

Figur 81. Översiktsbild visande stora delar av Sträcka 2A med Yta 1 och övergången mot Sträcka 2B längst till höger. Foto mot söder, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Sträcka 2A grävdes längs torgets nordvästra sida, i förlängningen av Sträcka 1B. Schaktet följde de äldre ledningsdragningarna som nedlagts på 1960-talet. Detta innebar att schaktmassorna till största del utgjordes av sentida fyllnadsgrus och sand. De arkeologiska lämningarna kunde framför allt dokumenteras i den sydöstra schaktsidan,

i sektion 5 (figur 82 och 85). Yta 1 utgjorde en sammanhängande, handgrävd yta i sträckans västra del. Här följde de nya ledningarna en annan sträckning än de äldre, varför tidigare orörda kulturlager behövde grävas bort. Stratigrafi och gruppering för Yta 1 presenteras separat i följande kapitel.

Sträckan 2A inklusive Yta 1 var cirka 26 meter lång och upp till 5 meter bred. Arean uppgick till drygt 124 kvadratmeter och schaktdjupet låg på omkring 3–3,2 meter under den dåvarande torgnivån. Sammanlagt dokumenterades 18 kontextgrupper inom Sträcka 2A, exklusive Yta 1.

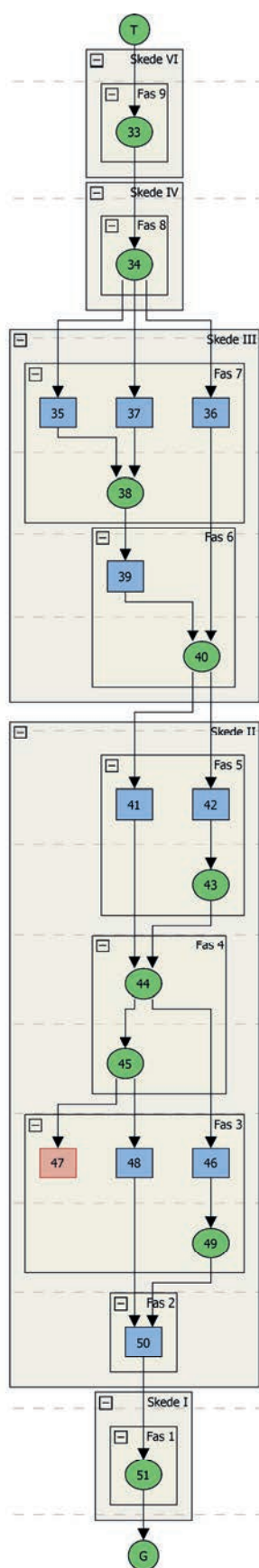

Figur 82. Arkeolog dokumenterar sektion 5. Foto mot sydöst, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

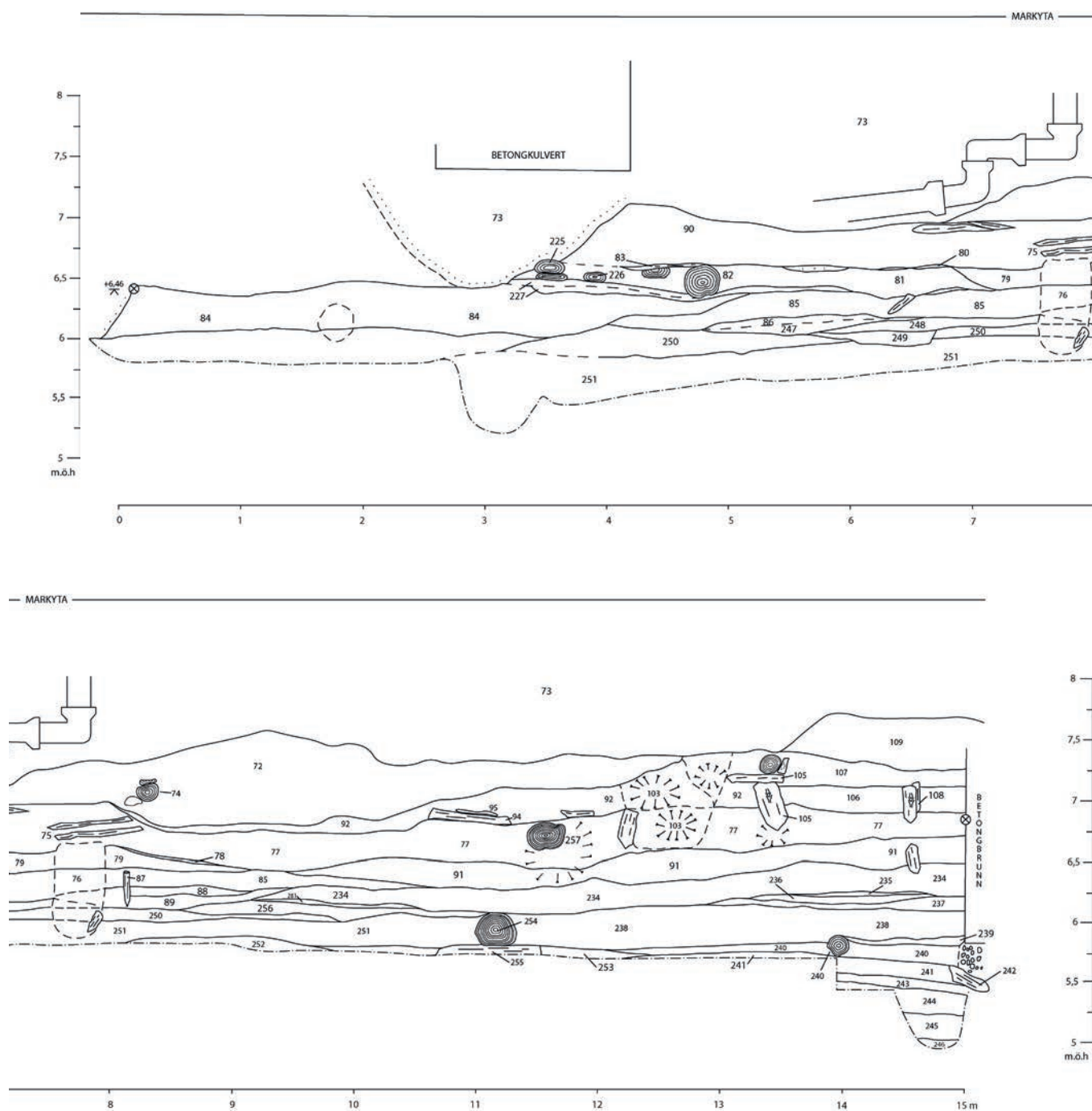
Kontextgrupper

Kontextgrupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede
33	9	Utfyllnad	73, 110	Recent	VI
34	8	Utfyllnad	72, 107, 109,	1350–1500	IV
35	7	Hägnad	108		III
36	7	Bebyggelse	74		III
37	7	Bebyggelse/hus	103, 104, 105		III
38	7	Utfyllnad	92, 106		III
39	6	Bebyggelse/hus	94, 95, 257	1210–1211	III
40	6	Utfyllnad	77, 78, 90, 91, 93		III
41	5	Bebyggelse/hus	82, 83, 225, 226, 227		II
42	5	Bebyggelse/hus	75, 76		II
43	5	Utfyllnad	79, 80, 81, 87		II
44	4	Utfyllnad/odling	84, 85, 88, 89		II
45	4	Utfyllnad	234		II
46	3	Bebyggelse/golv	86, 247, 248, 249, 250		II
47	3	Bebyggelse/golv	235, 236, 237		II
48	3	Bebyggelse/golv	256, 281		II
49	3	Utfyllnad	238, 251		II
50	2	Bebyggelse/hus	239, 240, 253, 254, 255	1130–1144	II
51	1	Utfyllnad/etablering	241, 242, 243, 244, 245, 246, 252, 299	Före 1150	I

Figur 83. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom Sträcka 2A.

Figur 84. Matris över kontextgrupper och faser inom Sträcka 2A.

Figur 85. Sektion 5 längs sträcka 2A med angivna kontextnummer ritad mot söder. Sektionsritningen har delats vid modernt rör. Den övre sektionssdelen visar arkeologiska lämningar i östra delen av schaktsträckan och den undre visar lämningarna i den västra delen. Skala 1:50

Kontextgrupp 33 är den yngsta utfyllnaden i sektionen. Till kontextgruppen har förts de recent omrörda fyllnadsmassorna (K73, K110) som kan vara daterade från mitten av 1600-talet, fram till modern tid.

Kontextgrupp 34 utgörs av ett väldigt tjockt utfyllnadslager (K72) under de mest recenta massorna. Lagret innehåller en påtaglig ansamling av fynd med rikligt av delar till träkärl och läderföremål. Bland dessa kan nämnas ett ovanläder till en sko (F333) med en utskuren runa och möjligen ett latinskt K (Källström muntligen). Ytterligare två lager är förda till kontextgruppen (K107 och K109) och motsvarar K72 i en annan del av schaktet.

Kontextgrupp 35 utgörs av ett störrpar (K108) som syns i sektionen. Den ena stören skymtade cirka 0,1 meter bakom den andra vilket kan ge en antydning om att det rör sig om en hägnad som löpt i schaktets längdriktning, snarare än korsat detta.

Kontextgrupp 36 består av en fragmentarisk träkonstruktion (K74), ett ändträ av en stock med en plank liggandes ovan.

Kontextgrupp 37 består av två träkonstruktioner (K104 och K105) som tillsammans innehåller flertalet trästycken. Gruppen innehåller också en omfattande störning (K103) som tolkas som ytterligare träkonstruktioner som fallit ur sektionen när det äldre ledningsschaktet drogs fram. Ett dendrokronologiskt prov togs i en av träkonstruktionerna (K105) som kunde konstateras vara gran, men ej kunde dateras. K105 utgörs av ändträet i två stockar samt däremellan liggande trä. Tolkningen är att det är resterna av ett golv och en del av en väggkonstruktion. Konstruktionen ligger på en utfyllnadsnivå (kontextgrupp 38) som i sin tur täcker kontextgrupp 39.

Kontextgrupp 38 är en utfyllnadsnivå bestående av två kontexter (K92 och K106). Den ena kontexten urskiljer sig med förekomst av rikligt med näver i horisontella stråk. Fynd gjordes av en pincett (Fnr 21) och ett beslag av CU-legering (Fnr 22) som tillsammans ger gruppen en trolig datering till medeltid.

Kontextgrupp 39 utgörs av två träkonstruktioner (K94 och K257), samt ett lager (K95) tolkade som en äldre byggnad. Ändträet av en grövre stock, i ek, kunde dendrodateras till vintern 1210/1211. Därovan fanns en grövre stock i schaktets längdriktning, som till synes hade ett kvadratisk tvärsnitt. Även en del annat lösträ samt en större grop i sektionen dokumenterades, vilket kan ha kommit från bortfallna delar av konstruktionen. Ovan träet låg en fläck av ett lager som utgjordes av grågul sand eller aska som övergick till svart kol i botten.

Kontextgrupp 40 är en utfyllnadsnivå bestående av tre lager (K77, K90 och K91). Under utfyllnadslagren har även en distinkt kollins (K78) förts till kontextgruppen, samt något lösvirke (K93).

Kontextgrupp 41 har tolkats som en huskonstruktion bestående av utstickande ändträ i sektionen (K82 och K225), liggande trä i schaktets längdriktning (K83) och utstickande plankor (K226) som tolkas som en fragmentarisk golvbeläggning. Under de ovan nämnda kontexterna ligger två nivåer av lergolv (K227).

Kontextgrupp 42 utgörs av en bortlyft plint i schaktkanten (K76) tillhörande en byggnad. Spåret efter plinten var fyllt med grusig sand och bark syntes i kanterna. Direkt därovan låg en nivå med trä i schaktets längdriktning (K75).

Kontextgrupp 43 består av kontexter som tillsammans tolkas som utfyllnad, alternativt odling. Tunna stråk av lera och lågfragmenterade växtrester (K80) tolkas som en marknivå, alternativt ett golv sammanhörande med en byggnad (se kontextgrupp 42). Kontexterna K79 och K81 bör utgöra samma lager. En ensam stör har också förts till gruppen (K87). Lagret provtogs inte för makrofossil analys.

Kontextgrupp 44 är en tydlig nivå av gödselblandad lera uppdelad i två kontexter (K84 och K85), vilka sträcker sig över en sträcka på drygt tio meter i sektionen. Två mindre lager tolkade som möjliga odlingslager, men ej provtagna, har också knutits till kontextgruppen (K88 och K89).

Figur 86. Sträcka 2A grävdes delvis under problematiska fältförhållanden för arkeologiskt arbete och dokumentation. Foto Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 45 består av flera mindre lager vilka några tolkas som ingående i ett och samma möjliga lergolv (K86 och K248), samt därunder liggande utfyllnadslager med tunna horisonter som antyder brukning (K247 och K249). I botten av kontextgruppen fanns ett svart, sotigt lager (K250), med kol och fynd av slagg (F86).

Kontextgrupp 46 är ett utfyllnadslager (K234) mellan två nivåer av fragmentarisk bebyggelse.

Kontextgrupp 47 består av tre lager (K235, K236 och K237). Tillsammans utgör lagren ett lergolv med underliggande konstruktionslager, samt en tolkad tramphorisont. I anslutning till lerlagret stack också ändträet ut, av två tunnare stockar, med något tunt trä i schaktets längdriktning. I lergolvets tramphorisont samlades ett makroprov in, vilket innehöll gödsel och stråfoder, halm, torv och kvistar. Ängsväxterna i provet kan kopplas till boskap och troligen har lergolvet legat i ett fähus.

Kontextgrupp 48 definieras av ett tunt, kompakt, svart, melerat lager (K281) som tolkas som en tramphorisont. Lagret låg delvis ovan en nivå av påförd, grå lera (K256), som skulle kunna ha utgjort ett golv i en byggnad.

Kontextgrupp 49 är en omfattande utfyllnadsnivå bestående av två lager (K238 och K251) som sträcker sig längs nästan hela sektionen. Utfyllnaden täcker den äldsta bebyggelsen på platsen (kontextgrupp 50).

Kontextgrupp 50 utgörs av den äldsta dokumenterade bebyggelsen inom sträckan, bestående av en eller två byggnader med tillhörande marklager. I nivå med schaktbotten stack ändträet ut av en grövre syllstock (K254), liggande ovan ett trästycke i schaktets längdriktning. Det undre trästycket (K255) hade en oregelbunden form som bör indikera att det var återanvänt. Mitt på trästycket fanns ett kvadratisk hål, rakt igenom (figur 87). Trästycket, som var av ek, dendrodaterades till perioden 1130–1144. Några lager har också knutits till bebyggelsenivån. Två marklager (K239 och K240), samt ett lager med rikligt av träflis, vilket fortsätter ned under schaktbotten (K253). Ett makroprov från gruppen analyserades och visade på en hög inblandning av djurhår vilket sannolikt härrör från garveriverksamhet eller skinnberedning. I provet fanns även rester efter hushållsavfall såsom äggskal, fiskben och hasselnötsskal (bilaga 7).

Figur 87. Det trästycke av ek som ingick i kontextgrupp 50 och som dendrodaterades till perioden 1130–1144. Upptaget till schaktkanten inför provtagning. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 51 utgör de äldsta aktiviteterna i denna del av torget. Totalt innefattar gruppen sju kontexter, där den understa utgör toppen av den orörda, geologiska leran (K246). Däröver ligger två nivåer av infiltrerad lera (K244 och K245), vilken utgör en tidig etableringsfas. Ett analyserat makroprov visade på inslag av ängsmarksväxter och vissa våtmarksväxter som tyder på att miljön periodvis varit fuktig eller blöt. I provet finns även ett visst inslag av trädgårdsavfall samt eventuella rester av stråfoder till boskap. Överst i kontextgruppen låg flera lager med svart silt (K241, K243 och K252) samt ett enstaka löst liggande trästycke (K242) vilka bör utgöra den äldsta markhorisonten.

Fynd och dateringar

Sammanlagt tillvaratogs 37 fyndposter inom Sträcka 2A. Med tanke på sträckans längd och volym är fyndmängden relativt liten vilket beror på de flesta fynd tillvaratogs i samband med rensning av sektionen och att inga kontexter kunde undersökas i sin helhet. En påfallande liten del av fynden i jämförelse med andra sträckor görs av läderföremål. Detta beror på att kontaktytan mot den recenta sand- och grusfyllnaden delvis var uttorkad. Endast ett närmare daterbart fynd, en skärva av en stengodskanna från Siegburg, F36, påträffades in situ och tillhör kontextgrupp 34 (K72). Den kunde dateras till senmedeltid och perioden 1350–1500.

Sammanlagt sändes fyra prover från Sträcka 2A för dendrokronologisk analys (57798, 57799, 57800, 57804). Av dessa kunde endast två prover dateras. Ett prov tillhör kontextgrupp 39, ett hus i Fas 6, har daterats till 1210–1211. Det andra daterade provet kommer från kontextgrupp 50, en byggnadsrest i Fas 2. Den har daterats till 1130–1144 och byggnaden tillhör sannolikt samma bebyggelseskede som den äldsta dokumenterade byggnaden inom Yta 1. En sekundär användning av timret kan dock inte uteslutas.

Därtill gjordes två ^{14}C analyser av den äldsta markytan inom kontextgrupp 51, av den infiltrerade bottenleran, P45, och av kol ur ett lager som tolkats som tillhörande den sista nivån innan bebyggelseetablering, P51. P 51 kunde med ett sigma

dateras till perioden 1160–1216 och P45 till perioden 1054–1215. Dateringen av P51 motsägs av det överlagrande dendroprovet från kontextgrupp 50. Datering av P51 med två sigma medger dock en möjlighet att provet ändå kan dateras någonstans inom perioden 1047–1083, 1095–1103, 1124–1141 respektive 1045–1084, 1094–1104, 1122–1221 för P45. Med tanke på dendrodateringen av överliggande bebyggelse kan det antas att marken tagits i anspråk relativt nära till byggnadens uppförande och sannolikt ska kontextgrupp 51 dateras till senast 1100-talets första hälft.

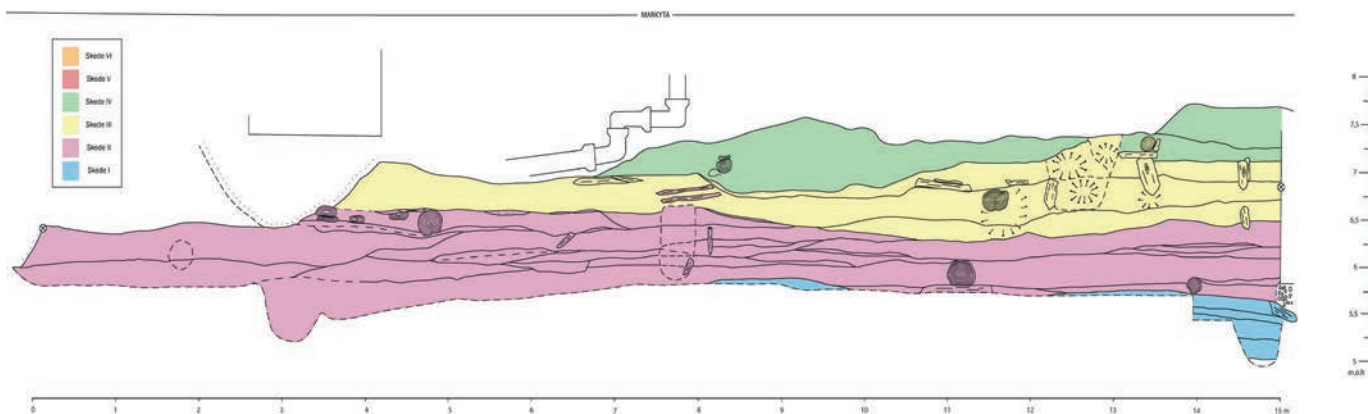
Osteologi och makrofossil

Från Sträcka 2A insamlades inga osteologiska prover. Av sammanlagt 12 insamlade makrofossila prover utvaldes sex för analys. Dessa kommer från kontexter med koppling till Skede I och II (bilaga 7).

Kronologisk diskussion

Av dokumenterade lämningar och fynd framgår att marken nyttjats för strandbete och spridda aktiviteter fram till en bebyggelse etablerats i denna del av torget under Fas 1 och någon gång omkring mitten av 1100-talet. Bebyggelseetableringen är samtida med den äldsta stadsbebyggelse som dokumenterats i Östra Aros/Uppsala med undantag för möjligen den allra äldsta daterade bebyggelsen i kvarteret Rådhuset som legat längre ned mot Fyrisån (Anund 2008:363; Kjellberg, 2021:111–114, 93). Båda dessa faser, Fas 1 och 2, har förts till Skede II och det är troligt att både bete/odling och bebyggelse kan ha förekommit parallellt.

Den äldsta bebyggelsen ersätts av ytterligare två generationer byggnader, Fas 3–5 med åtskiljande utfyllnader och möjliga odlingslager innan en kraftfullare bebyggelse i ek vidtar under Fas 6. Denna bebyggelsenivå har kunnat dateras till efter vinterhalvåret 1210–1211 och har förts till Skede III. Ytterligare ett odaterat bebyggelseskede har kunnat dokumenterats innan en senmedeltida utfyllnad, daterad till perioden 1350–1500 och tillhörande Skede IV gjorts. Detta är den sista nivå med opåverkade kulturlager som bevarats inom sträckan.

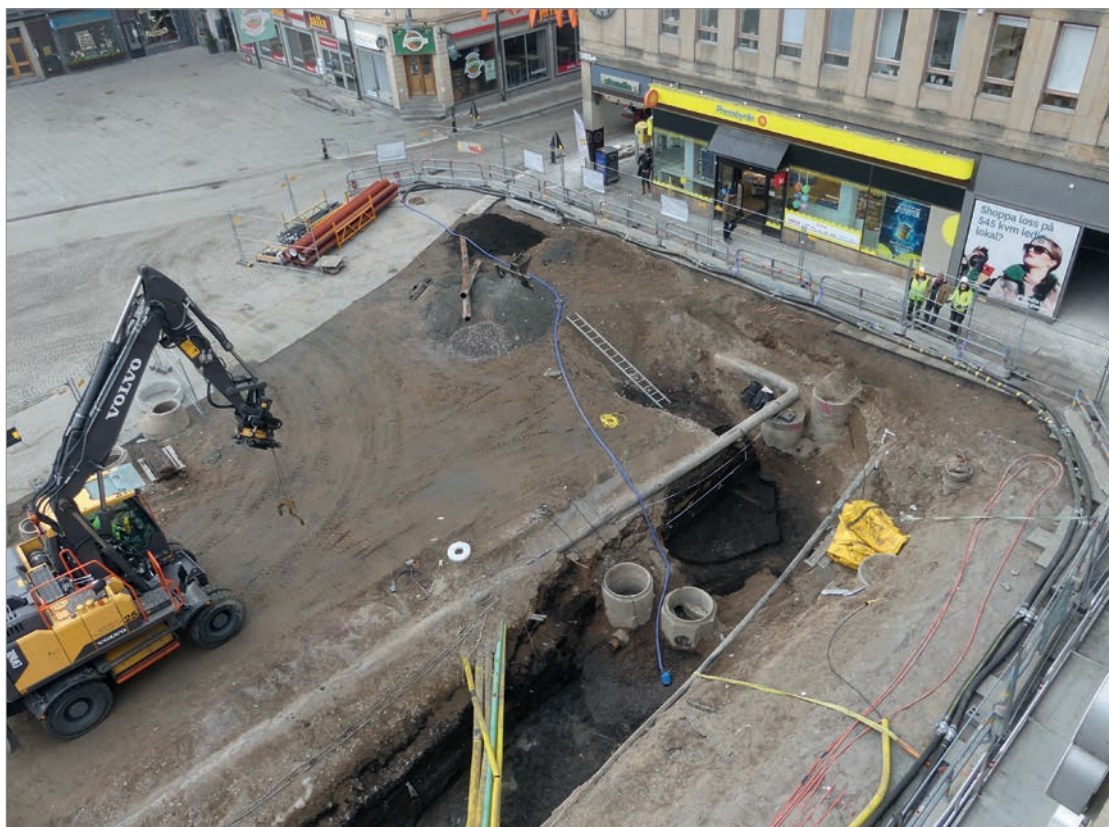

Figur 88. Sektion 5 längs Sträcka 2A med indelning i Skede I-IV. Vitt anger recenta störningar. Skede 1 = tiden före 1150, Skede II = 1150–1250, Skede III = 1250–1400, Skede IV = 1400–1550, Skede V = 1550–1643, Skede VI = 1643-ca 1900.

Yta 1

Ytan, som låg inom Sträcka 2A i Kvadrant 2, undersöktes och dokumenterades i samband med breddning av schaktet väster om en tidigare förgrening för nydragning av dag-, spill- och vattenledningar och nya brunnar. Ytan var belägen på torgets västra sida (figur 89) och omfattade cirka 6,30 × 2,90 m, eller ungefär 18 kvadratmeter (figur 93). Eftersom ledningsdragningen här skedde i delvis orörd mark, fanns relativt mycket bevarade kulturlager som kunde grävas i plan.

Schaktets djup var cirka 2,6 meter från markytan, som låg ca 8,6 meter över havet. De bevarade kulturlagren började framträda på en nivå omkring 7,4 meter över havet, och direkt under en grunt liggande fjärrvärmeledning. Kulturlagret grävdes inte i botten, varför omkring ytterligare 40 cm kulturlager bedöms finnas under de nya ledningarna. En sektion (sektion 6, figur 92) av den sydöstra schaktväggen upprättades efter plangrävningens avslutande (figur 92). Sammanlagt kunde 101 kontexter dokumenteras på ytan och dessa har delats in i 33 grupper enligt nedanstående tabell (figur 90).

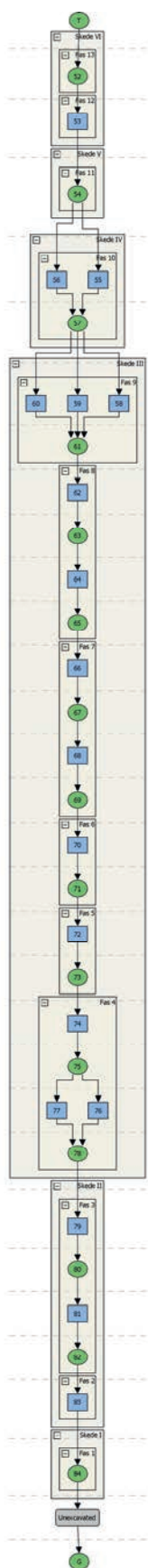

Figur 89. Översikt av Yta 1, som ligger mellan brunnarna i bild. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

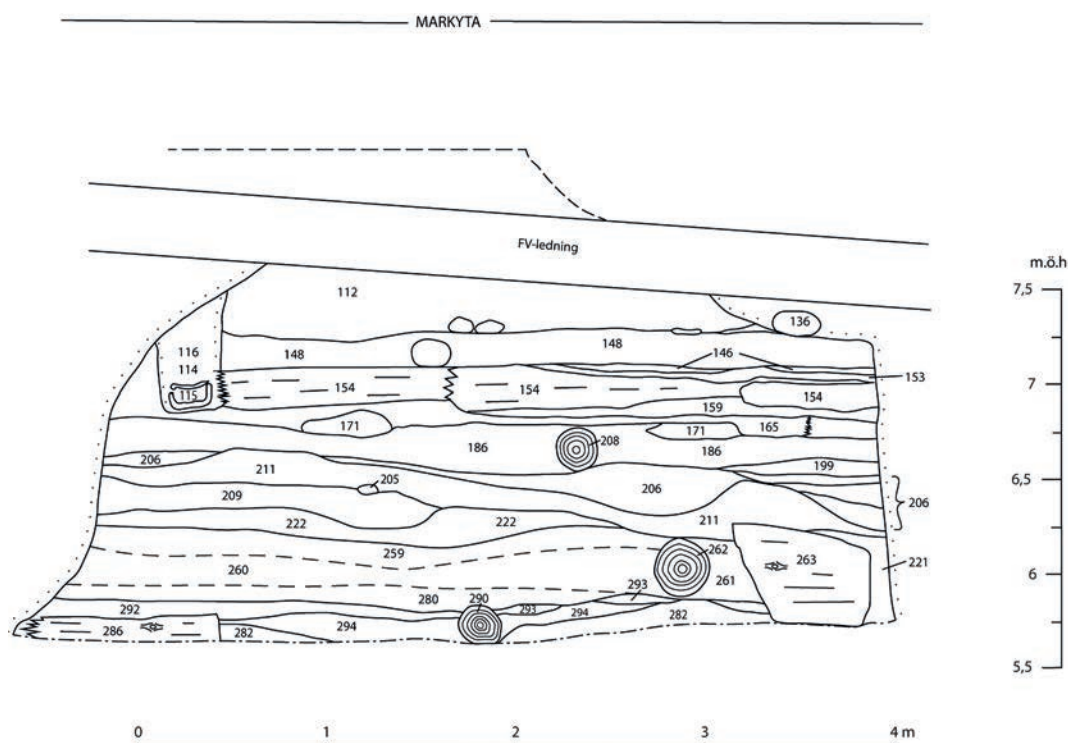
Kontextgrupper

Kontext- grupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede
52	13	Utfyllnadslager	111, 137		VI
53	12	Vattenrör	114,115, 116	1785	VI
54	11	Utfyllnadslager	110, 112		V
55	10	Träkonstruktion	120	1424–1454	IV
56	10	Tunna	121, 122, 123		IV
57	10	Utfyllnadslager	124, 125		IV
58	9	Träkonstruktion, golv	126, 127, 132, 133	1309–1310	III
59	9	Träkonstruktion	128, 136, 144	1337/1338	III
60	9	Tunna	117, 118, 119		III
61	9	Utfyllnadslager	142, 143, 145, 147, 148	1284–1350	III
62	8	Golv	149, 150, 151, 152	1276–1284	III
63	8	Utfyllnadslager	146		III
64	8	Grop	156, 157		III
65	8	Utfyllnadslager	158		III
66	7	Golv	153, 154, 155		III
67	7	Utfyllnadslager	159		III
68	7	Hägnad	160, 161, 162		III
69	7	Utfyllnadslager	163, 165		III
70	6	Bebyggelse rester	164, 170, 171		III
71	6	Utfyllnadslager	186, 212	1250–1350	III
72	5	Dike	199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 222, 332		III
73	5	Utfyllnadslager	213, 220, 228, 229		III
74	4	Stolphål	215, 216, 217, 218		III
75	4	Marknivå	214, 219, 230, 231		III
76	4	Hägnad	232, 233, 258		III
77	4	Brunn	221, 224, 327, 913		III
78	4	Utfyllnadslager	259, 260, 261	-1200	III
79	3	Träkonstruktion	262, 263		II
80	3	Utfyllnadslager	280		II
81	3	Konstruktionslager	290, 292, 293, 294		II
82	3	Utfyllnadslager	282, 912		II
83	2	Huskonstruktion	283, 284, 285, 286, 288, 291,	1162–1220	II
84	1	Utfyllnadslager	287, 289		I

Figur 90. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom Yta 1.

Figur 91. Matris över kontextgrupper och faser på Yta 1.

Figur 92. Sektionsritning av sektion 6 visande Yta 1. Sektionen är ritad mot sydost. Skala 1:40.

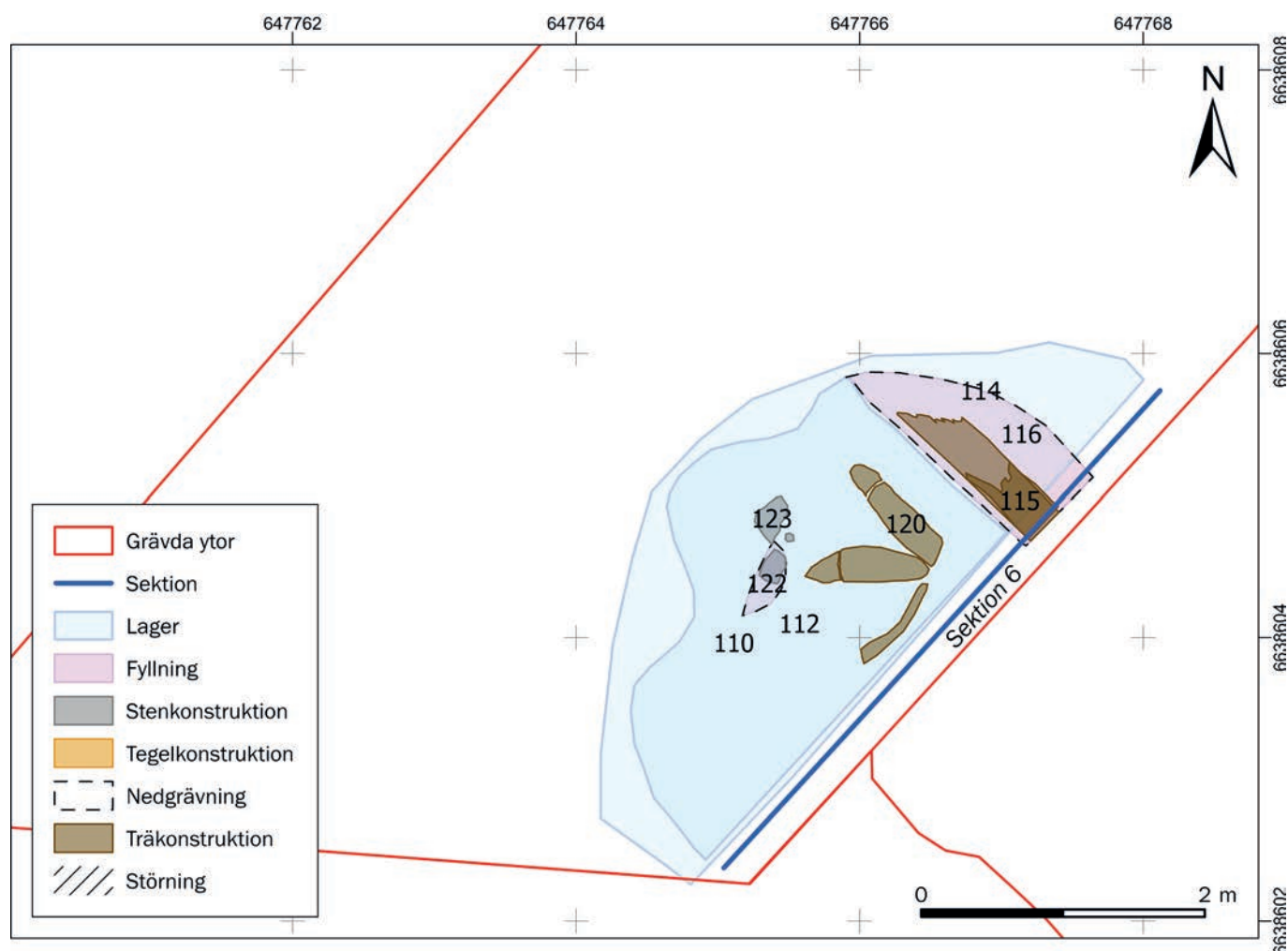
Kontextgrupp 52 utgjordes av recent utfyllnad direkt under torgbeläggningen och lager påverkat av en recent störning.

Kontextgrupp 53 utgjordes av ett vattenrör i trä (K157). Rester av samma vattenledningssystem påträffades i flera av sträckorna och kan utifrån en äldre karta dateras till slutet av 1700-talet (se figur 11). Konstruktionen har grävt ned runt 0,6 meter i underliggande lager och bestod av ett cirka 0,27 meter brett näversvept vattenrör konstruerad av en kluven, urholkad timmerstock. Delar av det cirka 3 mm tjocka locket var bevarat.

Kontextgrupp 54 utgjordes av utfyllnadslager (K110, K112), vilka möjligen skulle kunna vara rester av utfyllnad för torget vid mitten av 1600-talet.

Kontextgrupp 55 utgjordes av en träkonstruktion bestående av flera stockar (K120), 0,08–0,15 m tjocka. Konstruktionen var troligen avgrävd av senare konstruktioner i väst och nordväst och kan ha varit rester av en huskonstruktion. En osäker dendrodatering anger 1424–1454, vilket också stratigrafiskt kan stämma.

Kontextgrupp 56 utgjordes av en tunna där cirka 0,25 meter av botten återstod (K121). Stavarna i tunnan var runt 0,12 meter och två tunnbänd fanns bevarade. I tunnan fanns en ansamling sten (K123). Möjligen är detta samma tunna som kontextgrupp 60. De upptar samma plats på ytan och har samma storlek, cirka 0,6 meter i diameter. Alternativt är det olika generationer av tunnor som fyllt samma funktion på en specifik plats inom ytan. Liksom kontextgrupp 60 bör också denna tunna stratigrafiskt placeras efter 1450.

Figur 93. Plan av Yta 1, övre delen, med kontextgrupperna 53, 55 och 56 markerade. På planen ses lämningar från olika tider såsom ett vattenledningsrör från 1700-talet, en träkonstruktion från 1400-talet och en tunna från tiden efter 1550. Skala 1:50.

Figur 94. Den mycket kraftiga träkonstruktionen i kontextgrupp 59, av två parallella och längs schaktet löpande grova plankor K128 och underliggande bärkonstruktioner K136 och K144. Lämningarna har tolkats som ett golv i en byggnad eller möjligen som fundament med oklar funktion på grund av sitt kraftiga utförande. Foto mot nordöst: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 57 utgjordes av ett utfyllnadslager.

Kontextgrupp 58 utgjordes av en träkonstruktion, möjligen rester av ett golv i en byggnad.

Kontextgrupp 59 utgjordes av en träkonstruktion bestående av två parallellt liggande stockar (K128, figur 94)). Ovanpå den norra stocken låg en plank. Den norra stocken var rakt avsågad och hade ett urtag som liknar en enklare timmerknut. Den hade också ett urtag för drevning på undersidan och såg ut att vara kapad med yxa i ena änden. Under stockarna fanns fyra tvärgående mindre stockar, som utgjorde underliggare till konstruktionen (K136). Ytterligare en plank under dessa (K144) kan tillhöra konstruktionen som tolkas som en möjlig byggnad. Konstruktionen har en osäker dendrodatering till 1337/1338. Stratigrafiskt bör också dateringen ligga i 1300-tal.

Kontextgrupp 60 utgjordes av en nedgrävd tunna som fyllts med sten (K11, K118). Tunnan var knappt 0,60 meter i diameter. Tunnans datering är oklar men stratigrafiskt bör den dateras till efter 1450.

Kontextgrupp 61 utgjordes av utfyllnadslager med fynddatering till andra halvan av 1200-talet eller första halvan av 1300-talet.

Kontextgrupp 62 utgjordes av ett golv bestående av två stockar och en större golvplanka väster om

stockarna (K149). Plankan var 0,29 meter bred och stockarna var 0,1 meter tjocka, 0,15 meter breda och de var 0,4 respektive 0,32 meter långa. Under plankan fanns två parallellt liggande underliggande klavor. Ytterligare en stock fortsatte in under schaktväggen och tolkas tillhöra huskonstruktionen, tillsammans med en stör. Konstruktionen har dendrodaterats till 1276–1284.

Kontextgrupp 63 utgjordes ett utfyllnadslager som stratigrafiskt bör dateras till andra halvan av 1200-talet.

Kontextgrupp 64 utgjordes av en 0,4 meter djup grop med okänd funktion (K156, K157). Stratigrafiskt bör den placeras i andra halvan av 1200-talet.

Kontextgrupp 65 utgjordes av ett utfyllnadslager (K158).

Kontextgrupp 66 utgjordes av ett troligt trägolv (K154) med ovanliggande golvlager och möjligt bränt torvtak (K153, K155). Golvet bestod av två parallellt liggande plankor, cirka 0,40 meter breda och med på undersidan avhuggen ytved. Möjligen kan konstruktionen tolkas som delar av en nedbrunnen byggnad, men alltför lite återstod för att säkert kunna verifiera detta. Golvet kan stratigrafiskt sannolikt dateras till andra halvan av 1200-talet.

Kontextgrupp 67 utgjordes av ett utfyllnadslager påfört i markberedande syfte.

Kontextgrupp 68 utgjordes av en möjlig hägnad bestående av två störrar och en liggande kluva (K160). Möjligen kan också två stockar höra till konstruktionen (K161). Stratigrafiskt bör konstruktionen dateras till andra halvan av 1200-talet.

Kontextgrupp 69 utgjordes av ett utfyllnadslager.

Kontextgrupp 70 utgjordes av bebyggelserester i form av en nivå med fragmentariska träkonstruktioner (K179, K171) och vad som tolkades som rester av en stenläggning (K164).

Kontextgrupp 71 utgjordes ett utfyllnadslager som stratigrafiskt bör dateras till 1200-talet.

Kontextgrupp 72 utgjordes av ett dike, minst 0,75 meter brett och 0,2–0,3 meter djupt (figur 95). Diket hade sluttande sidor och någorlunda plan botten. Möjligen var diket också vid någon tidpunkt omgrävt. I dikesfyllningen fanns bland annat lösvirke i form av stockar och kluvor samt diverse fyllningar av exempelvis gödsel och träflis. Diket har inte kunnat dateras men tycks stratigrafiskt höra till 1200-talet.

Figur 95. Det tömda diket, kontextgrupp 72. Foto mot nordost, Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 73 utgjordes av ett ler- och gödselblandad utfyllnadslager med rikligt av träflis.

Kontextgrupp 74 utgjordes av ett stenskott stolphål med en delvis bevarad, obarkad stolpe. Det är oklart vad stolphålet hör till. Det ligger i kanten av ett delvis utschaktat område och kan ha hört till en sedan tidigare förstörd konstruktion. Stratigrafiskt bör stolphålet dateras till 1200-tal.

Kontextgrupp 75 utgjordes av en äldre marknivå med spår av olika aktiviteter och trampade ytor.

Kontextgrupp 76 utgjordes av rester av en flätverkshägnad i två delar (K232, K258). Den ena var 1,32 meter lång och 0,42 meter bred (figur 96) och den andra, som låg cirka 0,3 meter från den första var 0,51 meter lång och 0,45 meter bred. Båda delarna var liggande och tillhörde sålunda en nedriven hägnad. Stratigrafiskt bör hägnaden höra till tidigt 1200-tal.

Figur 96. Det större fragmentet av flätverkshägnaden, kontextgrupp 76. Foto mot sydost: Malin Lucas, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 77 utgjordes av delar till en trolig brunn, där det mesta var avgrävt av lednings-schaktet. Återstående delar bestod av tre stockar lagda på varandra där de översta två var eldpåverkade (K327). Stratigrafiskt hör brunnen sannolikt hemma i 1200-talet.

Kontextgrupp 78 utgjordes av ett utfyllnadslager.

Kontextgrupp 79 utgjordes av en möjlig träkonstruktion av oklar funktion bestående av två stockar som låg i vinkel mot varandra (K262, K263). Möjligen kan det röra sig om rester efter en byggnad. Stratigrafiskt bör konstruktionen dateras till 1200-talet eller möjligen slutet av 1100-talet.

Kontextgrupp 80 utgjordes ett utfyllnadslager som stratigrafiskt bör dateras till första halvan av 1200-talet.

Kontextgrupp 81 bestod av fyra lagerhorisonter som tillhörde samma kontext och som troligtvis utgjorde ett konstruktionslager med löst liggande trä (K290). Gruppen bör stratigrafiskt kunna dateras till sent 1100-tal eller tidigt 1200-tal.

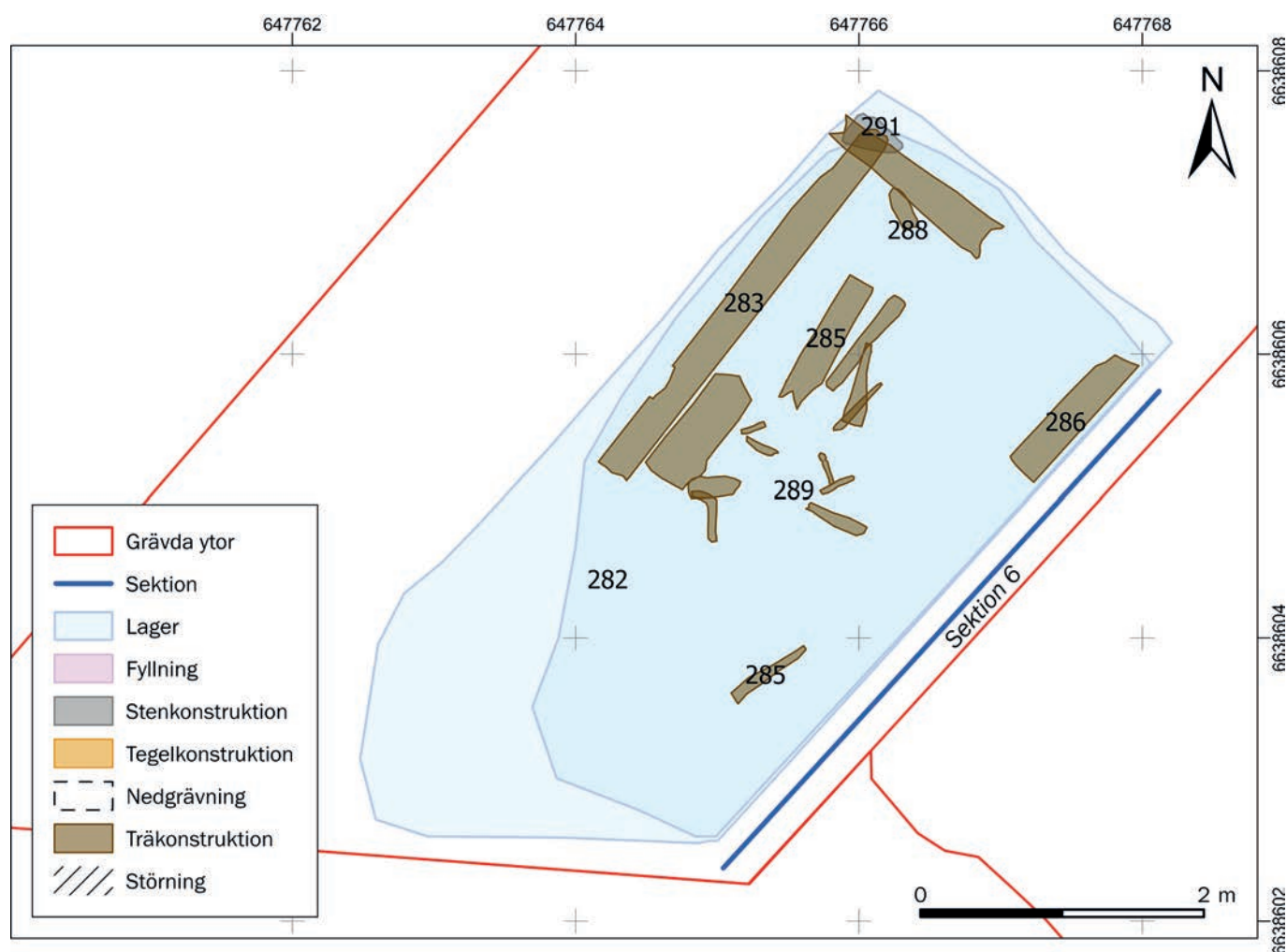
Kontextgrupp 82 utgjordes ett utfyllnadslager (K282). Lagret utgör utfyllnad efter den första konstruktionsnivån och hör stratigrafiskt hemma i den senare delen av 1100-talet eller början av 1200-talet.

Kontextgrupp 83 (figur 98) utgjordes av en huskonstruktion bestående av två syllstockar i 90-gradig vinkel, K283 (figur 97). Den ena stocken hade en timmerknut i ena änden. Stockarna var 0,19–0,22 meter breda och under dem fanns en syllsten. På den längre stocken fanns en fasettering i sex steg på undersidan. Varje facett mäter mellan 0,04 - 0,06 m. På dessa ytor kan också skönjas huggspår med några centimeters mellanrum. Under en av stockarna fanns också en underliggare eller rötstock. Ett antal kortare plankor bildade troligen resterna av en takkonstruktion. Huskonstruktionen har dendrodaterats till 1162–1220 (bilaga 3). Denna byggnad har tolkats som en timmerbod med de nedersta stockvarven bevarade. alternativt konstruktionen utgjort en syllram till en stolpbod med golv ett stycke ovan mark. Konstruktionstypen är känd från bevarade 1200-tals byggnader i Sverige (Andersson 2016).

Makrofossilanalysen från två lager direkt under byggnaden visade på förekomst av skalkorn, bär, humle och andra nyttoväxter men också gödsel och hushållsavfall (K282 och K289, bilaga 7). Förekomsten av gödsel och hushållsavfall är frekvent förekommande i alla analyserade lager och kan indikera trädgårdsodling och omflyttade fyllningsjord. Förekomsten av humle och skalkorn, vilka är mer ovanliga i andra prover, indikerar emellertid att byggnaden mer troligt kan ha använts som förrådsbod än som bostad, stall eller fähus.

Figur 97. Huskonstruktion, kontextgrupp 83. Byggnaden tolkades som de nedre stockvarven till en timmerbod, alternativt utgjort en syllram till en stolpbod med golv ett stycke ovan mark. Foto mot nordväst: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Figur 98. Plan av huslämningen i kontextgrupp 83. Byggnaden påträffades på en nivå av 5,7 meter över havet. Skala 1:50.

Kontextgrupp 84 utgjordes ett utfyllnadslager i botten av ytan (K289). Detta var det äldsta dokumenterade lagret men undersöktes inte närmare då önskat schaktdjup nåtts. Lagret hör stratigrafiskt hemma i 1100-talet.

Fynd och dateringar

Sammanlagt registrerades 97 fyndposter från Yta 1. De dominerande fyndmaterialen var läder (29 poster) och trä (13 poster). Bland föremålen fanns exempelvis skor och svarvade skålar. Den största mängden fynd kom från kontextgrupp 72, ett dike från 1200-talet som innehöll 13 fyndposter.

Endast ett fåtal av fynden kunde dateras närmare. Dessa hade huvudsakligen dateringar från före 1200-tal till 1400-tal även om det finns inslag av mer sentida material. Det mesta av det senare materialet kan föras till inblandning i de ytliga lagren eller nedgrävningen för vattenröret i kanten av ytan, kontextgrupp 53. Bland de daterande fynden fanns två kammar där F69 från kontextgrupp 71 kan dateras till 1250–1350 och F94, en skena till en enkelkam, från kontextgrupp 78 kan dateras till tiden fram till 1200 (Kjellberg 2021:161). Bland keramiken kan nämnas två skärvor äldre rödgods (F45 och F44, figur 99) från två kontexter tillhörande kontextgrupp 61 som kunde dateras till 1250–1325. Dessutom påträffades en skärva av grått lågbränt lergods (F105, figur 99).

Figur 99. Ett urval av keramik som kopplats till bebyggelsen inom Yta 1. Överst äldre rödgods med dekor av bladfjäll eller möjligen en blomma (F44 och F45) samt en skärva av närmast förhistorisk karaktär (F105). Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Av de tio dendroprover som skickades på analys från Yta 1 kunde fem dateras. Prov 5 från kontextgrupp 58 daterades till 1309–1310. Prov 6 från huskonstruktionen i kontextgrupp 59 daterades osäkert till 1337/1338. Prov 7 från golvet i kontextgrupp 62 daterades till 1276–1284. Prov 21 från kontextgrupp 56 daterades osäkert till 1424–1454 och prov 72 från huskonstruktionen, kontextgrupp 83, daterades till 1162–1260. Av de tio proverna utgjordes åtta av tall, ett av björk och ett av al.

Osteologi och makrofossil

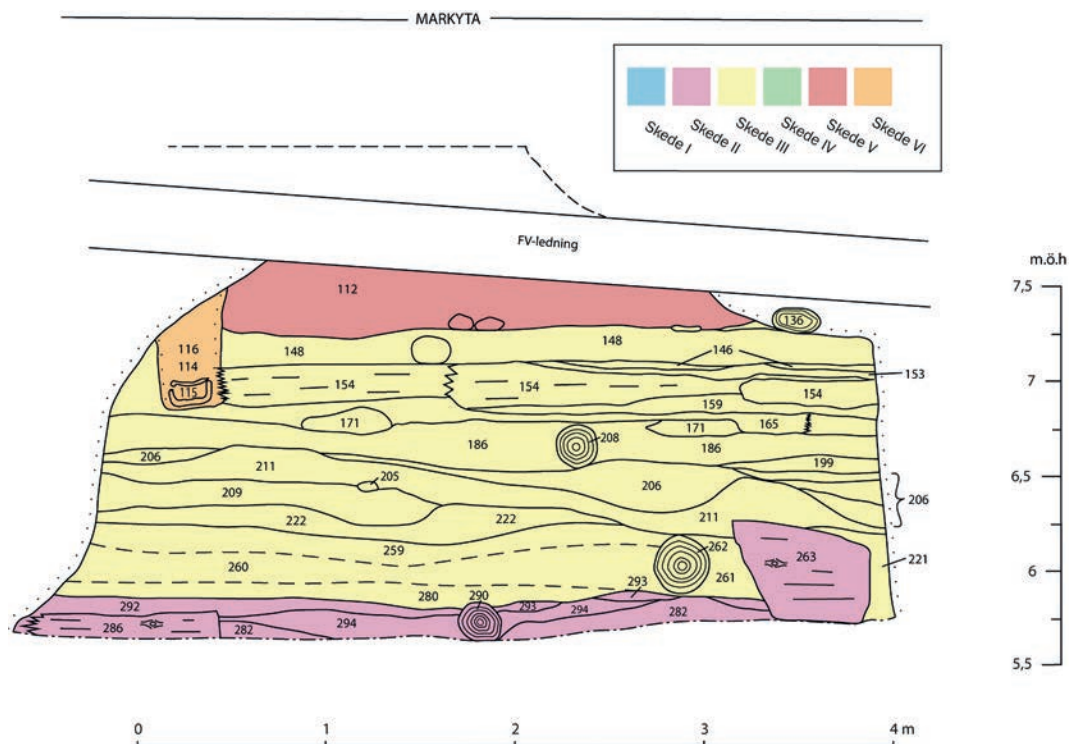
Sammanlagt insamlades djurben från 14 handgrävda kontexter inom Yta 1. Dessa kommer från samtliga dokumenterade skeden. Sammanlagt utvaldes material från sex kontexter för fördjupad osteologisk analys, samtliga tillhörande Skede III och perioden från 1250-1400 (se bilaga 5). Sammanlagt insamlades 15 makrofossilprover från kontexter inom Yta 1 av vilka hela 13 utvaldes för fördjupad analys. Dessa kommer från 12 kontexter kopplade till Skede III och en kontext från Skede II (bilaga 7).

Kronologisk diskussion

Av de dokumenterade lämningarna och fynd framgår att bebyggelse i denna del av torget funnits sedan slutet av 1100-talet. De äldsta lämningarna utgörs av troliga utfyllnadslager, vilka inte är daterade men som föregår den daterade huskonstruktionen kontextgrupp 83 som daterats till sent 1100-tal till tidigt 1200-tal, Skede II. De äldsta lagren grävdes inte ned till opåverkad markyta, utan endast till anläggningsdjup för ledningsdragningen, varför den allra tidigaste användningen inom ytan är okänd.

På ytan finns inga synliga tomtgränser under den tidigaste bebyggelsefasen, men under senare faser finns rester av en flätverkshägnad och ett senare dike samt möjligen ytterligare en senare gränsmarkering. Detta indikerar en förändrad tomtstruktur eller snarare en strukturering av bebyggelsen efter den första etableringen. Stratigrafin och andra dateringar ger vid handen att diket tillkommit under Skede III och 1200-talets senare del. Dikets riktning, nordväst-sydost överensstämmer också med andra gränser inom torget, som exempelvis en gata inom yta 8, till synes anlagd under samma tid.

Det mycket kraftiga trägolvet som dokumenterades i kontextgrupp 59, kan genom dendrodatering föras till 1300-talet och representerar den bebyggelse som uppförts inom de reglerade tomtarna.

Figur 100. Sektion 6 över lämningarna inom Yta 1 med Skede II-III samt V-VI markerade. Vitt anger recenta störningar. Skede II = 1150–1250, Skede III = 1250–1400, Skede V = 1550–1643, Skede VI = 1643-ca 1900.

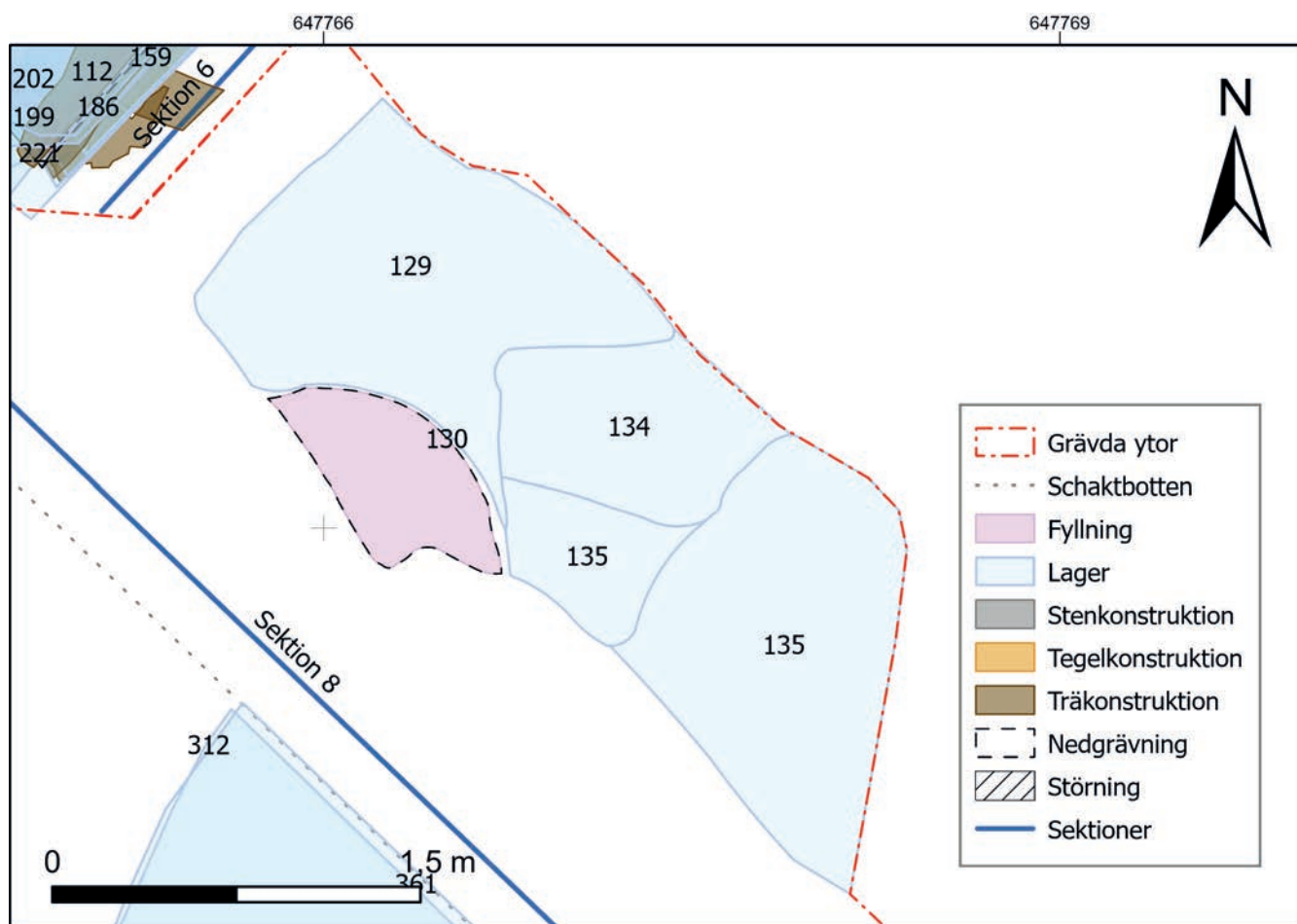
Yta 2

Yta 2 (figur 102), som angränsande till Sträcka 2B i Kvadrant 2 och i anslutning till Yta 1, framrensades och dokumenterades i samband med en planerad breddning för ny dragning av dag-, spill- och vattenledningar och nya brunnar väster om ytan. Genom omprojektering av ledningarna kunde en breddning och påverkan på de bevarade kulturlagren inom Yta 2 trots allt undvikas. De bevarade kulturlagren framrensades i plan inom den planerade ytan och ett antal kontexter beskrevs översiktligt innan fortsatt undersökning avbröts och ytan övertäcktes med grus igen.

De kontexter som dokumenterades inom Yta 2 har inte grupperats i kontextgrupper och utgjordes av tre utfyllnadslager (K129, K134, K135), en nedgrävning (K130) och en fyllning (K131). De tre lagren tolkades som en äldre marknivå, troligast den sista innan torget anlades under 1600-talet. Dessa hade skurits av vad som tolkades en nedgrävning för en större tunna, möjligen ett garverikar (figur 101). Från ytan tillvaratogs ett fynd (F115), en avbruten träkäpp med utbuktning och tolkad som en möjlig slaga. Inga prover för analyser tillvaratogs från ytan.

Figur 101. Yta 2 framrensad under de sentida fyllnadsmassorna och inför planerad men avbruten undersökning. I förgrunden ses nedgrävningskanten för K130, en nedgrävd större tunna som möjligen använts som ett garverikar. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Figur 102. Planritning av Yta 2. Notera att ytan ingår tillsammans med Yta 1 i en av äldre ledningar runtomskuren större klack av bevarade kulturlager. På planen ses utfyllnadslager från 1600-talet och en del av en tunna, möjligen ett garverikar. Skala 1:30.

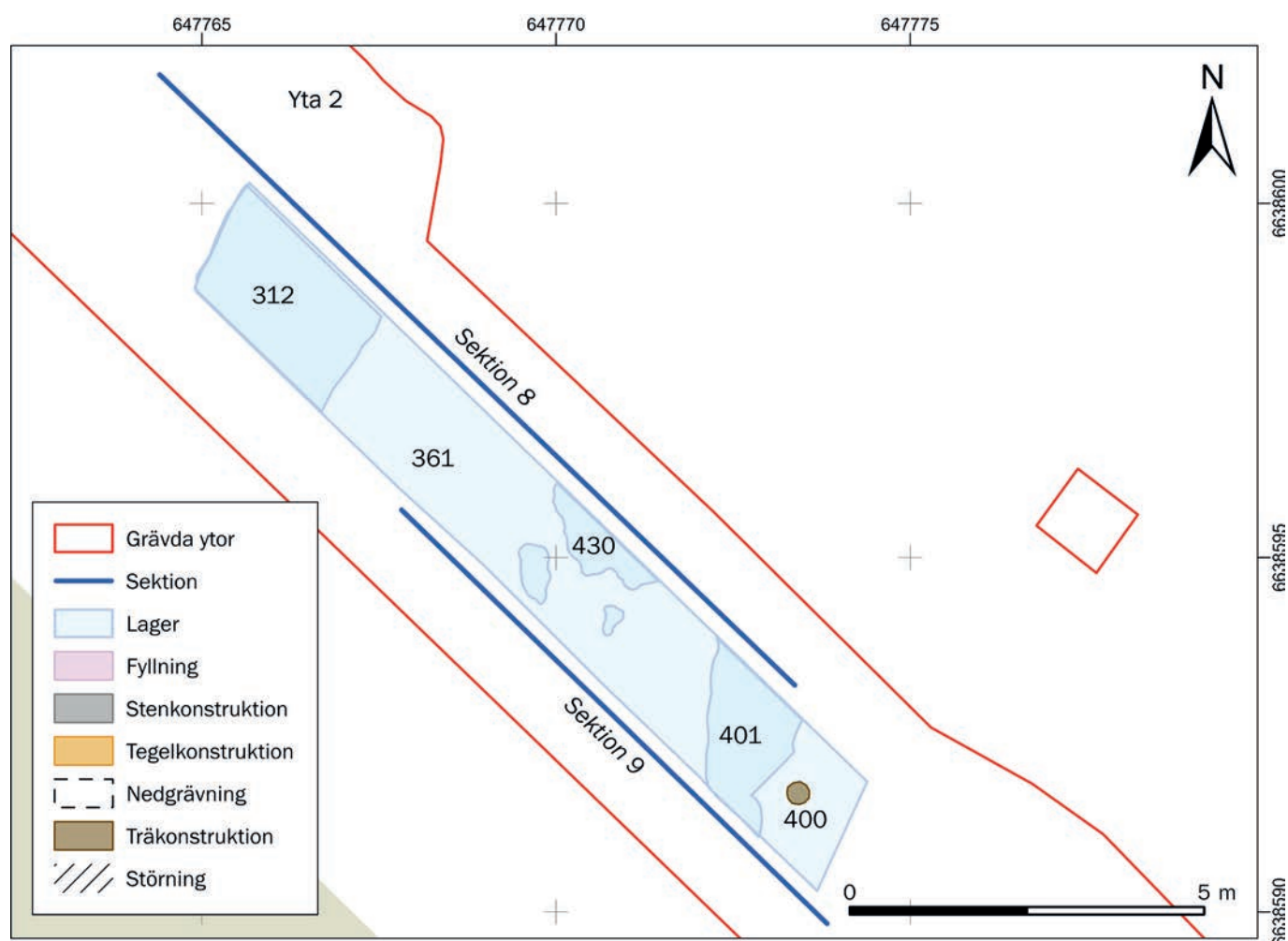
Sträcka 2B

Sträcka 2B (figur 104) grävdes som en direkt, vinkelrät fortsättning av Sträcka 2A och Yta 1 (figur 79). Som en konsekvens av detta finns det i sträckans nordvästliga del några kontextgrupper som undersöktes redan på Sträcka 2A, samtliga av dessa fördes till Yta 1. Totalt dokumenterades

107 kontexter på sträckan, av vilka endast ett fåtal dokumenterades i plan. Dessa dokumenterades i schaktets botten då fallet på de nya ledningarna behövde korrigeras. Övriga kontexter dokumenterades i sektionerna 8 och 9.

Figur 103. Arkeolog med fotosticka vid tjocka kulturlager i övergången mellan sektion 6 (Yta 1) och sektion 8 (Sträcka 2B). Foto mot öster, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

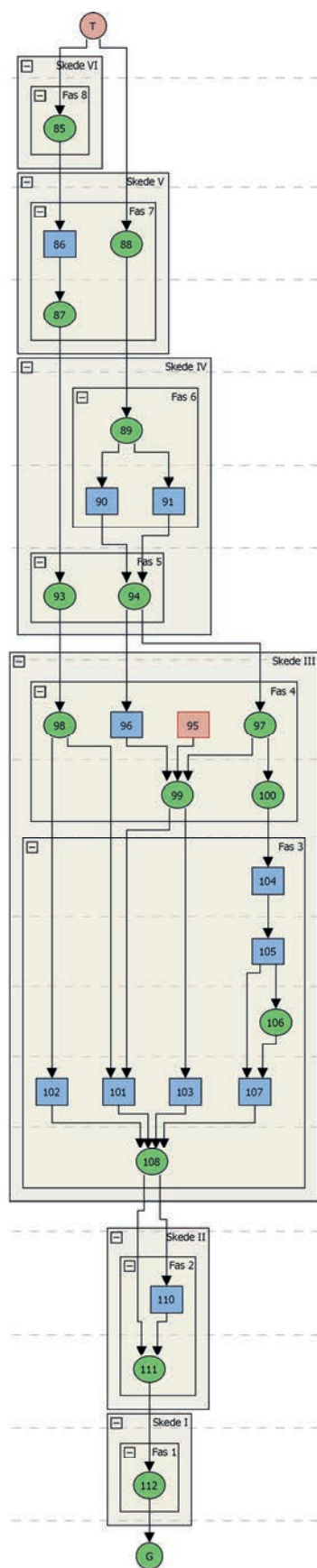

Figur 104. Plan över Sträcka 2B med de dokumenterade sektionerna markerade. På planen ses olika tidsskikt där K400 och K401 representerar etableringsfasen, Skede I. K312 utgörs av en risbädd till en gata, Skede II och K430 är ett utfyllnadslager för bebyggelse tillhörande Skede III. Skala 1:100.

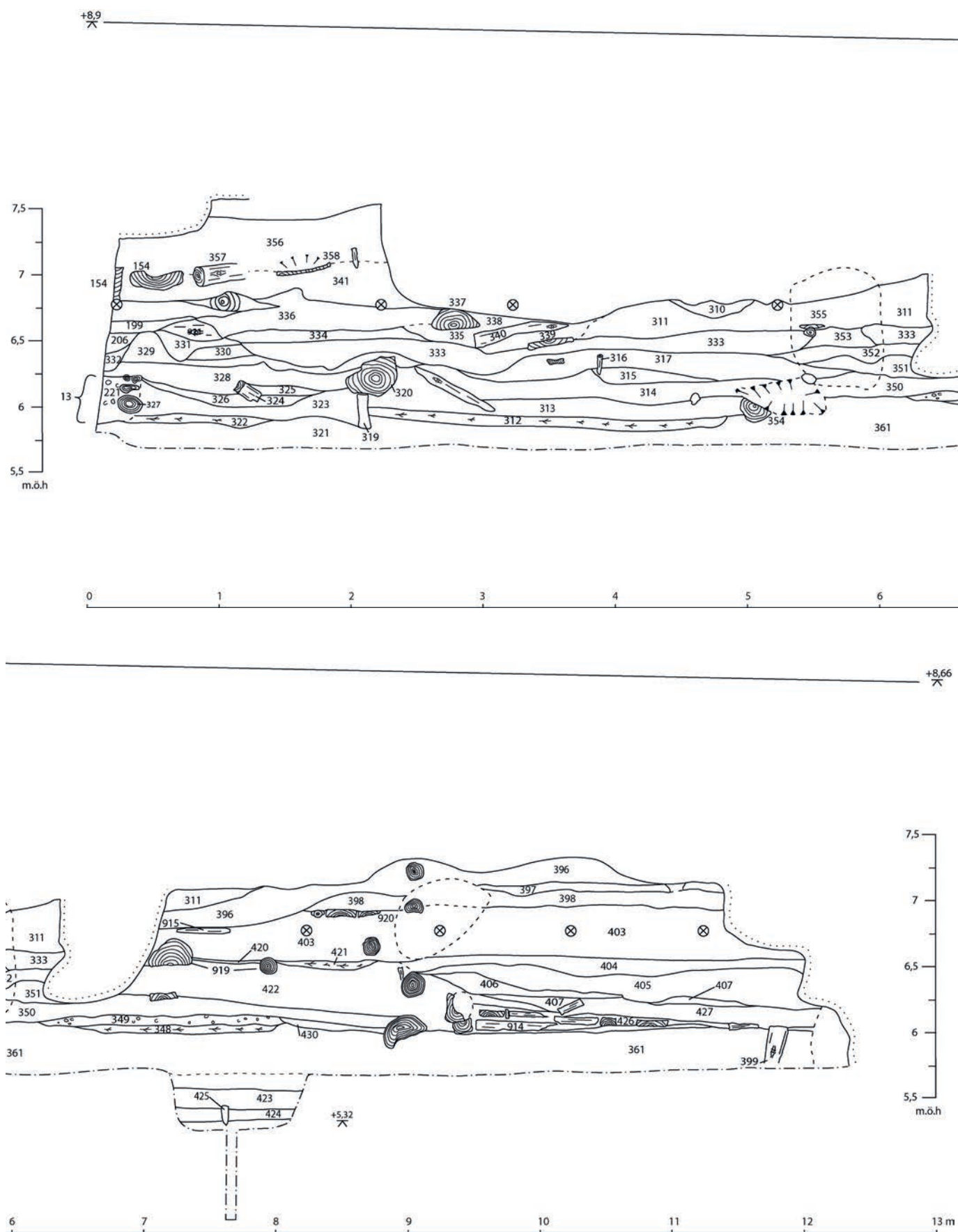
Kontextgrupper

Kontext-grupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede
85	8	Utfyllnad	356	Recent	VI
86	7	Bebyggelse	341, 357, 358		V
87	7	Utjämning/rasering	335, 336, 337, 338, 340		V
88	7	Utfyllnad	310, 311, 396, 355		V
89	6	Brandnivå	366, -397, 398, 431, 432, 435	1350–1500	IV
90	6	Bebyggelse/hus	915, 920		IV
91	6	Bebyggelse/hus	433		IV
93	5	Utfyllnad	329, 330, 331, 921		IV
94	5	Utfyllnad/Utjämning	403, 434, 436		IV
95	4	Bebyggelse/hus	333, 334, 339, 353,	1250–1450	III
96	4	Bebyggelse/hus	420, 421, 919		III
97	4	Brandnivå	404	1200–1400	III
98	4	Utfyllnad	323, 324, 325, 326, 328		III
99	4	Utfyllnad/Utjämning	314, 315, 316, 317, 318, 350, 351, 352, 405, 406, 422		III
100	4	Utfyllnad/Utjämning	437, 438, 439	1200–1400	III
101	3	Bebyggelse/hus/gata	312, 313, 319, 320, 354, 360		III
102	3	Bebyggelse	322		III
103	3	Bebyggelse/hus	399, 407, 415, 426, 427, 914	1231–1245	III
104	3	Bebyggelse	440, 441, 442, 443, 444		III
105	3	Bebyggelse/gata	347, 348, 349, 402, 430, 445, 446, 447, 448, 449, 451		III
106	3	Utfyllnad	450, 388		III
107	3	Bebyggelse	452, 453, 454, 458		III
108	3	Utfyllnad	321, 361, 388, 455, 912		III
109	X	Renskontext, samman- slagen	374		III
110	2	Bebyggelse/gata	401, 456, 457		II
111	2	Bebyggelseetablering	400, 481, 412		II
112	1	Markyta	413, 414, 423, 424, 425,	994–1221	1

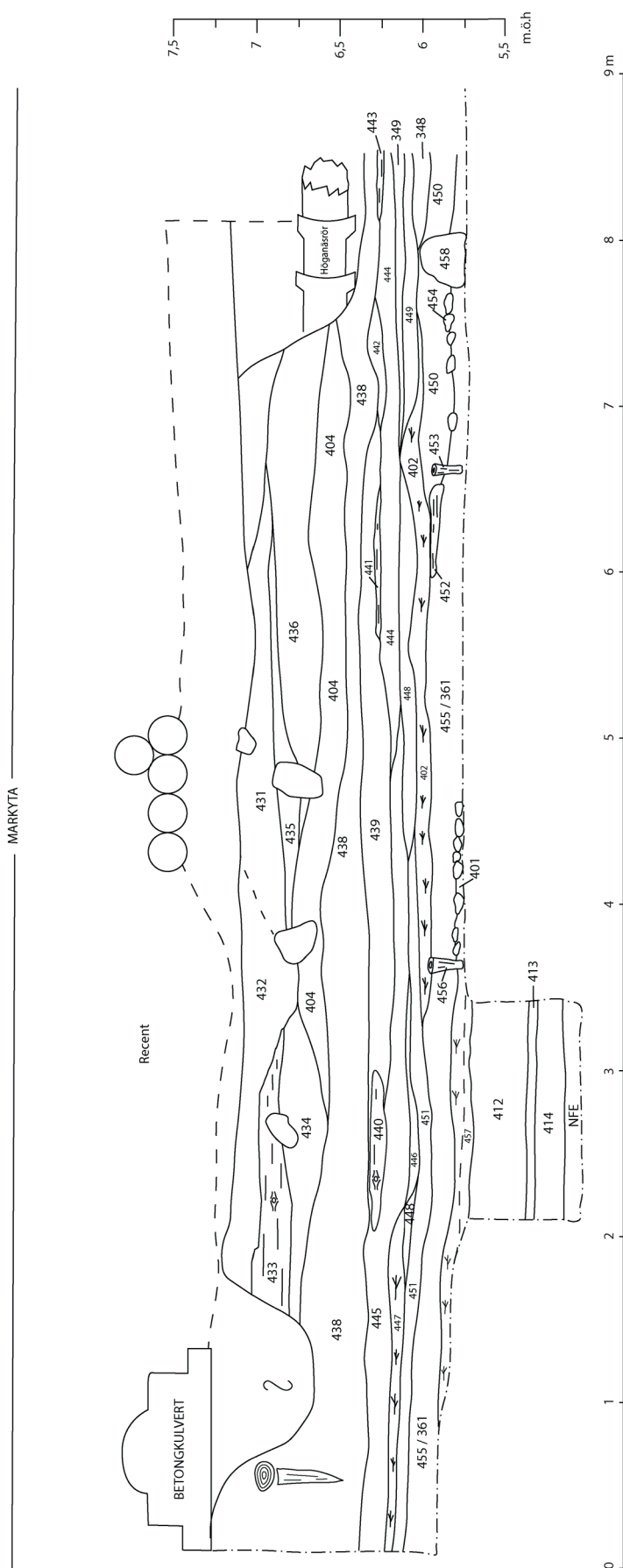
Figur 105. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom Sträcka 2B

Figur 106. Matris över kontextgrupper och faserna inom Sträcka 2B.

Figur 107. Sektionsritning av sektion 8 i schakt 2B ritad mot nordost. Sektionsritningen har delats vid recent nedgrävning Den övre sektionsdelen visar arkeologiska lämningar i nordvästra delen av sektionen och den undre visar lämningarna i den sydöstra delen. Skala 1:40.

Figur 108. Sektionsritning av sektion 9 längs sträcka 2B ritad mot sydväst. Skala 1:40.

Kontextgrupp 85 är utfyllnadslager (K356) överst i den västligaste delen av sektion 8. Lagret var torrt och påverkat av recenta störningar och innehöll tegel och rikligt med bränd lera. Det bör finnas samtida kontexter på Yta 1 och Yta 2, men inga tydliga sammankopplingar har kunnat göras.

Kontextgrupp 86 är en fragmentarisk och svårtolkad bebyggelsenivå, högt upp i sektion 8. Nivån består av två träkonstruktioner (K358 och K357) samt ett därunder liggande lager (K341). Gruppen ligger på samma nivå som två grövre, kluvna trästockar (K154) dokumenterade på Yta 1.

Kontextgrupp 87 utgör vad som tolkas vara en raseringsnivå, alternativt en utfyllnadsnivå bestående av två lager (K335 och K336), samt flera oregelbundet liggande trästycken (K337, K338 och K340).

Kontextgrupp 88 är den yngsta kontextgruppen i en del av sektion 8. I kontextgruppen ingår utfyllnaderna (K311, K396) som delvis innehåller infiltration från det recenta gruset, samt en otydlig, sentida grop (K310). Kontextgruppen är var inte möjlig att vidare tolka eller datera.

Kontextgrupp 89 utgör en brandnivå som knyter samman de två sektionerna 8 och 9, och som också grävdes i plan på en mindre yta, söder om sektion 9. I sektion 8 syns två lager av vilka det övre (K397) utgörs av röd/orange, brandpåverkad sand, vilket tolkas som resterna efter släcksand och ett brunnet torvtak. Det undre lagret (K398) innehåller stora mängder kol och aska samt rödbränd lera och enstaka trärester. I den motstående schaktsidan kunde en liknande lagerföljd dokumenteras i plan, längs ett smalt område (K366) som grävdes bort i samband med att sektionen rensades fram. Tre lager (K432, K431 och K435) i sektion 9 innehåller varvade nivåer av sand och kol. Totalt är brandnivån flera decimeter tjock och tolkas utifrån tjockleken och den förhållandevis stora utbredningen som ett möjligt spår av en stadsbrand, eller åtminstone en mer omfattande brand i en byggnad. Endast ett fynd påträffades från kontextgruppen. F400 av CU-legering visade sig efter konservering vara ett ben till en malmgryta av högmedeltida typ.

Kontextgrupp 90 är en möjlig byggnad bestående av ändträ i sektion 8 som tolkas utgöra delar av ett golv (K915, K920). Trät ligger under ett kraftigt brandlager och utgörs av två eller tre plankor och en tunnare stock eller kluva. I den motsatta

sektionen dokumenterades en grövre, kraftigt nedbruten stock (K433) på samma nivå, något längre åt öster. Det går inte att fastställa om de tillhör samma byggnad, men de är delar av samma bebyggelsenivå.

Kontextgrupp 91 utgörs av en fragmentarisk träkonstruktion (K433) tolkad som spår av en byggnad.

Kontextgrupp 93 är en ansamling av lager och kontexter skurna av flera nedgrävningar och därför ej tolkningsbara. Tre lager (K329, K330, K331) och en träkonstruktion (K921) har förts till kontextgruppen.

Kontextgrupp 94 utgör en kraftig utjämningsnivå med lerig silt och träflis, cirka 0,3 meter tjockt. Motsvarande lager finns sektion 8 (K403) och i sektion 9 (K434 och K436). I sektion 8 täcker utjämnningen en tydlig bebyggelsenivå, medan den i sektion 9 ligger ovan ytterligare utfyllnader.

Kontextgrupp 95 är en bebyggelsenivå som definieras av ett omfattande lerlager (K333), tolkat som ett omlagt lergolv. Till kontextgruppen knyts också några mindre träkonstruktioner (K355 och K339), tolkade som rester av ett därovan liggande trägolv, samt ytterliga två möjliga golvlager (K334 och K353). I golvlager K353 hittades en närmast komplett kam (F125) med datering 1250–1450 (figur 238). Gruppen ligger på samma nivå som och tolkas vara samtida med kontextgrupp 96 på andra sidan en större störning.

Kontextgrupp 96 utgör en träbyggnad bestående av ändträ i sektionen samt två lager med ris och kvistar (K420 och K421). Ändträet (K919) tolkas som del av en syll och någon form av underliggare till ett golv. Inga av stockarna var tillräckligt bevarade för att dendrokronologiska prover skulle kunna tas. Byggnaden tolkas utgöra en del av en större bebyggelsenivå och ser ut att vara samtida med ett lergolv (kontextgrupp 95) i nordväst och ett brandlager (kontextgrupp 97) i sydöst.

Kontextgrupp 97 är ett kraftigt brandlager (K404) som framträder i både sektion 8 och 9, och knyter samman de två sektionerna. Lagret innehåller kol, bränd sand och lera. På samma nivå som lagret ligger en byggnad, direkt åt nordväst. Brandlagret och bebyggelsenivån ligger på samma höjd, men saknar direkt stratigrafisk relation, och det kronologiska sambandet är därför otydligt.

Kontextgrupp 99 är en omfattande utfyllnadsnivå innehållande flertalet lager som alla tolkas utgöra delar i en större utjämning. Möjligtvis kan det röra sig om utfyllnad i två separata omgångar. Lagren ligger mellan två bebyggelsenivåer (kontextgrupp 98 och 100) och tolkas om en ny markplanering.

Kontextgrupp 101 (figur 111) utgör en rustbädd bestående av en, i sektion och plan dokumenterad risbädd (K312). Konstruktionens orientering tolkas löpa tvärs emot schaktets riktning och denna flankeras av träkonstruktioner på vardera

Kontextgrupp 102 utgörs av en mindre risbädd (K322) liggande på samma nivå som kontextgrupp 101.

98

Figur 110. En kasserad flätverkshägnad som ingår i kontextgrupp 104, samt därunder en småstenspackning (K448) och en risbädd (K402) vilka båda ingår i kontextgrupp 105, den så kallade Strandgatan. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 104 (figur 110) är en nivå med träkonstruktioner i sektion 9. Sannolikt en väldigt fragmenterad bebyggelsenivå. Denna består av plankor (K440, K442 och K443) och ett rent träflislager. En träkonstruktion i gruppen utgörs av ett omkullvält eller kastat flätverksstaket (K441), bestående av tunna vidjor som flätats omkring en stör. I konstruktionen ingår också ett underliggande lager K444, även det täckt av samma utfyllnadsnivå (kontextgrupp 100).

Kontextgrupp 105 utgörs av ett antal kontexter dokumenterade i sektionerna 8 och 9, på vardera sida av schaktet, samt enstaka i schaktbot-

ten. Tillsammans utgör kontexterna en gruslagd gata i flera nivåer. Den översta nivån utgjordes av småsten och grus (K445 och K349) därunder kunde ett utjämningslager skiljas ut i den sydvästra schaktkanten (K449), ovan en nivå av ris och slanor (K348 och K447), ovan en tunn utfyllnadsnivå med träflis (K446). Därunder följde i den sydvästra schaktkanten en likadan sekvens med grus och sten (K448) ovan brukningslager (K451), ovan ris och slanor (K402). Sammantaget tolkas konstruktionsgruppen som en gata med minst två omfattande omläggningar, vilken löpt mer eller mindre i schaktets längdriktning. Gatunivåerna provtogs för ¹⁴C-analys, se nedan.

Figur 111. Ett av lagren K360 i kontextgrupp 101, som ingår i den gruslagda gatan undersöktes i schaktbotten. Foto Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 106 består av ett utfyllnadslager (K450) som skiljer två bebyggelsenivåer från varandra. Även utfyllnadslager K388 med en stor mängd läder har förts till denna grupp.

Kontextgrupp 107 utgör en konstruktionsnivå bestående av en nivå av kullersten (K454) med en intilliggande större sten tolkad som antingen en kantsten eller syllsten (K458). På samma nivå finns även träkonstruktioner tolkade som en hägnad (K452 och K453).

Kontextgrupp 108 är en omfattande utfyllnad mot botten av schaktet, upp till 0,35 meter tjockt. Utjämningslagret är betydligt mer framträdande i sektion 8 (K321 och K361), där det föregår den äldsta bebyggelsen. I sektion 9 är lagret (K455) tunnare och överlagrar en äldsta etableringsnivå bestående av en risbädd och en stenläggning (kontextgrupp 110).

Kontextgrupp 109 låg längst i sydöst, närmats korsningen med Drottninggatan. Här dokumenterades en mindre del av schaktsidan, i fortsättningen av sektion 9, vilken avskilts från resten av en kraftig betongkulvert. Lagerföljden liknade i stora drag hur det såg ut i resten av

sektion 9, men beskrevs sammanfattande under kontextnummer K374.

Kontextgrupp 110 dokumenterades mot botten av schaktet, ovan de äldsta utfyllnaderna. Här fanns en risbädd (K457), och en nivå med sten och grus (K401), samt en ensam, nedslagen stör. Nivån tolkas som en torrläggning av området i en tidig etableringsfas och kan utgöra en äldsta generation av den gata som dokumenterats högre upp (kontextgrupp 105).

Kontextgrupp 111 (figur 112) består av bebyggelsenivå som dokumenterades ovan den äldsta etableringsnivån. Gruppen består av ett tjockare utfyllnadslager (K412) och två stolpar (K400 och K481), vilka inte kan tolkas vidare än att de utgör fragmentariska rester av en väldigt tidig bebyggelse. Tyvärr gav den dendrokronologiska analysen ingen datering på någon av stolparna.

Kontextgrupp 112 (figur 112) utgör de äldsta lagren på denna del av torget. Samtliga lager är endast dokumenterade i mindre gropar i schaktbotten, vilka grävdes för att pumpa ut vatten från schaktet. På grund av detta är lagren endast grävda inom mycket begränsade ytor. Från botten

av pumpgroparna sondades med geokäpp ner till ren blålera, vilken framkom på en nivå av +5,32 meter över havet. Där ovan framkom både påförda lager (K412, K413 och K424) och infiltrerad lera med mörka svämsediment (K414 och K423). En ensam stör (K425 fanns också nedslagen genom de äldsta lagren på platsen. I det djupast lagret påträffades en skärva av lågbränt, grått ler-gods (F382) med datering till sen vikingatid/tidig medeltid, dvs 1050–1200.

Figur 112. En av pumpgroparna, innehållande kontextgrupp 111 och 112 undersöktes med viss svårighet på grund av mängden uppträngande vatten i schaktet, och fick snabbt fyllas upp med grus. Foto Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Fynd och dateringar

Sammanlagt insamlade 46 fynd från sträckan. I likhet med 2A är mängden fynd begränsad med tanke på den längd och volym den utgör. Här har fynd med få undantag kunnat tillvaratas i samband med rensning av sektionen. De närmare daterbara fynden utgörs av en kam från kontextgrupp 95. Kammen är av typ 4a med en datering till 1250–1450 (F125, Kjellberg 2021). Bland fynden från finns också två fragment av äldre rödgodsskärvor med högmedeltida datering (F379 från kontextgrupp 97 och F277 från kontextgrupp 100). En fot till en malmgryta (F400) av senmedeltida typ i ett brandlager tillhörande kontextgrupp 92 kan även lyftas fram bland fynden från Sträcka 2B. Bland fynden från kontextgrupp 100 kan nämnas flera fragment av äldre rödgods, med datering till 1200–1400. En svarvad spellbricka i trä (F422), samt flera svarvade träskålar, en av dem närmast komplett (F426, se 113). Här fanns även fragment av fodrad, flerfärgad textil (F429). Bland fynden i den tjocka utfyllnaden i kontext-

tgrupp 108 kan nämnas en svärdsskida i läder (F208). Från kontextgrupp 112 tillhörande den allra äldsta aktivitetsfasen och en av de maskinschaktade pumpgroparna i botten av schaktet finns också en skärva inhemskt tidigmedeltida eller senvikingatida grått gods (F382).

Figur 113. Fynd 426 – en närmast komplett, svarvad träskål. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Tre prover lämpliga för dendrokronologisk analys tillvaratogs från sträckan. Av dessa kunde endast prov 88 från K399, en stolpe från kontextgrupp 103, dateras. Provet hade avverkats mellan 1231–1245 (bilaga 3). Från två pumpgropar som grävdes ned till steril nivå analyserades två ¹⁴C prover i ett försök att datera de äldsta aktiviteterna och tiden fram till bebyggelseetablering. Provet från K414 tolkades som den allra äldsta marknivån ovan den opåverkade leran i pumpgrop 2 och kunde dateras till 995–1121 med ett sigma. Från pumpgrop 2 kunde den äldsta kulturlagernivån, K424 i fält tolkat som strandbete, dateras till 1158–1217 (bilaga 4). Från den dokumenterade gatusträckningen och risbädden där under analyserades två ¹⁴C prov. Gatusträckningen kan i en yngre nivå därigenom dateras till perioden mellan 1168–1218 och i en äldsta nivå till 1054–1215 med ett sigma (bilaga 4).

Osteologi och makrofossil

Fyra prover för osteologisk analys insamlades från yttäckande lager i botten av schaktet. Av dessa utvaldes två för fördjupad analys (bilaga 6). Sammanlagt insamlades 14 prover för makrossi-lanalys från sammantaget 12 kontexter. Av dessa utvaldes åtta för fördjupad analys (bilaga 6). Två parasitprover från samma kontext insamlades (bilaga 8).

Kronologisk diskussion

Fyndmaterialet och prover visar sammantaget att de dokumenterade lämningarna med något undantag av sentida störningar utgörs av medeltida bebyggelselämningar från omkring 1100 och fram till 1500-tal.

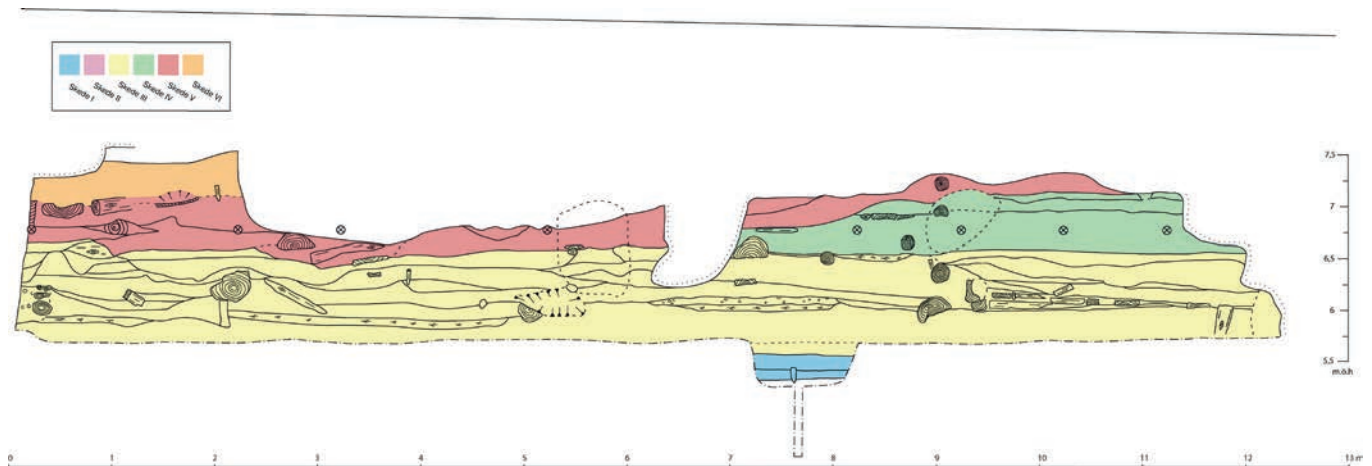
De allra äldsta aktiviteterna, innan en permanent bebyggelse har kunnat påvisas, ger en datering till perioden omkring 1100 och fram till mitten av 1100-talet. Detta motsvarar de äldsta aktiviteterna inom Sträcka 2A och kopplas till Skede I i den övergripande kronologiska tolkningen.

Den gata som löpt parallellt med Fyrisån och främst kunde dokumenteras i schaktets västra kant har daterats med ^{14}C med en äldsta datering till andra halvan av 1000-talet. Det är dock högre sannolikhet för att gatusträckningen varit i bruk från mitten av 1100-talet fram till 1200-talets första decennier vilket i så fall motsvarar Skede II. Därefter finns flera nivåer av gatan, och eller möjligen anslutande gränder, dokumenterade

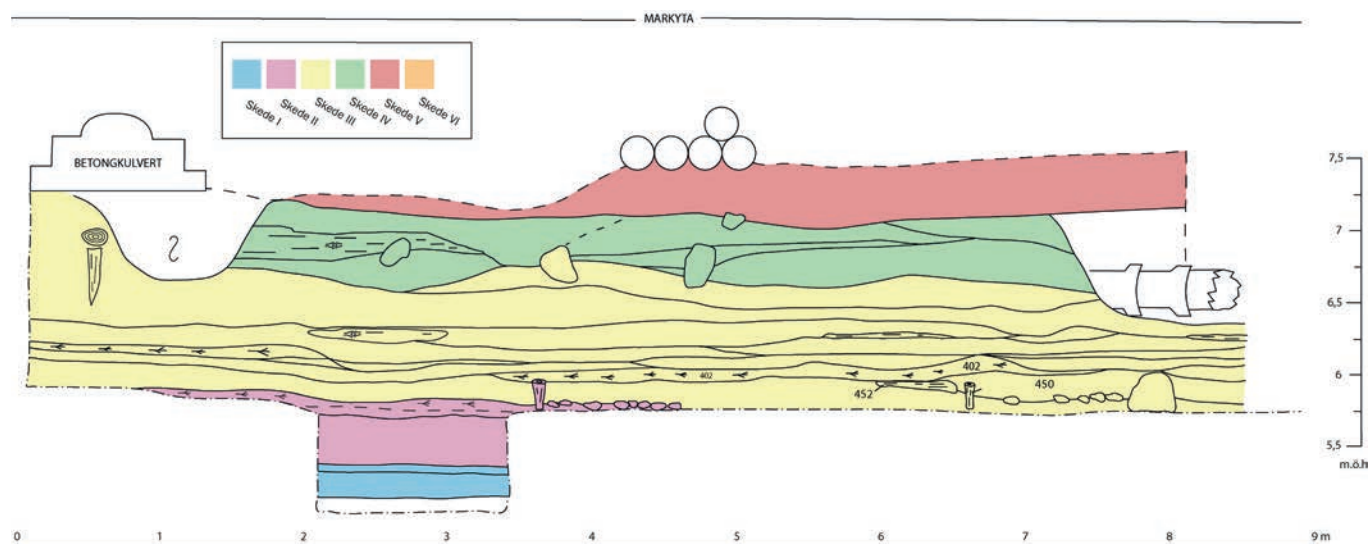
högre upp i sektionen. Dateringen av dessa senare nivåer har inte kunnat preciseras närmare än Skede III.

Den enda byggnad som kunnat ges en närmare datering, till 1231–1245, är huskonstruktionen i kontextgrupp 103. Denna byggnad motsvarar sannolikt den äldsta bebyggelsen inom sträckan och ligger på motsvarande stratigrafiska nivå som den äldsta byggnaden på Sträcka 2A med liknande datering. Byggnaden har kopplats till Skede III och har sannolikt anlagts utmed den gata som löpt parallellt med Fyrisån.

Under Skede III finns spår av flera byggnader innan en brandhorisont och utfyllnader markerar ett större skifte, Fas 6–7. Under den efterföljande och senmedeltida fasen, Skede IV, saknas spår av den äldre ågatan. Av den eftermedeltida bebyggelsen och perioden fram till torgets anläggande finns endast ett fåtal spår som förts till skede V inom sträckan.

Figur 114. Sektion 8 över Sträcka 2B med representerade skeden markerade. Vitt anger recenta störningar. Skede 1 = tiden före 1150, Skede III= 1250–1400, Skede IV =1400–1550, Skede V= 1550–1643, Skede VI = 1643-ca 1900.

Figur 115. Sektion 9 över Sträcka 2B med representerade skeden markerade. Vitt anger recenta störningar. Skede 1 = tiden före 1150, Skede II = 1150–1250, Skede III = 1250–1400, Skede IV = 1400–1550, Skede V = 1550–1643.

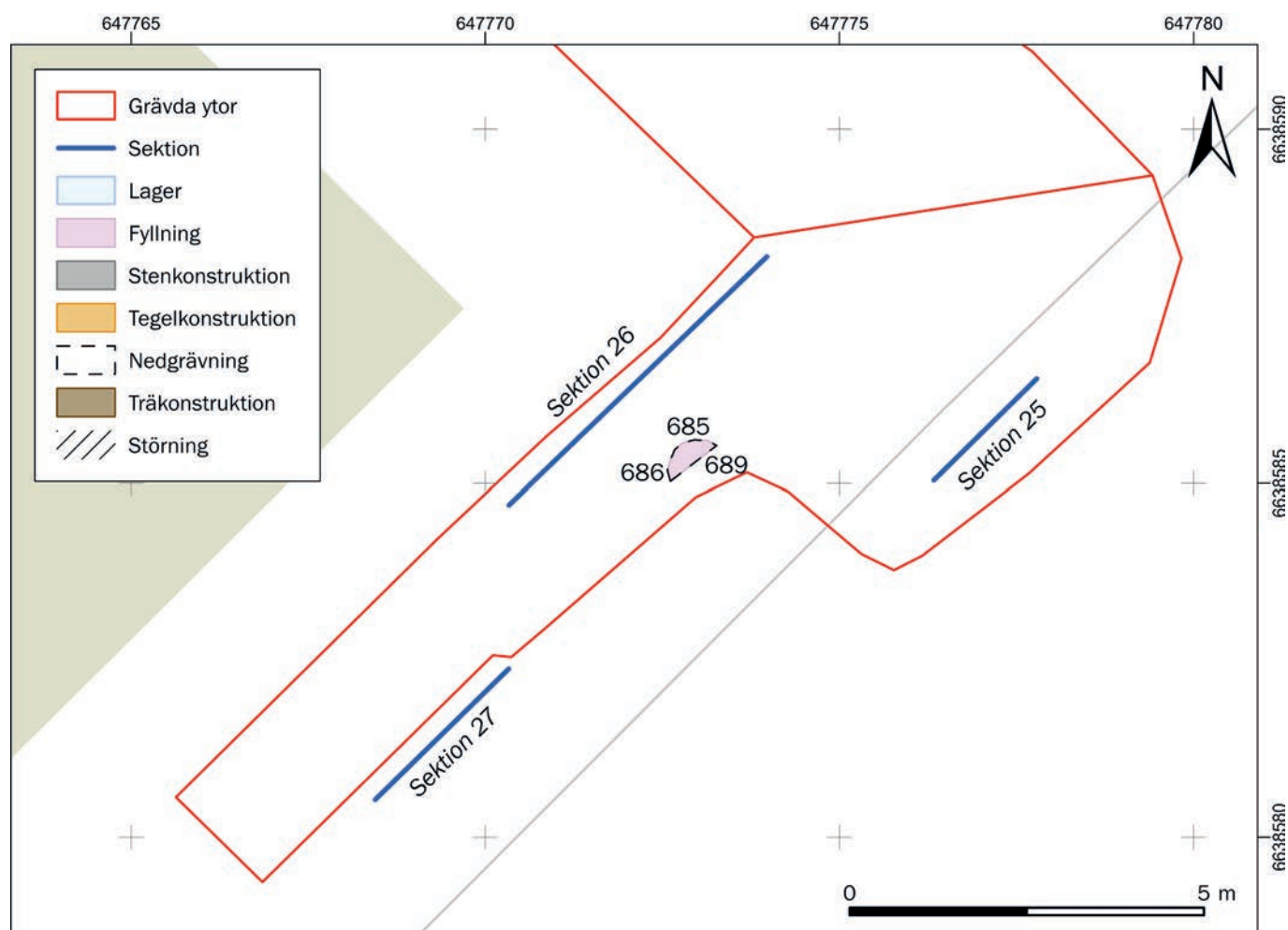
Sträcka 2C

Sträcka 2C grävdes i anslutning till Sträcka 2Bs södra ände och längs Drottninggatan från torget i riktning mot Fyrisån. Detta var för att ansluta de nya ledningarna inom torget med en sedan tidigare anlagd kopplingspunkt längre ned i Drottninggatan (se även Kjellberg 2022). Inför arbetet på Sträcka 2C fanns också en förhoppning om att kunna påträffa spår av de på 1800-talet omtalade "drakskepp" som troligast ska ha funnit i Drottninggatans sträckning (se bakgrund och tidigare undersökningar). Så skedde inte då schaktet dels inte gick lika djupt som de dåvarande arbetena (ca 4 meter) och då schaktet inte nådde hela vägen fram till kopplingspunkten eftersom man istället valde att utnyttja den befintliga ledningen utmed den sista sträckan.

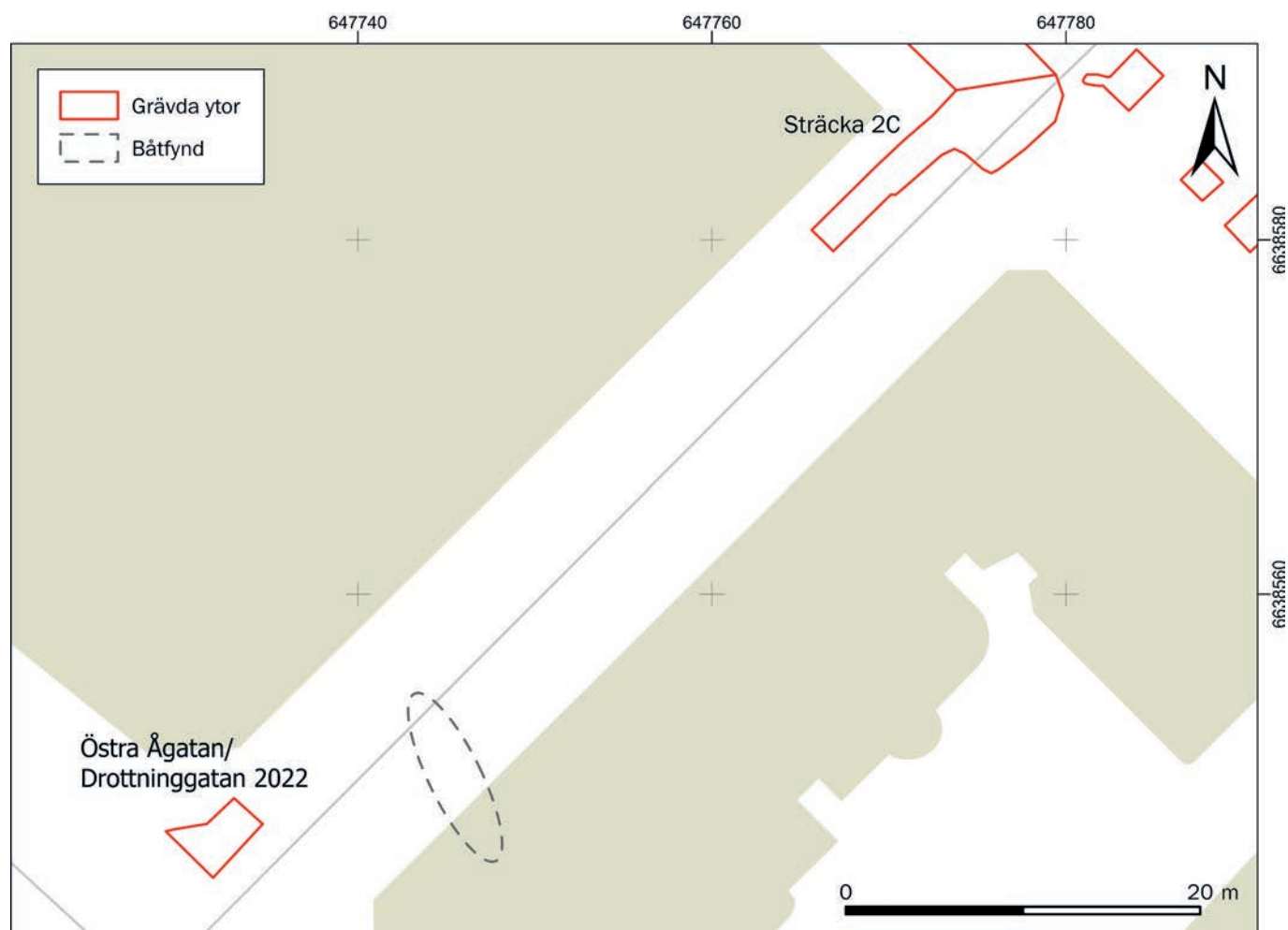
I likhet med de delar som undersökts i korsningen av torget mot Vaksalagatan och Svartbäcksgatan var ingreppen från tidigare ledningsdragningar inom sträck 2C stora. Med undantag för sektion 25, en fortsättning och i 90 gradig vinkel mot sektion 9 inom Sträcka 2B, kunde endast två mindre och runtomskurna sektioner dokumenteras, sektion 26 och 27 (figur 122 och 123). Detta har försvårat tolkningen av faser och koppling mellan dessa sektioner och i relation med de övergripande skedena i torgets utveckling. Länkning har ändå varit möjlig men baseras till stor del, med undantag för sektion 25 (figur 121) på nivåmässiga och strukturella likheter (Se diskussion nedan).

Figur 116. Malin Lucas dokumenterar sektion 26 i Drottninggatan.
Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Figur 117. Plan över Sträcka 2C med läget för de dokumenterade sektionerna. Skala 1:100.

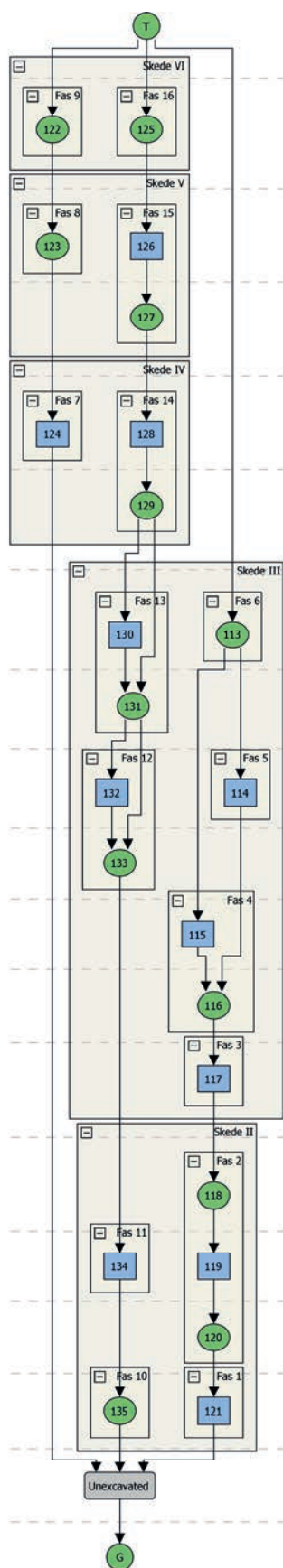

Figur 118. Översikt av Sträcka 2C i relation till schaktet från Drottninggatan 2022 och det hypotetiska läget för det "drakskepp" som ska ha påträffats under 1800-talet markerat. 1:400.

Kontextgrupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede	Dokumentation
113	6	Utfyllnad	665, 666, 676	1250-1400	III	Sektion 25
114	5	Nedgrävning	667, 668, 669		III	Sektion 25
115	4	Kavelbro	674, 675		III	Sektion 25
116	4	Utfyllnad	673	1250-1400	III	Sektion 25
117	3	Kavelbro	672		III	Sektion 25
118	2	Marklager	670, 671		II	Sektion 25
119	2	Kavelbro	677, 687		II	Sektion 25
120	2	Utfyllnad	678, 688,		II	Sektion 25
121	1	Dike	685, 686, 689		II	Sektion 25
122	9	Utfyllnad	653	Recent	VI	Sektion 26
123	8	Utfyllnad	654, 657		V	Sektion 26
124	7	Hus	655, 656, 658,		IV	Sektion 26
125	16	Utfyllnad	659	Recent	VI	Sektion 27
126	15	Hus	660, 661, 662, 683, 684		V	Sektion 27
127	15	Utfyllnad	663, 664, 681, 682		V	Sektion 27

Kontextgrupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede	Dokumentation
128	14	Träkonstruktion	680		IV	Sektion 27
129	14	Utfyllnad	679		IV	Sektion 27
130	13	Träkonstruktion	690		III	Sektion 27
131	13	Odlingslager	691		III	Sektion 27
132	12	Hägnad	692		III	Sektion 27
133	12	Utfyllnad	693		III	Sektion 27
134	11	Risbädd	694		II	Sektion 27
135	10	Utfyllnad	695		II	Sektion 27

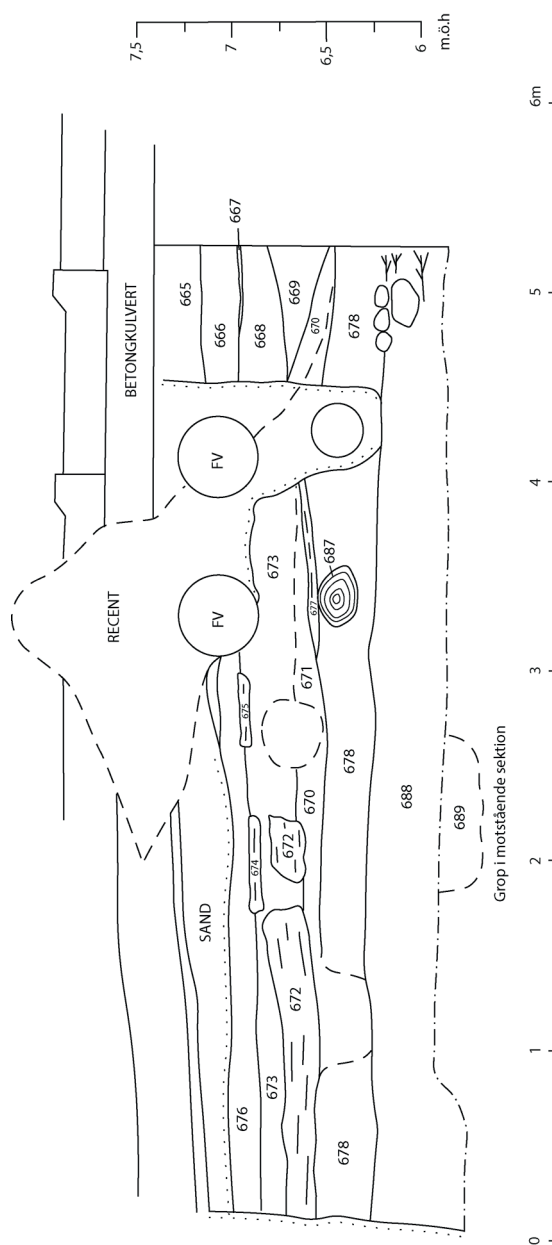
Figur 119. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom Sträcka 2C.

Figur 120. Matris över kontextgrupper, faser och skeden inom Sträcka 2C.

Kontextgrupper

De kontexter och kontextgrupper som ingick i Sträcka 2C har indelats efter respektive sektion då ingen stratigrafisk koppling mellan sektionerna inom sträckan har kunnat göras. Sektion 25 har då den anslöt till Sträcka 2B kunnat skedesindel-
las, se nedan.

Figur 121. Sektionsritning av sektion 25.

Sektion 25

Inom sektion 25 består kontextgrupperna av:

Kontextgrupp 113 utgörs av ett antal utfyllnadslager högst upp i sektion 25 och närmast betongkulkulverten (K665, K666). De motsvaras nivåmässigt inom Sträcka 2B av K438. K676 innehöll ett fragment av lågbränt lergods som dateras före mitten av 1200-talet.

Kontextgrupp 114 består av tre kontexter (K667, K668, K669) som tillsammans utgör av en nedgrävning med fyllningar av oklar funktion och form i plan.

Kontextgrupp 115 består av träkonstruktioner i schaktets längdriktning (K674 och K675). Dessa har tolkats som en möjlig kavelbro i samma sträckning som Vaksalagatans medeltida föregångare dokumenterad inom sträcka 3A samt inom yta 8. Sträckningen motsvaras även av en gränd markerad på det äldre bebyggelseskitet av regleringskartan (se vidare diskussion skede III).

Kontextgrupp 116 består av K673 som är tolkat som ett utfyllnadslager. I lagret påträffades en skärva (F415) äldre rödgods med trolig datering mellan 1200-1350.

Kontextgrupp 117 är en träkonstruktion av flera parallellt liggande stockar synliga i sektionens väggen (K672). Den har tolkats som en äldre generation av kavelbron i K115. På samma nivå finns också avtrycket av en i vinkel liggande stock med ändträ som möjligen kan ha ingått i samma konstruktion.

Kontextgrupp 118 utgörs av två lager (K670 och K671) tolkade som en äldre markyta i anslutning och underliggande kavelbron i kontextgrupp 117.

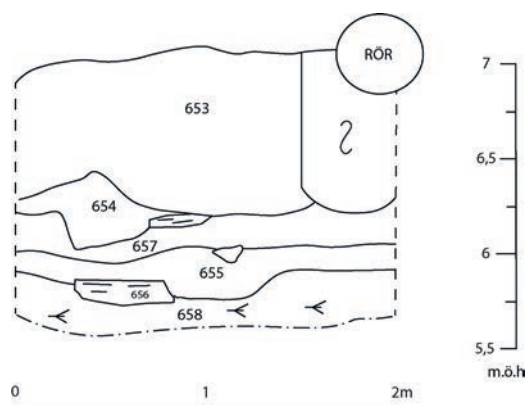
Kontextgrupp 119 utgör en ytterligare nivå av fragmentarisk bevarade träkonstruktioner i schaktet längdriktning, tolkade som rester från en kavelbro (K677, K687).

Kontextgrupp 120 är en utfyllnadsnivå bestående av två lager med gödselblandad träflis (K678, K688). I schaktets östra ände syntes spår av den inom Sträcka 2B dokumenterade äldsta gatunivån. Då den inte fortsatte längre ned i Drottninggatan från torget räknat, stärker detta den tidigare antagelsen att gatan löpt i riktning längs med torgets södra begränsning.

Kontextgrupp 121 består av en grund nedgrävning (K689) med två fyllningar (K685, K686). Nedgrävningen löpte diagonalt över schaktets botten och utgör möjligen ett äldre tomt-dike, men andra funktioner kan inte uteslutas.

Sektion 26

Inom sektion 26 består kontextgrupperna av:

Figur 122. Sektion 26

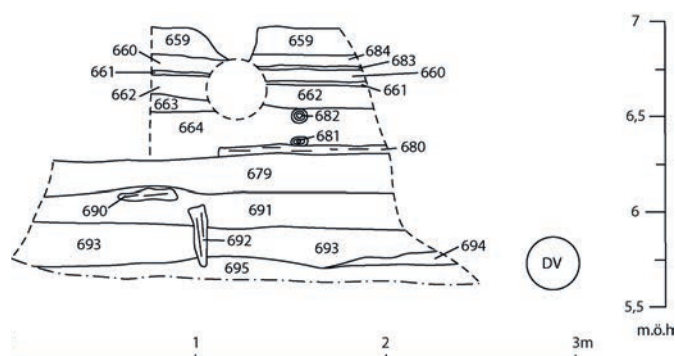
Kontextgrupp 122 består av sentida utfyllnad av omblandade äldre kulturlager.

Kontextgrupp 123 utgörs av två till synes opåverkade utfyllnadslager (K654 och K657) med gödselblandad lera och träflis av äldre karaktär.

Kontextgrupp 124 består av ett mycket gödselrikt och kraftigt lager (K655) ovan en träplanka och underliggande risbädd (K656, K658). Det kraftiga och näst intill rena gödsellagret tolkas som avsatt invändigt i ett möjligt fähus. De enda fynden, ett textilfragment och läderspill, kan inte närmare dateras.

Sektion 27

Inom sektion 27 består kontextgrupperna av:

Figur 123. Sektion 27.

Kontextgrupp 125 består av ett utfyllnadslager (K659) med sekundär recent påverkan.

Kontextgrupp 126 utgörs av flera nivåer av lergolv (K660, K662) med mellanliggande tramlager tolkade som golvnivåer i en byggnad.

Kontextgrupp 127 består av påförda utfyllnader med gödselblandad träflis för att skapa en ny marknivå.

Kontextgrupp 128 utgörs av en trälagd nivå, troligen en plankläggning (K680). Det var ej möjligt att avgöra om de ingått som golv i en eventuell byggnad.

Kontextgrupp 129 utgörs av ett utfyllnadslager (K679) som möjligen hänger samman med anläggandet av kontextgrupp 128.

Kontextgrupp 130 består av löst liggande trä (K690) utan närmare tolkning.

Kontextgrupp 131 består av vad som tolkats som ett möjligt odlingslager (K691) med rikligt av organiskt innehåll och i övrigt liknande kontextgrupp 133 med mer finfragmenterat innehåll.

Kontextgrupp 132 utgörs av en stående stör i sektionen (K692), tolkad som en möjlig hägnad sammanhörande med odlingen i kontextgrupp 131.

Kontextgrupp 133 är tolkat som ett utfyllnadslager. Lagret, K693, är möjligen det samma som K131 men där K131 brukats för odling. Kontextgrupp 131–133 kan därmed ses som samtida aktiviteter.

Kontextgrupp 134 syntes endast i ena sidan av sektionen och utgjordes av en risbädd (K694). Risbädden tolkas som rustbädd för en eventuell byggnad eller grändsträckning, dock utan spår av en överliggande stenläggning.

Kontextgrupp 135 är den understa nivån av kulturlager och K695 har endast tolkats som ett utfyllnadslager.

Fynd och dateringar

Sammanlagt 16 fyndposter insamlades från sträckan. De flesta fynden, inklusive medeltida och tidigmodern keramik, tillvaratogs från lager dokumenterade i sektion 26 och i förlängningen av Sträcka 2B. De flesta fynden av både medeltida och tidigmodern tid kommer från vad som tolkats som ett i sen tid omrört och återdeponerat kulturlager, K653. Bland de närmare daterbara fynden kan nämnas en skärva från en kanna av äldre rödgods med datering till 1250–1400, K673, samt en skärva från ett kokkärl i lågbränt lergods av senvikingatida eller tidigmedeltida typ. Denna dateras till 1050–1250 och tillvaratogs från ett sannolikt omdeponerat lager, K676.

Inga prover lämpliga för dendrokronologisk analys påträffades inom sträckningen då det dokumenterade träet i sektioner var påfallande sämre bevarat på grund av stora sentida ingrepp än inom övriga delar av torget.

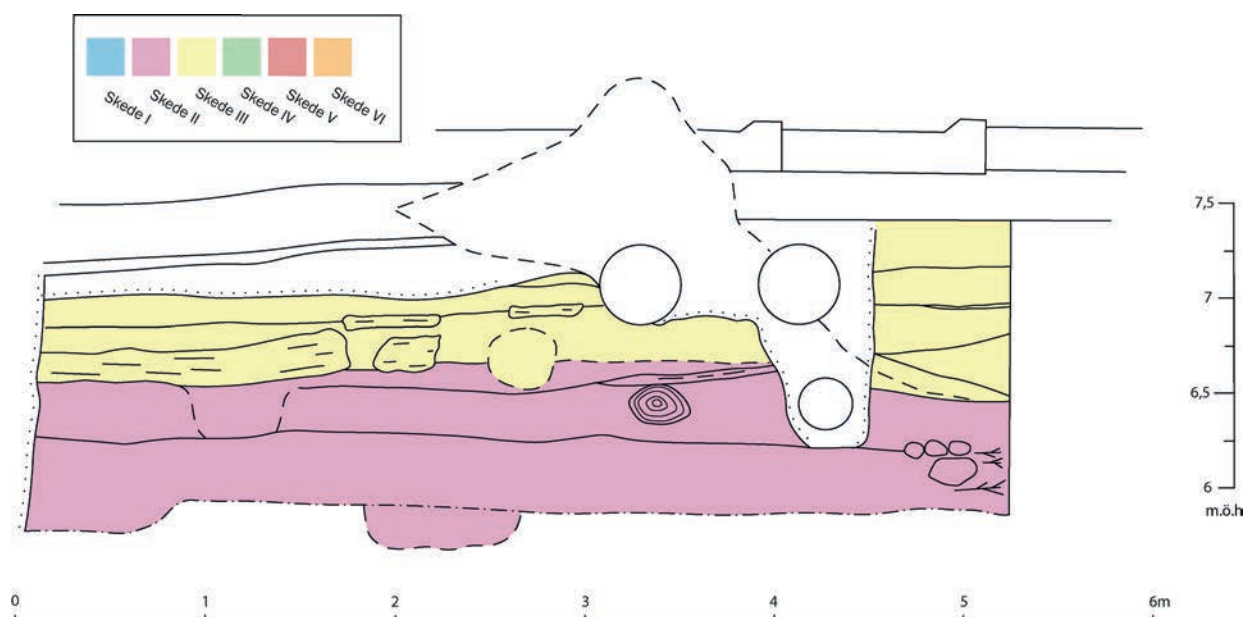
Osteologi och makrofossil

Inga djurben från sektionerna insamlades för analys. Endast ett prov för makrofossilanalys insamlades från K686 men analyserades ej på grund av den osäkra kopplingen till den övergripande kronologin inom undersökningen.

Kronologisk diskussion

I likhet med de delar som undersökts i anslutningen av torget mot Vaksalagatan och Svartbäcksgatan var ingreppen från tidigare ledningsdragningar inom sträck 2C stora. Sektion 25 som var en fortsättning från Sträcka 2B kunde med större säkerhet knytas till den övergripande kronologiska skedesberättelsen inom torget. Kopplingen av lämningarna inom sektion 26 och

27 baseras på det sparsamma fyndinnehållet och måste betraktas som osäkert. Samtliga bevarade kulturlager inom sträckan, med undantag för de översta nivåerna av sektion 26 och 27, bedöms som medeltida. Ingen stans inom sträckningen kunde den ursprungliga marknivån iakttas och kulturlager finns kvar under anläggningsnivån för den moderna rördragningen.

Figur 124. Sektion 25 med Skede II och III markerade. Vitt anger recenta störningar. Skede II = 1150–1250, Skede III= 1250–1400.

Schakt 6

Schakt 6 (figur 129) grävdes för ett belysningsfundament på torgets västra del. Precis som för liknande schakt var utbredningen begränsad till omkring en kvadratmeter i ytan. Mot sydöst korsades schaktytan av en betongkulvert (figur 125). Mot sydväst hade de bevarade kulturlagren störts av en större nedgrävning, delvis uppfylld med omrörda kulturlager men även med recenta massor.

Figur 125. Schakt 6 med bevarade kulturlager invid en betongkulvert. Foto mot nordöst, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupper

Kontextgrupp	Fas	Tolkning	Kontexter	Datering	Skede
136	2	Träkonstruktion	721		III
137	2	Utfyllnad	727, 728	1250 – 1450	III
138	1	Träkonstruktion	729, 730	1303–1333	III
139	1	Utfyllnad	731, 732		III

Figur 126. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom sträcka inom Schakt 6.

Kontextgrupp 136 är den yngsta, dokumenterade kontexten i schaktet och utgörs av en träkonstruktion bestående av flera nivåer av plankor, liggandes i en och samma riktning (K721). I plan skadades konstruktionen vid schaktningen, men ser ut att ha haft en största tjocklek på omkring 0,15 meter. På grund av att den begränsade ytan störts av såväl en betongkulvert som en större nedgrävning var träkonstruktionen endast bevarad inom en mindre yta och gick därför inte att tolka närmare.

Kontextgrupp 137 består av två lager, ett raseringslager och en därovan liggande utjämning (K727 och K728), som sannolikt bör höra till ett sammanhängande händelseförlopp, sannolikt ett skifte i bebyggelsen. Lagren sluttar kraftigt åt sydväst och verkar följa den recenta nedgrävningen i den delen av schaktet. Raseringen består av sten, tegel och bränd lera samt innehöll fynd av en kraftigt fragmenterad, bränd benkam (F715).

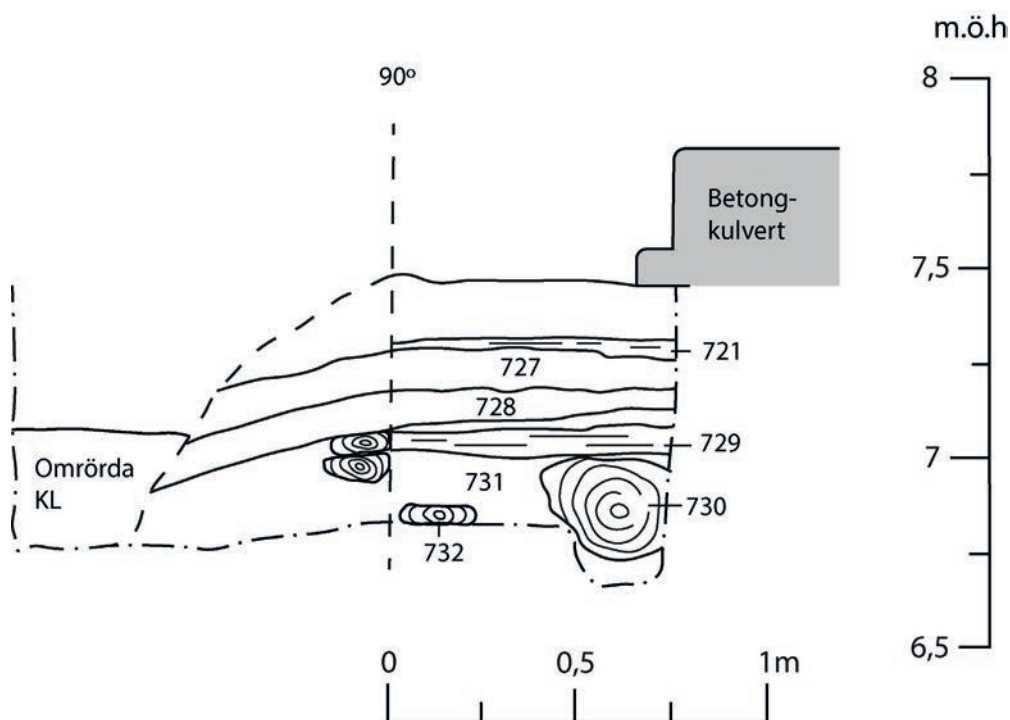

Figur 127. Fynd 715, en bränd kam av typen 8A. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

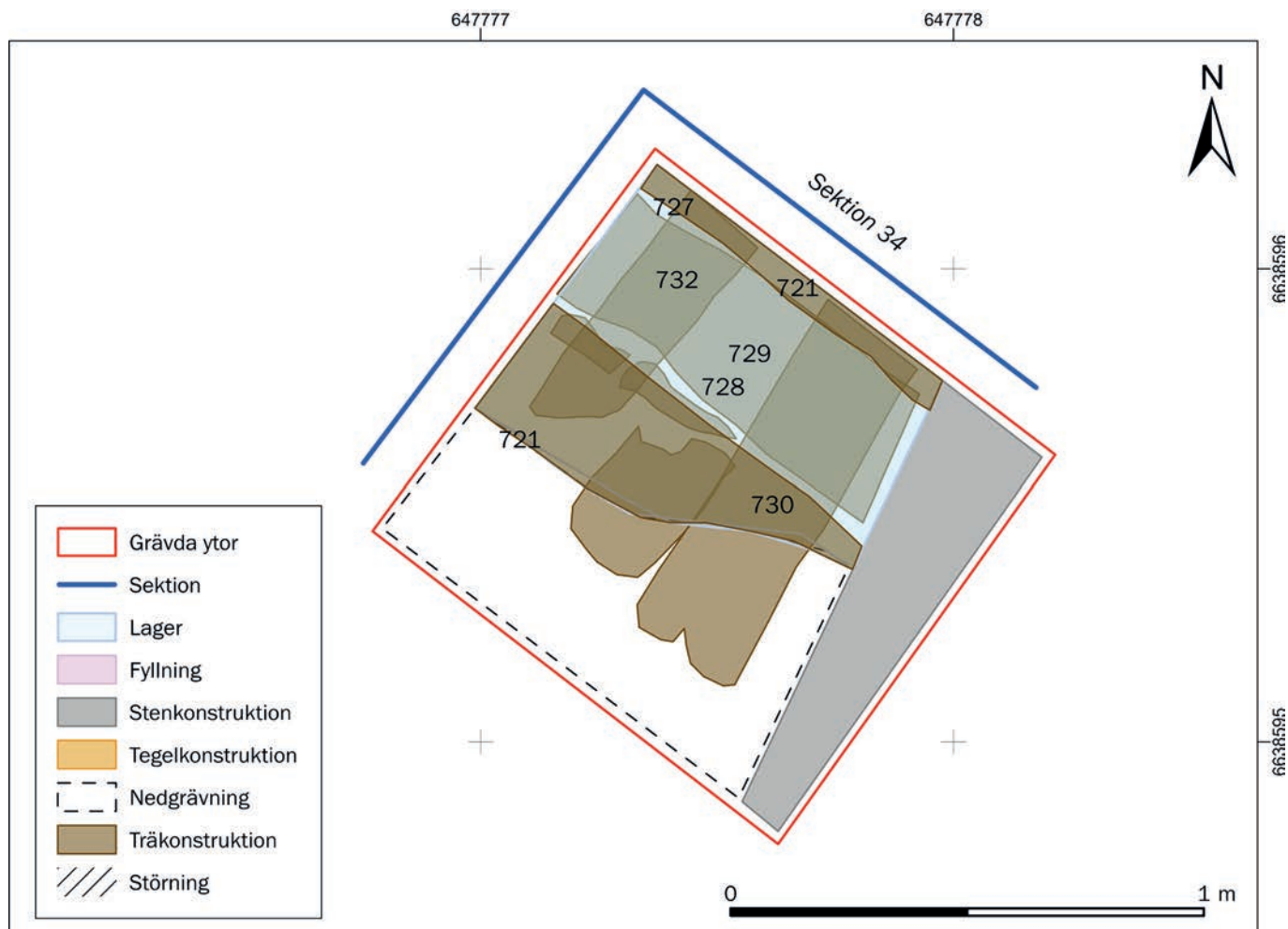
(K730) som också var väldigt fragmenterat. Det var svårt att i fält bedöma om det rörde sig om en sprucken, eller flera kluvna stockar. På ovansidan fanns ett kvadratisk urtag som på grund av den dåliga bevaringen ej gick att avgöra om det var naturligt eller tillverkat. En större sammanhängande del av stocken togs upp, varpå vatten började tränga in från schaktkanten.

Kontextgrupp 139 var svårtolkad men har bedömts som ett fyllnadslager och utjämnande nivå för träkonstruktionen i kontextgrupp 138. Kontextgrupp 139 utgörs av ett lerigt flislager (K731) under vilket framkom en enda plankan med ett kvadratisk hål i. Under plankan fortsatte ett ytterligare lager med lerig träflis, vilket inte undersöktes närmare i detta sammanhang.

Kontextgrupp 138 utgör en träkonstruktion i flera nivåer. Den övre kontexten består av korsande trästycken (K729), en plankan och en kluva, vilka möjligen kan tolkas som en golvnivå. Plankan har dendrodaterats till 1300-talets första årtionden (år 1303–1333). Därunder låg ett kraftigare trästycke

Figur 128. Sektion 34 visande den nordvästra och nordöstra schaktkanten i Schakt 6. Skala 1:20.

Figur 129. Planritning visande Schakt 6 med samtliga dokumenterade kontexter, samt placeringen av sektion 34. På planen ses rester efter en träkonstruktion från 1300-talets första hälft. Skala 1:15.

Fynd och dateringar

Endast ett fynd av en bränd kam (F715 från K728) tillvaratogs. Kamtypen, av typ 8a, kan ges en generell datering till perioden 1250 – 1450 (Nordström 1996) men de dekorerade ändskivorna brukar vanligen förknippas med 1300-tals kammar (Kjellberg 2021, Källström 2002).

Det enda tillvaratagna dendroprovet, från en plank i kontextgrupp 138, kunde dateras till 1300-talets första årtionden (1303–1333, prov 198).

Osteologi och makrofossil

Inga osteologiska prover eller makrofossilprover insamlades från Schakt 6.

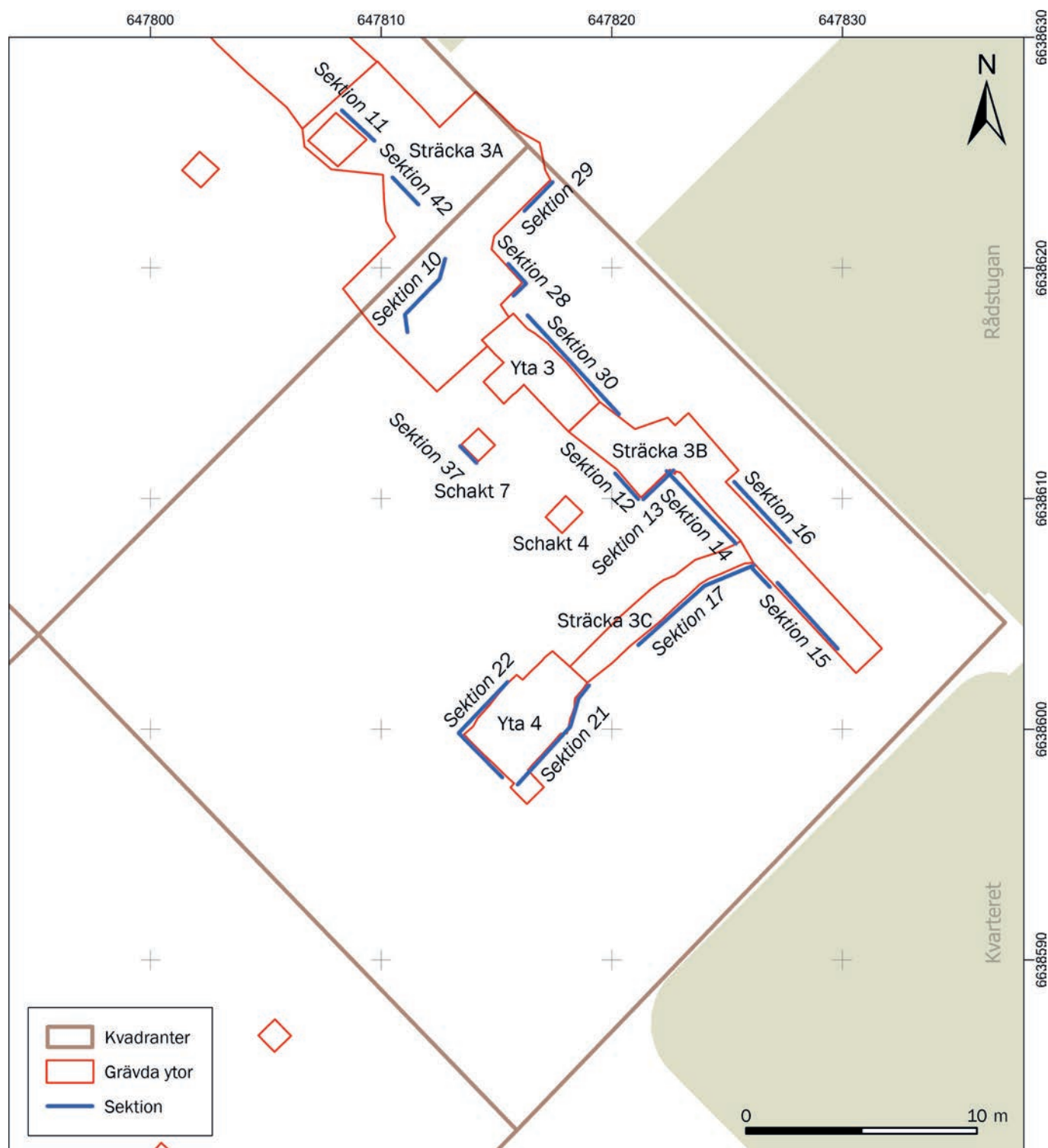
Kronologisk diskussion

Bebyggelsen saknar stratigrafisk koppling till övrig bebyggelse på torget men kan utifrån fynd och dendroprov antas tillhöra 1300-talet. Samtliga dokumenterade lämningar har därför kunnat kopplas till Skede III i den övergripande skedesberättelsen.

Kvadrant 3

Inom Kvadrant 3 i torgets östra del dokumenterades bevarade kulturlager inom tre sträckor, 3A–3C (figur 130). Inom dessa sträckor plandokumenterades delvis kulturlager och sektioner i schaktbotten. En större sammanhängande yta, Yta 4,

grävdes för anläggning av ett nytt vattenkonstverk och undersöktes kontextuellt. Två mindre friliggande schakt grävdes för dagvattenbrunnar och lampfundament, Schakt 4 och 7.

Figur 130. Plan över Kvadrant 3 med samtliga undersökta sträckor, ytor och schakt. Skala 1:250.

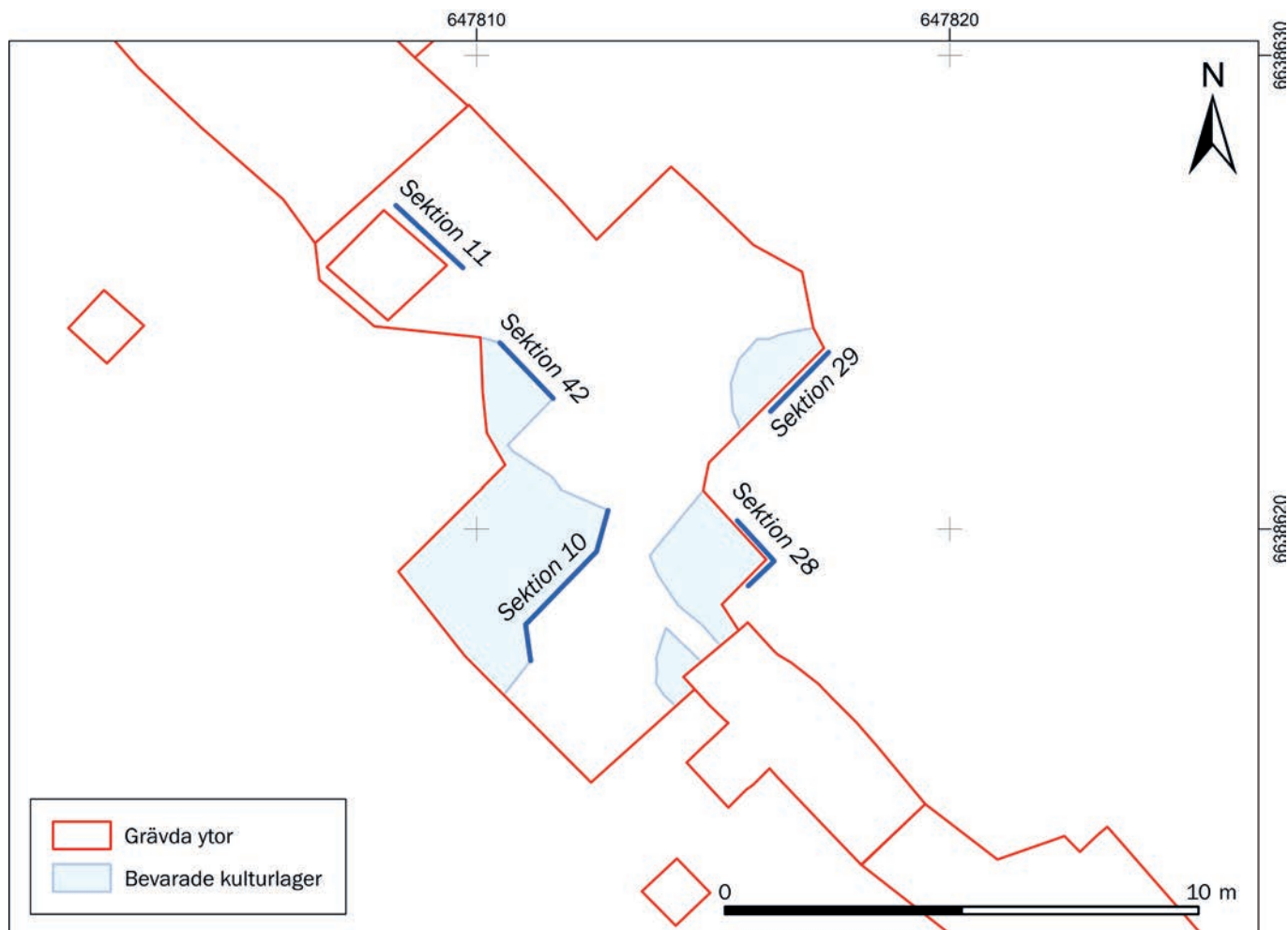
Schakt	Kontextgrupper	Kontexter
Sträcka 3A	140-161	138, 139, 140, 141, 166, 167, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 95, 196, 197/185, 198, 223, 74, 275, 277, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 276, 277, 278, 268, 916, 917, 918
Yta 3	162-179	296, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 342, 343, 344, 345, 346, 359, 362, 364, 365, 369, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 408, 409, 410, 411, 418, 419, 429, 479, 367, 368
Sträcka 3B och 3C	180-199	299, 395, 416, 417, 422, 428, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 480, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 549, 550, 551, 552, 553, 575, 696, 697
Yta 4	200-216	535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 548, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 584, 585, 586, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909
Schakt 4	217-219	582, 583, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597
Schakt 7	220-224	822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836

Figur 131. Tabell med samtliga undersökta sträckor, ytor och schakt inom Kvadrant 3.

Sträcka 3A

Sträcka 3A (figur 132) dokumenterades i samband med att ledningarna inom Sträcka 1A skulle anslutas till tidigare kopplingspunkt ute i Vaksalagatan. Arbetet skedde under tidspress en tid efter att de nya ledningarna inom Sträcka 1A hade anlagts. Ledningarna skulle anslutas till en sträcka i

Vaksalagatan där arbetet tidigare hade övervakats av Upplandsmuseet (Stenström 2022). Sträcka 3A ansluter i sydväst till en ny dragning av ledningar, i tidigare opåverkad mark, inom Sträcka 3B och för den så kallade vattenstenen.

Figur 132. Plan över sträcka 3A med områden för bevarade kulturlager och de dokumenterade sektionerna markerade. Skala 1:150.

Sammanlagt dokumenterades 54 kontexter inom sträcka 3A. Schaktet var ca 1,5 meter djupt. Den nya ledningen lades högre än den befintlig ledningen och den äldre schaktgraven tömdes inte i sin helhet. Därav kunde bara äldre konstruktioner och lämningar i sidan av schaktet dokumenteras och till ett relativt ringa djup. Inom sträckningen framkom ställvis till synes opåverkade kulturlager i schaktbotten. Eftersom hela sträckan genomskars av flera generationer av tidigare lednings-

dragningar så kunde kontexter endast undersökas i fritt från varandra liggande klackar eller öar av kulturlager. Endast mindre delar av de dokumenterade lagren och konstruktioner kunde undersökas i plan medan dokumentation i huvudsak gjordes genom ett antal kombinerade sektionsritningar. Sammanlagt dokumenterades de bevarade kulturlagren inom sträckan med fem sektioner (sektion 10, 28, 29, 42, 43) vilka också har fått vara styrande för beskrivningen nedan.

Kontextgrupper

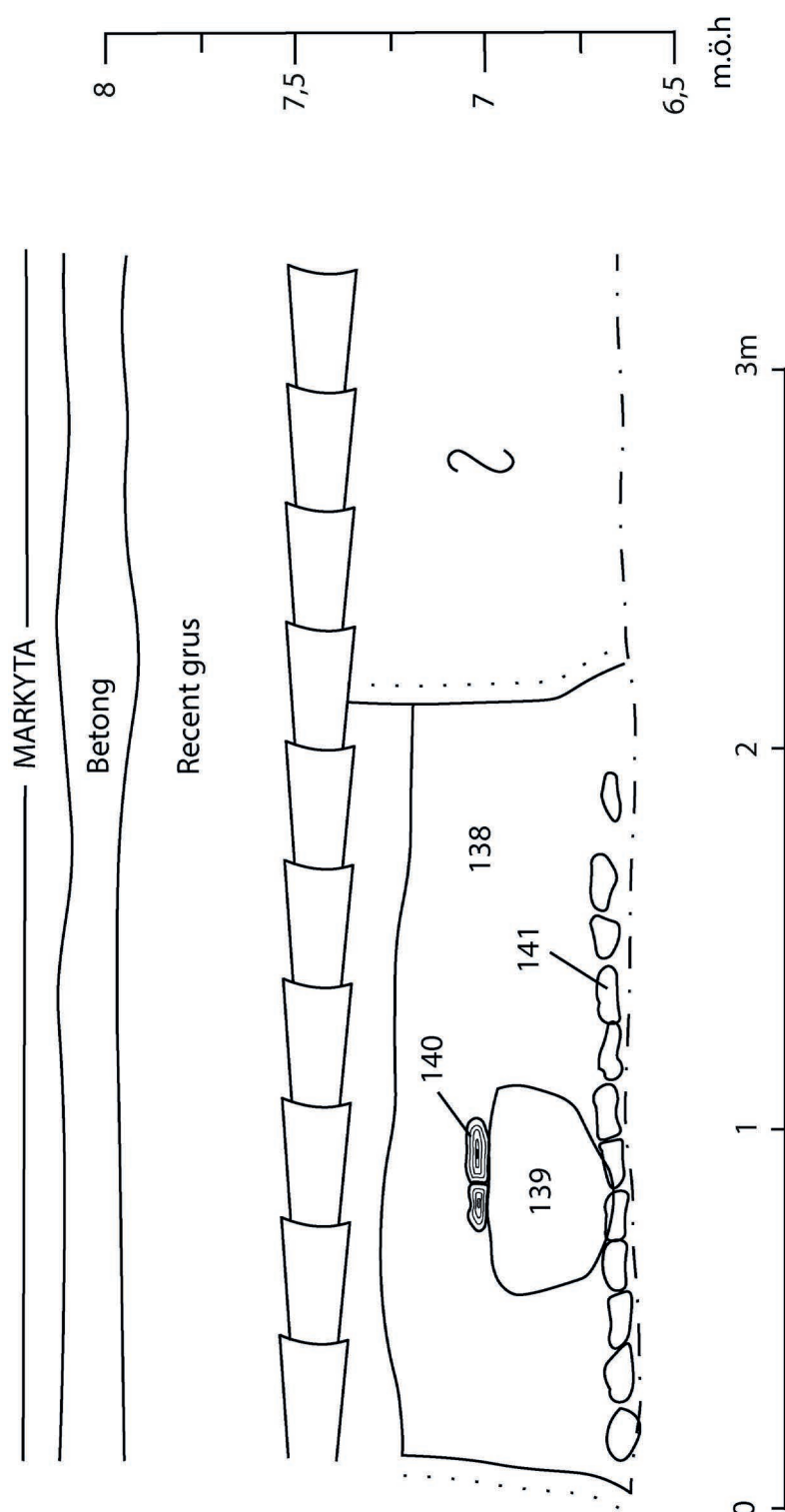
Kontext-grupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede	Dokumentation
140	5	Utfyllnad	138		VI	Sektion 43
141	4	Hus/gårdsplan	140, 139, 141		V	Sektion 43
142	5	Rasering/utfyllnad	172		V	Sektion 42
143	4	Gata	173, 174,	1419–1449	V	Sektion 42
144	3	Gata/dike	175, 176, 177, 178, 179, 180		IV	Sektion 42
145	2	Gata/Utfyllnad	181, 182	1223–1270	III	Sektion 42
146	2	Utfyllnad/utjämning	183		III	Sektion 42
147	1	Gata	184, 185		II	Sektion 42
148	5	Utfyllnad	169, 916		VI	Sektion 29
149	4	Utfyllnad	917		V	Sektion 29
150	3	Hägnad	166		IV	Sektion 29
151	2	Hus	167, 168		III	Sektion 29
152	1	Utfyllnad/markyta	918		III	Sektion 29
153	5	Utfyllnad	188		VI	Sektion 28
154	4	Träkonstruktion, avfalls-binge	187, 189, 190		V	Sektion 28
155	3	Hus	191, 192, 193, 195		IV	Sektion 28
156	2	Utfyllnad	194, 196, 197, 198		III	Sektion 28
157	5	Hus, plintar	276, 278		V	Sektion 10
158	4	Utfyllnad	271, 272, 273, 264		V	Sektion 10
159	3	Hus	223, 274, 275, 265, 266, 267, 268, 277		IV	Sektion 10
160	2	Utfyllnad	269		IV	Sektion 10
161	1	Brandlager/bebyggelse	270		III	Sektion 10

Figur 133. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom sträcka 3A och respektive sektion.

Sektion 43

Sektion 43 (figur 134) upprättades i förlängningen av ledningsdragningen inom Sträcka 1A, men låg inom Sträcka 3A. Den övre delen av sektionen var helt störd av en äldre elledning lagd i betongrör ned till ett djup av 0,9 m från torgets dåvarande markyta (+8,2 möh). Inom sektion 43 kunde lämningarnas grupperas inom två kontextgrupper:

Kontextgrupp 140 bestod av ett kraftigt utfyllnadslager med påverkan från sentida markarbeten men trolig datering till tiden närmast torgets anläggning.

Figur 134. Sektion 43 i Sträcka 3A. I sektionen syns lämningar efter en byggnad som sannolikt rivits i samband med anläggandet av Stora torget. Skala 1:20.

Kontextgrupp 141 tolkades som en möjlig äldre huskonstruktion, med ett trägolv (K141), syllstenar (K139) och ett stenlagt golv (K141) alternativt en intilliggande gårdsyta (på +6,7 möh). Konstruktionerna kunde inte dateras då inget fyndmaterial påträffades. Kontextgrupp 141 ligger

i förhållande till lämningar i andra sektioner på samma nivå som de senmedeltida bebyggelseskikten och tolkas som samtida med dessa. Detta skulle i så fall kunna vara en byggnad som rivits i samband med torgets anläggande och senast under mitten av 1600-talet.

Sektion 42

Sammanlagt dokumenterades 14 kontexter tillhörande sektion 42 (figur 135 och 136). Dessa utgjorde olika nivåer av stenläggningar och utfyllnader som kopplats till den reglerade Vaksalagatans anläggande och den gränd som enligt regleringskartans äldre bebyggelseskikt varit dess föregångare i samma läge. Spår av denna gata dokumenterades även längre upp längs Vaksalagatan och närmare Kungsgatan i samband med undersökningen 2022 (Stenström 2022).

Figur 135. Översiktsbild av sektion 42 under framrensning. De två översta nivåerna av stenläggning i kontextgrupp 143 och 144 ses under de sentida ledningsdragningsarna. I bakre kanten skymtas stock K180 och ett dike med datering till 1400-talets andra fjärdedel. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Inom sektion 42 kunde lämningarnas grupperas inom sex kontextgrupper:

Kontextgrupp 142 bestod av raserings och utfyllnadslager (K172) påträffades överst i sektionen och kopplas troligast till den sista bebyggelsen innan torget anläggs.

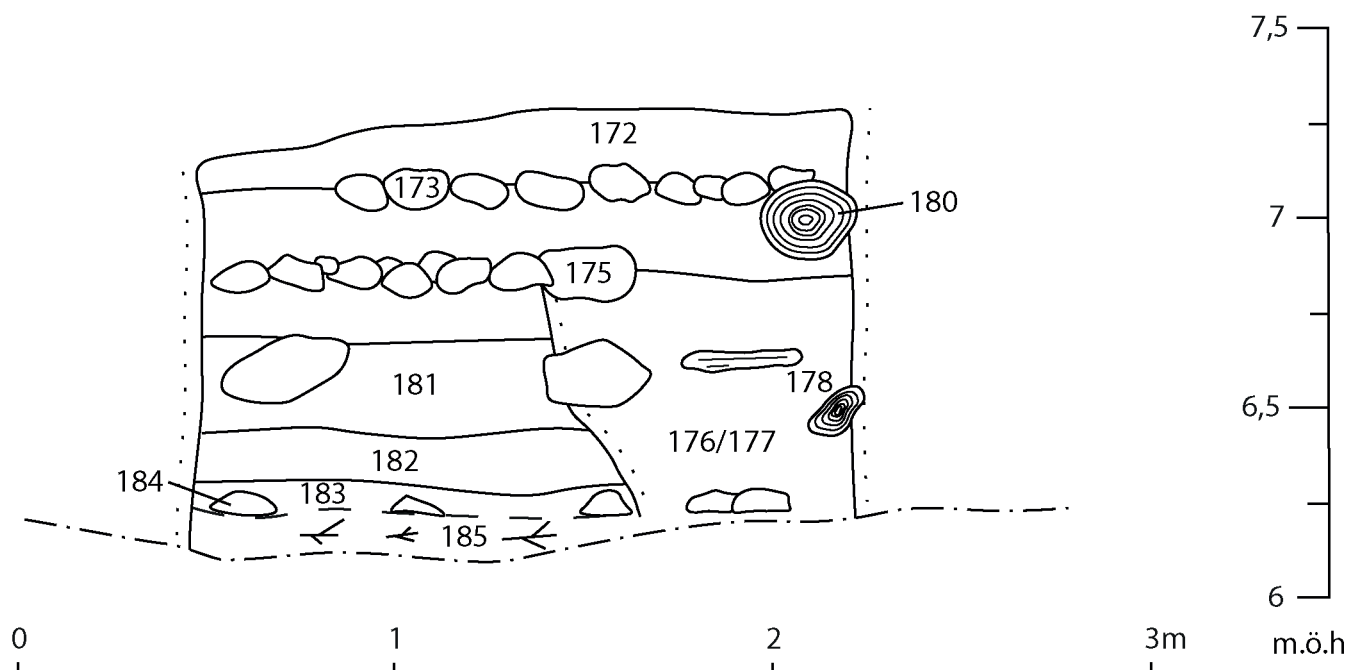
Kontextgrupp 143 består av stenläggning (K173) som ingått i vad som tolkas som en översta gatubeläggning. Det är möjligt att denna gatunivå varit i bruk fram till och med torgets anläggande.

Kontextgrupp 144 består av ett antal kontexter som tolkats ingående i en möjligen äldre och delvis bortplockad gatunivå (K175) som kantas av ett dike (K176, K177, K178). En stock, K180, påträffad i dikesfyllningen kunde dendrodateras till 1419–1449 (Prov 57797, bilaga 4). Stocken kan möjligen ha flyttats ur sitt läge i samband med gaturegleringen under 1600-tal.

Kontextgrupp 145 utgörs av en sandig utfyllnadsnivå med enstaka stenar i ytan som tolkats som en fragmentarisk gatunivå (K181). Ett dendrokronologisk prov av löst liggande virke kunde tillvaratas och dateras till antingen 1222/1223 alternativt 1269/1270 (bilaga 4).

Kontextgrupp 146 består av ett homogent utfyllnadslager med gödselblandad träflis (K183), troligen utlagt i markutjämnande syfte och inför anläggandet av nivån för gatan i kontextgrupp 145.

Kontextgrupp 147 utgörs av en understa nivå av stenläggning och risbädd (K184, K185) som i likhet med de ovanliggande stenläggningarna tolkas som en del i Vaksalagatans förmodade föregångare. Det fyndmaterial som påträffades i de undre nivåerna utgjordes av i huvudsak läderfragment från skor av medeltida typ samt ett ovanläder till en patina, en slags träsko (F932).

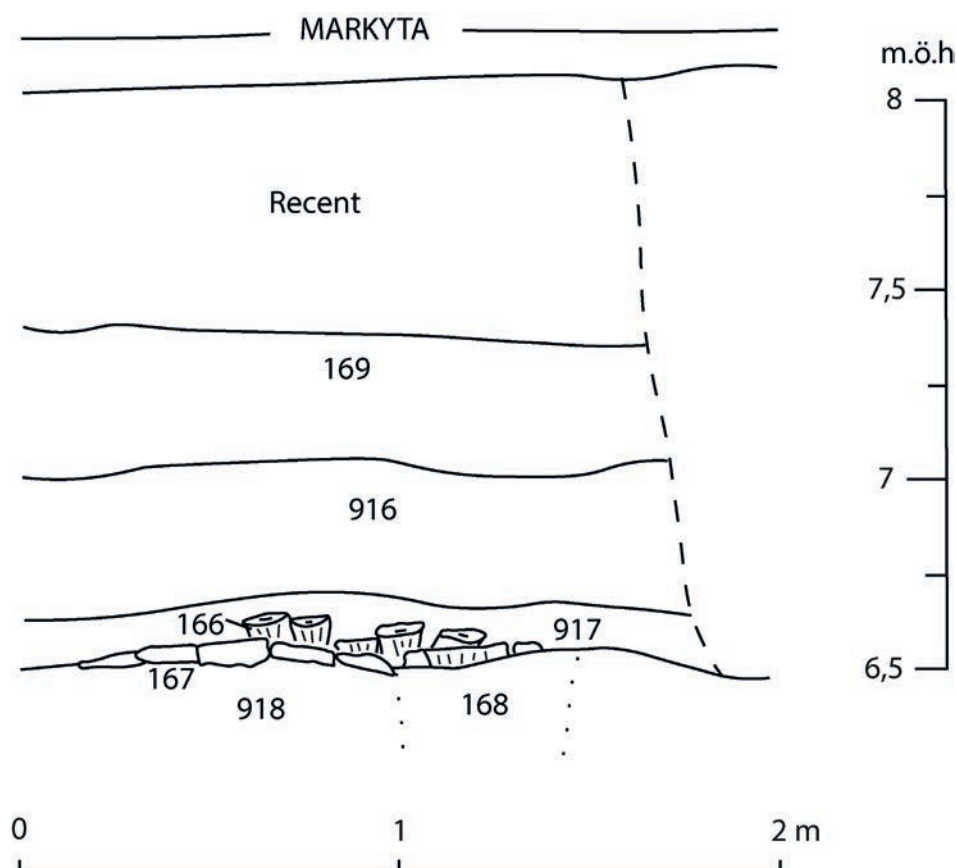

Figur 136. Sektion 42 i Sträcka 3A. I sektionen ses ett flertal gatunivåer, från 1200-tal till 1600-tal. Skala 1:20.

Sektion 29

Sektion 29 (figur 137 och 138) framkom vid sidan av en större nedgrävning för en befintlig dagvattenbrunn mitt för Vaksalagatan. Inom sektion

29 dokumenterades 12 kontexter som grupperas inom fem kontextgrupper:

Figur 137. Sektion 29 i Sträcka 3A. I sektionen ses sentida utfyllnader samt mot botten rester efter ett hus och en hägnad, troligen från 1200-talet. Skala 1:20.

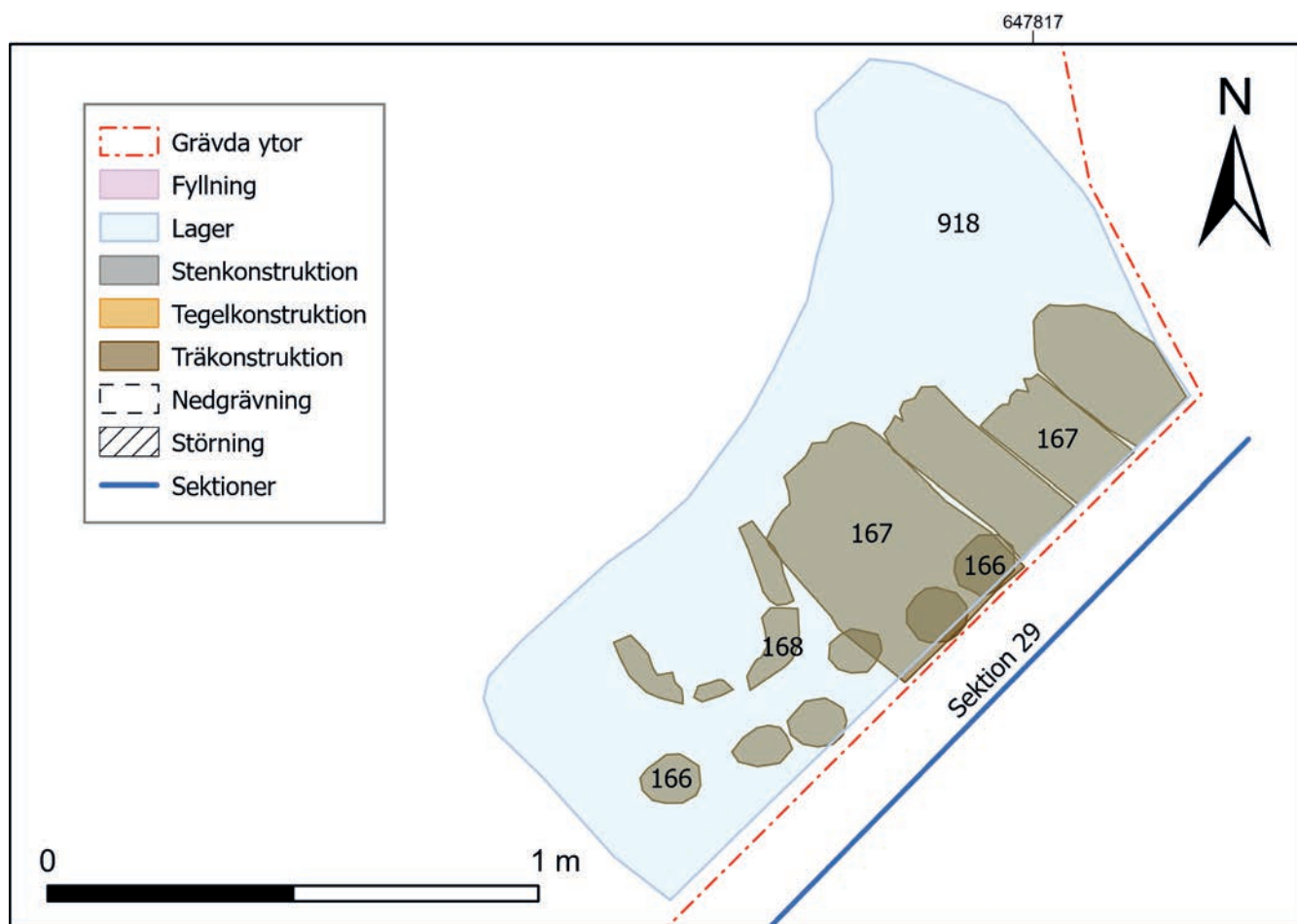

Kontextgrupp 148 bestod av utfyllnader (K169, K916) påverkade av sentida markingrepp.

Kontextgrupp 149 utgjordes av en äldre utfyllnad (K917) och tolkas som möjligen samtida med den äldre bebyggelsen innan torget anlades.

Kontextgrupp 150 bestod av sex störar tolkade som spår av en äldre hägnad (K166) (figur 139).

Figur 138. Översiktsfoto av sektion 29 och dess läge mitt för Vaksalagatans möte med Stora torget. Foto: Joakim Kjellberg, Upplands-museet.

Figur 139. Plan över området invid sektion 29 med de dokumenterade lämningarna av äldre bebyggelse. Hägnaden K166 tillhör den yngre kontextgruppen 150 medan K167 och K168 tolkats som en golvnivå och väggstolpe i en byggnad, kontextgrupp 151. Skala 1:20.

Kontextgrupp 151 består av två olika träkonstruktioner tolkade som ett brädlagt golv (K167) och en väggstolpe i en byggnad (K168). Denna byggnad har troligast angränsat till den gränd som dokumenterats i sektion 42 och ligger på motsvarande nivå som lämningar där daterade till 1200-tal (Kontextgrupp 145).

Kontextgrupp 152 är den understa nivån av kulturlager (K918) som dokumenterats inom sektionen och utgör underlaget för bebyggelsen i kontextgrupp 151. Ett möjligt stolphål finns nedgrävt från denna nivå.

Sektion 28

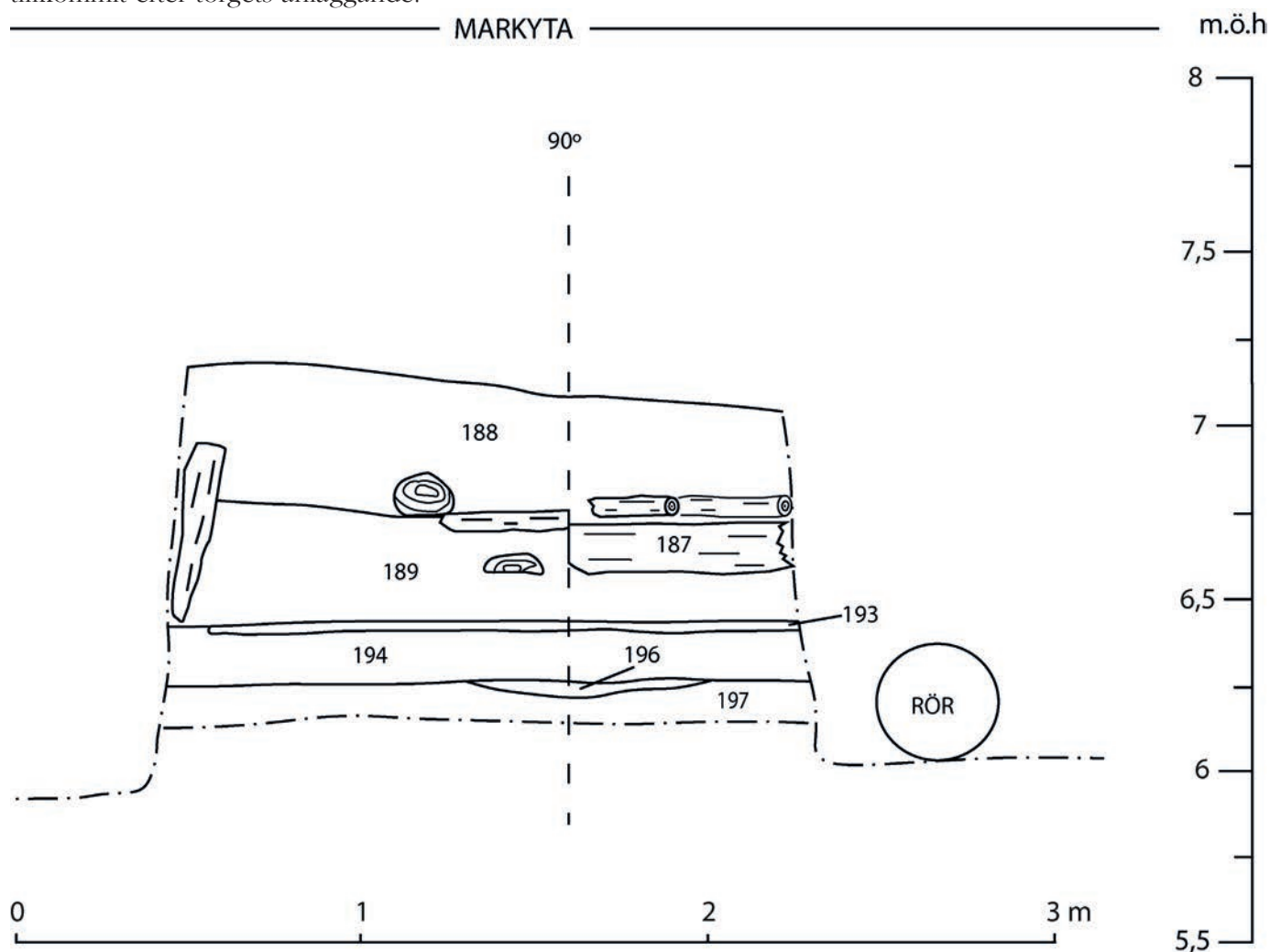
I sektion 28 (figur 140 och 141) dokumenterades 12 kontexter som grupperas inom fyra kontextgrupper:

Kontextgrupp 153 utgörs av ett översta utfyllnadslager av sentida karaktär (K188) som antas ha tillkommit efter torgets anläggande.

Kontextgrupp 154 utgjordes av ett antal trästockar (K187) som tolkades som tillhörande en enklare träkonstruktion av eventuellt knutat liggtimmer, möjligen en avfallsbinge eftersom träet hade allt för blygsamma dimensioner för att utgöra en byggnadsrest. En stock från konstruktionen, 187 kunde dateras till vintern 1222–1223 alternativt 1269–1270, vilket får anses som oväntat tidigt. Det är mycket möjligt att konstruktionen uppförts av sekundärt använt virke.

Kontextgrupp 155 tokas som fragmentariska rester efter en byggnad (K192, K195), med lergolv (K193). Samtliga fynd, i form av läderfragment och en kvarnsten kopplade till denna byggnad var av allmänt hög och senmedeltida karaktär men kan inte dateras närmare.

Kontextgrupp 156 utgjordes av utfyllnadslager (K194, K196, K197) med rikligt träflis, möjligen latrinavfall tolkas som påfört i markberedande syfte.

Figur 140. Sektion 28 i Sträcka 3A. I sektionen ses under sentida utfyllnader resterna efter en avfallsbinge som byggts av sekundärt använt virke. Under denna ses resterna efter en byggnad från högmedeltid och i sektionens nedre del ses utfyllnadslager för byggnaden. Skala 1:20.

Figur 141. Sektion 28 där resterna efter en avfallsbinge K187 i kontextgrupp 154 ses till höger om måttstickan. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Sektion 10

I sektion 10 dokumenterades sammanlagt 16 kontexter i fem grupper. Dessa var:

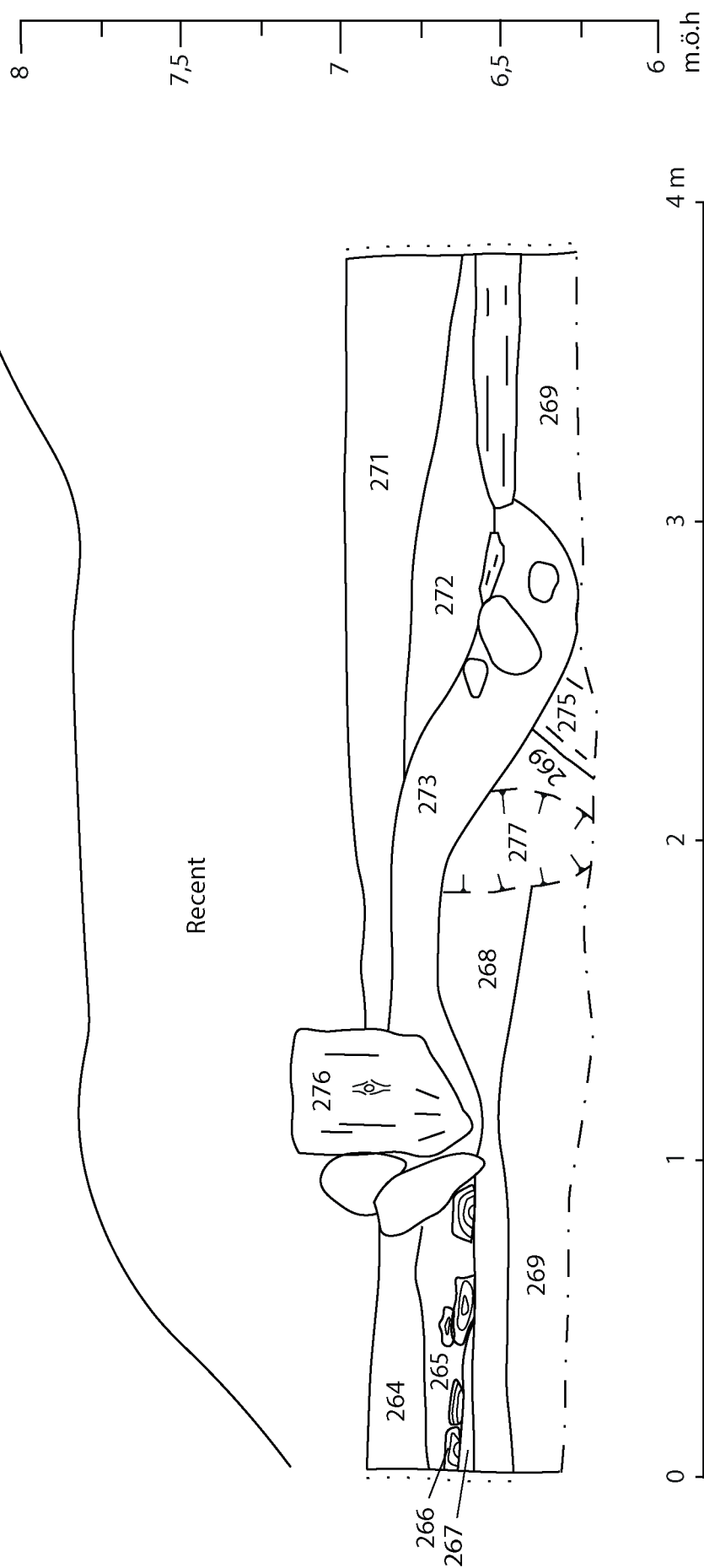
Kontextgrupp 157 består av tre kraftiga plintar registrerade under två kontextnummer (K276 och 278) efter en till synes reglerad byggnad, synliga inom den avschaktade ytan. Ett dendroprov från en stående stolpe i konstruktionen, K276, provtogs men kunde inte dateras. Byggnaden borde rimligen ha tillkommit inte mycket senare än omkring tiden för torgets anläggande omkring 1650, men det är också möjligt att byggnaden relaterar till den gata som föregått den reglerade Vaksalagatan.

Kontextgrupp 158 utgörs av ett antal sand och grusblandade utfyllnader (K271, K264, K273) med tegel som tolkas utförda i samband med att byggnaden i kontextgrupp 157 anläggs.

Kontextgrupp 159 utgjordes en äldre bebyggelsenivå med lämningar efter ytterligare en byggnad. Även denna konstruktion hade en stående plint, K275, men rubbad ur ursprungligt läge samt ett trägol, K266, i något avvikande riktning från den ovanliggande byggnaden.

Kontextgrupp 160 utgör träflisbemängda utfyllnader (K269) av allmänt medeltida karaktär, troligen utlagda på platsen för den äldre byggnaden i kontextgrupp 159.

Kontextgrupp 161 utgörs av trä och gödselrika utfyllnader (K270) med spår av brand- och rasering till vad som kan förmodas vara ännu en bebyggelsenivå liggande under den undersökta nivån i schaktet.

Figur 142. Sektion 10 i sträcka 3A. I sektionen ses rester efter två byggnader. Den övre från 1600-talet och under den en bebyggelsenivå från medeltid. Skala 1:20.

Fynd och dateringar

Inom sträcka 3A tillvaratogs sammanlagt 21 fynd från åtta kontexter samt fem dendrokronologiska prover från fem kontexter. Med undantag för en lösfunnen kritpipa vid schaktningen var fynden av allmänt medeltida karaktär med vida dateringsramar. De två prover som gav dateringar, prov 38 och prov 26 (se bilaga 3) var båda medeltida men troligen sekundärt återbrukade.

Osteologi och makrofossil

Inom Sträcka 3A tillvaratogs två parasitprover och fyra makrofossilprover av vilka tre makrofossila prover utvaldes för fördjupad analys (bilaga 7). Makroprov 53 togs i ett marklager under ett trägolv till en byggnad, kontextgrupp 159. I provet fanns gott om humle, men även hjärtstilla och insamlade växter såsom hallon, hasselnötsskal och vallmo. Här fanns också rikligt med ängsmarksväxter och våtmarksväxter. Makroprov 54 togs i samma kontextgrupp (159) men från golvlagret i byggnaden. Innehållet i provet med gott om halm, ängsmarksväxter och våtmarksväxter visar att byggnaden använts som fähus. Makroprov 28 togs från K197 i kontextgrupp 156. Provet visar möjligt innehåll av latrinavfall men med avsaknad av ätliga bär eller matavfall.

Kronologisk diskussion

De stratigrafiska sambanden inom sträcka 3A var svåra att följa då ytan dels undersöktes återkommande vid olika tillfällen, dels då den genomskars av flera tidigare ledningsdragningar. Den kronologiska kopplingen mellan de olika dokumenterade sektionerna får därmed antas vara relativt vag och utgår till större del från jämförelser mellan de dokumenterade nivåerna i respektive sektion. En tolkad sammanställning i gemensam skedesindelning av de respektive grupperna inom 3A görs i tabellen nedan (figur 143).

I samband med de arkeologiska undersökningar som genomförts väster om torget i kvarteren Rådhuset och Kransen har man konstaterat att vägnätet i denna del av staden utlagts under 1200-talet och fram till sekelskiftet 1300. Bebyggelse och tomtetablering gjordes först därefter (Syse manus och Ehn 1980, se även Kjellberg 2021). Vid den angränsande schaktningsövervakningen 2021 i Vaksalagatan kunde en liknande datering göras av de stenläggningar som dokumenterades i botten av schaktet, troligen en del av den gata som föregått Vaksalagatan, som tillkomna strax innan 1310 (Stenström 2022:80). De dokumenterade lämningarna inom sträcka 3A ger ingen anledning att bestrida denna tidigare tolkning och det får antas vara giltigt även för den gata med intilliggande bebyggelse som dokumenterades främst inom sektion 42 och 29 som förts till Skede III, dvs 1250–1400. Ingenstans i schaktet påträffades den opåverkade markytan och bevarade kulturlager med medeltida men i övrigt okänd ålder återfinns sannolikt under hela den dokumenterade sträckan.

Skede	Sektion 43	Sektion 42	Sektion 29	Sektion 28	Sektion 10
VI	140		148	153	
V	141	142, 143	149	154	157, 158
IV		144	150	155	159, 160
III		145, 146	151, 152	156	161
II		147			
I					

Figur 143. Schematisk sammanställning av de kontextgrupper som dokumenterats inom Yta 3A och deras koppling till undersökningens övergripande skeden. Skede I = tiden före 1150, Skede II = 1150–1250, Skede III = 1250–1400, Skede IV = 1400–1550, Skede V = 1550–1643, Skede VI = 1643–ca 1900.

Yta 3

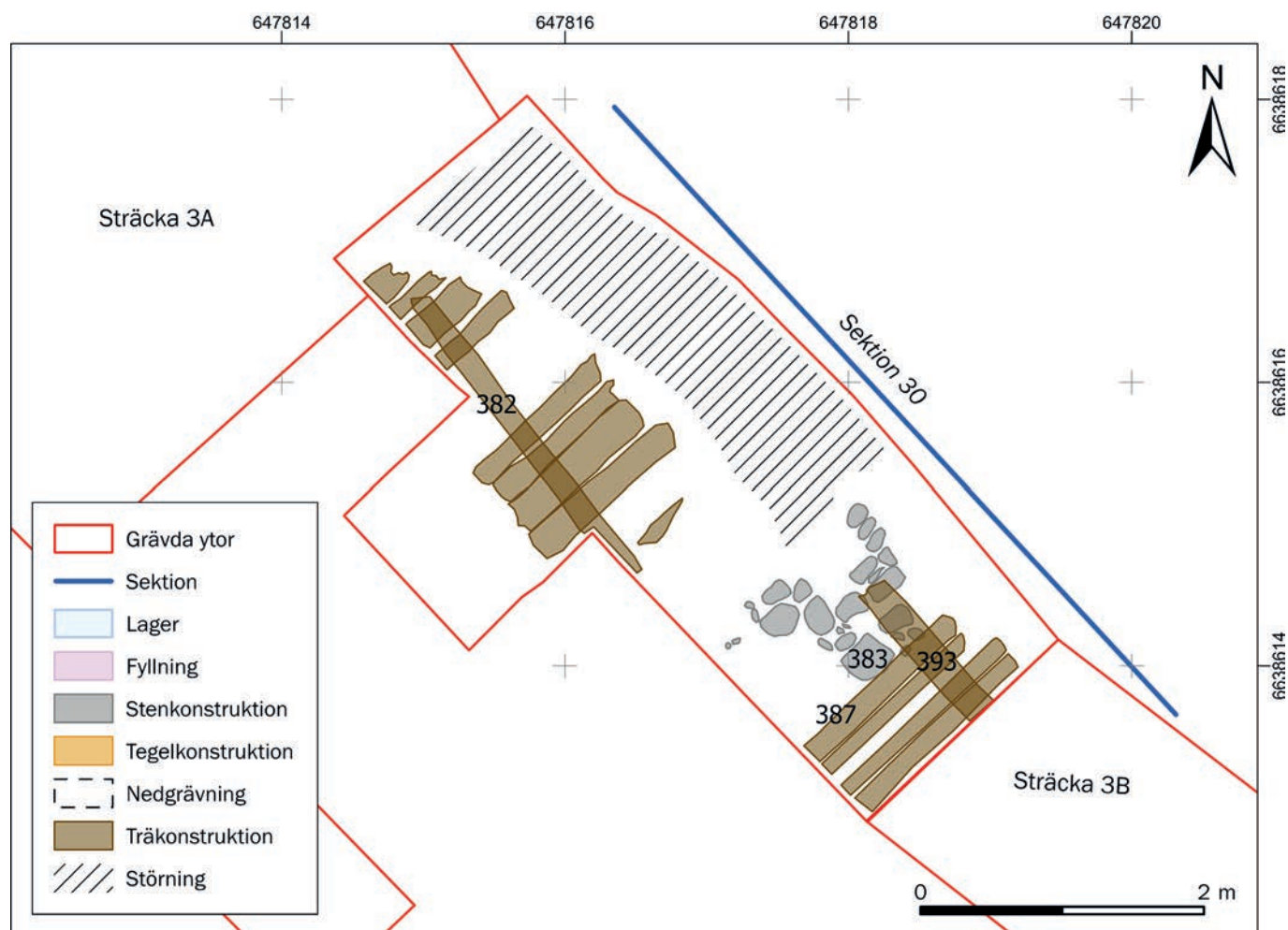
Ytan, som låg Kvadrant 3, undersöktes och dokumenterades i samband med nydragning av dag-, spill- och vattenledningar och nya brunnar. Ytan var belägen på torgets norra sida och omfattade cirka $5,50 \times 2$ m, eller ungefär 12 kvadratmeter (figur 144). Eftersom ledningsdragningen här skedde i delvis orörd mark, fanns relativt mycket kulturlager bevarat som kunde grävas i plan. Ett flertal ledningar fanns i schaktet, vissa ganska högt upp i den recenta grusfyllningen och vissa

mer djupt liggande, vilket till stora delar skar lämningsarna i två delar.

Schaktets djup var cirka 2,1 meter från markytan, som låg omkring meter över havet och kulturlager började framträda drygt 1 meter under markytan. En sektion upprättades av den nordöstra schaktväggen. Kulturlagret grävdes inte i botten, varför lager av okänd tjocklek kvarligg under de nya ledningarna

Figur 144. Översikt av Yta 3. Foto mot söder, Upplandsmuseet.

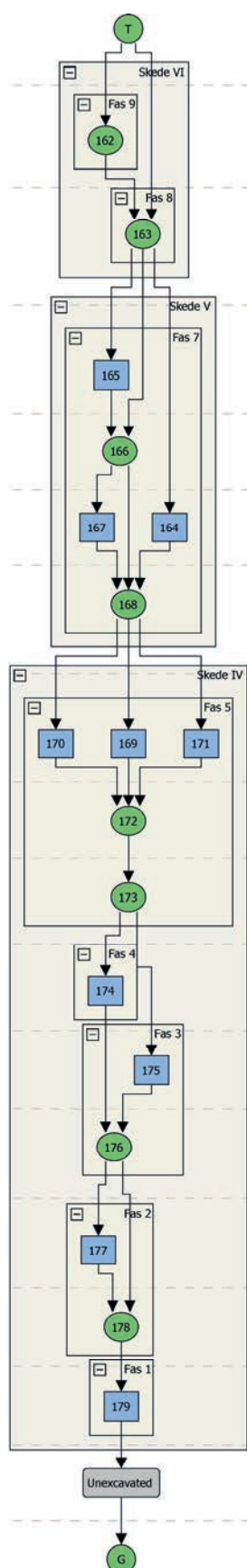
Figur 145. Plan över Yta 3 i kvadrat 3. På planen ses två olika kavelbroar (K174 och K177) som representerar olika generationer av en gata som löpt i nordvästlig-sydöstlig riktning under 1400-talet. Skala 1:

Kontextgrupper

Sammanlagt kunde 61 kontexter dokumenteras på ytan och dessa har delats in i 18 grupper enligt tabell nedan (figur 146).

Kontextgrupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede
162	9	Störning	343, 344, 376, 377, 367, 368		VI
163	8	Utfyllnadslager	296		VI
164	7	Plint	297, 298, 300, 301,	1368/69	V
165	7	Bebyggelserester	302, 303		V
166	7	Utfyllnadslager	304, 305		V
167	6	Hus	279, 306, 307, 308, 309, 346	1550–1700	V
168	6	Utfyllnadslager	342, 345, 359, 364, 373, 375	1439/40	V
169	5	Hus	362, 363		IV
170	5	Hägnad, trärester	365, 369	1500-tal	IV
171	5	Plint	370, 371, 372		IV
172	5	Marklager	378, 379		IV
173	5	Utfyllnader	380, 381		IV
174	4	Gata	382, 383, 384, 385, 389		IV
175	3	Stolpe	390, 391		IV
176	3	Utfyllnadslager	392, 479		IV
177	2	Kavelbro	386, 387, 393	1271/72	IV
178	2	Utfyllnadslager	394, 408, 409, 418, 429, 478,	1350–1500	IV
179	1	Byggnadsrester	410, 411, 419, 480	1453/54	IV

Figur 146. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom Yta 3.

Figur 147. Matris över kontextgrupper, faser och skeden inom Yta 3.

Kontextgrupp 162 utgjordes av en recent störning.

Kontextgrupp 163 utgjordes av ett sentida omrört utfyllnadslager K296.

Kontextgrupp 164 (figur 148 och 149) utgjordes av en nedgrävd plint (K298) av tall (figur 148) som dendrodaterats till 1368–1369. Det är oklart till vilken konstruktion plinten hört till. Den skar av två olika områden inom Yta 3. Stratigrafiskt hör plinten till en yngre fas än vad dateringen antyder, vilket indikerar en återanvändning av gammalt virke.

Figur 148. Den nedgrävda plinten K298 i kontextgrupp 164. Till vänster i bild syns också sylstocken i kontextgrupp 167 och bakom plinten delar av kavelbron i kontextgrupp 174. Samtliga lämningar hade skadats i västra delen av tidigare nedlagda dagvattenledningar. Foto mot nordväst, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 165 utgjordes av bebyggelserester i form av bland annat en plank K303.

Kontextgrupp 166 utgjordes av utfyllnadslager, K304 och K305.

Figur 149. Bebyggelselämningarna i kontextgrupp 167 tillsammans med den yngre plinten från kontextgrupp 164. Foto: Malin Lucas, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 167 (figur 149) utgjordes av rester efter en byggnad i form av träkonstruktioner med plankor, stockar och kluvor (K306, K307, K308) samt en stenläggning (K346). En längre stock var 3,5 meter lång och 0,27 meter i diameter. Stocken låg i sydvästlig-nordöstlig riktning och var skadad av tidigare schaktarbeten. I rät vinkel mot stocken låg en stock och två kluvor. Även dessa var skadade av tidigare schaktarbeten. Möjligen skulle dessa kunna ha utgjort regler till ett golv. Den troliga syllstocken var av tall och kunde med stor osäkerhet dateras till 1439–1440. Ytterligare rester av huset utgjordes av ett osäkert golv bestående av tre bitar av plankor som låg i olika riktningar (K308). Plankorna var runt 0,20 meter breda. Till byggnaden hörde också en stenläggning K346 av 0,1–0,2 meter stora stenar. Stenläggningen var synlig över en drygt 2 meter lång sträcka och den var som bredast runt 0,4 meter.

Kontextgrupp 168 utgjordes av ett utfyllnadslager (K359, K364).

Kontextgrupp 169 utgjordes av rester av ett hus i form av en stenläggning med kullerstenar i varierande storlek, 0,1–0,2 meter stora (K362). Den var synlig över en cirka 1,3 × 1 meter stor sträcka. Till konstruktionen hörde även en kluva (K363).

Kontextgrupp 170 utgjordes av en raserad hägnad med flera störrar runt 0,03–0,6 meter i diameter tillsammans med mycket nedbrutna rester av flätverk (K365).

Kontextgrupp 171 utgjordes av en plint (K370), där endast botten och ytveden var bevarad. Den mätte 0,44 meter i diameter och var endast bevarade till en höjd av 0,1 meter.

Kontextgrupp 172 utgjordes av ett marklager med tätt packad horisontell träflis tolkade som tramplager (K378, K379).

Kontextgrupp 173 utgjordes av utfyllnadslager (K380 och K381).

Figur 150. Översiktsfoto av kavelbron i kontextgrupp 174. Foto: Malin Lucas, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 174 (figur 145 och 150) utgjordes av en kavelbro (K382), som var cirka 2,5 meter lång och som mest runt 1,30 meter bred. Kavelbron var skadad i nordost, där samtliga åtta kluvor eller plankor var avgrävda. Kavelbron bestod huvudsakligen av kluvor men också av två plankor, vilka uppvisade skador av bränning. En underliggare låg mitt under konstruktionen och överliggarna tycks ha varit fästade i denna med dymlingar. En dymling iaktogs i nordost. Ett dendroprov från underliggaren visade att den var av tall. Den kunde dessvärre inte dateras. Även om denna kavelbro och kavelbron i kontextgrupp 177 (se nedan) inte tycks höra till samma konstruktion, är det sannolikt att de representerar olika generationer av samma vägsträckning. Till konstruktionen hörde också en stenläggning av ganska ojämnt lagd kullersten över en cirka 1 x 1 meter.

Kontextgrupp 175 utgjordes av en upprättstående stolpe, K390, som var cirka 1,9 meter lång. Den var delvis avbarkad med platt undersida.

Kontextgrupp 176 utgjordes av utfyllnadslager K392.

Kontextgrupp 177 utgjordes av en kavelbro, K397 (figur 145 och 151). Den var synlig över en cirka 1,5 m lång sträcka med en bredd av minst 1,5 meter. Kavelbron bestod av fem kluvor med underliggare (K393) och löpte i nordväst-sydöstlig riktning. De övre stockarna hade urtag för underliggare. Ett dendroprov analyserades, vilket visade att konstruktionen var byggd av tall och den kunde dateras till år 1453/1454.

Figur 151. Kavelbron K397 i kontextgrupp 177. Observera att den fortsätter något in under de gula plaströren. Foto mot nordväst, Malin Lucas, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 178 utgjordes av flera träflis- och gödselblandade utfyllnadslager, K394, K408, K409 och K429.

Kontextgrupp 179 utgjordes av bebyggelserester i form av olika träkonstruktioner, så som stockar och störrar K410, K411 och K480, som ställvis syns i schaktets botten men kunde inte undersökas närmare på grund av undersökningens begränsningar.

Fynd och dateringar

Sammanlagt registrerades 81 fyndposter från Yta 3. Den största mängden fynd kom från ett utfyllnadslager, K304, med 14 poster, samt från utfyllnadslager, K373, med 12 fyndposter. De domine-

rande fyndmaterialen var läder (25 poster) och järn (17 poster). Bland järnföremålen från Yta 3 kan nämnas en timmermansyx (F116, figur 152)) av senmedeltida typ, ett ämnesjärn i form av en osmund (F408) och en brodd till häst (F604). Till läderföremålen kan nämnas en svärdsskida (F645). Ett fåtal av fynden kunde dateras närmare men den sammantagna bilden ger en huvudsaklig dateringsram till senmedeltid och 1400-tal till 1500-tal, med ett fåtal äldre representanter. De något närmare daterande fynden utgjordes av keramik i form av en senmedeltida rhenländsk stengodskanna (F154) från kontextgrupp 178, ett rhenländskt stengodskrus (F188) i kontextgrupp 176. Båda dessa fynd kan dateras till perioden 1425-1575 (Gawronski, 2012, pp. 149, 156).

Figur 152. Fynd 116, en mycket välbevarad timmermanssyxa med trolig datering till 1500-tal påträffades i raseringsmassor från bebyggelse-lämningarna i kontextgrupp 167. Foto: Karin Stenström, Upplandsmuseet.

Från ytan insamlades tre dendroprover. Prov 231 från K298 i kontextgrupp 164, en plint av tall och med stor sannolikhet sekundäranvänt virke, kunde dateras till 1368–1369. Prov 228 från K306 i kontextgrupp 167, en trolig huskonstruktion, kunde med viss osäkerhet dateras till 1439–1440. Prov 336 från kavelbron, kontext 393 i kontextgrupp 177, kunde dateras till 1453/1454 medan ett prov från kontextgrupp 174, även det en kavelbro, inte kunde dateras.

Osteologi och makrofossil

Från Yta 3 insamlades totalt 15 osteologiska prover. Inga utvaldes för fördjupad analys. Totalt insamlades sex makrofossilprover från Yta 3, varav ett prov från ett senmedeltida utfyllnadslager (prov 74 från K304 i kontextgrupp 166) utvaldes för analys (bilaga 7). Makrofossilanalysen visade att provet främst innehöll träkol, lite brända fiskben och en hög andel träflis med inslag av gödsel.

Kronologisk diskussion

Av de dokumenterade lämningarna inom Yta 3 och fynd framgår att den bebyggelse som undersökts i denna del av torget funnits åtminstone sedan 1400-talet. Den äldsta daterade konstruktionen är en plint som ingått i en huskonstruktion. Eftersom den stratigrafiska tillhörigheten motsäger dateringen är det rimligt att tänka sig att virket är återanvänt. Från och med 1400-talet finns tydligare belägg för vad som synes vara olika generationer av gator eller gränder inom ytan.

De äldsta lagren grävdes inte ned till naturlig markyta och i botten noterades förekomst av vad som synbarligen var flera träkonstruktioner, troligast tillhörande minst ännu ett medeltida bebyggelseskikt.

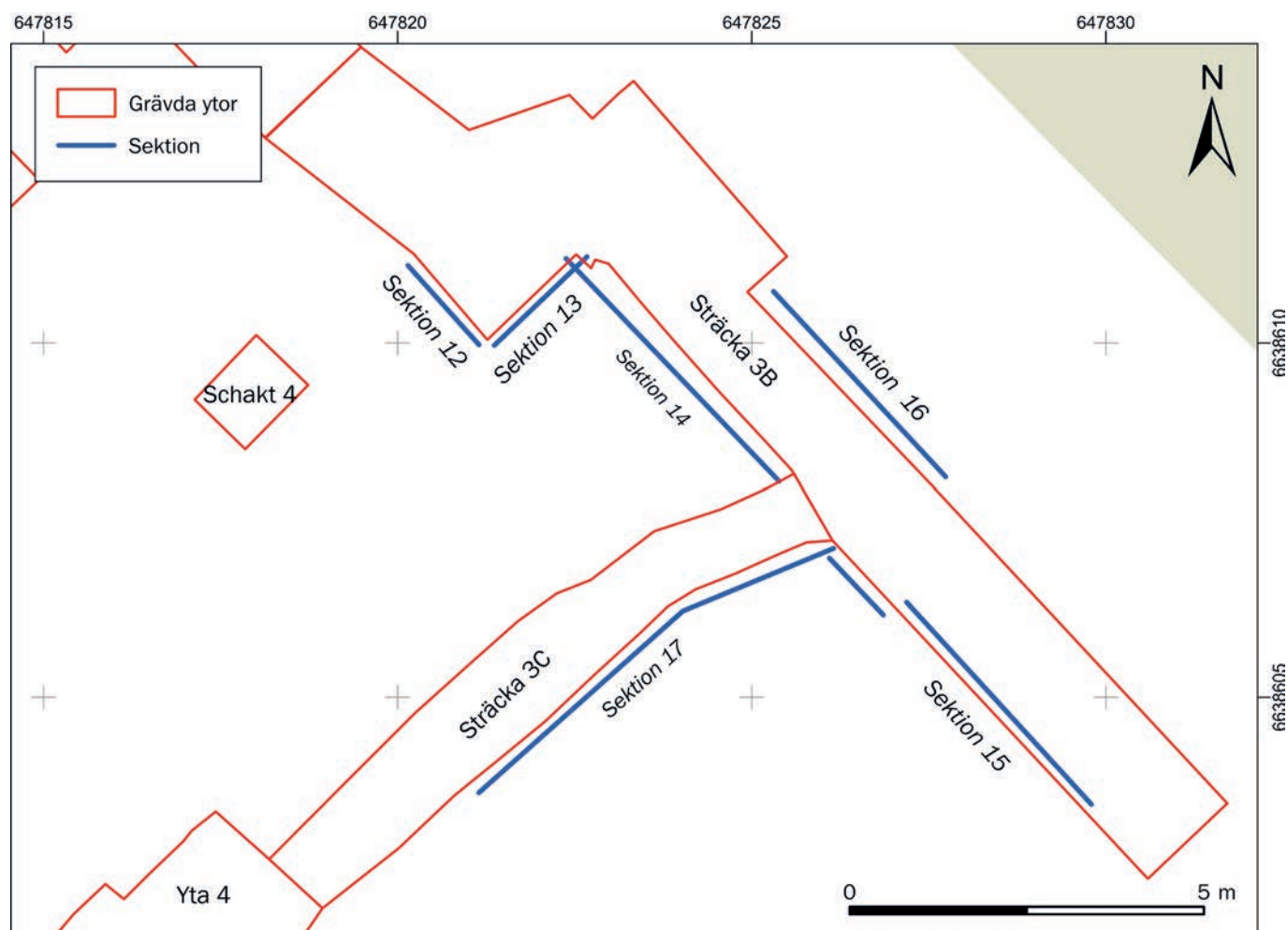

Figur 153. Undersökning och dokumentation av lämningarna inom sträcka 3B. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Sträcka 3B och 3C

Sträckorna 3B och 3C utgör tillsammans ett T-format område inom Kvadrant 3 och beskrivs i det följande tillsammans. Sträckorna angränsar till Yta 3 i nordväst och Yta 4 i söder. Ingen ursprunglig

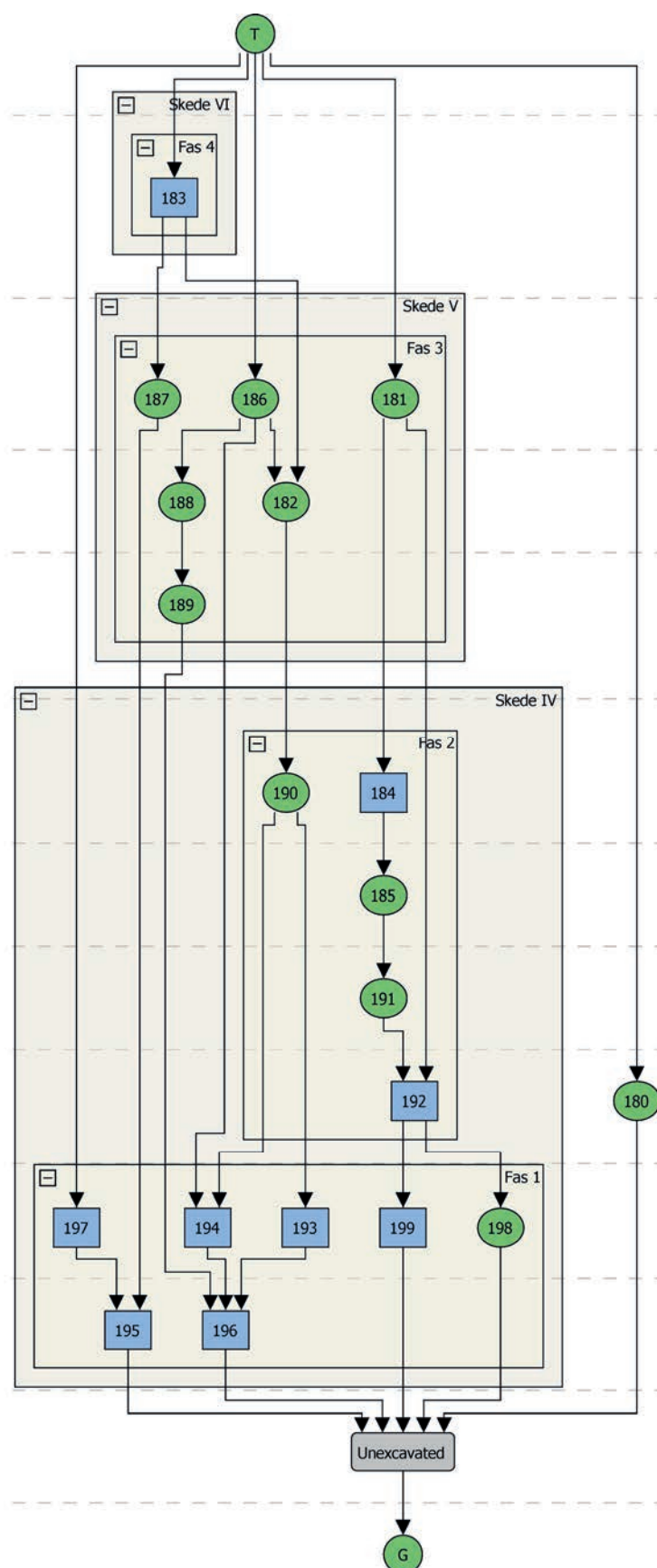
marknivå kunde iakttas inom sträckan och högmedeltida eller äldre bebyggelse lämningar och kulturlager bedöms kvarligga under de nedlagda rördragningarna.

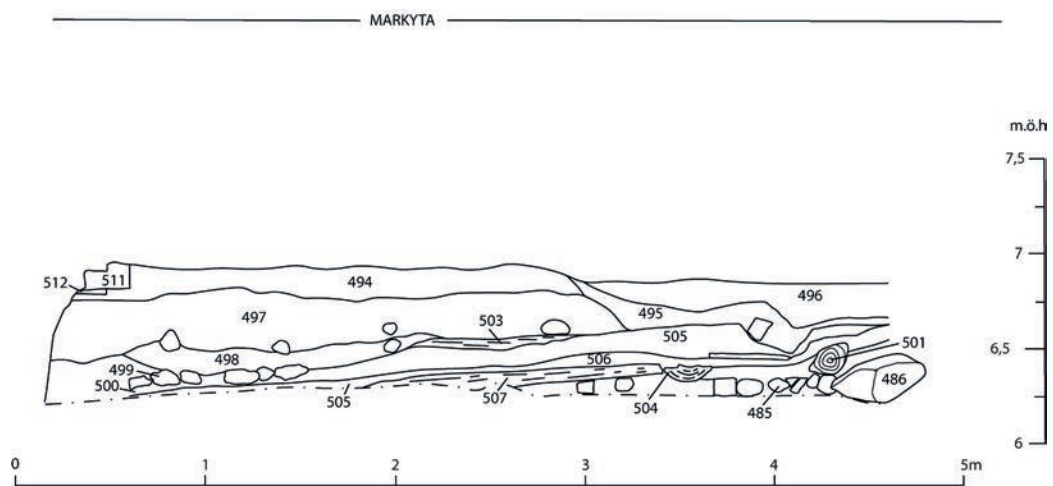
Figur 154. Översikt visande sträckorna 3B och 3C med tillhörande sektioner och angränsande ytor och schakt. Sektion 12 redovisas inte med sektionsritning i rapporten foto. Skala 1:100.

Kontext-grupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede
180	-	Utfyllnad	696, 697	-	-
181	3	Rasering/utfyllnad	395, 416, 417, 459	1550–1643	V
182	3	Utfyllnad/marknivå	494		V
183	4	Bebyggelse/kalkgrop	511, 512, 542, 543, 544		IV
184	2	Bebyggelse	428		IV
185	2	Utfyllnad	460, 461		IV
186	3	Utfyllnad/rasering	495, 496, 502, 510, 516		V
187	3	Utfyllnad	545, 552, 553		V
188	3	Utfyllnad	517, 518, 519, 520, 525, 526, 527, 528		V
189	3	Utfyllnadslager	521, 522, 523		V
190	2	Rasering	489, 497, 498, 503, 505, 506, 508	1543?	IV
191	2	Rasering	462, 463, 464, 465, 466, 467, 468	1543?	IV
192	2	Stenkonstruktion	469, 470, 471		IV
193	1	Bebyggelse	499, 500, 509, 513, 514		IV
194	1	Bebyggelse	486, 501, 504, 507		IV
195	1	Bebyggelse/stenhus	487, 488, 550		IV
196	1	Hus	482, 483, 484, 485, 490, 491, 492, 493, 515, 524, 529, 530, 531, 532, 546, 547, 549, 551		IV
197	1	Bebyggelse	533, 534, 575		IV
198	1	Utfyllnad	472, 473, 474		IV
199	1	Hägnad?	475, 476, 477		IV

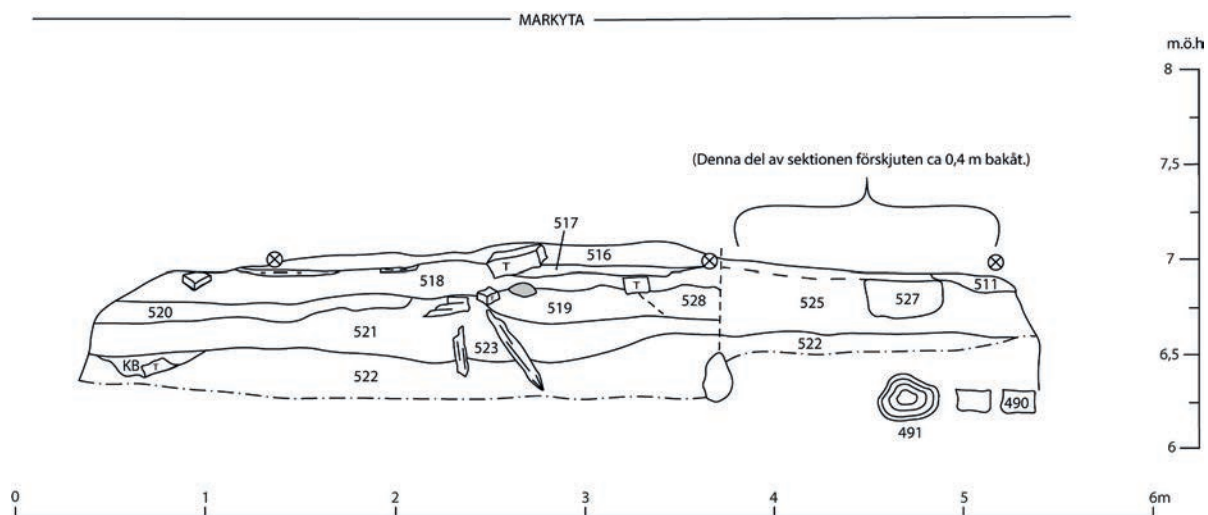
Figur 155. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom ytorna 3B och 3C.

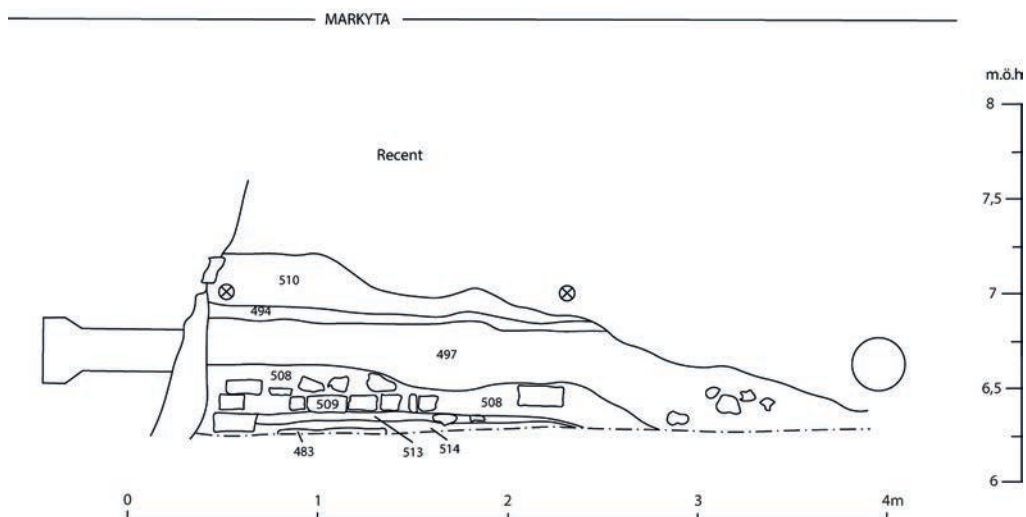
Figur 156. Matris över de tolkade kontextgrupperna, faserna och skedena inom sträcka 3B och 3C.

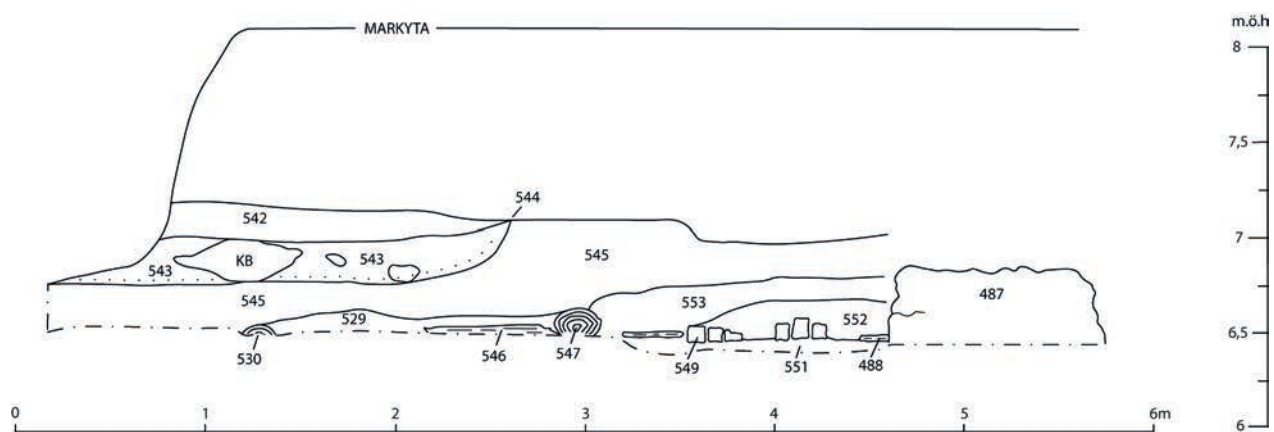
Figur 157. Sektion 14 längs sträcka 3B ritad in mot torget mot sydväst.. Skala 1:40

Figur 158. Sektion 15 längs sträcka 3B ritad in mot torget mot sydväst.. Skala 1:40

Figur 159. Sektion 16 längs sträcka 3B ritad mot nordost. Skala 1:40.

Figur 160. Sektion 17 längs sträcka 3C ritad mot söder. Skala 1:40.

Kontextgrupp 180 låg längst i väster på Sträcka 3B. I angränsning till den tidigare undersökta Yta 3 fanns ett större kabelpaket vilket skulle kvarvara under grävarbetena. På grund av detta kunde de underliggande kulturlagren inte grävas stratigrafiskt för hand, utan fick i stället maskingrävas. Inga konstruktioner noterades men de schaktade kulturlagren lades upp på schaktkanten och delades upp i en övre (K696) och en undre (K697) nivå. Massorna gicks igenom på schaktkanten och 12 respektive 18 fyndposter samlades in (se fynddiskussion nedan).

Kontextgrupp 181 utgörs av rasering (K416 och K417) samt utfyllnad (K459). I toppen, direkt under recenta massor dokumenterades en tunn horisont tolkad som att den någon gång utgjort en markyta (K395). Fynden bestod bland annat av yngre rödgods och tidigmodernt glas.

Kontextgrupp 182 utgörs av endast ett lager (K494), vilket i fält tolkades som en golv- eller

marknivå. Lagret utgjordes av en cirka 0,1 meter tjock nivå av lera med inblandning av silt, sand och tegelkross. Det kan också röra sig om en utjämnad nivå med lerblandad rasering. Inga fynd eller daterande prover kan knytas till lagret.

Kontextgrupp 183 (figur 161) är den yngsta kontextgruppen som dokumenterades på båda de två sträckorna, i sektion 14, 15 och 17. Kontextgruppen utgörs av en nedgrävning (K544), vilken ställvis har en brädfodring (K512). Nedgrävningen har en fyllning som fläckvis består av helt ren kalk och kalkbruk, blandad med sand (K511 och K543). Kontextgruppen tolkas som en kalkberedningsgrop, vilken bör kunna sättas i samband med uppförandet av den äldsta 1600-talsbebyggelsen kring Stora torget. Överst i gruppen ligger en fyllning av sand och åsgrus (K542) som tolkas som en igenläggning av gropen. Inga fynd eller prover finns från kontextgruppen men den bör stratigrafiskt och kontextuellt kunna dateras till mitten av 1600-talet.

Figur 161. Översikt visande sektion 17 med kalkberedningsgropen i kontextgrupp 183 till vänster om skalstocken, synlig direkt under det recenta fyllningsgruset. I förgrunden syns fundamentet i kontextgrupp 195. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 184 består av endast en kontext – ett tegelgolv (K428). Tegelgolvet är lagt av hela och halva tegelstenar och fortsätter in i schaktkanten åt söder.

Kontextgrupp 185 består av ett utfyllnadslager (K461) och en därovan liggande tramphorisont (K460). I utfyllnadslagret påträffades en skärva vedaskeglas med datering till tidig-/högmedeltid (1150–1350) vilken får antas vara sekundärt omdeponerad.

Kontextgrupp 186 består av totalt fem kontexter, av vilka fyra är lager (K495, K496, K510 och K516) och en väldigt fragmentarisk träkonstruktion (K502). Samtliga kontexter tolkas som raserings- eller utfyllnadslager. Möjligtvis utgör kontexterna den undre delen av utfyllnaden för Stora torget.

Kontextgrupp 187 utgörs av utfyllnadslager (K545, K552, K553) som täcker konstruktionsnivån i kontextgrupp 186.

Kontextgrupp 188 är tolkad som utfyllnad och har uteslutande sektionsdokumenterats, i sektion 15. Gruppen utgörs av sex lager (K517, K518, K519, K520, K525 och K528), samt en ensam, större sten (K527).

Kontextgrupp 189 består av två kraftiga utfyllnadslager (K521 och K522) samt två däri stående störar (K523). Toppen på det övre lagret tolkas som en möjlig markhorisont men inget avsatt lager kunde dokumenteras där. Sannolikt utgör gruppen utfyllnad.

Kontextgrupp 190 utgör en nivå av raseringslager på Sträcka 3B. Gruppen dokumenterades i sektionerna 16 och 14, och utgörs av sju kontexter, av vilka fyra tolkades som raserings i fält (K489, K498, K505 och K508). Övriga kontexter var en utfyllnad (K497), ett lager med rödbränd sand (K506) och en träkonstruktion (K503), vilken i den stratigrafiska bearbetningen fördes till raseringen. Bland fynden finns flera skärvor av

keramik av typen yngre rödgods, vilket tydligt antyder en tidigmodern datering, och bör kunna placera gruppen i 1500/1600-tal, före Stora torgets anläggande.

Kontextgrupp 191 är en ansamling av flera brända träkonstruktioner (K462, K463), samt en kullerstensnivå (K466). Angränsande lager bestående av tegelkross och murbruk. Den tydliga sorteringen gör att konstruktionsgruppen tolkas som raserings av en byggnad som sannolikt stått på platsen.

Kontextgrupp 192 är en ojämn stenläggning/stenpackning som består av främst kullersten men även en del tegel (K470 och K471). Stenarna är lagda i ett sättlager av lera och täckta av ett träflislager (K469).

Kontextgrupp 193 utgör en fragmentarisk konstruktionsnivå, bestående av sten- tegel, och träkonstruktioner, dokumenterade enbart i sektionerna 14 och 16. En rad med skadade och halva tegelstenar (K509), en stenläggning (K499) och en fragmenterad träkonstruktion (K500), samt två, därunder liggande byggnationslager (K513 och K514).

Kontextgrupp 194 består av brända träkonstruktioner (K510, K504 och K507) i sektion 14, samt en syllstensrad (K486) som korsar schaktet i den västra delen av sträcka 3B. Kontextgruppen kan sannolikt höra samman med kontextgrupp 193, men ligger något högre.

Kontextgrupp 195 (figur 162) avgränsas i söder av en större stenkonstruktion (K487) bestående av väldigt hårt bruk, sten och tegel. En träkonstruktion (K488) bestående av stockar och plankor ansluter direkt till stenkonstruktionen och ser närmast ut att vara fastmurad i denna. Området omkring är stört (K550), och tydlig stratigrafisk koppling till angränsande kontexter saknas. Träkonstruktionen är dendrokronologiskt daterad till 1426–1432 (Prov 230).

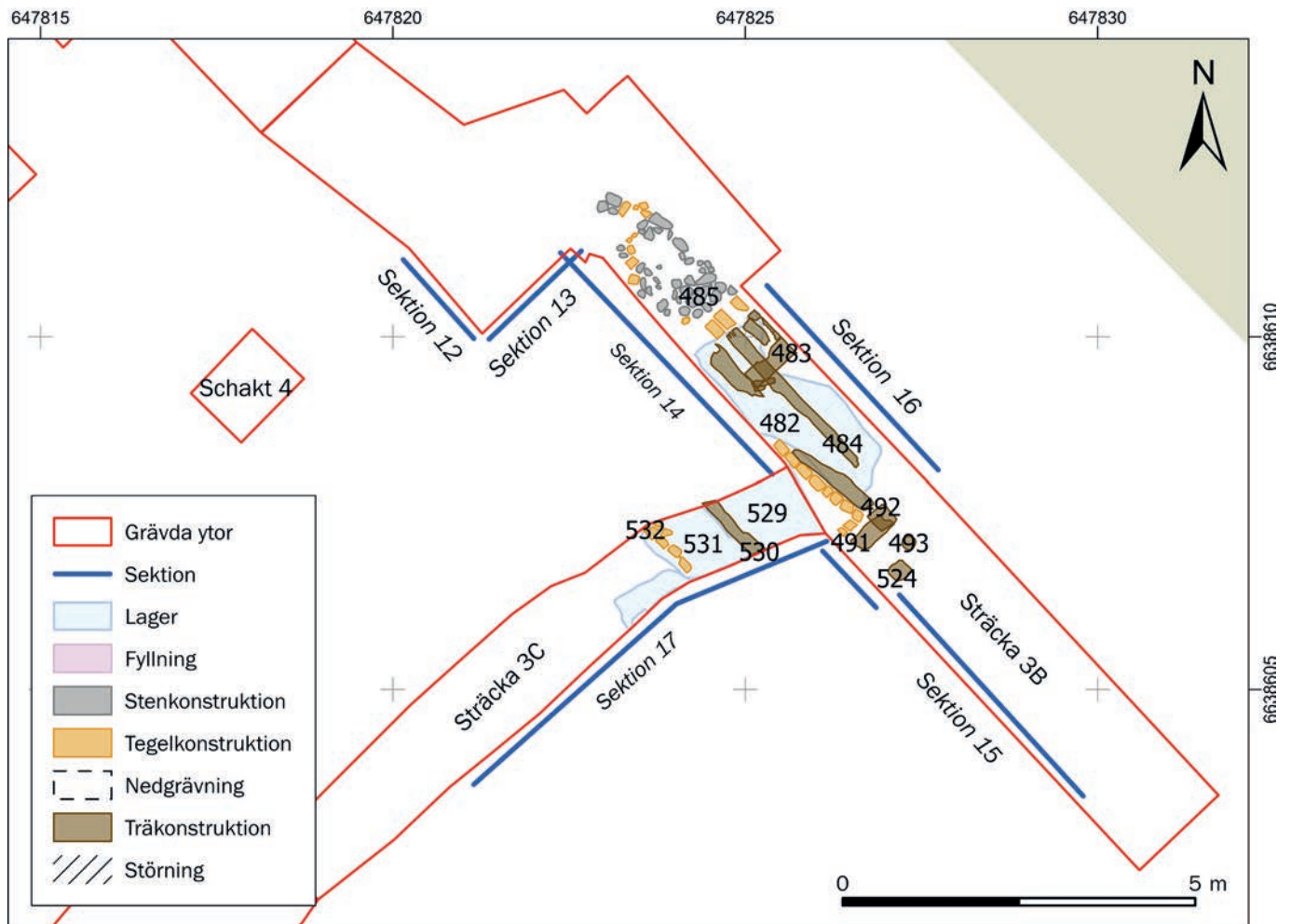

Figur 162. Foto visande det murade fundamentet K487 i kontextgrupp 195. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 196 (figur 164) utgör en brunnen bebyggelsenivå som dokumenterades över stora delar av schaktbotten längs de båda sträckorna, 3B och 3C. Kontextgruppen består totalt av 21 kontexter och utgör en eller flera sammanhängande byggnader. Bebyggelsenivån är täckt av ett kraftigt brandlager (K482 och K531), som låg direkt ovan flertalet eldpåverkade konstruktioner. Konstruktionerna består av flertalet stockar (K484 och 491), tolkade som golvbärande konstruktioner eller delar av byggnadens väggar. Brända plankor, tolkade som byggnadens golv (K483, K530, K546 och K547), och en kraftig, kvadratisk plint eller stolpe (K492) som endast dokumenterades i schaktbotten men inte grävdes. På samma nivå, i schaktbotten fanns ytterligare stående trästolpar (K493 och K524), som inte kunde

tolkas men som fördes till konstruktionsgruppen. En kraftig stock (K491) daterades dendrokronologiskt till åren mellan 1425–1428. Bebyggelsenivån bestod även av flertalet tegelkonstruktioner (K490, K532 och K549) tolkade som rester av en spiskonstruktion. I det överlagrande brandlagret påträffades ett närmast intakt keramikkärl (figur 165) med datering 1500–1575. Kärlet påträffades intill en av tegelkonstruktionerna, tolkad som en spis och har tydligt gått sönder vid brandtillfället.

I nordväst avslutas konstruktionsgruppen av en sten- och tegelläggning (K485) som tolkas som ett golv och som ger en indikation om en rumsindelning. Stenläggningen består av rundade naturstenar samt av en rad med tegelstenar, vinkelrätt mot de angränsande stockarna i K484.

Figur 163. Planritning visande sträckorna 3B och 3C, med de kontexter som ingår i kontextgrupp 196. På planen ses rester efter en byggnad som brunnit ned, möjligen i den stora stadsbranden 1543. Skala 1:100.

Figur 164. Översikt av de senmedeltida byggnads-lämningarna i Sträcka 3B och som lämnats kvar i schaktets botten. Sten- och tegelläggnen K485 och K490 har tolkats som olika golv och ger en indikation om rumsindelning. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 197 som låg längst i sydväst på Sträcka 3C, skars ytan av flertalet ledningsdragningar, bland annat ett omfattande kabelpaket. Därunder dokumenterades större stenar som antogs kunna ingå i en möjlig syllstensrad. På grund av läget, under ledningarna och störning till följd av schaktning blev dokumentationsmöjligheten bristfällig och därmed även tolkningarna något svaga. Kontextgruppen består av en stenkonstruktion (K575), bestående av två stenar med en diameter på cirka 0,3 meter, samt två utfyllnadslager (K533 och K534).

Kontextgrupp 198 var ett större utfyllnadslager med gödselblandad lera (K474), samt en däri liggande nedgrävning och fyllning (K472 och K473). I botten av nedgrävningen låg en bräda.

Kontextgrupp 199 är en avlång nedgrävning (K475) i den västligaste delen av sträcka 3B. I nedgrävningen låg tre långa slänor (K477), cirka 0,07 m tjocka och mins 1,4 meter långa och som fortsätter in i schaktväggen. Nedgrävningen är fylld med (K476).

Fynd och dateringar

De flesta fynden från sträckorna 3B och 3C kommer från den maskinschaktade delen, kontextgrupp 180, som endast kunde indelas i en övre (yngre) och en nedre (äldre) nivå. I den yngre nivån påträffades tidigmoderna fynd i form av yngre rödgods, yngre vitgods och fönsterglas. Även flera fynd av troligen medeltida keramik påträffades i samma kontext. I den äldre nivån var fynden företrädesvis högmedeltida med bland annat fynd av en komplett kam (F697) av typ A4:1 som kan dateras till 1250–1450. Mest sannolikt återspeglar fynden en äldre men ej undersökta bebyggelsenivå.

Den bebyggelse som dokumenterats inom sträckorna 3B och 3C har sannolikt etablerats under 1400-talets slut och förstörts i samband med en brand i mitten av 1500-talet, möjligen i samband med den historiskt belagda branden 1543 (Dahlbäck et al., 1984, p. 251). Detta framgår bland annat av den brända och nästan kompletta gryta (F211, figur 165) som påträffades i kontextgrupp 199 och kan dateras till mitten av 1500-tal. Grytan har paralleller i nederländskt material (Gawronski, 2012, p. 166).

Figur 165. En näst intill komplett men krossad gryta (F211) påträffades i anslutning till en spis i ett nedbränt hus på sträcka 3C (kontextgrupp 196). På bilden ses den rekonstruerade mynningen med karaktäristisk vågkantad vulst. Formen har paralleller i nederländskt material och kan dateras till mitten av 1500-tal. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Tre dendrokronologiska prover insamlades från Stäcka 3B och 3C. Av dessa kunde två prov dateras. Virket i prov 90 från K491 dateras hade fällt omkring 1425–1428. Virket i prov 30, från K488 hade fällt mellan 1426 och 1432. Det kan ses som sannolikt att detta avspeglar uppförandet av bebyggelsen i detta skede.

Osteologi och makrofossil

Sammanlagt tillvaratogs åtta osteologiska prov från sträckan varav två, från kontextgrupp 185 och kontextgrupp 196, har utvalts för den fördjupade analysen (bilaga 6). Två makrofossilprover insamlades varav ett, från den brunna spisen i kontextgrupp 196, utvaldes för analys (se bilaga 7). Provet innehöll en stor del förkolnat hushållsavfall. Ett parasitprov, från kontextgrupp 198 insamlades (bilaga 8).

Kronologisk diskussion

De dokumenterade lämningarna inom Sträcka 3B och 3C kan konstateras utgöra spår av en fragmentarisk men relativt väl sammanhållen senmedeltida bebyggelse bestående av flera rum i en större byggnad eller alternativt flera intill varandra liggande byggnader. Bebyggelsen, varav de mest påtagliga lämningarna dokumenterades i kontextgrupp 196 bedöms som senmedeltida. Fyndet av en gryta med datering till 1500-talets mitt i kombination med dendroproverna gör det troligt att byggnaden uppförts under 1400-talet och sedan förstörts i den kända och omfattande stadsbranden 1543 (Dahlbäck et al., 1984, p. 251). Således kan den dokumenterade bebyggelsen inom sträckningen föras till Skede IV. Att äldre lämningar och bebyggelsenivåer kan förekomma under de som dokumenterats antyds av fyndmaterialet som innehåller en del äldre keramik, men denna har inte kunnat knytas till någon bebyggelse.

Yta 4

Ytan, som låg inom Kvadrant 3, undersöktes med anledning av nyanlagt schakt för en konstitution i form av en vattensten med tillhörande driftsutrymme. Yta 4 var belägen på torgets östra sida och omfattade cirka 5,5 × 3 meter eller runt 15 kvadratmeter (figur 166). Inga sentida markgrepp förutom recenta fyllnadsmassor kunde iakttas inom undersökningsytan.

Schaktets djup var cirka 1,7 meter från markytan, som låg 8,4 meter över havet och kulturlager började framträda ungefär 0,7 meter under markytan. Kulturlagret grävdes inte i botten, varför lager av okänd tjocklek kvarligger under vattenstenen och tillhörande installationer. Två sektioner upprättades av den sydöstra och nordvästra schaktväggen (figur 169).

I ett avslutande skede grävdes ett schakt för lampfundament om 1 × 1 meter i det sydöstra hörnet av schaktet. Inget som avvek från lagerbildningen i det större schaktet framkom och de dokumenterade lagren (K901-K910) har relaterats till övriga kontextgrupper inom Yta 4.

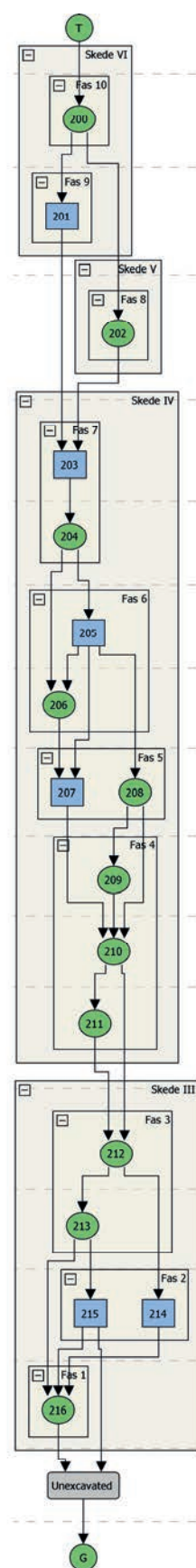
Figur 166. Översiktsfoto av Yta 4 på torgets östra sida. Foto Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupper

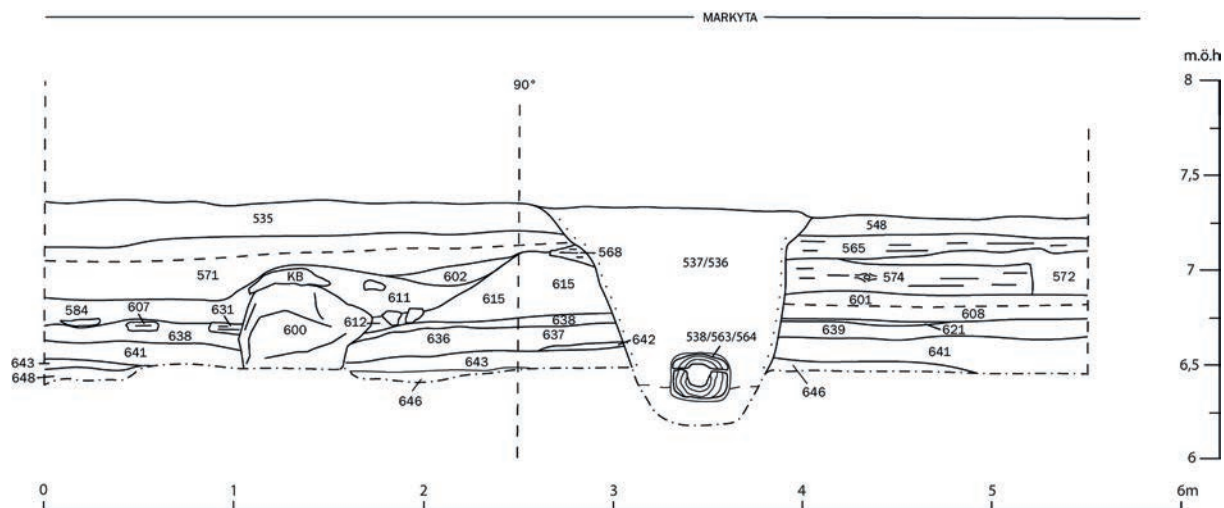
Sammanlagt kunde 111 kontexter kunde dokumenteras på ytan och dessa har delats in i 17 kontextgrupper enligt tabell nedan (figur 167).

Kontext-grupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede
200	10	Raseringslager	295, 535, 548, 904, 905	Recent	VI
201	9	Vattenledning	536, 537, 538, 539, 540, 563, 564	1792–1793	VI
202	8	Utfyllnadslager	554, 906, 907	-1650	V
203	7	Hus	541, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 565, 566, 567, 568, 569, 573	1450–1550	IV
204	7	Utfyllnadslager	570, 571, 572	1450–1550	IV
205	6	Träkonstruktion	574, 576, 578, 579, 580		IV
206	6	Utfyllnadslager	577, 581		IV
207	5	Hus	584, 585, 586, 627, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 617, 618, 619, 620, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 635, 638	1428–1429	IV
208	5	Utfyllnadslager	608, 616		IV
209	4	Brandlager	621, 636		IV
210	4	Utfyllnadslager	634, 637, 639, 902, 903	1400–1450	IV
211	4	Utfyllnadslager	640, 642		IV
212	3	Utfyllnadslager	641, 643, 645, 647	1250–1400	III
213	3	Brandlager	644, 646		III
214	2	Konstruktion?	649, 908		III
215	2	Stolphål	651, 652		III
216	1	Utfyllnadslager	648, 650, 909, 910		III

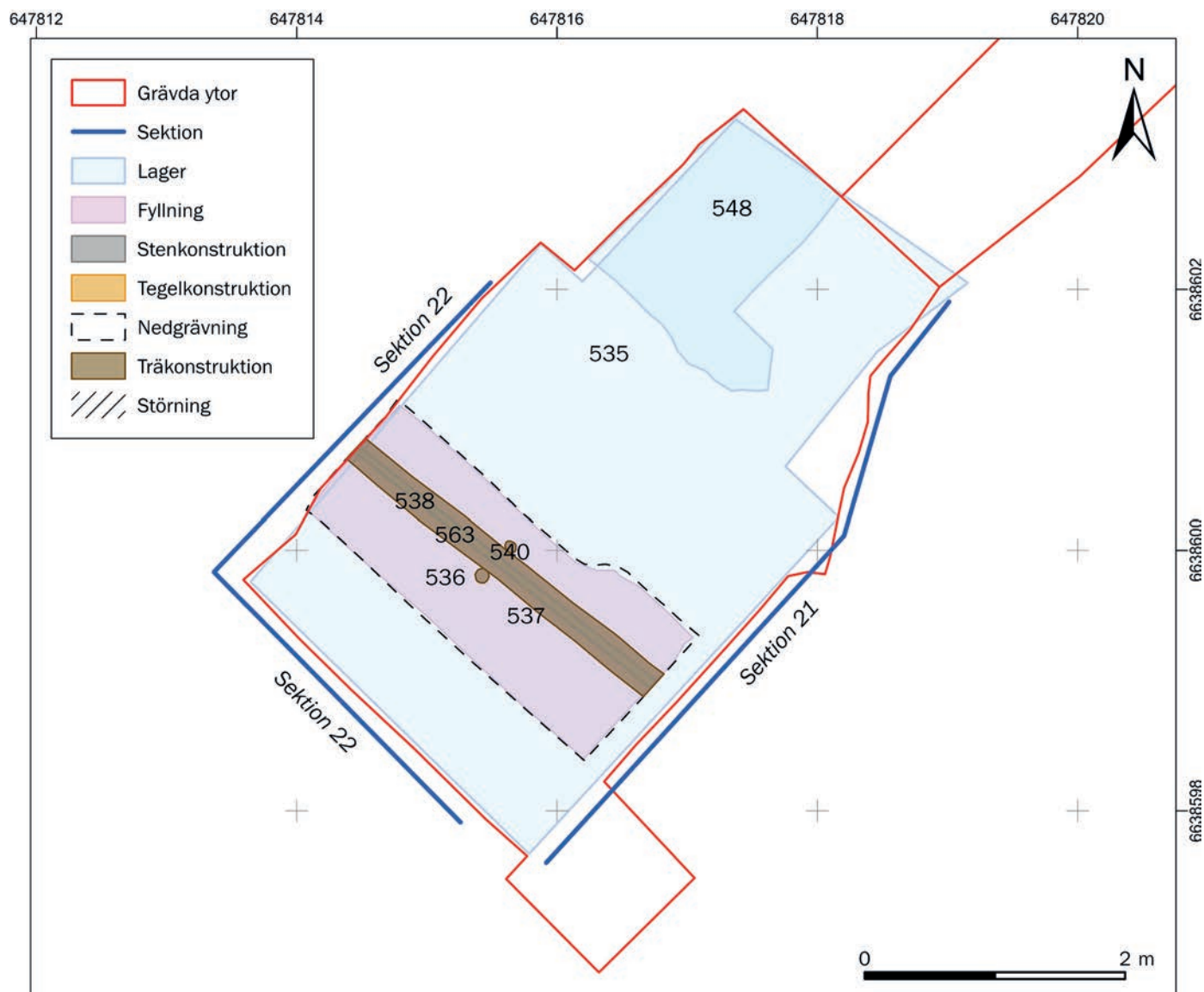
Figur 167. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom yta 4.

Figur 168. Matris över kontextgrupperna, faserna och skedena inom Yta 4.

Figur 169. Sektion 22 i Yta 4. Observera att sektionen är delad, jämför med figur 170. Skala 1:40.

Figur 170. Planritning av Yta 4 med en del av ett vattenledningssystem från slutet av 1700-talet. På planen syns även nedgrävningskanten för vattenröret samt stolpar som hållit träröret på plats. Skala 1:50.

Kontextgrupp 200 utgjordes av omblandade lager med recenta inslag. I ytan var lagren hårt sammanpackade av markberedning för de väl funderade busskurerna som funnits på platsen fram till undersökningens start. Dessa hårdrenades med hjälp av maskin.

Kontextgrupp 201 utgjordes av ett vattenrör i trä (figur 171–173). Rester av samma vattenledningssystem påträffades i flera av sträckorna och kan utifrån en äldre karta antas vara anlagt före 1785 (se Bakgrund, figur 11). Ett denroprov analyserades och angav åren 1792/1793 och att röret var tillverkat av tall. Den i jämförelse med kartan sena dateringen visar att denna del av röret troligen ersatts. Den avlånga nedgrävningen (K537) som röret låg i var cirka 1 meter djup och skar de äldre lagren inom ytan itu. I toppen var rörgraven runt 1,10 meter bred och smalnade av nedåt där den i botten av röret var cirka 0,40 meter bred. Fyllningen i nedgrävningen bestod av sand, grus och

småsten (K536). Träröret, som var cirka 0,20–0,23 meter brett, bestod av två fyrkantshuggna stockar, placerade på varandra (K538). Den övre stocken hade ett urtag i den sydöstra änden (0,12 × 0,09 × 0,03 meter stort). Den undre stocken hade en ränna för vattenflöde. Vattenkanalen var 0,06 meter djup och 0,1 meter bred. Den var tillverkad av två segment, varav det nordöstra segmentet mätte 0,95 meter och det sydöstra 1,70 meter. En överlappning på 0,24 meter fanns mellan de båda segmenten. Röret var täckt med näver, i den sydöstra änden fanns minst tre lager näver som var fastspikat i stocken. Nävret var draperat över röret men inte svept runt. Träröret stöttades av två stolpar på var sida om det (K536 och K540). En filmning med spolkamera inne i röret visade att det obrutet fortsatte 4,9 meter mot sydost och 4,3 meter åt nordost utanför schaktväggen. Således är Yta 4 en mindre del av en minst 10 meter bred och troligen ostörd yta av sammanhållna kulturlager inom denna del av Stora torget.

Figur 171. Kontextgrupp 201, Övre delen av trärör med näverfodring stöd Stolpar. Lodfoto, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Figur 172. Den undre, rännformade delen av träröret, kontextgrupp 201. Foto mot sydost: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Figur 173. Den nordvästra änden av det avsågade träröret, kontextgrupp 201, som försvinner in under schaktkanten. Vattenet flödade fortfarande. Foto mot nordväst, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 202 utgjordes av ett tegelblandat och yttäckande utfyllnadslager, K554.

Kontextgrupp 203 utgjordes av en huskonstruktion bestående av ett plankgolv med mycket nedbrutet trä i kanten av schaktet. Golvet skars av nedgrävningen till träröret (kontextgrupp 201). Till konstruktionen hörde också ett stolphål med bevarad stolpe (K558), byggnads- och utfyllnadslager, rester av en stenläggning (K569) och ett möjligt golvlager (K566). Utifrån fynden i lagren kan huskonstruktionen dateras till 1500-tal.

Kontextgrupp 204 utgjordes av utfyllnadslager, K570, K571 och K572.

Kontextgrupp 205 utgjordes av ett 0,40 meter djupt, tegel- och stenskott stolphål med en murken stolpe (K574). Till kontextgruppen hör också en dåligt bevarad stock som skurits av vattenledningen i kontextgrupp 201.

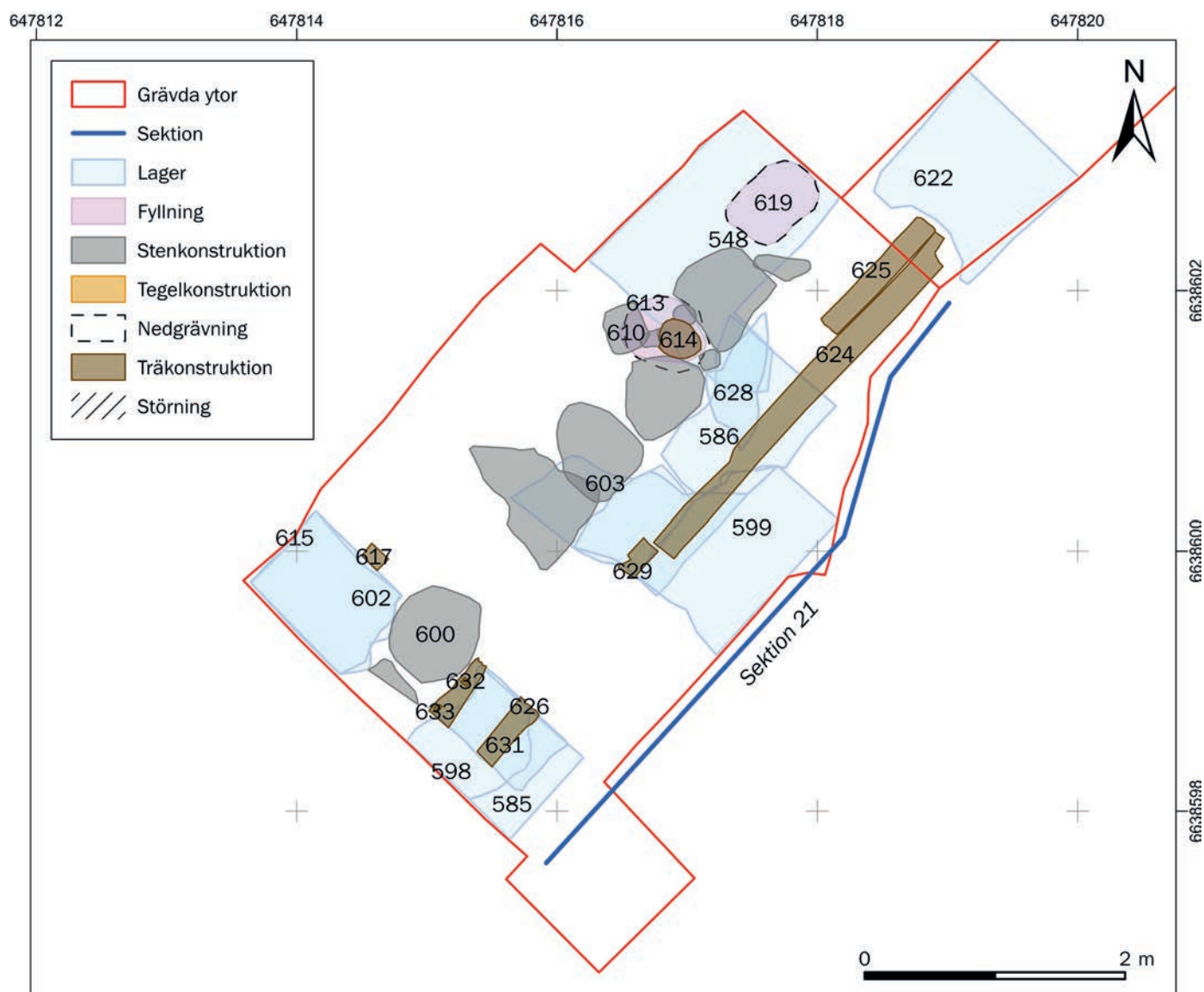
Kontextgrupp 206 utgjordes av två kontexter tolkade som ett utfyllnadslager och en tramphorison eller hårdgjord yta.

Kontextgrupp 207 (figur 175) utgjordes av rester efter en huskonstruktion bestående av en nedgrävd syllstenrad av sex stenblock, 0,70–1 meter stora som löpte över hela ytan i sydväst-nordöstlig riktning (K600, figur 174)). Raden bröts av rörschaktet för kontextgrupp 201 där troligen en sten har avlägsnats. Mitt i stenraden fanns ett större stolphål (K614) som tolkades som ursprungligt, möjligen en del av en takbärande konstruktion. Till konstruktionen hörde också ett antal träplanor som i fält tolkades som en rustbädd men under rapportarbetet omtolkats som en nedsänkt golvnivå till huset. Byggnaden och dess kraftiga stenfundament utan spår av synlig överbyggnad tolkas därför som en halvkläddare, alltså delvis

nedgrävd källare. Byggnadens utformning över mark förblir dock oklar. I kontextgruppen ingår också ett stort antal lager i form av utfyllnadslager, trampalager, raseringslager och brandlager. Dessa utgör egentligen fyllningar i källarnedgrävningen och tolkades som tillkomna i samband med eller strax efter det att byggnaden raserats. Konstruktionen av byggnaden har genom dendroanalys av den ursprungliga stolpen från syllstenraden daterats till 1428/1429 och den har sannolikt övergetts innan nästa generation byggnader, kontextgrupp 203, tar vid under sekelskiftet 1500 (se vidare *Fynd och dateringar* nedan). Flera fynd av järnslag och smidda föremål tyder på att huset kan ha haft en verkstadsfunktion.

Figur 174. Syllstensrad K600 i kontextgrupp 207. Här ses resterna efter en byggnad med delvis nedgrävd källare som daterats till slutet av 1420-talet. Foto mot nordöst, Upplandsmuseet.

Figur 175. Plan av byggnaden i kontextgrupp 207, en delvis nedgrävd källare byggd av sten med delvis kvarliggande trägolv och stolphål. Konstruktionen har daterats till 1428/1429. Skala 1:50.

Kontextgrupp 208 utgjordes av ett utfyllnadslager (K608) och ett lager som tolkades som ett möjligt byggnationslager av jämt finfördelat träflis (K616).

Kontextgrupp 209 utgjordes av två olika omlagrade brandlager med kol och sot (K621 och K636).

Kontextgrupp 210 utgjordes av två utfyllnadslager (K637 och K639).

Kontextgrupp 211 utgjordes av en äldre marknivå med två olika tramplager (K640 och K642).

Kontextgrupp 212 utgjordes av tre mindre fläckar av utfyllnadslager med rikligt av gödselblandad träflis (K641, K643, K645, K647).

Kontextgrupp 213 utgjordes av två mindre områden med brandpåverkade lager, innehållande sot och kol (K644, K646), på vardera sida om vattenröret, kontextgrupp 201.

Kontextgrupp 214 utgjordes av en möjlig konstruktion med oklar funktion bestående av 0,09–0,14 meter trä synligt enbart i sektionen i schaktets södra del (K649).

Kontextgrupp 215 utgjordes av ett stolphål, med en kraftigt nedbruten stolpe, K652.

Kontextgrupp 216 utgjordes av ett utfyllnadslager med rikligt av gödselblandad träflis (K648, K650). Lagret var det understa dokumenterade lagret inom ytan och grävdes inte då önskat schaktdjup hade uppnåtts. Ingenstans i schaktet påträffades den opåverkade markytan, inte heller vid son-ning med geokäpp till ett djup av ca 30 cm under schaktbotten.

Fynd och dateringar

Sammanlagt registrerades 197 fyndposter från Yta 4. Den största mängden fynd (6 poster kom från en huskonstruktion, kontextgrupp 207 med 56 fyndposter, vilket hörde samman med att kontextgruppen innehöll många olika kontexter. De dominerande fyndmaterialen var järn (67 poster) och keramik (50 poster). Bland järnfynden fanns bland annat lås, knivar, saxar vid sidan av ett antal spikar, slagg och en osmund. Flera av dessa kan kopplas till byggnaden i kontextgrupp 207 och det kan inte uteslutas att byggnaden har haft en verkstadsfunktion. Bland föremålen i organiskt material finns delar av laggkärl och tillskärningsspill.

Ett fåtal av fynden kunde dateras. Dessa hade dateringar från 1400-tal till 1800-tal, med de mest sentida fynden kopplade till vattenrörets fyllning. Från kontextgrupp 203 och de översta bevarade och opåverkade kulturlagren, vattenröret undantaget, finns inte mindre än tre fynd (F252, F278, F512, figur 176)) av senmedeltida kannor i rhenländskt nästanstengods daterade mellan 1200 och 1450. Det yngsta fyndet i kontextgruppen utgörs av F459, (figur 176) en yngre rödgodsskål vilket ändå ger kontextgruppen en troligast datering till omkring sekelskiftet 1500. Även kontextgrupp 204 kan utifrån F513 (figur 176) från K570, en del av ett kärl i stengods från Niedersachsen daterat till 1350–1500, ges en snarlik datering.

Bland de äldre daterbara fynden kan nämnas F421, en del av en kam från kontextgrupp 213 som dateras till 1250–1400 (figur 239) och F465 från kontextgrupp 210, en del av ett stengodskärl från Waldenburg daterad till 1400-tal. De äldsta dokumenterade aktiviteterna inom ytan kan därmed dateras till perioden 1250–1400.

Figur 176. Ett urval av de daterande fynden från Yta 4. Överst till vänster F252 och nederst i mitten F459 samt till höger F278 från kontextgrupp 203. F513 från kontextgrupp 204 nederst till vänster och överst till höger F465 från kontextgrupp 210. Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Från ytan daterades två dendroprover. Prov 92 från K538 i kontextgrupp 201 det vill säga vattenröret, kunde dateras till 1792/1793. Provet bestod av tallvirke. Prov 131 från K614, en stolpe i en huskonstruktion i kontextgrupp 207, bestod också av tall och kunde dateras till 1428/1429.

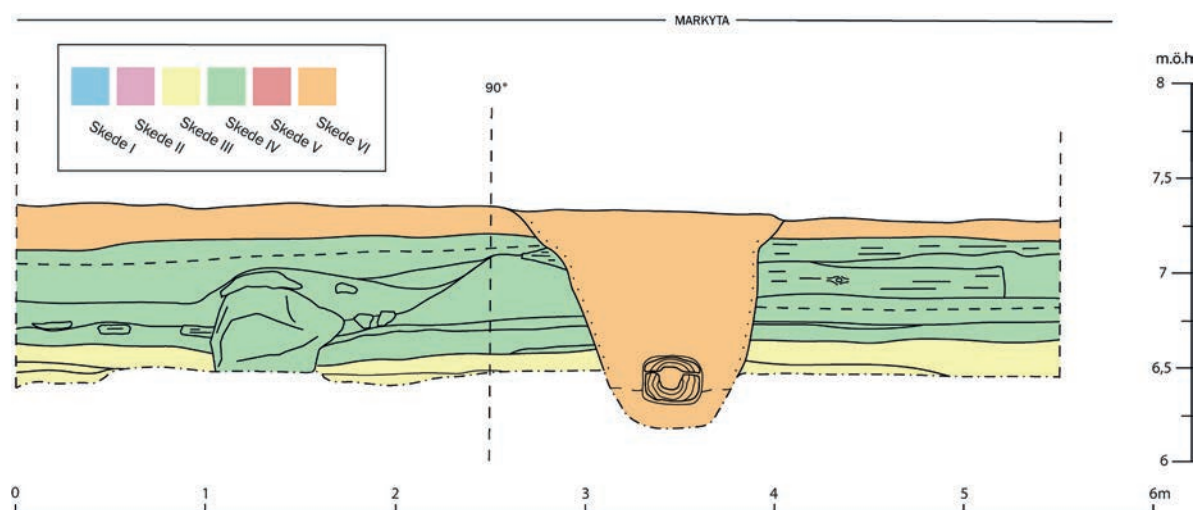
Osteologi och makrofossil

Inom Yta 4 tillvaratogs osteologiska prover från sammanlagt 34 kontexter. Av dessa utvaldes 18 prover för den fördjupade analysen (bilaga 6) vilka främst återspeglar förändringar under Skede III och IV. Sammanlagt insamlades sex makrofossilprover från Yta 4 varav 3 utvaldes för den fördjupade analysen I nedgrävningen för källaren togs två makrofossilprov som visade på likartat innehåll. Materialet visar tecken på brand. Här fanns även rester efter förkolnat hushålls och matavfall liksom tecken på att otröskade skalkorn kan ha förvarats i källaren, vars golv täckts av granris. Det tredje makrofossilprovet togs i vattenrännan. Här fanns inga makrofossil men ett lager oidentifierat orange-gult fett (bilaga 7). Ett parasitprov analyserades (bilaga 8).

Kronologisk diskussion

Av de dokumenterade lämningarna och fynd framgår att bebyggelse i denna del av torget funnits sedan åtminstone 1400-tal. De yngsta dokumenterade lämningarna utgörs av vattenröret från 1700-talets slut, skede VI. Tillsammans ger fyndmaterial en bild av att de översta bevarade lagren och en fragmentariskt bevarad huskonstruktion, kontextgrupp 203 ska sannolikt dateras till relativt nära sekelskiftet 1500, Skede IV. Även den äldre och större stengrunden till en byggnad i kontextgrupp 207 har förts till detta skede då den med dendrokronologi och fynd kan dateras till 1400-talets första tredjedel.

Under det äldsta skedet, Skede III, ses inga tydliga konstruktioner inom ytan. Bebyggelse kan dock indikeras av förekomsten av brandlager med flera nivåer av utfyllnader och ett enstaka stolphål. Lagren är enligt fynddateringarna som äldst från 1200-talet, men mer troligt från 1300-tal. Undersökning inom ytan upphörde på planerat anläggningsdjup, +6,5 möh, och det är fullt möjligt att äldre bebyggelsenivåer kan finnas under detta djup. Vid en borrhövsundersökning 1999 uppmättes strax väster om Yta 4 den opåverkade marknivån till +5,32 möh (Syse 1999), motsvarande 1,2 meter under schaktbotten 2022.

Figur 177. Sektion 22 med Skede III (1250-1400), IV (1400-1550) och VI (1643-2022) färgmarkerade. Vitt anger recenta utfyllnadslager.

Schakt 4

Schakt 4 utgör ett mindre schakt på 1 × 1,2 meter inom Kvadrant 3, nära angränsande till sträcka 3B.

Kontextgrupp	Fas	Tolkning	Kontexter	Skede
218	2	Byggnad	587, 588, 589, 590, 591	V

Figur 178. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom Schakt 4.

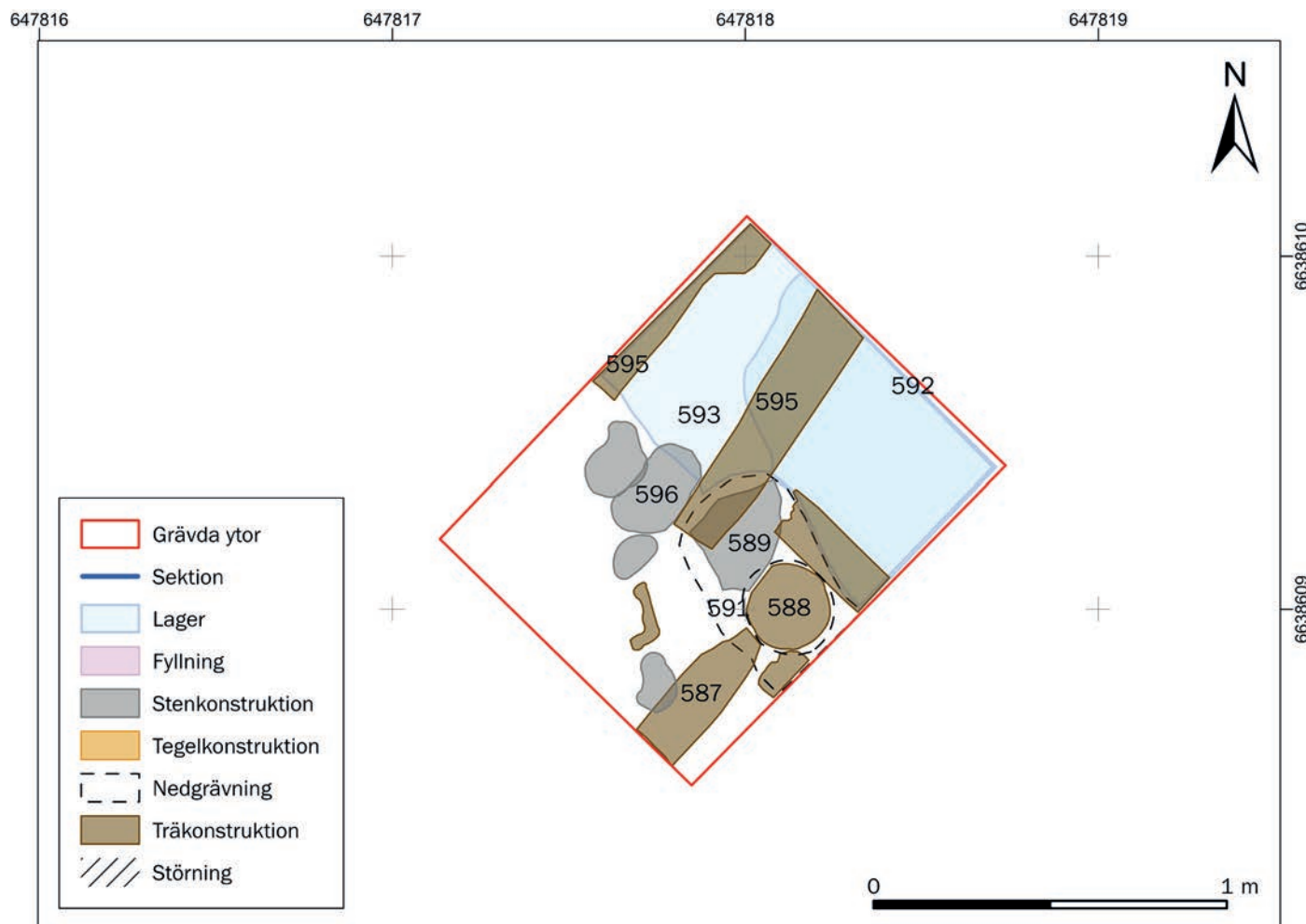
Kontextgrupper

Kontextgrupp 217 var den översta nivån i schaktet och en utjämningsnivå, direkt under det recenta gruset. Gruppen består av två kontexter (K582 och K583) som båda är relativt fyndrika och innehåller tidigmoderna fynd.

Kontextgrupp 218 (figur 179) framkom under utjämningsnivån och var en tydlig bebyggelsenivå som tolkades som en byggnad. Nivån bestod av en stolpe (K588), med vad som syntes vara infogat virke som utgjort en vägg (K587). Vägglinjen följer den sydöstra schaktkanten och det gick ej att avgöra om schaktet ligger på insidan eller utsidan av byggnaden.

Figur 179. Stolpe K588 och den tolkade väggplankan K587 ingående i kontextgrupp 218 i Schakt 4. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Figur 180. Plan över dokumenterade konstruktioner i Schakt 4. Planen visar bebyggelserester av möjligen två generationer byggnader från tiden före anläggandet av Stora torget. Skala 1:20.

Kontextgrupp 219 var den äldsta undersökta kontextgruppen i schaktet och utgjordes av bebyggelserester som tolkas vara sammanhörande med den ovanliggande byggnaden i kontextgrupp 218. Den äldre nivån har skurits av en stolphålsnedgrävning men det bör röra sig om två generationer av byggnader, stående på samma plats. Den äldre konstruktionen var kraftigt skadad och fragmenterad, men bestod av spridda stenar (K596), lösträ (K595) och ett genomgrävt lerlager tolkat som ett golv (K592). Utöver detta har ytterligare lager förts till gruppen, vilka saknar tydlig tolkning (figur 180).

Fynd och dateringar

De tidigmoderna fynden i form av yngre rödgods och glas som knutits till den översta nivån har daterats till perioden från mitten av 1500-tal till mitten av 1600-tal, dvs innan torgets anläggande. Det enda daterande fyndet, ett lock till en burk i yngre vitgods, som kunnat kopplas till de där

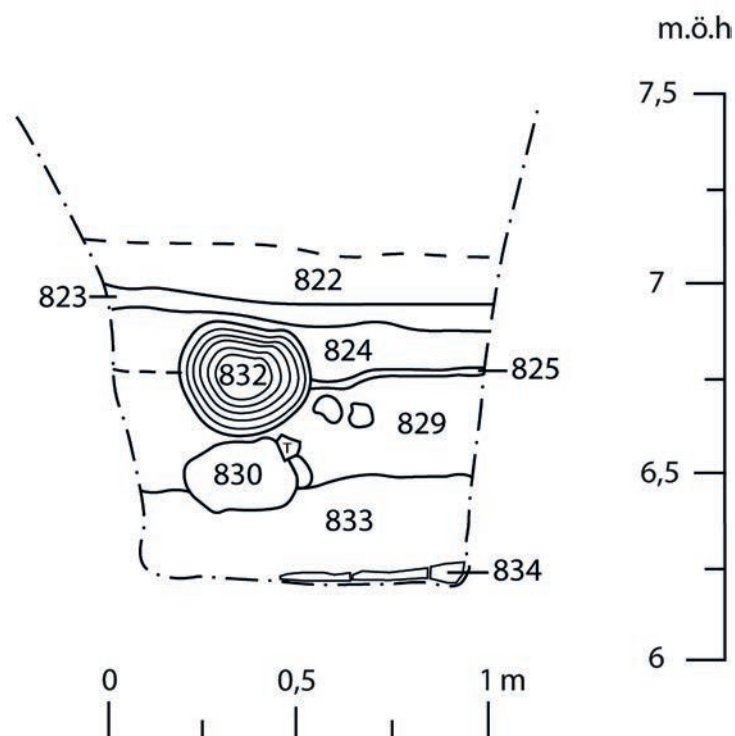
under liggande bebyggelseresterna, vilka har daterats till perioden från mitten av 1500-talet fram till mitten av 1600-talet. Den understa nivån, som tolkats som en äldre byggnad, har inte kunnat dateras.

Osteologi och makrofossil

Endast ett osteologiprov insamlades, prov 180 från K589, men har inte utvalts för fördjupad analys.

Kronologisk diskussion

Sammantaget tolkas fyndmaterialet som tillhörande en byggnad, möjligen i två generationer och i samma läge. Dokumentationen kan endast knytas till den övergripande kronologin från torget genom fyndmaterialet och byggnaderna tolkas som tillhörande den sista skedet av bebyggelse innan torget anlades, det vill säga tillhörande Skede V.

Figur 181. Sektion 37, visande den sydvästra schaktkanten av Schakt 7. Skala 1:20.

Schakt 7

Schakt 7 grävdes för ett belysningsfundament inom Kvadrant 3. Bevarade kulturlager påträffades från en nivå av cirka 6,6 meter över havet. Från den nivån var schaktets utbredning till omkring en meter i ytan. Den lilla ytan innehöll välbevarade kulturlager och ett stort antal konstruktioner. Lämningarna antyder att det rör sig om

en avröjning i den yngsta fasen, som då skadat och grävt av en äldre byggnad. Byggnaden, som består av en sten- och en träsyll med flera golv-lager, har dendrodaterats till årskiftet 1478/1479. Under den undersöktes ytterligare en bebyggelsenivå, i form av en stenkonstruktion tolkad som en rännäl.

Kontextgrupper

Kontextgrupp	Fas	Tolkning	Kontexter	Datering	Skede
220	4	Rasering	822	1550–1650	V
221	4	Avröjning	823, 831, 832		V
222	3	Byggnad	824, 825, 826, 827, 828, 829, 830	1550–1650, 1478/79	V
223	2	Utfyllnad	833	1300–1450	IV
224	1	Stenkonstruktion	834, 835, 836		IV

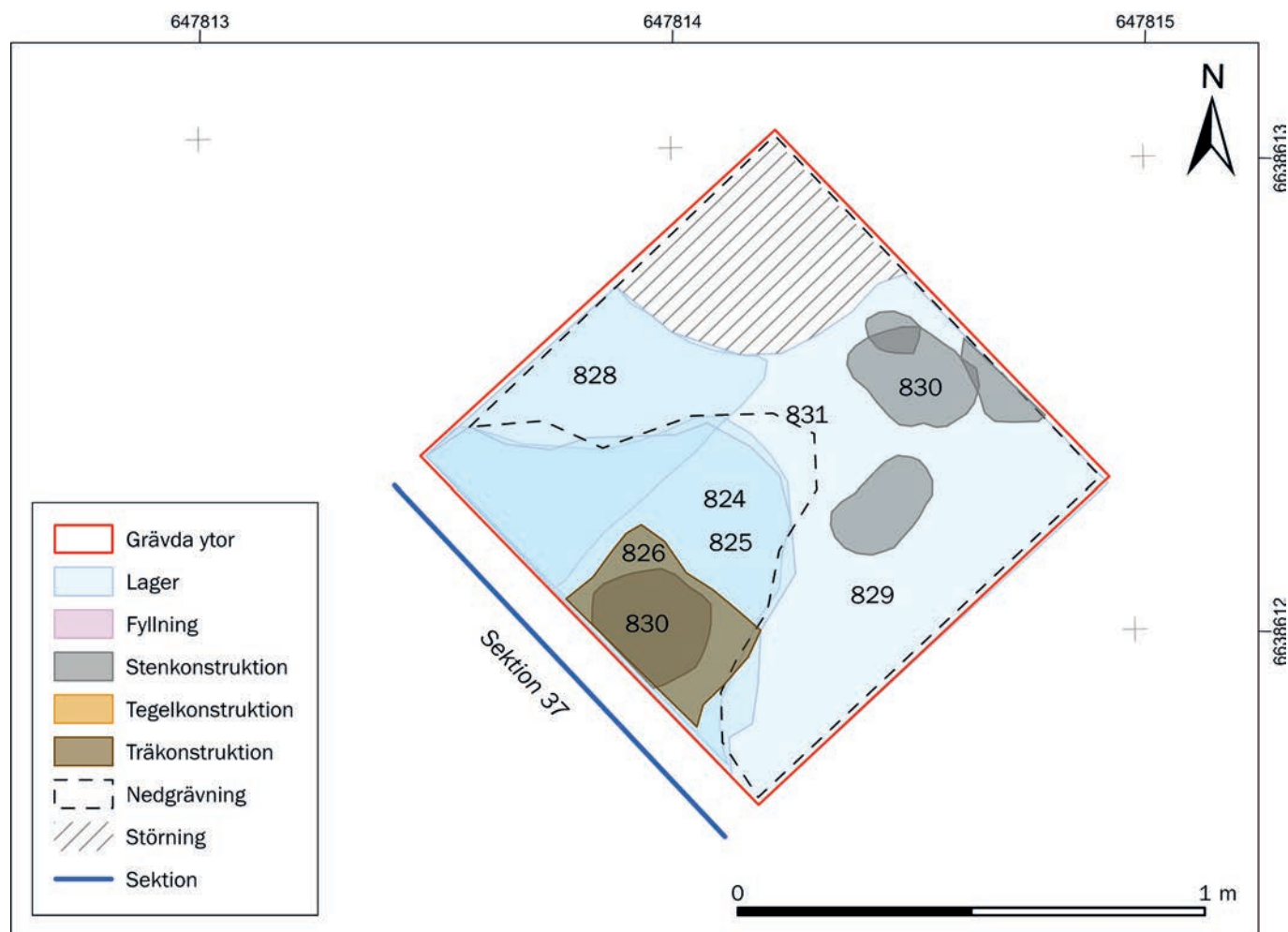
Figur 182. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom Schakt 7.

Kontextgrupp 220 bestod av ett kraftigt lager med en hel del träflis och större trästycken överst i schaktet (K822). Sannolikt är lagret ett resultat av rasering eller utjämning.

Kontextgrupp 221 består av en större nedgrävning (K831) som skurit en stor del av schaktets östra delar. Nedgrävningen har en oregelbunden form och sträcker sig runt en underliggande träkonstruktion (K826). Nedgrävningen var fylld med ett svart, finkornigt gruslager (K823) med tegelbrockor, kol och sot, samt ett större löst trästycke (K832).

Kontextgrupp 222 (figur 183 och 184) består av vad som tolkas som en byggnad. Samtliga lager i kontextgruppen har kapats av den ovanliggande

nedgrävningen (K831). Kontextgruppen definieras av en grov, kapad stock (K826) som sticker ut ur den sydvästra schaktkanten. Ovan den låg ett brandlager (K825) innehållande enstaka brända brädlappar, vilket tolkas som en golvnivå. Ett lerigt lager (K824) med kullersten därovan tolkas också som en möjlig golvnivå. Under stocken låg några större stenar (K830) som bör kunna ha utgjort syllstenar, samt ett gruslager (K828) med slamor tolkade som en rustbädd. Den kapade stocken var extremt välbehållen och dendrodaterades (Prov 232) till årsskiftet 1478/1479, vilket bör kunna datera hela kontextgruppen någorlunda väl.

Figur 183. Schakt 7 med kontexter ingående i kontextgrupp 222, samt nedgrävningen 831 i kontextgrupp 221. Skala 1:15.

Kontextgrupp 223 framkom som ett tjockt utfyllnadslager med lera, träflis, grus och sten under byggnaden, K833. I lagret påträffades fynd av en nål och stengodskeramik.

Kontextgrupp 224 (figur 184) bestod av tre flata stenar (K834) som ser ut att ingå i en större stenkonstruktion. Stenarna var kantiga, jämnstora och tolkas som grovt tuktade. De låg i en flack nedgrävning (K835). När en av stenarna lyftes skymtades en kullerstensläggning därunder samtidigt som vatten trängde fram, något som föranledde en hypotetisk tolkning att konstruktionen kan vara en del av en stensatt ränna.

Fynd och dateringar

Från utfyllnadslagret under byggnaden i Schakt 7 tillvaratogs flera fynd av senmedeltida hushållskaraktär, bland annat en skärva stengods från Niedersachsen med trolig datering till 1400-tal och en synål i kopparlegering. Ett dendroprov från K826 (Prov 232) kunde dendrodateras till åren 1478/1479.

Osteologi och makrofossil

Inga osteologiska eller makrofossilprover insamlades från Schakt 7.

Kronologisk diskussion

En dendrokronologisk datering ger att huset uppfördes under sent 1400-tal. Fyndmaterialet som kan kopplas till byggnaden visar att byggnaden övergavs under 1500-tal eller före mitten av 1600-talet. Fyndet av senmedeltida stengods under byggnaden stärker tolkningen att byggnaden uppförd under sent 1400-talet. Detta i likhet med observationer på andra delar av torget (jämför med sträcka 3B) tolkas som att den bebyggelse som förstördes och revs vid i samband med anläggandet av torget 1643 i stor utsträckning var av senmedeltida datering. Så också denna byggnad. Då schaktet inte grävdes i botten kan det förmodas finnas senmedeltida kulturlager och bebyggelse bevarad under detta.

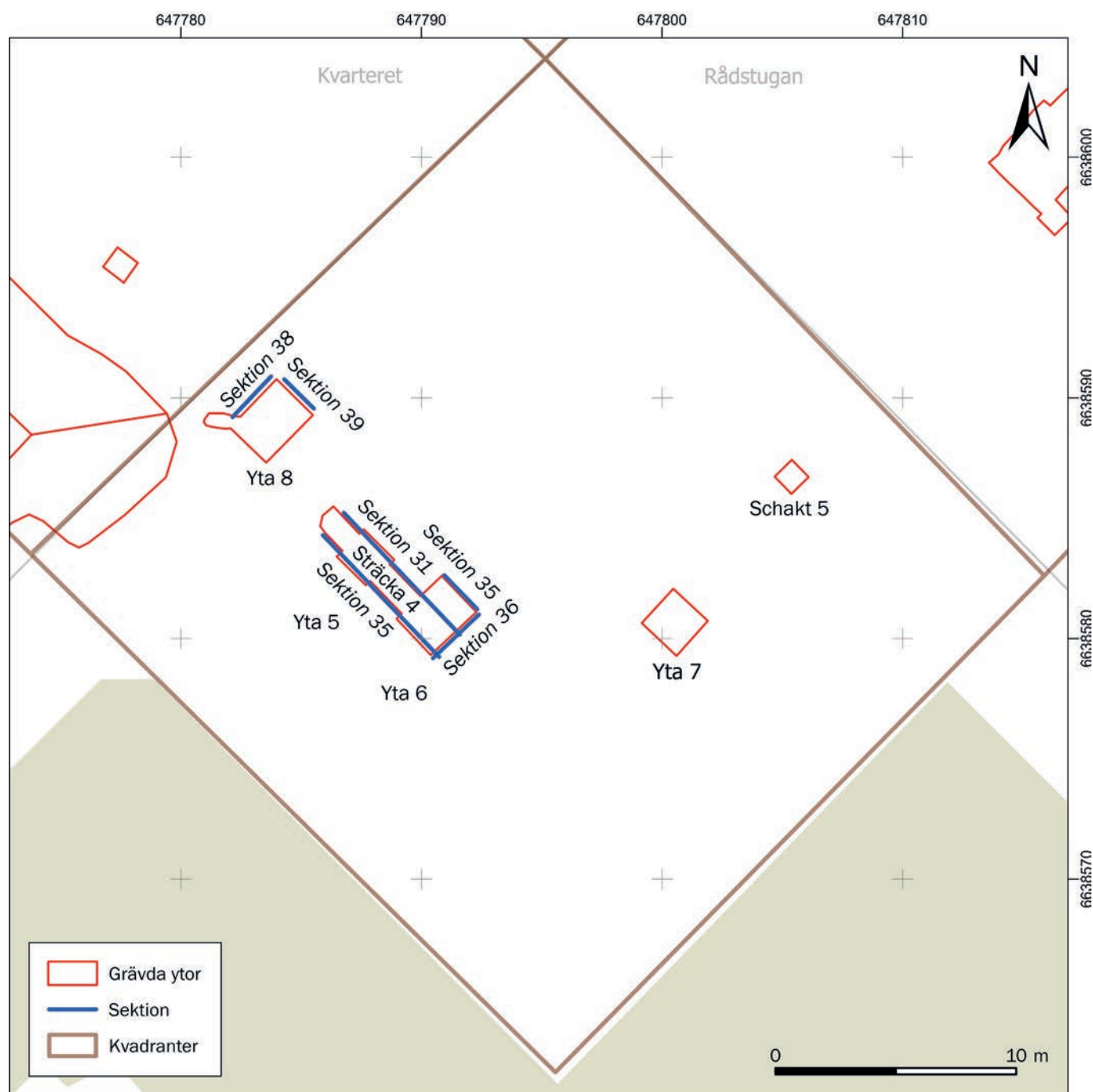

Figur 184. Den sydvästra schaktsidan i Schakt 7. I schaktsidan syns träkonstruktionen K826, en sten i stenkonstruktionen K830, samt stenkonstruktionen K834, i schaktbotten. Foto Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Kvadrant 4

Inom Kvadrant 4 och torgets södra del dokumenterades bevarade kulturlager inom en sträcka, 4A. Sträckan sammanband tre större och djupare grävda, kontextuellt undersökta ytor, Yta 5, 6 och 8. Den sammanbindande sträckningen 4 dokumenterades endast där bevarade kulturlager framkom, mellan Yta 5 och Yta 6. Dessa är därför inte kopplad till Yta 8 i figur 185.

Inom kvadranten grävdes även en friliggande större yta för dagvattenbrunnar som undersöktes kontextuellt, Yta 7. Ett mindre schakt för ett lampfundament, Schakt 5, finns också i kvadrantens nordöstra hörn. Då en betongkulvert påträffades direkt under fyllningen och fundamentet fästes i den samma dokumenterades inte Schakt 5 närmare.

Figur 185. Plan över Kvadrant 4 med samtliga undersökta sträckor, ytor och schakt. Observera att sträckan mellan Yta 5 och Yta 6 omnämns i texten som Sträcka 4. Skala 1:250.

Kvadrant	Schakt	Kontextgrupper	Kontexter
K4	Sträcka 4	225- 235	699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 722, 723, 724, 725, 726, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 753, 754, 755,
K4	Yta 5	234- 240,	765, 766, 767, 768, 777, 779, 780, 781, 782, 783, 791, 792, 793, 795, 796, 797, 805, 806, 807, 808, 809, 812, 813, 814
K4	Yta 6	241- 251	752, 756, 757, 758, 759, 760, 762, 764, 774, 775, 776, 778, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 794, 795, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 810, 811, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821
K4	Yta 7	252-255	761, 763, 769, 770, 771, 772, 773, 790
K4	Yta 8	256-266	837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887
K4	Schakt 5	-	-

Figur 186. Tabell med samtliga undersökta sträckor, ytor och schakt inom Kvadrant 4

Sträcka 4 med ytorna 5 och 6

Sträcka 4 (figur 187 och 188) upptogs som sammankoppling av två dagvattenbrunnar i anslutning till den sedan tidigare schaktade Yta 8. Inom sträckan anlades två brunnar som var både djupare och bredare än den övriga sträckan. Däremellan schaktades av nödvändighet även en mindre arbetsgrop för pumpning av vatten. Brunnsschakten dokumenterades kontextuellt som Yta

5 (figur 189) och Yta 6 (figur 190) vilka innehöll rikligt med fynd, främst av organiskt material. I sammanställningen nedan redovisas sektionen för Sträcka 4 och Yta 5 gemensamt (figur 194, 195 och 196) medan de lägre liggande nivåerna av Yta 6 redovisas enskilt (figur 199 och 201). Den stratigrafiska informationen har sammanförts i en gemensam matris för sträcka 4, Yta 5 och Yta 6.

Figur 187. Undersökning av Sträcka 4 inleddes med ett grundare schakt för dagvatten från Drottninggatan och in mot torgets sydvästra hörn. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

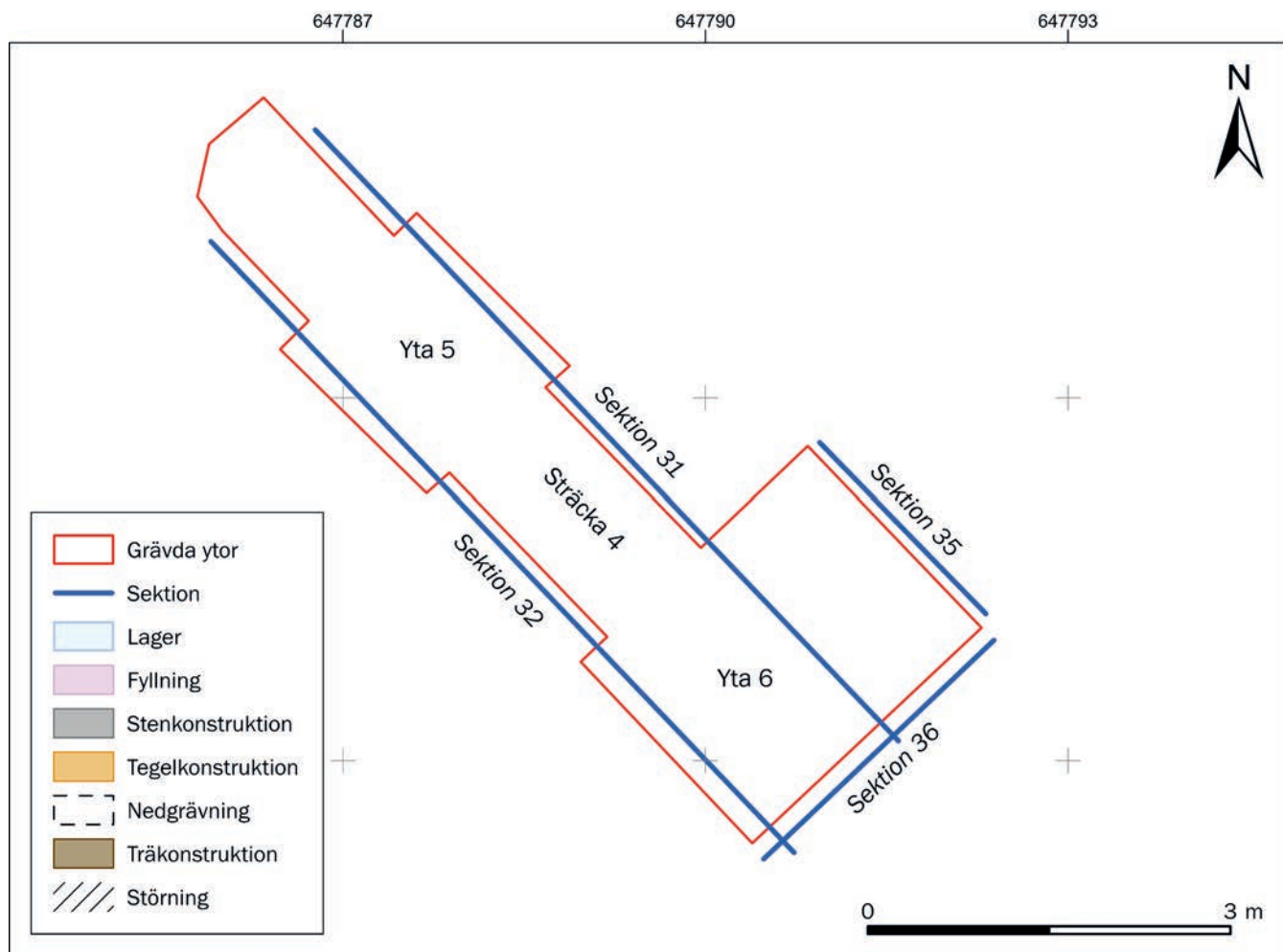
Figur 188. Dagvattenschaktet Sträcka 4 utvidgades med två fördjupningar för nya dagvattenbrunnar med sandfilter, kallade Yta 5 och Yta 6. På grund av den rikliga nederbörden och uppträngande vatten skapades även av nödvändighet en pumpgrop och stabila underlag för arbetet. Översiktsfoto under pågående utgrävning mot sydväst: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet

Figur 189. Arkeolog rensar den större undersökningsytan för dagvattenbrunn, kallad Yta 5. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

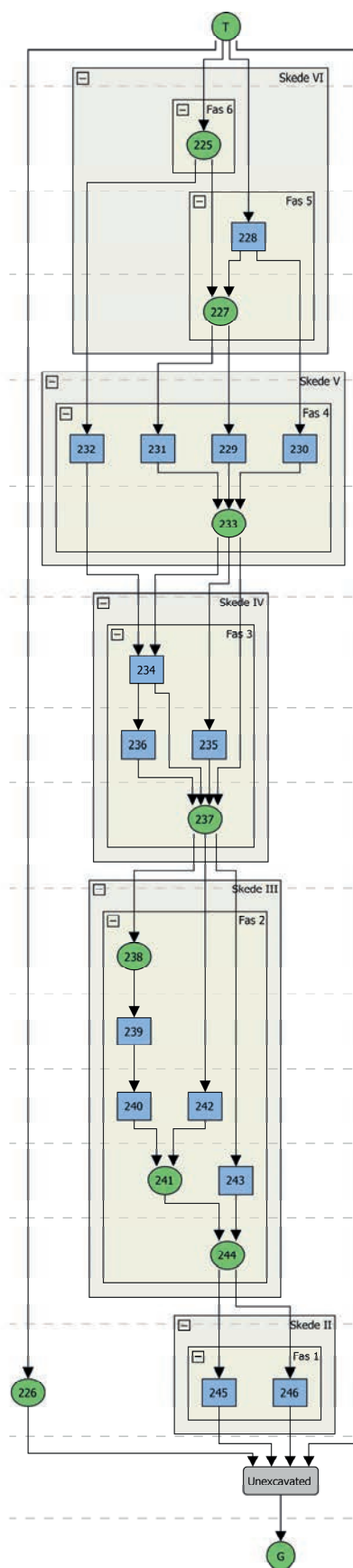
Figur 190. Arkeolog rensar den större undersökningsytan för dagvattenbrunn, kallad Yta 6. Notera även den grusfyllda pumpgropen. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

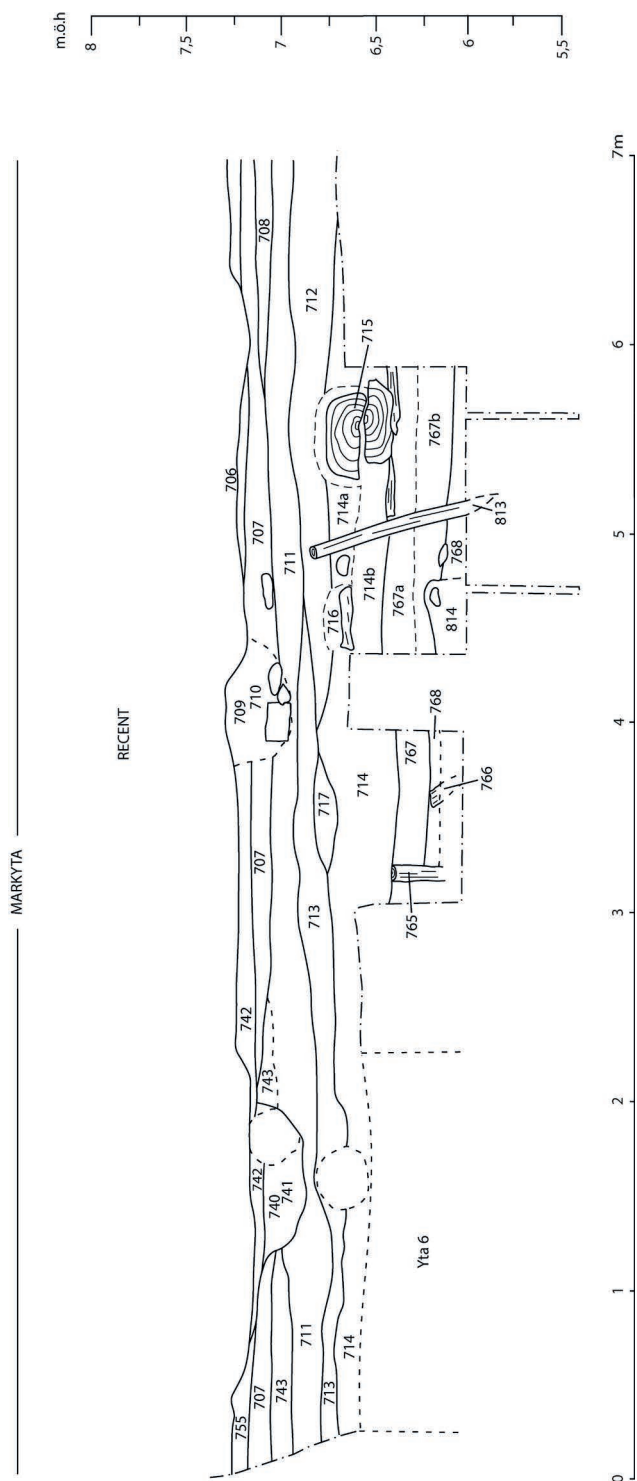
Figur 191. Plan över Sträcka 4 med Yta 5 och Yta 6 med dokumenterade sektioner. Sektion 35 och 36 är ej publicerade i rapporten. Skala 1:60.

Kontext-grupp	Sträcka /Yta	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede
225	4, 6	6	Avröjning	704, 705, 706, 734, 752		VI
226	4	-	Lager	699, 700, 701, 702, 703		-
227	4	5	Utfyllnad	707, 708, 733, 742, 743, 755 756, 757, 758	1650	VI
228	4	5	Väggränna	709, 710, 749, 750, 751		VI
229	4	4	Grop	740, 741		V
230	4	4	Konstruktion	723, 724, 725		V
231	4	4	Hantverksgrop	718, 719, 720, 744, 745, 746, 747, 748, 719/753, 754		V
232	6	4	Bebyggelse	776, 784, 786, 787, 788, 789		V
233	4, 6	4	Utfyllnad	711/ 735, 712, 713/ 736, 717, 722, 726, 759, 760, 762, 764		V
234	4,6	3	Kavelbro	737, 738, 739, 774, 775, 819, 820		IV
235	6	3	Bebyggelse/ gränsmarkering	778, 798		IV
236	5	3	Hägnad/gräns	813, 782, 783		IV
237	4, 5, 6	3	Utfyllnad	714, 785, 794, 799, 801, 802		IV
238	5	2	Rasering	777, 779, 807, 808, 809,		III
239	5	2	Hus	715, 716, 780, 791, 792, 806	1272-1274	III
240	5	2	Hus	781/793, 812, 795, 796	1227-1228, 1236-1243	III
241	5	2	Marknivå	767, 797	-	III
242	5	2	Hägnad	765, 766		III
243	6	2	Bebyggelse/ gränsmarkering	800, 810, 818, 816		III
244	5, 6	2	Utfyllnad	768, 803, 804, 811		III
245	5	1	Trä i schaktbotten,	805, 814		II
246	6	1	Bebyggelse	815, 817, 821	1225-1310	II

Figur 192. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom Sträcka 4 och Yta 5 och Yta 6.

Figur 193. Fas och gruppmatris över de dokumenterade lämningarna inom Sträcka 4, Yta 5 och Yta 6.

Figur 194. Sektionsritning 31 över västra sidan av Sträcka 4, med fördjupningar för Yta 5 och Yta 6 markerade. Yta 6 nedre del redovisas nedan (se figur 200 och 202).

Kontextgrupper

Kontextgrupp 225 utgjordes av sand och grusblandade lager med lera och småsten i ovankant av de bevarade äldre kulturlagren inom Sträcka 4 (K704, K706) samt en större, grusfylld grop som täcker stora delar av ytan i den södra delen av schaktet. Gropen, K734, har skurit flera av de underliggande lagren och tolkades som tillkommen under sen tid som en avröjning av den yngsta bebyggelsenivån som dokumenterats på platsen.

Kontextgrupp 226 (figur 196) utgjordes av en isolerad klack med bevarade kulturlager (K701) och nedbrutna konstruktionsrester (K699, K700) i bebyggelsen av Sträcka 4 och i den västra schaktväggen. Klacken låg mellan två sentida rörschakt. Lagren uppvisade samma karaktär som övriga lämningar inom sträckan och tokas därför som medeltida men har i övrigt inte kunnat kopplas stratigrafiskt till övriga lämningar. Nivåmässigt bör de motsvara utfyllnadslager K714 sydväst om klacken, i sektion 32. Inga fynd påträffades i kontexterna tillhörande kontextgrupp 226.

Figur 196. Kontextgrupp 226 utgjordes av en isolerad kulturlagerklack i den västra schaktväggen och låg mellan två sentida rörschakt. Lämningarna saknar stratigrafisk koppling men nivåmässigt motsvarar de troligast lager K714 i sektion 32. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 227 bestod av ett antal kontexter inom Sträcka 4 som tolkas som relativt sentida utfyllnadslager, troligen tillkomna i samband med anläggandet av Stora torget.

Kontextgrupp 228 bestod av ett antal kontexter tolkade som sammanhängande i ett grunt dike, K710, möjligen en väggränna för en byggnad diagonalt över schaktet mellan Yta 5 och pumpgropen. Diket eller rännan var stenfyllt (K750, K751). Den tolkades tillsammans med kontextgrupp 229 som resterna av möjligen en och samma oreglerade byggnad, troligen tillhörande den sista bebyggelsen innan torget anlades.

Kontextgrupp 229 tolkades som ett stolphål (K740, K741) till möjligen samma byggnad som kontextgrupp 228. Stolphålet var endast synligt i sektionen.

Kontextgrupp 230 utgjordes av en kvarstående stolpe (K724) med tillhörande nedgrävning och var endast synlig i sektion 32. Möjligen utgör denna rester efter en äldre byggnad med plintkonstruktion i samma läge som den senare byggnaden i kontextgrupp 228 och 229.

Kontextgrupp 231 (figur 197) bestod av en skållformad nedgrävning (K744) fylld med stråk av kol varvat med kompakt gråvit sand och lera samt innehållande enstaka starkt värmepåverkade stenar. Den tolkades som en hantverksgrop med oklar funktion. Aktiviteten har skett i samband med de utfyllnader som skett på platsen och kan inte kopplas till något bebyggelseskede. Inte heller tycks det ha samband med de övriga hantverksspår som framkom längre ned i schaktet.

Figur 197. Kontextgrupp 231 tolkades som en hantverksgrop med ett flertal olika lager. Gropen har oklar funktion och koppling till den tidigare och senare bebyggelsen inom Sträcka 4. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 232 utgörs av två mindre stolphål (K776, K786) i kanten av utvidgningen för Yta 6 som ej dokumenterades i sektion. Ett av stolphålen var tydligt och välbevarat och det andra något mer tveksamt.

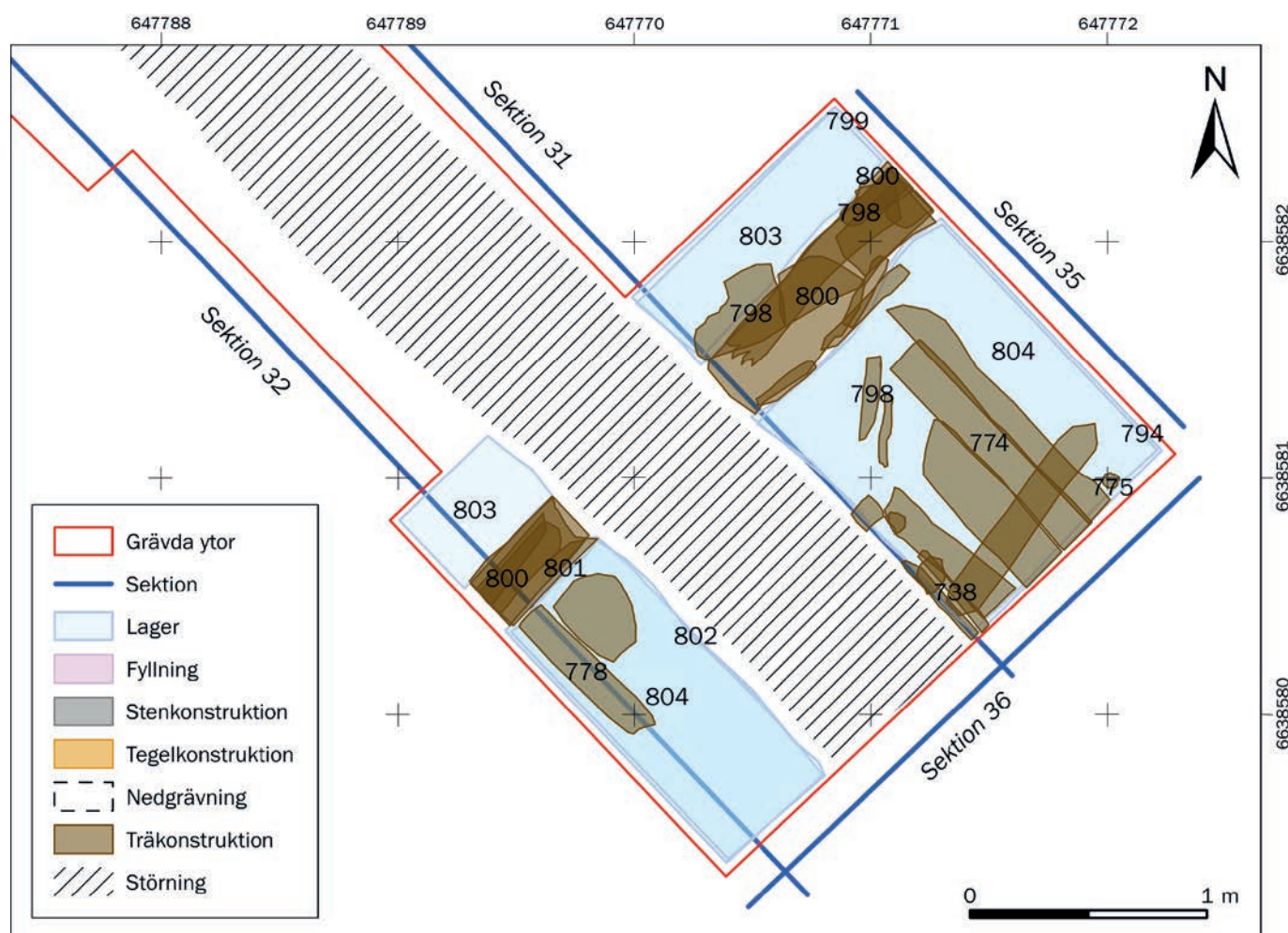
Kontextgrupp 233 utgörs av en yttäckande serie gödsel- och träflisblandade utfyllnadslager, synliga inom hela Sträcka 4 och i båda sektioner-

na (främst K711 och 735). Lagren har sannolikt påförts i markstabiliserande och utjämnande syfte.

Kontextgrupp 234 är en kavelbro (K774) i toppen av Yta 6, med anslutande konstruktioner bestående av störar (K775 och K820). Kavelbrons övre beläggning bärs upp av en underliggande konstruktion (K738) samt en anläggningsgrop med fyllning (K737 och K738). Till gruppen hör också ett brukningslager ovan kavelbron (K 819).

Figur 198. Översikt av Yta 6 i relation till den nordväst därom liggande Yta 5. Här pågår dokumentation av kontextgrupp 245, en kavelbro. Foto mot norr, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Figur 199. Yta 6 med flertalet kontexter som visar strukturen av den kavelbro som löpte i nordöstlig-sydvästlig riktning inom ytan. Vid sidan av kavelbron dokumenterades en gränsmarkering i samma riktning, kontextgrupp 235. Gränsmarkeringen i form av utslängt trä har avgränsat tomtmark emot kavelbron. Samtliga strukturer har delats av ett sentida ledningsschakt. Skala 1:30.

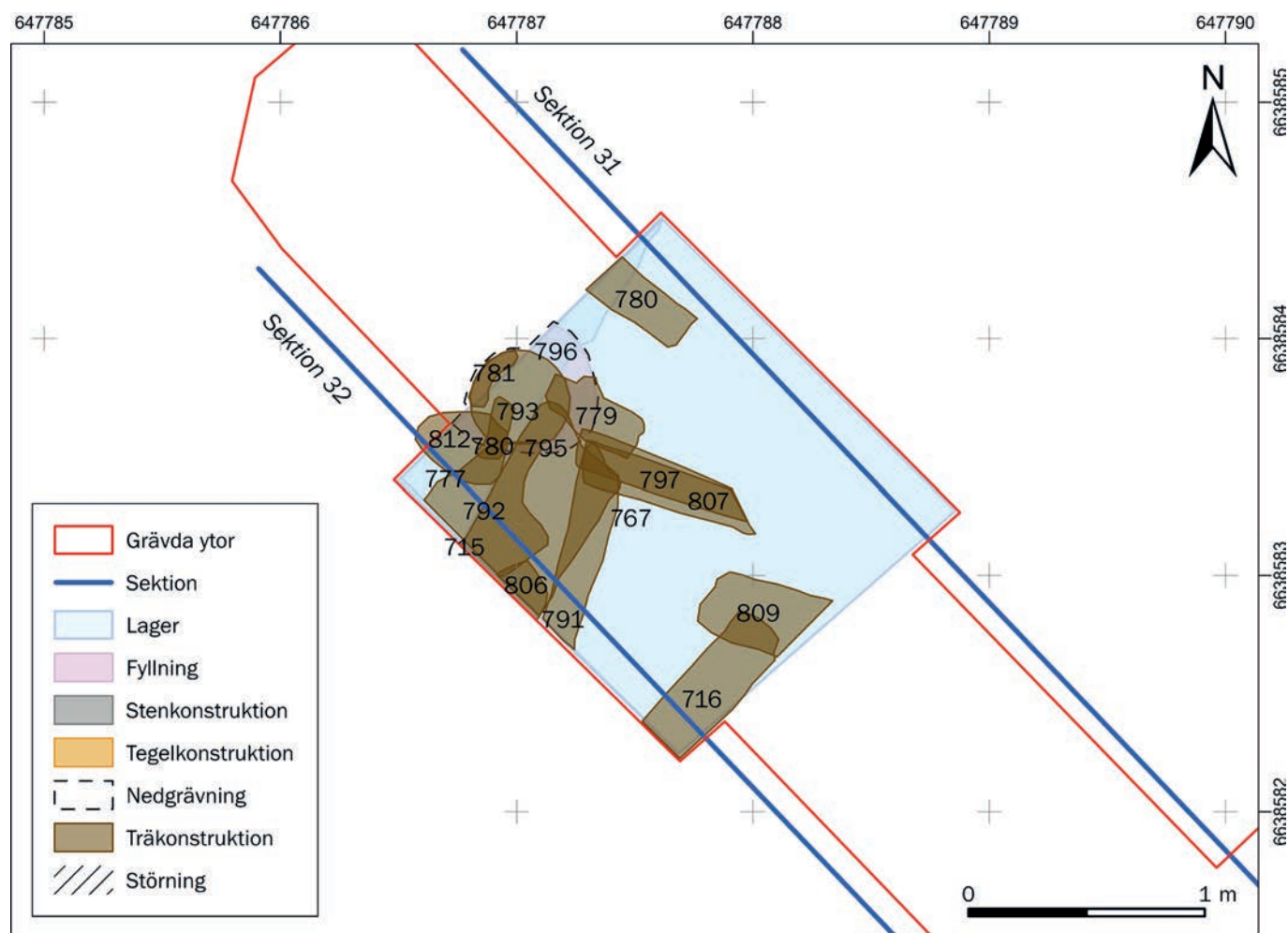
Kontextgrupp 235 tolkades som en gränsmarkering, bestående av blandat, utslängt trä i kanten av kavelbron, kontextgrupp 234. Gruppen är den yngsta av två generationer av samma gränsmarkering (jämför kontextgrupp 243) som separeras av mellanliggande utfyllnadslager. På denna nivå bestod kontextgruppen av två kontexter (K778 och K798), på vardera sida om den tidigare bortschaktade ledningen i Sträcka 4. Båda konstruktionerna utgjordes av blandat trämaterial, bland annat tre större fragment av ett stort trätråg (F1172) som ingått i konstruktionen. En del mindre trästycken som inte följer linjen tolkas kunna vara utrasat från denna.

Kontextgrupp 236 låg inom Yta 5 och är en hägnadrest bestående av liggande trä (K798) av en stör och en stock som löper diagonalt mot schaktet.

Kontextgrupp 237 utgörs av en utjämningsnivå bestående av flera lager där K714 var det mest ytomfattande. Lager K714 utgjorde ett kraftigt utfyllnadslager med rikligt av träflis och huggspån

som inledningsvis dokumenterades som schaktbotten inom hela Sträcka 4 men förekom även som översta lager inom de djupare och utvidgade Ytorna 5 och 6 (figur 200 och 202). K714 var mycket fyndrikt, främst innehållande träföremål och kan möjligen tolkas som delvis bestående som avfall från en verkstad som bedrivit olika former av träbearbetning, däribland tillverkning av laggsålar (se fynddiskussion nedan). Tre av lagren i den västra delen av schaktet och inom Yta 6 är rena utfyllnader (K785, K799 och K801) och verkar vara samma som den omfattande utfyllnadsnivå som dokumenterades längs hela sträckan (K713). De två andra lagren (K794 och K802) relaterar direkt till den ovanliggande kavelbron i kontextgrupp 234. Ett av de lagren liknar närmast en hårdgjord yta och tolkas som en föregångare till den dokumenterade kavelbron.

Kontextgrupp 238 (figur 200) har tolkats som resterna av raseringen av trähusbebyggelse (K777, K807, K808, K809) inom Yta 5 och tillhörande kontextgrupp 239. Denna rasering täcker delvis nedgrävningen för stolpen i kontextgrupp 240.

Figur 200. Planritning över kontextgrupperna 238, 239 och 240. På planen ses rasering efter två generationer av medeltida trähusbebyggelse från mitten av 1200-talet. Skala 1:30.

Kontextgrupp 239 (figur 200) i schaktkanten av Yta 5 tolkades som resterna efter en kraftig träsyll tillhörande en byggnad. Till kontextgruppen hör även liggande plankor (K716, K780) samt stockar (K715, K791). Rötstocken (K792) i botten av konstruktionen har dendrodaterats med viss osäkerhet till 1271–1274 (Prov 211, bilaga 4)

Kontextgrupp 240 (figur 200) utgjordes av ett nedgrävt stolpfundament inom Yta 5, möjligen en plint (K793), sammanhörande med rötstocken i kontextgrupp 239. Träet hade vid undersökningen urholkats inifrån genom nedbrytning men kunde dendrodateras till avverkat år 1227–1228 (prov 221 från K793). Ett löst liggande kraftigare träfragment, K812, från botten av nedgrävningen för plinten analyserades med tanke på att det skulle kunna motsvara en äldre och under den då planerade schaktbotten liggande bebyggelsenivå. Denna dendrodaterades till 1236–1243 (bilaga 3) och ska troligast kopplas samman med plinten. Det är med tanke på detta och den senare dateringen av den överlagrande syllen i kontextgrupp 237 troligt att plinten är av sekundäranvänt virke.

Kontextgrupp 241 inom Yta 5 var ett kraftigt utfyllnadslager med kompakterad och mer finfragmenterat material (K767). Den övre delen av lagret tolkades utgöra en äldre markyta (K797) och kan i så fall konstateras vara äldre än 1200-talets sista fjärdedel, då byggnaden i kontextgrupp 239 och 240 anlagts som senast.

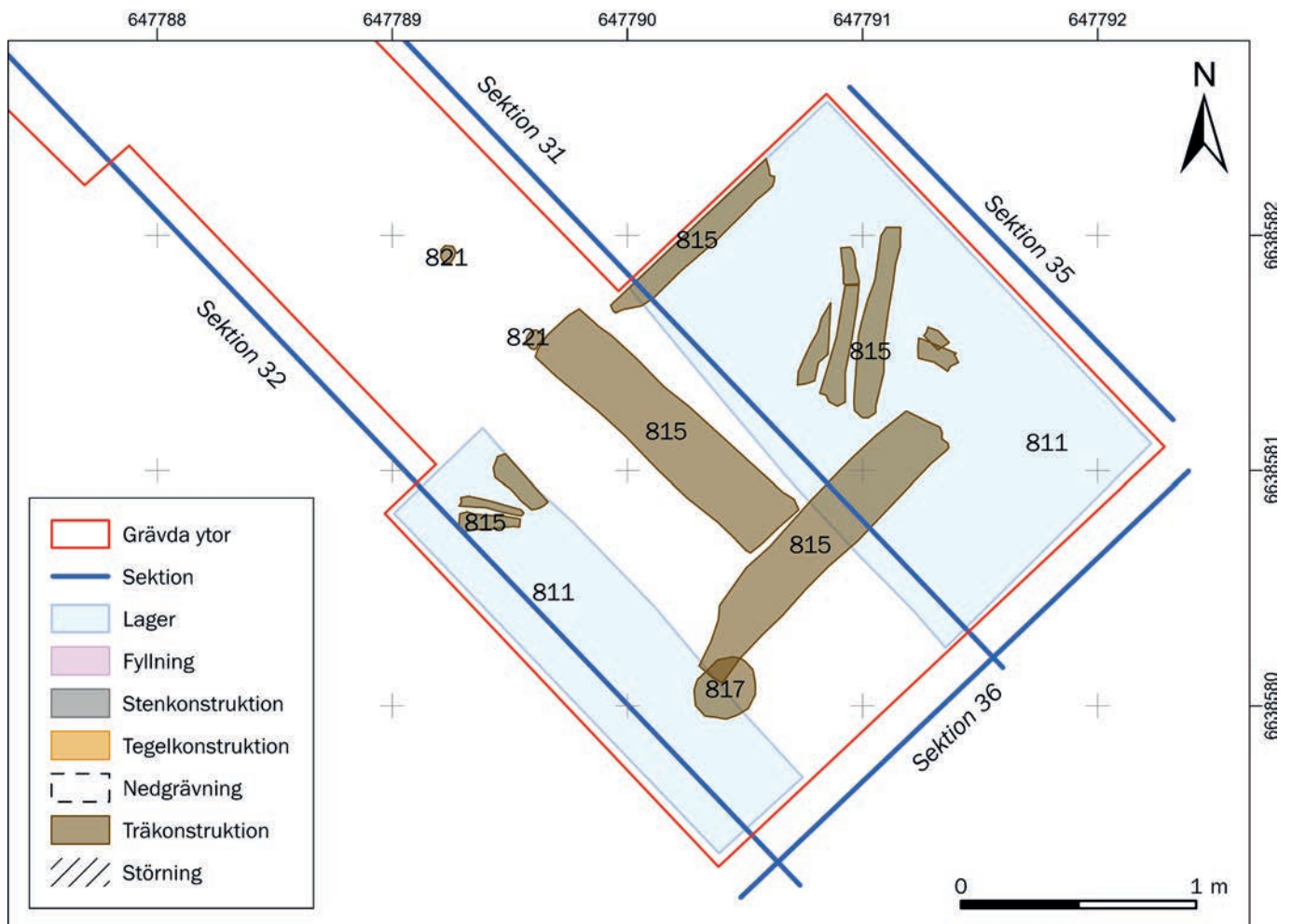
Kontextgrupp 242 utgjordes av spår efter en äldre hägnad bestående av tre störrar inom Yta 5.

Kontextgrupp 243 utgörs av tre träkonstruktioner (K800, K810 och K818), vilka tillsammans bildar en gränsmarkering utefter samma linje som kontextgrupp 236. Konstruktionen är tydlig och sammanhängande på båda sidor om den störning som delat ytan i två delar.

Kontextgrupp 244 bestod av flera tillsammans yttäckande och kraftiga utfyllnadslager. Kontext K768, av gödselblandad träflis dokumenterades i schaktbotten inom Yta 5, i pumpgropen och inom Yta 6 dokumenterades samma lager som kontext K811, K803 och K804. Inom Yta 5 förekom, i K768, ställvis mycket rikligt av djurhår tillsammans med fynd av snören och rep, vilket tolkas som spår av hantverk och möjligt replageri kan ha bedrivits i närområdet (se fynddiskussion nedan).

Kontextgrupp 245 (figur 198) tolkades utgöra en tidigaste bebyggelsenivå inom Yta 5 med enstaka löst liggande plankor i schaktbotten (K760). En kraftigare stock (K814), möjligen en syll, dokumenterades i sektion 32. Nivån på dessa tolkades som sammanhängande med den äldsta bebyggelsenivån inom Yta 6 (kontextgrupp 251).

Kontextgrupp 246 (figur 201 och 202) utgör de äldsta undersökta konstruktionerna inom Yta 6. De består av en omfattande nivå av liggande träkonstruktioner (K815). Några större trästycken tolkas som konstruktionsvirke, om än återanvänt och övrigt tolkas till stor del som snarast väldigt grovt träflis eller utslängt lösvirke. En stående, väldigt murken stolpe (K817) ser ut att ha burit en del av de ovanliggande konstruktionerna. Till kontextgruppen har också knutits en ensam stör (K821) i schaktbotten. Från gruppen finns ett dendroprov, Prov 222 från den kraftiga, liggande kluvan (K815) som syns mitt i figur 203. Provet har bedömts till ek och daterades först dendrokronologiskt till 1027–1034. Den iögonfallande, och med tanke på ringa djupet, tidiga dateringen kunde senare preciseras med hjälp av wigglematch till 1225–1310 (bilaga 4). När stocken lyftes för provtagning kunde det konstateras att det direkt under den fanns mer liggande trä i samma riktning som kvarlämnades i schaktet.

Figur 201. Plan över schaktbotten inom Yta 6 med de träkonstruktioner som ingår i kontextgrupp 246. På planen ses löst liggande stockar vid ett stolphål K817. Stock K815 har daterats till 1225–1310. Under dessa byggnadslämningar fanns mer byggnadstimmer som ligger kvar på platsen. Skala 1:30.

Figur 202. Träkonstruktioner ingående i kontextgrupp 246. Stocken närmast fototickan K815 har daterats till 1225–1310 genom en kombination av ^{14}C -prov och dendroprov. Foto mot nordöst, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Fynd och dateringar

Från sträcka 4 och Yta 5 och Yta 6 tillvaratogs ett stort antal fynd, framför allt av organiska material som trä, läder och textil. Trots de ytmässigt begränsade lagren framkom i de fyndrika lagren inom Yta 5 ett stort antal laggstavar till tråkär, en ovanlig svarvad träskål med fot (F717), läderfragment samt skomakarborst för sömnad av skor och flera fragment av rep och snören i olika tjocklek. Dessa fynd kan till största del inte dateras närmare men tolkas som spår av en intensiv hantverksverksamhet i eller i nära anslutning till den dokumenterade bebyggelsen under hög- och senmedeltid. Till de närmare daterande fynden hör vid sidan om en skärva bömiskt glas (F887) ett antal keramikfynd. Dessa utgörs i de övre och eftermedeltida lagren, kontextgrupp 250, av genomsintrat stengods, porslin och yngre rödgods (F770, F870, F879 och F885). I de djupare liggande lagren och i anslutning till den äldre bebyggelsen, Skede IV och V, utgörs de i stället av medeltida genomsintrat stengods (ex. F814, F899, nästanstengods (F678, F871, F874). I de nedersta nivåerna som tillhör Skede III finns äldre rödgods (F653). I fyllningen till ett stolphål påträffades även ett mycket litet och för Uppsala närmast unikt fynd av äldre glaserat vitgods (F800) med ursprung i området runt Andenne eller Meuse och troligast tillverkat före 1300. Skärvan är grönglaserad över ett gråvitt gods och

har en dekor av pålagda band med rullstämplade kryss (figur 234).

Från Yta 5 och 6 tillvaratogs sammanlagt 8 dendrokronologiska prover av vilka fyra kunde dateras. Dessa var: prov 211 från en plint (K792) i kontextgrupp 239 som med viss osäkerhet kunde dateras till 1272–1274. Prov 212 från en ej grävd bebyggelsenivå i schaktbotten som daterades till 1236–1243. Prov 222 från samma bebyggelsenivå som prov 212, alltså från schaktbotten vilken först gav en oväntad tidig datering och senare med wigglematch kunde konstateras som troligast avverkad omkring 1225–1310. Prov 221 togs från en stolpe (K793) i kontextgrupp 240 och kunde dateras till 1227–1228 (bilaga 3).

Osteologi och makrofossil

Från Yta 5 och Yta 6 tillvaratogs sammanlagt tillvaratogs sju makrofossilprover av vilka två utvaldes för fördjupad analys. Prov 205, K767 i kontextgrupp 241 en hög andel gödsel, träflis och torv samt rikligt med djurhår vilket tolkats som avfall från garveriverksamhet. Prov 207, K768 i kontextgrupp 244 visar pekar mot ett möjligt fähus (bilaga 7). Ett osteologiprov, ett parasitprov och två övriga prover på djurhår insamlades men utvaldes inte för vidare analys.

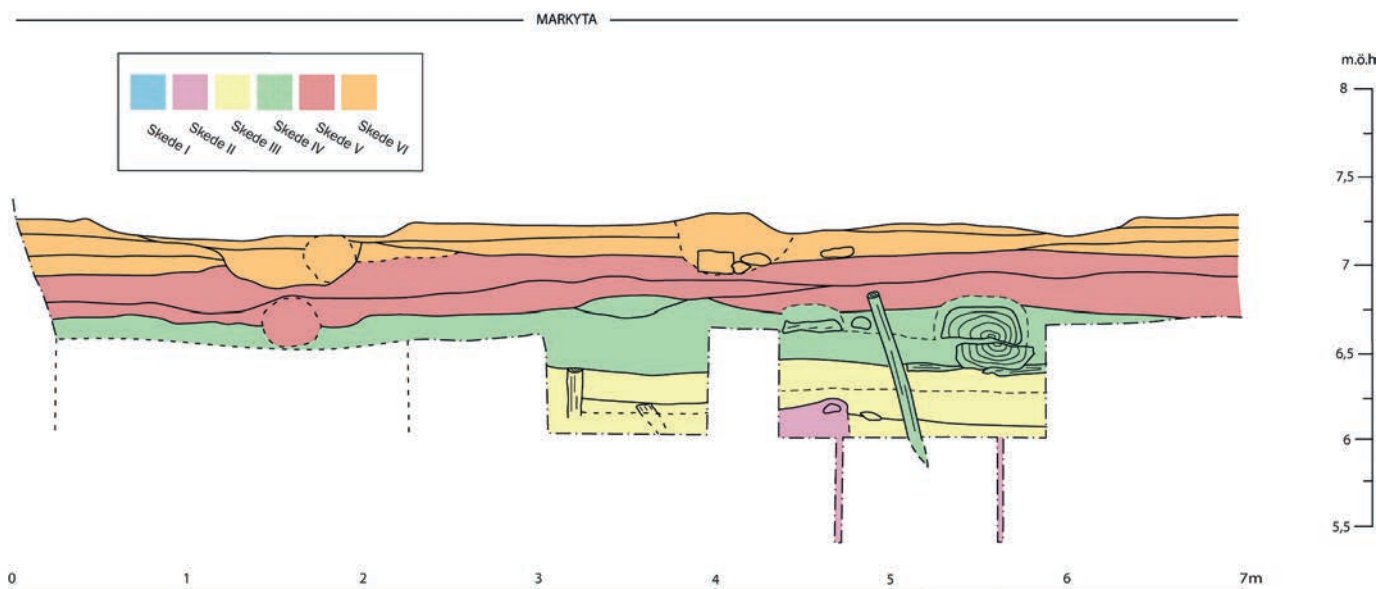

Figur 203. Ett bland många träfynd från Yta 5 – en del av en trapezoid vaxtavla. Tavlan är möjligen tillverkad på plats då den ser i princip oanvänd ut. I området där vaxtavlan påträffades förekom det mycket spår av trähantverk i anslutning till bebyggelsen, så som rikligt med stavar till laggkär. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

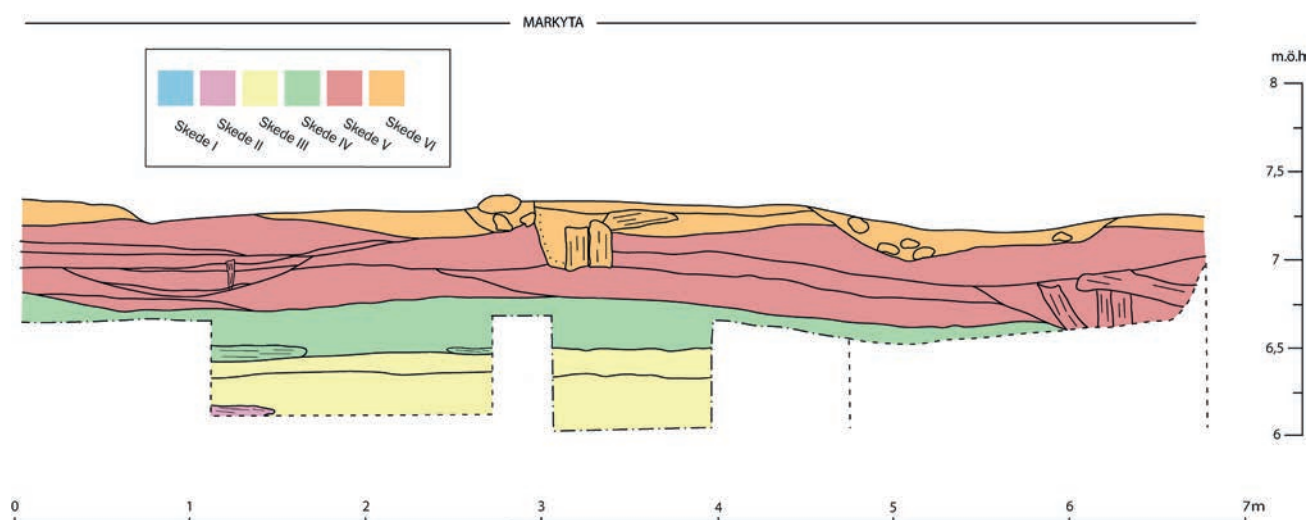
Kronologisk diskussion

Sammantaget ger fynd och dendrokronologiska prover en bild av i huvudsak två äldre bebyggelseskeden inom Sträcka 4 och Yta 5 och 6. Dessa utgörs av ett nedre ej närmare undersökt och dokumenterat bebyggelseskikt i schaktbottnen, med två dendroprov som tillhör Skede II. De undersökta lagren och tillhörande bebyggelse inom Yta 5 och 6 kan i huvudsak föras till Skede

III och IV, vilket återspeglar de hög- och senmedeltida aktiviteten i området. Under denna tid finns tydliga spår på hantverk i nära anslutning till den dokumenterade bebyggelsen. För de eftermedeltida och övre nivåerna, Skede V och VI finns spår framför allt av utfyllnader men också spridda spår av för torget relativt sentida bebyggelse (figur 205 och 206).

Figur 204. Sektion 31 med skeden II-VI färglagda. Vitt anger recenta störningar. Skede II = 1150–1250, Skede III = 1250–1400, Skede IV = 1400–1550, Skede V = 1550–1643, Skede VI = 1643–ca 1900.

Figur 205. Sektion 35 med skeden II-VI färglagda. Vitt anger recenta störningar. Skede III = 1250–1400, Skede IV = 1400–1550, Skede V = 1550–1643, Skede VI = 1643–ca 1900.

Figur 206. Läget för Yta 7 i södra delen av Stora torget med arkeologer som gräver och dokumenterar. Foto mot öster, Upplandsmuseet.

Yta 7

Ytan, som låg inom Kvadrant 4, undersöktes med anledning av schakt för en ny brunn. Ytan var belägen på torgets södra sida och omfattade cirka 2 × 2 meter eller runt 4 kvadratmeter. (figur 206) Här fanns relativt ostörda kulturlager, som var möjliga att plangräva. Schaktets djup var 1,4 meter under markytan. Kulturlager började uppträda runt 1 meter under markytan. Kulturlagren grävdes inte i botten, varför dess totala mäktighet är okänd. Under den nyanlagda brunnen på Yta 7 kvarliggare kulturlager.

Kontextgrupper

Sammanlagt kunde åtta kontexter dokumenteras inom ytan och dessa har delats in i fyra kontextgrupper enligt tabell nedan.

Kontextgrupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede
247	3	Utfyllnadslager	761	1600-tal	V
248	2	Utfyllnadslager	763, 769	1600–1650	V
249	1	Tunna	772, 773, 790	1600–1650	V
250	1	Bebyggelse-rester	770, 771	1350–1600	V

Figur 207. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom Yta 7.

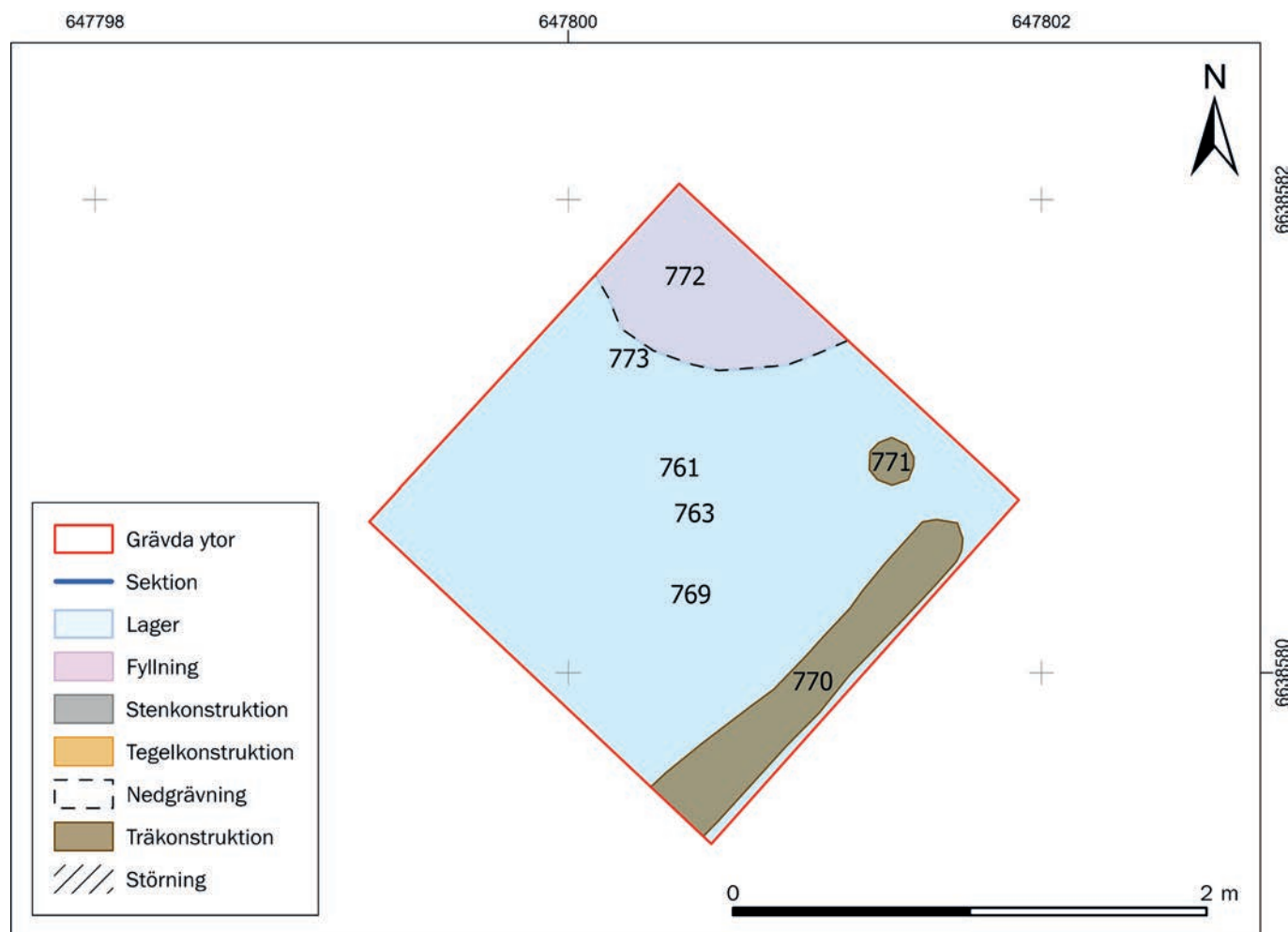
Kontextgrupp 247 utgjordes av ett utfyllnadslager (K761) som troligen är utfyllnad i samband med torgets tillblivelse på 1600-talet.

Kontextgrupp 248 (figur 208) utgjordes av utfyllnadslager (K763 och K769).

Kontextgrupp 249 (figur 208 och 209) bestod av en nedgrävd tunna (K790). Endast halva tunnan

var synlig inom ytan och fortsatte under schaktkanten i norr. Tunnan var relativt välbevarad med enstaka kollapsade laggstavar. Den hade ingen riktig botten utan stod på två plankor.

Kontextgrupp 250 (figur 208) utgjordes av bebyggelserester (K770, K771) från senmedeltid till 1600-tal.

Figur 208. Plan av yta 7 med kontextgrupperna 248, 249 och 250 markerade. Skala 1:30.

Figur 209. Den nedgrävda tunnans, kontextgrupp 249. Lodfoto: Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Fynd och dateringar

Sammanlagt registrerades 27 fyndposter från Yta 7. Den största mängden fynd, 12 poster, kom från utfyllnadslager i kontextgrupp 248. De dominerande fyndmaterialen var järn (7 poster) och bergart (5 poster). Bland föremålen från Yta 7 fanns bland annat knivar och brynen. Till de daterbara fynden hör två skärvor från passglas med datering till 1580–1640 (F765 och F828 från kontextgrupp 247 och 249).

Inga dendrodateringar gjordes från Yta 7.

Osteologi och makrofossil

Endast ett prov för makrofossil, Prov 319 från kontext 772, insamlades från botten av den nedgrävda tunnans i kontextgrupp 249. Provet analyserades inte.

Kronologisk diskussion

Yta 7 var en ytmässigt mycket begränsad yta som inte grävdes särskilt djupt. Det finns inte heller några säkra dateringar av de lämningar som dokumenterades. Det översta utfyllnadslager kan möjligen kopplas ihop med utfyllningar inför byggandet av torget. Övriga lager och konstruktioner kan i nuläget endast dateras till tiden före torgets anläggande, senmedeltid till 1600-tal.

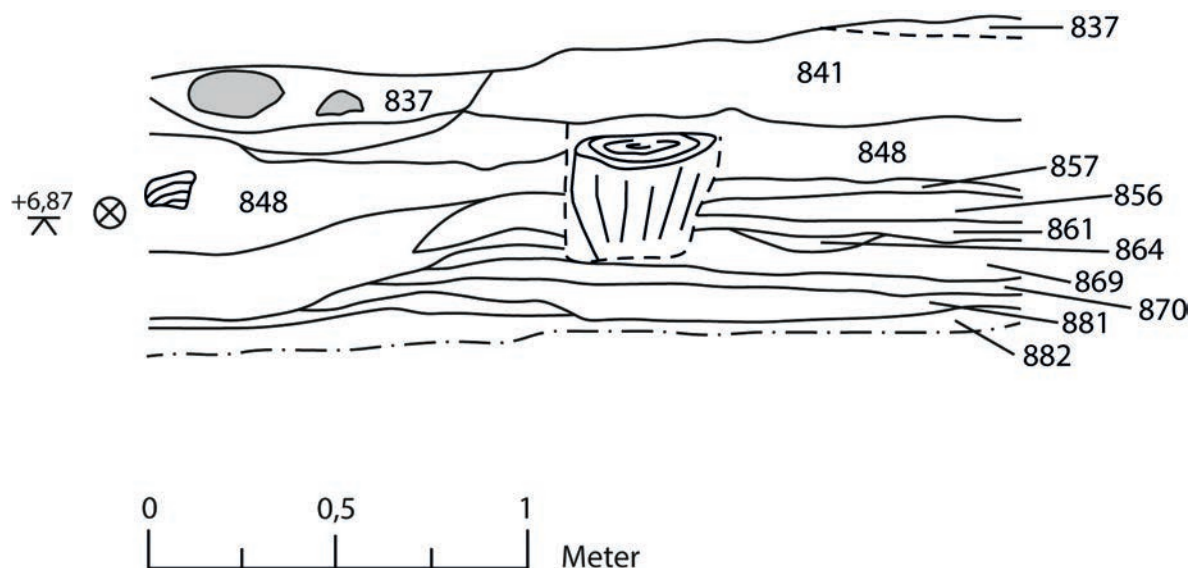
Yta 8

Yta 8, som låg inom Kvadrant 4, undersöktes med anledning av schakt för dagvatten, ledningar och brunnar. Ytan var belägen på torgets södra sida och omfattade cirka $2,7 \times 2$ meter eller runt 6 kvadratmeter (figur 210). Här fanns relativt ostörda kulturlager som var möjliga att plangräva. Schaktets djup var cirka 1,7 meter under marky-

tan, som låg +8,3 meter över havet och kulturlager började framträda runt 1 meter under markytan. Kulturlagret grävdes inte i botten, varför kulturlager av okänd tjocklek kvarligger under ledningar och brunnar. Två sektioner upprättades av den nordöstra och nordvästra schaktväggen.

Figur 210. Läget för Yta 8 på Stora torgets södra del. I bakgrunden löper Drottninggatan mot sydväst där universitetsbiblioteket Carolina Rediviva anas i fonden. Foto mot sydväst, Upplandsmuseet.

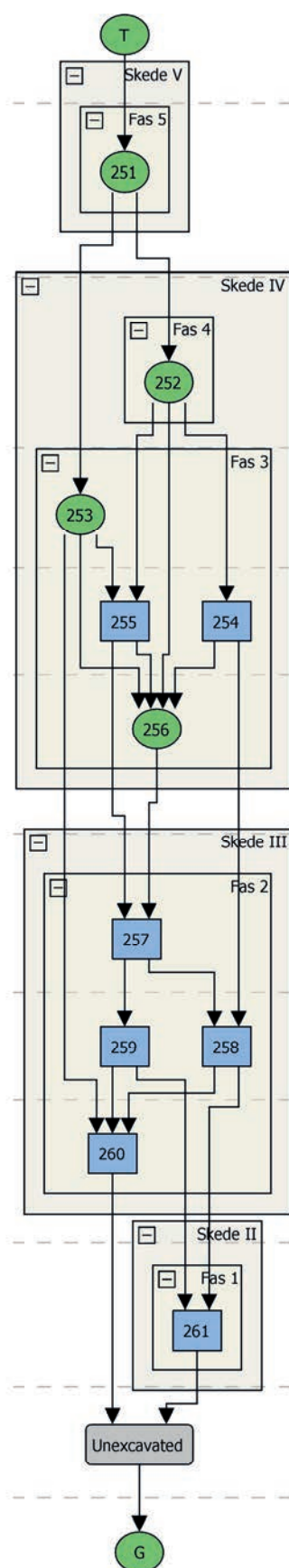
Figur 211. Sektion 38 över den nordvästra schaktväggen i Yta 8. Här ses bland annat stolpe 862 och lager 848 i kontextgrupp 255 tolkade som en del av en träbrolagd gata. Skala 1:20.

Kontextgrupper

Sammanlagt kunde 49 kontexter dokumenteras på ytan och dessa har delats in i 11 kontextgrupper enligt tabell nedan.

Kontextgrupp	Fas	Typ	Kontexter	Datering	Skede
251	5	Utfyllnadslager	837		V
252	4	Utfyllnadslager	840, 841	1350–1500	IV
253	3	Brandlager	842, 843		IV
254	3	Hägnad/gräns	846, 847		IV
255	3	Gata/gränd	848, 851, 852, 855, 862	1350–1450	IV
256	3	Utfyllnad	849, 850, 858, 859, 860, 867		IV
257	2	Hus	838, 839, 844, 845, 871, 872, 877, 878, 879	1262/1263	III
258	2	Gata/gränd	854, 856, 857, 861, 863, 864, 885, 886		III
259	2	Konstruktion	866, 868, 873, 874, 875, 876	1259/1260	III
260	2	Hägnad/gräns	865, 880, 884, 881, 882, 869, 870	1215–1240	III
261	1	Plint	883	1229/1230	II

Figur 212. Orienteringstabell med samtliga kontextgrupper, faser och kontexter dokumenterade inom yta 8.

Figur 213. Matris över kontextgrupper och faser av de dokumenterade lämningarna inom Yta 8.

Kontextgrupp 251 utgjordes av ett utfyllnadslager (K837) direkt under recent grusfyllning. Detta var det enda yttäckande lagret inom Yta 8. Lagrets datering är oklar med eftersom det avviker från de underliggande strukturerna genom att täcka hela ytan är det sannolikt att det tillkommit i samband med torgets tillblivelse eller senare.

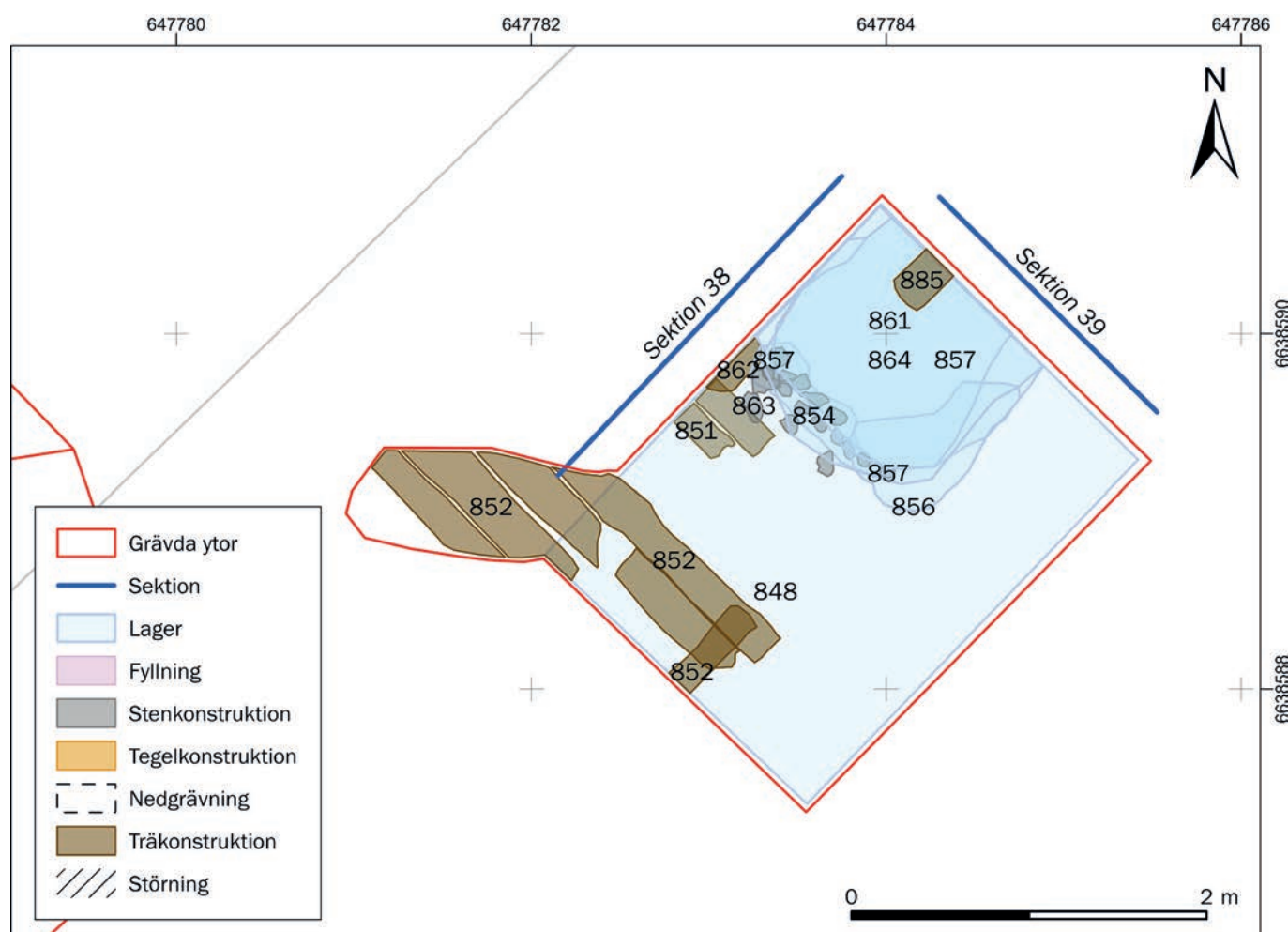
Kontextgrupp 252 utgjordes av ett utfyllnadslager (K840, K841).

Kontextgrupp 253 utgjordes av ett brandlager (K842) och en bränd plank (K843).

Kontextgrupp 254 utgjordes av en hägnad eller annan gränsmarkering, bestående av två rektangulära stölar (K846, K847), ungefär mitt på ytan (figur 215). Ytterligare en stöla kan ha funnits,

då en liggande stöla av samma dimensioner låg i anslutning till de två stående. En dendroanalys daterade konstruktionen till 1215–1240. Stöarna var gjorda av ek respektive gran. Om dateringen stämmer anger den stratigrafiska analysen att de är sekundärt använda.

Kontextgrupp 255 (figur 214 och 215)) utgjordes av en gata eller gränd i form av en kavelbro (K851, K855). Den var synlig över en cirka 2 x 2 meter stor yta i sydvästra delen av Yta 8. Den bestod av ett antal plankor eller klavor som låg i norrdväst-sydöstlig riktning. Till kavelbron hörde också en plint, K862, och ett utfyllnadslager, K848. Sannolikt var kontextgrupperna 255 och 258 två generationer av samma gata som löpt i sydväst-nordöstlig riktning över torget.

Figur 214. Plan över Yta 8 som visar kontextgrupp 255, en kavelbro, samt kontextgrupp 258, en gatusträckning med fragmentariskt bevarad stenläggning. Skala 1:40.

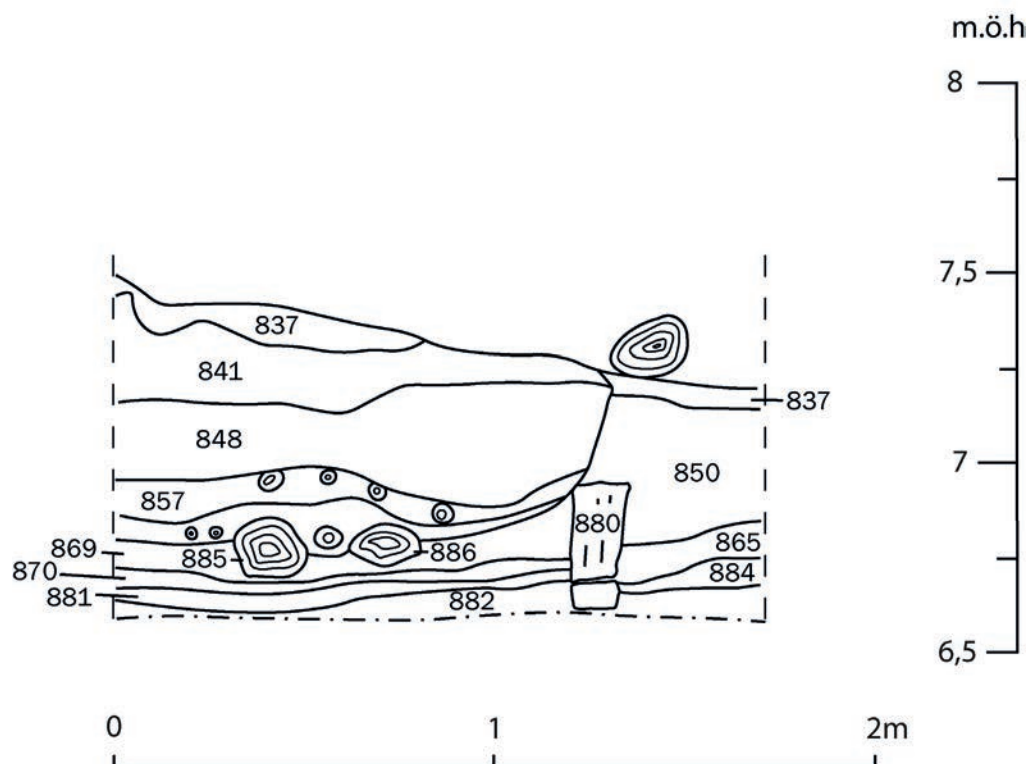

Figur 215. Lodfoto av kavelbron i kontextgrupp 255 samt de två störrarna i kontextgrupp 254. Foto mot öster: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 256 utgjordes av en utfyllnad för gatan i kontextgrupp 255.

Kontextgrupp 257 utgjordes av rester av en huskonstruktion bestående av ett antal stolpar och en plint i ytans södra del (K871, K878) (figur 217). Konstruktionen har via dendroanalys daterats till 1262–1263. Träslagen bestod av gran och ek.

Kontextgrupp 258 (figur 214 och 217) utgjordes av en stenlagd gata eller gränd i den norra delen av ytan (K854, K856, K861). Konstruktionen var synlig över en cirka 1,2 × 1,3 meter stor yta. Den var konstruerad med en bädd av hela enbuskar i två skikt med sand emellan (figur 217). Även gran fanns i rustbädden och några stockar hörde möjligen också till rustbädden. Över riset fanns ett lager påförd lera med rikliga mängder småsten som fungerat som hårdgjord vägyta K854).

Figur 216. Sektionsritning 39 över den nordöstra schaktväggen av Yta 8, med gatan kontextgrupp 258 i genomskärning. Hägnaden, kontextgrupp 261 framträder som en äldre gränsmarkering i samma riktning som och i kanten av den senare gatan.

Figur 217. Enrisbädden K861 i gatan, kontextgrupp 258. På bilden syns också de två störrarna K846 och K847 som utgör gränsmarkeringen kontextgrupp 254, samt delar av en huskonstruktion, kontextgrupp 257. Foto mot sydväst, Malin Lucas, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 259 bestod av en konstruktion som troligen var en reparation av huskonstruktionen i kontextgrupp 257. Den utgjordes av en stående stolpe K873, och liggande trä mot söder på ytan, K874. En dendrokronologisk analys innebar att konstruktionen kunde dateras till 1259–1260. Det daterade provet utgjordes av ek.

Kontextgrupp 260 (figur 218) utgjordes av en hägnad eller gräns bestående av rester av en hägnad (K880) i den nordöstra delen av ytan. Hägnaden var huvudsakligen bevarad i form av vad som syntes som stående träflis eller avbrutna stickor, men innehöll även plankrester. Den låg i samma riktning som den överlagrande gatan, kontextgrupp 258, och lagerskiljen som föregick denna. Till kontextgruppen hörde också flera lager (K881, K882, K884, K865), vissa med större mängder läderspill. De läderrika lagren fanns endast i anslutning till träflisen och låg öster om denna samt fortsatte in under schaktkanten. Den tolkas därför som en äldre ägo- och gränsmarkering. Konstruktionen har stratigrafiskt kunnat tidfästas till tiden före 1262.

Figur 218. Hägnaden K880 i kontextgrupp 260 uppfattades som en tydlig gränsmarkering som hade påverkat flera senare tillkomna lagerskiljen, även om den bevarade konstruktionen i huvudsak bestod av träflis. Foto: Malin Lucas, Upplandsmuseet.

Kontextgrupp 261 (figur 219) utgjordes av en ensam nedgrävd plint (K883) med oklar tillhörighet, men troligen tillhörande en huskonstruktion. Plinten som var mycket kraftig överlagrades av den senare gatan, som delvis fyllts upp och byggts runt densamma, samt av utfyllnader samtida med hägnaden i kontextgrupp 260. Plinten bar även spår av sekundär bearbetning och tolkades som att överytan avjämnats med yxhugg på platsen.

Plinten avlägsnades i samband med undersökningen då den stack upp i ovanliggande nivåer. Plinten som var mycket djup kunde dendrodateras till 1229/1230 och var tydligt den äldsta konstruktionen inom Yta 8. I övrigt undersöktes inte de samtida lagren då de understeg det planerade anläggningsdjupet för ny dagvattenbrunn.

Figur 219. Plinten, K883 i kontextgrupp 261, innan den lyftes med hjälp av maskin. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Fynd och dateringar

Sammanlagt registrerades 131 fyndposter från Yta 8. Den största mängden fynd, 41 fyndposter, kom från en och samma kontext K848 i kontextgrupp 255, ett lager som kopplas till kavelbron. I övrigt dominerade fyndmaterial från Yta 8 av trä (45 poster) och läder (43 poster). Bland föremålen fanns bland annat, skor, träkärl, keramik och ett par spelbrickor.

Ett fåtal av fynden kunde dateras. Dessa utgjordes främst av keramik som hade dateringar från 1200-tal till 1700-tal med en tyngdpunkt i perioden 1300–1500. Två skärvor stengods (F767 och F768) från Siegburg med datering 1350–1500 finns från kontextgrupp 252. Här finns också en skärva yngre rödgods, F772, som pekar mot en datering efter 1400. Från kontextgrupp 255 finns flera skärvor av både äldre och yngre rödgods (F763 och F774), protostengods och stengods (F762, F764 och F773) från Niedersachsen och Rhenlandet. Två skärvor äldre rödgods från kontextgrupp 256 ger en samlad bedömning av kontextgruppen till sent 1300-tal eller tidigt 1400-tal. En skärva av yngre rödgods från K882 i kontextgrupp 260 får anses som i sammanhanget sen och är sannolikt sekundärt omlagrad.

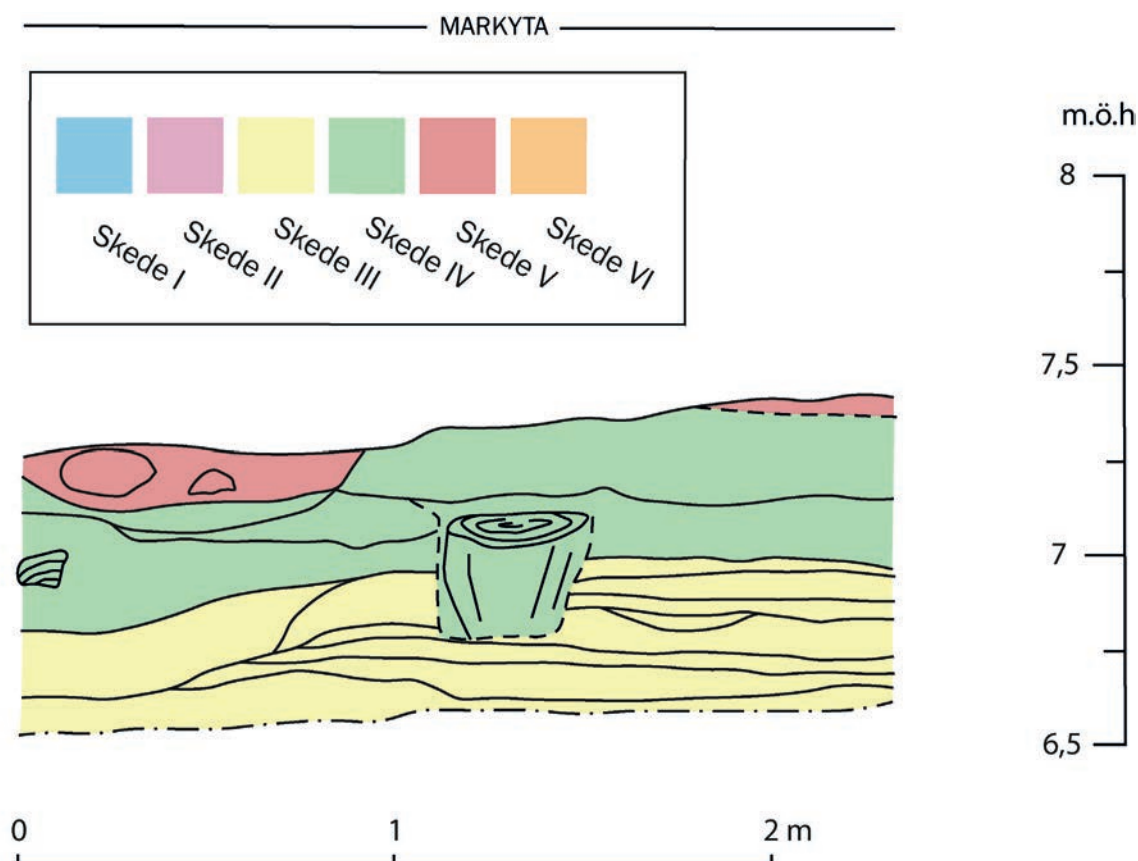
Från ytan skickades nio prover till dendroanalys. Av dessa kunde tre dateras. Prov 128, av ek, från huskonstruktionen i kontextgrupp 257, daterades till 1262/1263. Från hägnaden, kontextgrupp 260 kunde ett prov dateras till 1215–1240. Provet bestod av ek. Konstruktionen av ek i kontextgrupp 253 kunde dateras till 1259–1260. En plint av ek (K883), kontextgrupp 261, i botten av schaktet daterades till 1229/1230.

Osteologi och makrofossil

Sammanlagt insamlades 16 osteologiska och 5 makrofossila prover från Yta 8. Av dessa utvaldes endast ett prov, K864 och kontextgrupp 258, för makrofossil analys. Provet togs i brukningslagret till en gata och visade på dränerande material med hög fragmenteringsgrad (bilaga 7).

Kronologisk diskussion

Av de dokumenterade lämningarna och fynd framgår att bebyggelse i denna del av torget funnits sedan åtminstone 1200-tal. De äldsta lämningarna utgjordes av en plint och gödselblandade utfyllnadslager i botten av schaktet. Med undantag för plinten undersöktes inte dessa närmare då önskat schaktdjup nåtts. Det är oklart vad denna plint har för tillhörighet, men det är sannolikt att den hör till en huskonstruktion och utgör då den tidigast påträffade konstruktionen inom ytan. Ytterligare en huskonstruktion, kontextgrupp 257 samt en mer oklar träkonstruktion, kontextgrupp 259, kunde dendrodateras till 1200-talet men tolkas som använd in i 1300-tal. Rester av minst två generationer gator/gränder finns också inom ytan och troligen har de varit delvis samtida med huskonstruktionerna. Gatans följer äldre gränsmarkeringar i huvudsträckning, nordväst-sydost, och gatan har troligast utgjort en vattugränd ned mot Fyrisån.

Figur 220. Sektion 38 med skeden färglagda. Vitt anger recenta störningar. Skede III= 1250–1400, Skede IV =1400–1550, Skede V= 1550–1643.

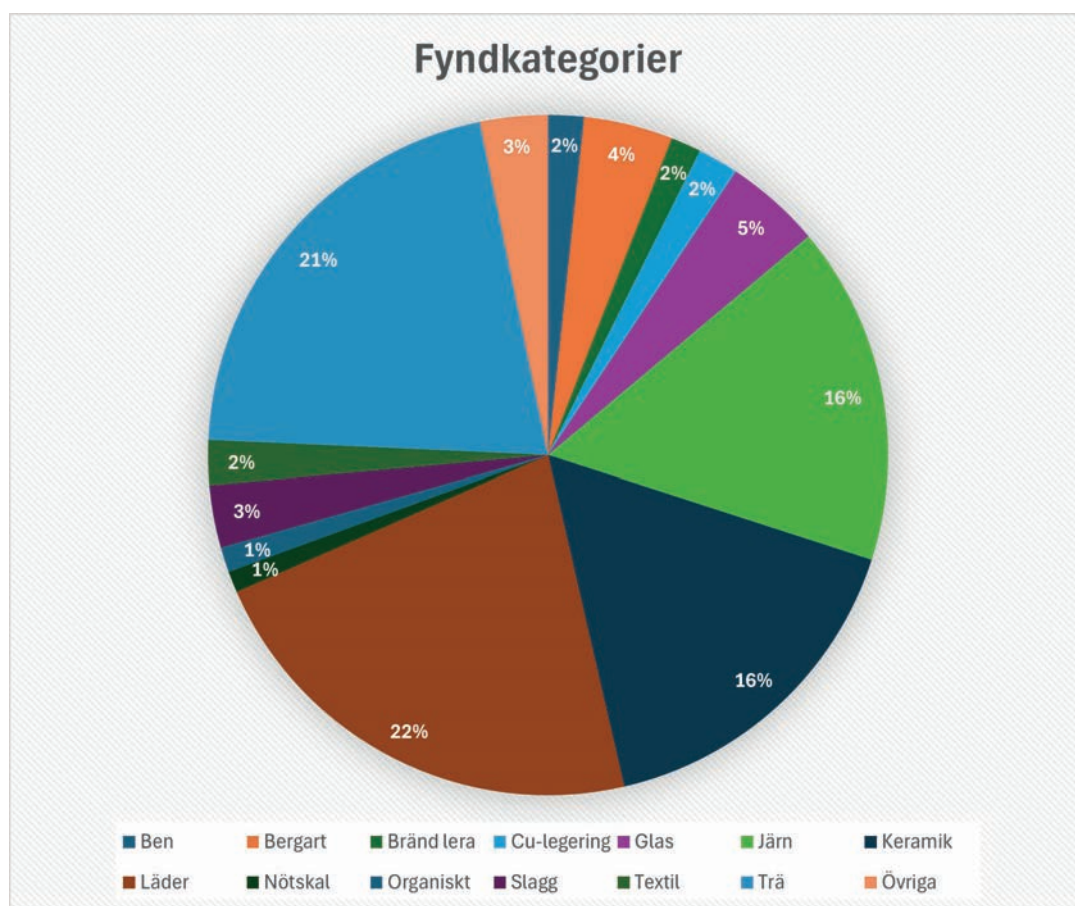
Fynd

Sammanlagt har 1176 föremålsposter registrerats från Stora torget. Posterna kan innehålla fler än ett föremål om de är av samma typ och inte har ansetts behöva delas upp ytterligare. Samtliga fynd registrerades och dokumenterades innan ett urval för konservering gjordes. Fyndmaterial som inte konserverades, främst läderspill och delar av bearbetade men inte närmare identifierbara träföremål, gallrades efter fotografering. Ett representativt urval av de gallrade kategorierna torkades och förvaras i Upplandsmuseets föremålsmagasin. Samtliga fynd redovisas i fyndlistan, bilaga 2.

Som framgår av nedanstående tabell och diagram (figur 221 och 222) utgörs den största delen av fynden av föremål av läder, följt av trä, något som tydligt visar de goda bevarandeförhållandena för organiskt material i lagren på Stora torget. Andra större materialkategorier är keramik och järn.

Material	Antal	Vikt (g)
Bark	1	1
Ben	20	224
Bergart	50	9797
Bly	3	97
Bränd lera	17	865
Bränt ben	1	2
Cu-legering	23	872
Glas	54	157
Horn	6	70
Järn	190	5540
Kakel	3	22
Kalkbruk	2	376
Keramik	192	3041
Keramik?	1	42
Läder	260	9053
Näver	1	2
Nötskal	12	35
Organiskt	14	307
Päls	1	68
Slagg	35	3659
Slidhorn	1	45
Tegel	7	3313
Textil	25	289
Trä	236	15432
Övrigt	7	12

Figur 221. Tabell över materialkategorier uppdelat på antal registrerade poster.

Figur 222. Diagrammet visar uppdelning av de större materialkategorierna från Stora torget. Kategorier med färre än tio fyndposter har inte medtagits i syfte att öka läsbarheten.

Nedan följer en redovisning av vilka typer av föremål som ingår i de olika materialkategorierna.

Läder

Bland lädret utförs huvuddelen av föremålen av skor och delar av skor, totalt 119 fyndposter, eller cirka 45 %. Sammanlagt registrerades 88 poster som skor. Dessa är mer eller mindre välbevarade och 27 skor har kunnat typbestämmas (figur 223). Typbestämningen gjordes direkt i fält och kompletterades senare efter att en del av materialet konserverats. Typbestämningen utgår från de benämningar som använts i Medeltidsstaden 1980 och som i sin tur utgår från Erik Schias undersökningar i Oslo (Broberg et al. 1981; Fett & Schia 1989; Schia 1979, 1977). Bland skorna finns undertyperna remsko (11), känga (5), av stövel (3), sidosnörsko (2), och frontsnörsko (2), knäppsleifsko (1), knäppstövel (1), pliggsko (1), patina (1) representerade. Materialet är förhållandevis litet men en kronologisk tendens syns i materialet, där remskor är den dominerande formen under Skede III, motsvarande perioden

1250–1400. Både frontsnöskor och kängor förekommer vid sidan av remskor under Skede IV, motsvarande perioden 1400-1550. Detta är en liknande bild som observerats i kvarteret Traktören i Enköping (jmf Bäck m fl 2025). Sammanlagt 31 poster har registrerats som ej närmare identifierade skodelar och troligtvis ska även tre poster med lösfunna läderremmar också räknas hit. De poster som registrerats som skodelar utgörs i de flesta fall av lösa ovanläder och sulor utan passning och saknar ofta typiska kännetecken för någon enskild skomodell.

Ytterligare några läderfynd hör till den personliga utrustningen, till exempel en pung (F1074, figur 224), en knapp (F302) och tre knivslidor (F56, F700, F708, figur 225)). Till kategorin vapen kan räknas fragment av tre svärdskidor (F208, F645 och F916) från Skede III och IV samt en slunga (F135) från Skede V. Resten av lädermaterialet är avfall från läderhantverk (64 poster). Den största mängden läderspill kom från Yta 8 (23 poster med en vikt av 1 629 gram) följt av Yta 1 (17 poster med en vikt av 440 gram).

Figur 223. Exempel på läderföremål från undersökningen. Skor eller delar till skor av olika modeller hör till de vanligaste fynden inom materialkategorin läder. I bilden ses överst en ovanlig modell av knäppsleifsko (F652) från Skede III, en remsko (F942) från Skede IV och nederst till höger en sko med skurna slitsar över fottryggen (F930) från Skede III. Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Figur 224. En komplett läderpung (F1074) från Skede III. Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Figur 225. En knivslida (F708) med vackert skuren dekor i form av växtornamentik med blad och prickar från Skede IV. Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

En del av de poster som registrerats som skodelar innehåller felskurna och aldrig fullbordade fragment, vilket tyder på att de i flera fall även ska ses som hantverksspill. Till fynd med skomakerikoppling kan också nämnas två skomakarborst som använts för tillverkning av skor, troligen av professionella hantverkare (figur 240). Flera av skorna och de lösfunna skodelarna visar också på mer eller mindre amatörmässiga lagningar, en del med lappar och grova remmar. Det antyder att de reparerats av ägarna själva eller att skoflickare funnits bland hantverkarna i området.

Trä

235 föremålsposter utgör föremål i trä. Den mest omfattande föremålskategorin bland dessa är träkärl för förvaring, mat och dryck med 87 fynd-

poster. Här finns laggkärl, skålar, svepaskar och tråg. Såväl laggade som svarvade kärl förekommer och merparten av dessa utgör mindre skålar för mat och dryck (figur 226 och 227).

Ett stort antal fragment till laggskålar och även svarvade kärl påträffades inom Yta 5 (Kontextgrupp 233 och 237). Denna koncentration som även innehöll inte helt färdigställda stavar tyder på att trähantverk pågått helt nära den undersökta ytan under Skede IV och V. Många av de svarvade kärlen hade bomärken i botten vilket visar att de varit använda i hushållen en tid innan de kasserats. En laggskål (F709 från Skede IV) hade en delvis bevarad märkning i botten i form av en U-runa eller möjligen ett latinskt D (Magnus Källström, muntligen).

Figur 226. Den dominerande kategorin av träföremål utgörs av husgeråd, främst skålar i olika tillverkningsteknik. Här ses stavar till laggsålar och ett svarvat träkärl för mat och dryck. Många av de svarvade kärlen var märkta med bomärken i botten (här ses F425). Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Figur 227. Ett ovanligt fynd i form av en svarvad fotskål (F717) från Skede IV och en skål med inåtböjd mynning (F64) från Skede III. F64 är möjligen en så kallad bolle eller ölgås för dryck. Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Den näst största kategorin om 33 fyndposter är rubricerade som föremål. Dessa utgörs i huvudsak av delar till ursprungligen större föremål och kan inte närmare bestämmas till typ och användning.

Den största delen av träföremålen kan kopplas till hushållsnära aktiviteter och byggnation. Exempel på de förra utgörs av korpinnar (13 poster från Skede III-V) och tråg (F1172) för matlagning. Exempel på föremål som kopplas till

byggnadsdetaljer förutom själva byggnadsrestererna utgörs av främst av olika former av dymlingar (12 poster) och träaglar (10 poster). Lös och fast inredningen representeras av bland annat krokar för upphängning (2 poster), lock till kärl (F1034) och delar till svepaskar (F43) samt möbeldetaljer som exempelvis en kista (F681) och en pall eller sittbänk (F1160). Dessutom finns ett antal redskap för byggnation, hantverk och markarbete varibland kan nämnas en skyffel (F162) och kilar i diverse storlek för timmerbearbetning (13 poster).

Exempel på föremål med mer marin koppling är ett återbrukat båtboard (F38) och knävlar för förlängning och skarvning av rep (5 poster). Bland mer ovanliga och enstaka föremål finns en räknesticka/karvsticka (F242) och en rund spel-pjäs med cirkeldekoration och centrumpunkt (F422, jmf Koksvik Lund 2013:110). Ett ovanligt föremål utgörs av fragment av en vaxtavla (F711, figur 204) som påträffades på Sträcka 4 och kan möjligen vara tillverkat på platsen, då den hör samman med rester av annat finare trähantverk som påträffades på platsen.

På grund av att många av träföremålen är av ansevärd storlek är det också den materialkategori som är viktmässigt mest omfattande. Flest träfynd tillvaratogs från Yta 8 med 45 fyndposter följt av Sträcka 4 med 41 fyndposter.

Järn

Sammanlagt har 190 fyndposter med järn registrerats, varav den allra största delen av föremålen är spik (78 fyndposter, med sammanlagt 91 spikar), följt av icke närmare definierade föremål (26 fyndposter). En stor del av de övriga järnföremålen kan också förknippas med byggnader, till exempel märslor (3 fyndposter), lås och låsdelar (5 fyndposter) och beslag (5 fyndposter).

Järnföremål förknippade med transport utgjordes huvudsakligen av hästskosömmar (17 fyndposter). Till hästutrustningen hör också en brodd (F604, figur 228) från Skede V. Detta får ses som en förhållandevis sen datering av föremålstypen men exempel förekommer in på 1400-tal i andra Uppsala material (Kjellberg 2021:156). Ett kratsjärn för rensning av hovar (F810) påträffades också och tillhör Skede VI.

Till transportkategorin hör också fynd som kan kopplas till båtar. Den i särklass vanligast föremålstypen är nitar med rombisk bricka (6 poster från Skede III-VI). En ankarnit (F537) från Skede IV finns också i materialet. Vid sidan av nitar (figur 228) som vanligen förknippas med båtar av klinkbyggnadsteknik finns fynd av två sintlar, det vill säga tunna bleck som hållit drevningen på plats i koggar och fartyg av kontinental typ. Båda sintlarna är skadade och troligen av typ 1B alternativt 1C vilka kan dateras till omkring 1150–1300-tal enligt en nederländsk typologi och datering (Vlierman 1996:45). Typen 1B är den vanligaste i Uppsalamaterial och förekommer under perioden 1100–1500 (Kjellberg 2021:151).

Bland kategorin redskap var den vanligaste fyndkategorin knivar (11 fyndposter). Av dessa är tio knivar av allmän typ och kan ha haft flera användningsområden. En av knivarna är en senmedeltida matkniv från Skede V (F680) med typiskt platt och genombruten tånge för nitar (Jmf Kjellberg 2021:197–198). Andra redskapstyper är en sax (F567, figur 228) och en sisare (F571) från Skede IV, en borrar av typen navare (F234) och yxa (F116). Yxan (figur 152) var en mycket välbevarad timmerbila av 1500-talstyp med skaftholk och delvis bevarat träskaft.

Ett fynd av ett troligt ämnesjärn (F408) av typen osmundsjärn tillvaratogs från Yta 3. Ytterligare två osmundar (F531 och F616) identifierades av konservator Max Jahrehorn under konserveringen (bilaga 9). F531 och F616 bekräftades som sannolika osmundar av specialister vid Järnkontoret (Max Jahrehorn, muntlig uppgift). Två av osmundarna (F408 och 616) kommer från Yta 3 och Skede IV och V. F531 kommer från Yta 4 och Skede IV. Överlägset mest järn tillvaratogs på Yta 4 (80 fyndposter), följt av Sträcka 4 (17 fyndposter) och merparten tillhör Skede IV och V.

Figur 228. Ett urval av fynden inom kategorin järnföremål. Här ses en sax (F567), en nit (F607), en bultlåsnöckel (F836), ett kullås (F448), en hästbrodd (F604), lekare (F303) samt ett beslag (F615). Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Keramik

Sammanlagt har 193 fyndposter keramik registrerats från undersökningen (figur 230–234). Samtliga poster utom en är hushållskärl i olika former, som används för mat, dryck, förvaring och matlagning. Undantaget är en liten kula (F838) i stengods som antingen använts i en leksak eller i ett medicinkrus (jmf Kjellberg 2021:177).

För hushållskärlen har en sedvanlig indelning efter gods- och formtyp gjorts i samband med registrering (figur 229). Flera skärvor och kärl av samma godstyp kan finnas inom respektive post. En fördjupad analys av enskilda och diagnostiska viktiga skärvor har gjorts under efterarbetet i samband med den stratigrafiska analysen. För datering av den huvudsakliga produktionen och konsumtionen av enskilda godstyper har en rad speciallitteratur används såsom Gaimster 1997; Lüdtke 2001; De Groote 2008; Liina 2006, 2016 etc. Även tidigare sammanställningar har använts

från olika platser i Syd- och Mellansverige såsom Brorsson 2021; Bäck 2000; Bäck m.fl Manus; Bäck m. fl. 2017; Bäck & Roslund 2017; Johansson 2019; Johansson 2013; Kjellberg 2021 etc. För detaljuppgifter och enskilda poster hänvisas till fyndlistan i bilaga 2.

Keramiken utgjordes av diverse gods och kärityper där det yngre rödgodset var den dominerade kategorin med 76 fyndposter. Mest keramik tillverkat från Yta 4 (55 fyndposter) följt av Sträcka 3B (30 fyndposter).

Keramikfynd förekommer från samtliga skeden utom Skede II. Från Skede I finns endast en post och från Skede III finns 18 poster. Flest keramikfynd kommer från Skede IV, år 1400–1550 med 69 poster och därefter Skede V med 54 poster. Från Skede VI finns sammanlagt 33 poster medan 19 poster utgörs av lösfynd från schaktning utan koppling till enskilda kontexter.

Godstyp	Antal fyndposter	Huvudsaklig produktion	Skede	Kärltyper
Lågbränt grått lergods (Äldre svartgods)	5	(750–1050) 1050–1200	I, III, IV	Kruka eller gryta
Hårdbränt grått lergods (Yngre svartgods)	6	1200–1400	III, IV, V	Kanna eller gryta
Äldre rödgods	21	1200–1400	III, IV, V, VI	Kanna, kanna/krus, kanna/gryta
Äldre vitgods	1	1100–1300	III	Kanna
Protostengods	9	1200–1400	IV, V	Kanna
Nästanstengods	22	(1200–1300) 1300–1450	III, IV, V, VI	Kanna/krus
Stengods	40	1300–1550, 1550–1900	IV, V, VI	Kanna/krus, dryckesskål, kanna/flaska
Yngre rödgods	76	1350–1550, 1550–1900	III, IV, V, VI	Kanna, gryta, fat, skål, silkärl, panna, tallrik
Yngre vitgods	4	(1400–1500) 1500–1900	V, VI	Fat/skål, gryta/kruka, burk
Fajans	2	(1400–1550) 1550–1900	VI	Fat och skål
Porslin	1	1650–1900	VI	Obestämt
Oglaserat rödgods	5	1200–1900	IV, V, VI	Kruka/gryta
Ospecificerat	1			

Figur 229. Tabell över keramikmaterialets fördelning utifrån godstyp, datering av respektive godstyp efter känd produktionsperiod, de skeden de förekommer i vid Stora torget samt de där huvudsakligen förekommande kärlformerna inom respektive godstyp. Notera att sammanställningen per skede inte tar någon hänsyn till om kontexten är omrörd och därmed att vissa av fynden är sekundärt deponerade.

Bland kärlen från Stora torget finns exempel på lokaltillverkning. Detta gäller de tidigaste lågbrända och handformade svartgodskärlen i senvikingatida och tidigmedeltida tradition (Bäck & Roslund 2017, Bäck m.fl. 2017). Lokaltillverkade är även de yngsta blyglaserade rödgodskärlen som tillverkades i stor mängd under efterreformatorisk tid (Elfwendahl 1999).

En tidig import av kärl i hårdbränt och drejat svartgods, framförallt rundbukiga kokkärl, och utvändigt blyglaserade kannor i rödgods, så kallat äldre rödgods, med och utan dekor kan ses i materialet från Stora torget (Johansson 2013, Linna 2006, De Groote 2008). Kokkärlen i svartgods har troligast tillverkats längs Östersjökusten i Nordtyskland eller dagens Polen. Det äldre rödgodset är mycket likartat inom ett stort område i Europa och det kan endast antas utan specialise-

rade analyser att merparten kommer från städer i Flandern och dagens Belgien, Nordtyskland och Sydskandinavien (Kjellberg, Johansson och Brorsson 2025). Större delen av de importerade kärlen utgörs kannor och krus av stengods.

Stengodskärlen indelas vanligen i tre kronologiska skeden efter bränningstemperatur, lågbrända så kallade protstengodskärl med grov yta, de nästan genomsintrade stengodskärlen och de hårdast brända helt genomsintrade stengodskärlen. Samtliga typer är före den sentida inhemska tillverkningen tar fart under sent 1800-tal importerade och de stora producenterna på den europeiska marknaden låg i Tyskland, särskilt i området Niedersachsen och Rhenlandet (Gaimster 1997, Lüdtke 2001). Nedan presenteras exempel ur det omfattande materialet från undersökningen.

Figur 230. Exempel på fynd inom keramikgruppen tennglasderade lergods, dvs fajanser. Dessa hör till de mest sentida lagren inom torget och Skede VI, dvs perioden efter att torget anlades i mitten av 1600-talet. Här ses ett exempel på en ovanlig spansk lusterfajans (F500) tillverkad i området runt Valencia och en skärva vitblå handmålade fajans (F506) av troligen holländskt ursprung.

Figur 231. Exempel på eftermedeltida fynd inom keramikgruppen yngre rödgods från Skede V och VI. Överst två troligen lokaltillverkade skärvor från 1600-tal: till vänster en gryta (F445) och till höger ett fat med dekor av vitlera (F313). Nederst ses två skärvor med datering till 1500-tal och Skede V: till vänster en skärva oglaserat rödgods med snördekor, troligen en kruka eller gryta (F484) och till höger ett fat eller låg skål med enkelt brätte (F214). Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Figur 232. Exempel på fynd inom keramikgruppen äldre rödgods, det vill säga medeltida utvändigt blyglaserade rödgodskärl från Skede III och IV.

Den stora skärvan är ett schaktfynd från ett i Uppsalamaterial mycket ovanligt kärl, kanske en flaska eller mycket stor kanna (F369). Skärvorna till vänster (F800) är mycket ovanliga i Uppsala, för att inte säga unika. Det är två små skärvor av ett äldre vitgodskärl med ursprung i Belgien eller möjligen Frankrike, med pålagda band med reliefdekor. Skärvorna hör till bebyggelsen i Skede III (1250–1400). Nederst i mitten ses två fragment från en kanna med pålagda band, troligen tillverkad i Flandern (F495). Nederst till höger ses två skärvor av flandrisk eller möjligen sydsandinavisk tillverkning med utanpåliggande plastisk dekor av bladfjäll eller möjligen en blomma (F44 och F45). Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Figur 233. Exempel på variationen inom den yngre gruppen av helt genomsintrade stengods.

Här ses kannor och krus importerade från Tyskland och tillhörande Skede IV och V (1400–1643). Överst ses en kanna tillverkad i Siegburg (F474) och till höger en fot till en kanna med trolig tillverkning i Aaschen (F154). Nederst två representanter för de senmedeltida dryckeskrus från området runt Waldenburg (F372 till vänster och F519 nederst). Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Figur 234. Exempel på den äldre och inte helt genomsintrade gruppen av stengods, kallad proto- eller nästanstengods från de hög och senmedeltida Skedena III, IV och V.

Nederst till vänster två skärvor från en kanna i hårdbränt nästanstengods från Niedersachsen (F873) och till höger en mynningsskärva till en troligen rhenländsk kanna av protostengods (F762). Mitten till vänster (F894) och överst (F880) ses två bukskärvor till kannor i nästanstengods från Rhenlandet. Till höger en skärva (F901) från en kanna eller krus i brunengoberat och orangebrännande nästanstengods, troligen tillverkat i Niedersachsen. Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Bergart

Sammanlagt har 50 poster med bergart registrerats. Den största delen (26 poster) utgjordes av fragment till kvarnstenar av glimmerskiffer, merparten troligast tillverkade i trakterna kring Malung och en vanligt förekommande typ i Uppsalamaterial (Elfwendahl & Kresten 1993). Kvarnstensfragmenten följs av delar av till brynen (12 fyndposter), de flesta i skiffer och sandsten, samt fragment av eldslagningssten i flinta (12 fyndposter). Bergartsmaterialet är ganska jämnt fördelat över ytorna.

Glas

Sammanlagt har 53 fyndposter glas registrerats. Av dessa kunde 21 poster definieras som planglas, tolkat som huvudsakligen fönsterglas och 19 fyndposter som glaskärl. Merparten av planglas var sannolikt skärvor från tidigmoderna fönsterglas, tillhörande Skede V och VI, men det förekommer även äldre planglas av så kallat vedaskeglas (F385 och F175). Vedaskeglaset tillhör Skede IV (1400–1550). Fönsterglas av denna typ är kända i andra Uppsalamaterial från 1200-tal och in i 1400-tal (Jmf Kjellberg 2021:211, Qvistrom 2019:219).

Av glaskärlen kunde fyra fyndposter definieras som passglas (F230, F237, F765, F828). De påträffades i lager kopplade till Skede IV, V och VI. Passglasen importerades i stor mängd från västra Tyskland men kom under sent 1500-tal även att produceras vid de första svenska glasbruken (Haggrén 2011). Passglasen kom därefter att bli

ett vanligt inslag i stadens eftermedeltida hushållsmaterial (Elfwendahl 1999: 152). Till de eftermedeltida glaskärlen hör också sex fyndposter identifierade som flaskor och buteljer från Skede V och VI. Av dessa kommer fem skärvor från runda flaskor och en från en fyrkantig så kallad schatullflaska (F528).

Till de äldre glasfynden hör en dryckesskål eller bredbottnad bägare i vedaskeglas (F63). Detta ovanliga fynd kommer från högmedeltida utfyllnader på Yta 1 och tillhör Skede III. Vedaskebägare är vanligast under 1300-tal i Uppsala (Kjellberg 2021:189) för att därefter minska till fördel av importerade bägare från Böhmen, tillverkade i ett tekniskt bättre pottaskeglas. Ett exempel på dessa är en skärva till en Böhmisk bägare av så kallad Fadenrippenbechertyp, med pålagda blåfärgade utdragna droppar på en klar glaskropp (figur 53; jmf Haggrén 2014: 320–323; Kjellberg 2021:190). Skärvan kommer från ett hus på Sträcka 1A (Skede IV, 1400–1550). Ofärgade böhmiska skärvor förekommer även under Skede VI i materialet.

Till de mer ovanliga glasbägarna hör också en skärva till en noppbägare i svagt blåtonat och närmast turkost glas (F300, figur 235). Denna har identifierats som så kallad Schaffhausentyp (Baumgartner & Krueger 1988:210–211). Skärvor från Schaffhausenkärl är ovanliga i Skandinavien men förekommer i stora mängder vid undersökningar i Tyskland. Typen har tidigare identifierats Uppsala (Kjellberg 2021:189) samt i Sigtuna (Henricson 2006: 47).

Figur 235. En fot till en noppbägare med klippt fotrand i blågrönt närmast turkost glas (F300). Bägaren har identifierats som en så kallad Schaffhausentyp. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Bark

Ett enstaka fynd av bark har registrerats. Fyndet, F702, har tolkats som en möjlig spelbricka alternativt som ett mindre flöte.

Ben och horn

Sammanlagt har 20 fyndposter med benföremål registrerats och sju av horn. Ett av fynden, en benkam (F715), var bränd.

Bland föremålen fanns sju kammar. Dessa var tre kompletta benkammar samt delar av tre ytterligare kammar, tillverkade i ben och en kam tillverkad av horn. Från tidigare undersökningar i Uppsala finns ett relativt stort jämförelsematerial och dateringsunderlaget för kammar i Uppsala är generellt gott (Se Kjellberg 2021:161-162). Kammar från Stora torget har registrerats utifrån vedertagna kamtypologier och har vid sidan av keramiken bidragit till dateringen av enskilda kontexter inom undersökningsytan. Samtliga fynd av kammar med stratigrafisk koppling kommer från Skede III, perioden 1250–1400.

Tre kammar (F69, F424 och F94) kommer från olika kontextgrupper inom Yta 1. Fynd 94 utgör ett fynd av en tandskiva till en sammansatt enkelkam med sluttande rygg av vikingatida och tidigmedeltida typ, Typ 1 (figur 236). För närvarande är fyndet det andra av endast två kända från Uppsala, där det andra finns i materialet från den närliggande undersökningen i kvarteret Kransen (Kjellberg 2021:161). Fyndet är antagligen sekundärt omdeponerad då de vanligen dateras till tiden före 1200. Fynd 424 är ett exempel på en väl använd och reparerad kam, ursprungligen av typ 5A:1 och som vanligen förknippas med 1200-tals material i Uppsala. Här har ena tandraden skurits bort för att kammen ska kunna fortsätta att användas som enkelkam (figur 237).

Två kompletta kammar är av typ 4:A1, vanligen daterade till 1250–1450 och en av de vanligast förekommande typerna i Uppsala. F423 kommer från den maskinschaktade delen av Sträcka 3B och saknar närmare stratigrafisk koppling och kontextdatering medan F125 (se figur 238) kommer från Sträcka 2B och kontextgrupp 95. F421 (figur 239), en komplett kam av typ 6A:1 med konkava ändskivor, kommer från yta 1. Typ 6 utgör i Nordströms studie den näst största kamkategorin med datering till perioden 1300–1450 (Nordström 1996: 32). Kammar som bearbetats i en senare studie har i stället en tyngdpunkt i sent 1200-tal till slutet av 1300-talet (Kjellberg 2021: 162).

F715, en bränd kam av typ 8A med dekorerad kamskena som kommer från Schakt 6 (figur 127). Typ 8A med dekorerad kamskena förknippas i Uppsala vanligen med 1300-talsmaterial.

Figur 236. Kam F94 från Yta 1 utgör en i Uppsalamaterial närmast unik typ av sammansatta enkelkammar i horn, vanligen kategoriserad som typ 1 med datering till tiden fram till 1200. Fyndet är troligen sekundärt deponerat och påträffades i utfyllnadslager kopplade till Skede III, perioden 1250–1400. Foto: Max Jahrehorn, Oxider AB.

Figur 237. Kam F424 från Yta 1 var ursprungligen en dubbelkam av typ 5 men har sekundärt omarbetats till en enkelsida kam. Foto: Max Jahrehorn, Oxider AB.

Figur 238. F125 från Sträcka 2B är en av två kompletta kammar av typ 4:A1 från undersökningen. Typen är den vanligaste i Uppsalamaterial och fyndet kopplas som de övriga daterbara kammarna till Skede III, perioden 1250–1400. Foto: Max Jahrehorn, Oxider AB.

Figur 239. F421 från Yta 4 är en komplett kam av typ 6A:1 med konkava ändskivor och dekorerad kamskena. Foto: Max Jahrehorn, Oxider AB.

Två fyndposter, F323 från Sträcka 2B och F665 från Yta 8, har registrerats som spelpjäser. Dessa utgör två genomborrade tåben från nöt. F665 har förstärkt med en islagen och kvarsittande större järnspik (figur 240). Föremålen har använts som kastben till en form av kägelspel som vanligen kallas för att "kasta kota". Kastben förekommer i flertalet större medeltida Uppsalamaterial med en datering från 1200-tal till 1500-tal (Kjellberg 2021:172). De båda fynden från Stora torget kan kopplas till Skede III och IV, motsvarande perioden 1250–1550.

Figur 240. Ett så kallat kastben till ett kägelspel kallat "kasta kota". Benet som är ett tåben till nöt har genomborrats och förstärkts med en kraftig järnspik. Foto: Max Jahrehorn, Oxider AB.

Figur 241. F106 är en nål med dubbla spetsar och centralt öga med okänd funktion. Foto: Max Jahrehorn, Oxider AB.

Sex fyndposter inom materialkategorin ben och horn utgörs av nålar. Ett fynd (F751) utgör ett nålämne som visar att tillverkning även skett på plats. Samtliga bennålar är relativt kraftiga i sin utformning och inte lika smäckra som metallnålar. De har troligen använts för arbeten med glesa tyger eller nät än till vanlig sömnad. Detta gäller även en ett fynd av en mycket speciell nål (F106, från Yta 1 och Skede III) med två spetsar och ett större öga mitt på (figur 241).

Ett kraftigare spetsat ben har tolkats som en pryl (F330) och kan kopplas till de hantverksrelaterade benföremålen från undersökningen. Av spill från ben- och hornhantverk finns tre poster av ren och älghorn från Skede III och IV. Vidare finns ett ovanligt fynd av ett intakt slidhorn (F428 från Yta 1 och Skede III) som avskiljts från djurets kranium men i övrigt saknar hantverksspår.

Endast ett fynd (F40) av en avsågad ledände till nöt från Skede V har registrerats som spill från benhantverk. Detta kan anses som anmärkningsvärt lite i jämförelse med många andra samtida Uppsalamiljöer. I jämförelse med den övergång från hantverk i horn till ben som noterats av Jonny Karlsson med utgångspunkt i andra Uppsalamaterial (Karlsson 2016: 201) får dessa få inslag i miljön på Stora torget och under Skede III ses som förhållandevis sena.

Bly

Endast tre fyndposter bly tillvaratogs, varav två smältor och ett vikt och hamrat band. Bandet har undersökts i mikroskop och saknar efter bedömning av Magnus Källström runor, men påminner i mycket om andra hamrade blyband med magisk eller rituellt innebörd (Magnus Källström, muntlig uppgift).

Bränd lera och kalkbruk

17 poster av bränd lera har registrerats om sammanlagt 906 gram. 10 fyndposter har registrerats som inte närmare specificerad bränd lera medan fem poster är med avtryck av flätverk ed mera, vilka registrerats som lerklining. Till kategorin hör också två fyndposter med kalkbruk, vilka tolkats som puts. Två fyndposter i kategorin utgörs av fragment från odekorerade skaft till kritpipor och påträffades i kontexter kopplade till Skede VI och efter torgets anläggande under 1600-tal.

Kopparlegering

Sammanlagt har 23 fynd av kopparlegering registrerats. 13 av dessa är registrerade som; bältesbeslag (1), dräktbeslag (1), knapp (1), sölja (1), fiskrok (1, figur 242), gryta (1, figur 242), lås (1), bultlåsnöckel (1), nålar (3) pincett (1) och spik (1). Därutöver finns tio inte närmare identifierbara fyndposter registrerade som: beslag (3), bleck (3), föremål (1), redskap (1), smältor (2). Fynden av kopparlegering var spridda på många ytor.

Merparten av de kompletta föremålen i materialkategorin utgörs av olika former av beslag och föremål kopplade till dräkt och personlig utrustning. Dessa är en bältesplatta med punsad dekor (F561, figur 242), från Yta 4 och Skede IV. En D-formad sölja (F834, figur 242), från Sträcka 4 och Skede IV. Dessutom finns två mycket små förgyllda dekorationsbeslag (F641 och F645, figur 243) från Yta 4 och utfyllnadslager kopplade till Skede III, vilka kan ha suttit på ett bälte eller en väska.

Figur 242. Ett urval av fynden från materialkategori kopparlegeringar.

Överst ett ben till en koppargryta (F400) från Skede III. Till vänster ett beslag, troligen en bältesplatta, med punsad dekor (F561). Nederst ses en D-formad och gjuten bältessölja (F834), från Skede III. Till vänster i bild ses en metkrok (F710) från Skede IV. Foto: Olle Norling Upplandsmuseet.

Figur 243. Två små förgyllda beslag, F641 och F645, som troligen suttit fästade på ett bälte, en väska eller på dräkten. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Kakel

Endast tre fynd av kakel, samtliga mindre fragment av rumpkakel, har registrerats. De kunde generellt dateras till perioden 1550–1700.

Näver

Endast ett föremål av näver tillvaratogs. Detta var en remsa med dekor i form av flätverk (F707, figur 244). Vad remsan ursprungligen varit en del av har inte kunnat avgöras, men den kommer från Sträcka 4 och Skede IV som mycket av spillet från trähantverk (se ovan).

Figur 244. Ett band av näver med ristad dekor (F707) tillvaratogs från kontextgrupp 237 och sträcka 4. Föremålet med okänd funktion kan dateras till perioden 1400–1500 och Skede IV. Foto innan konservering: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Organiskt

Under materialkategorin organiskt finns flera olika material. Sammanlagt har 16 fyndposter registrerats under kategorin. Av dessa var merparten tillverkade av djurhår: drev till tätning av bordläggning (6 fyndposter), rep inklusive lösa kardeler (4 fyndposter), snodd (1), päls (1) och sytråd (1).

Därutöver fanns ett mycket ovanligt fynd av ett par så kallade skomakarborst (F712, figur 245) från Sträcka 4 och Skede III. Dessa användes för

att tvinna fast lintråd i och användes istället för nålar när man sydde fast ovanlädret i sulorna på skor. Att de förekommer i par är unikt och visar att skomakeri på en troligen professionell nivå bedrivits på eller helt nära platsen. I övrigt finns en fyndpost tolkad som en röksvamp och ett inte närmare identifierat föremål i kategorin.

Figur 245. Två mycket sällsynta fynd av så kallade skomakarborst av svinhår (F712). Skomakarborst används än idag av professionella skomakare för att fästa tråden vid då en nål med öga hade krävt större hål eller skadat lädret. Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

Slagg

Sammanlagt har 35 fyndposter slagg registrerats. Av dessa utgjordes fem av bottenaskallor, varav tre återfanns på Yta 8. Mest slagg fanns på Yta 4 (10 fyndposter) med knappt 1,5 kilo slagg.

Tegel

Sammanlagt har sju fyndposter tegel registrerats, varav de flesta utgörs av taktegel.

Textil

Av textil har 25 fyndposter registrerats. Fynden har också specialregistrerats tillsammans med Amica Sundström, antikvarie med särskild inriktning mot textil vid Statens historiska museum.

Större delen av fynden utgörs av textilfragment (12 fyndposter) tillverkade av ull men det finns också tråd (6), rep (1), garn (5). Det mesta av ulltextil är använt i glesvävda enkla tuskaftvävar i grov kvalitet, troligen tillhörande olika typer av packtextilier använda vid frakt av varor.

Det finns även delar av klädesplagg varav de flesta återanvänts som trasor innan de kasserats. Några klädesplagg har varit färgade och tillverkade i kypertväv av god kvalitet (ex F328, F431, F726, F727, F728). Särskilt kan nämnas F429 som är tillverkad av en högkvalitativ kypert som varit rödfärgad utvändigt och fodrad med ett annat tyg som varit färgat gulbrunt. Två fynd är troligen tillverkade av silke. Detta är dels en tvinnad snodd (F729, figur 246), dels ett ej närmare identifierat föremål av flera trådar med små fästade metallbleck, troligen en del av ett hårnät (Amica Sundström, muntlig uppgift). Flest textilier tillvaratogs från Sträcka 4 (9 fyndposter), följt av Yta 6 och Sträcka 2B (6 respektive 6 fyndposter).

Övrigt

Blad de sju fyndposter som registrerats under övrigt återfinns mollusk (1), musselskal (3), skalbagge (2) och äggskal (1). Till kategorin kan även räknas 12 fyndposter av nötskal. Hälften av nötskalen insamlades från Yta 1.

Figur 246. F729 är ett föremål av tätt flätat silke med små fästade silverskimrande metallplåtar. Föremålet, som kommer från Sträcka 4 och Skede III tolkades närmast som ett möjligt hårnät av textilexperten Amica Sundström i samband med registreringen. Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Analyser

Under fältarbetet insamlades sammanlagt 327 prover. Dessa bestod av:

- 62 dendrokronologiska prover insamlades varav 58 utvaldes för analys. Två av proverna kompletterades med kombinationsanalyser med ^{14}C , så kallad Wigglematching (bilaga 4).
- 8 st ^{14}C varav samtliga analyserades (bilaga 5).
- 160 osteologiska prover insamlades, av vilka 34 utvaldes för fördjupad analys (bilaga 6).
- 73 makrofossilprover, av vilka 40 prover utvaldes för fördjupad analys (bilaga 7).
- 19 parasitprover analyserades (bilaga 8).
- 2 pälsprover insamlades men analyserades inte.
- 3 övriga prover insamlades varav inga utvaldes för analys.

Dendrokronologi

Sammantaget valdes 58 dendrokronologiska prover för analys från undersökningen. Analysen utfördes av Hans Linderson vid Nationella laboratoriet för dendrokronologi och vedartsanalys vid Lunds universitet. Rapporten från den dendrokronologiska analysen återfinns i bilaga 4.

I den dendrokronologiska rapporten framställs sammanfattningsvis att:

"Det daterade virket har hämtats ifrån Uppland eller angränsande landskap och kan således vara lokalt till Uppsalatrakten.

Virket som inte dateras eller inte fullt ut säkert dateras innehåller ofta för få årsringar, eller ensam i sitt kontext. Man kan ofta gå ner i antalet prover per kontext, vid stora undersökningar, då andra kontexter kan dendromässigt stödja varandra. Denna undersökning måste karaktäriseras som en av de mest sammansatta (heterogena) populationen av virke jag har sett. Blandade egenåldrar, dateringar, trädslag, skilda ståndorter leder svaga

Figur 247. Arkeolog sågar en kraftig stolpe, K614/dendroprov 131, som påträffades på Yta 4. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

kronologier med litet provdjup. Ett fantastiskt undantag är eken med hög egenålder där prov 57799, 805, 812, 813, 814, 816 och 835 bildar en kronologi för tiden 877 AD-1261 AD, vilken påvisar en i stort sett orörd tät urskog. Den känns igen från Enköpingsmaterialet, kvarteret Fältskären, med samma ålder. Möjligen är virket, överliggarna i porten mellan rundhuset och vapenhuset i Solna kyrka från samma bestånd. En skog att besöka.” (Linderson 2024:2)

I två fall med från fältarbetet oväntat tidiga dateringar kompletterades den dendrokronologiska analysen med ¹⁴C analys, så kallad wigglematching. Detta gäller dendro nr 57803 och nr 57820 (bilaga 3). För dendro nr 57803, en stock från den äldsta timmerbyggnaden inom Yta 1, bekräftade ¹⁴C analysen den tidigare dendrokronologiska analysen till 1166/1167. För det andra provet, dendro nr 57820, som osäkert kunnat dateras till 1027–1034 kunde ¹⁴C analysen påvisa en troligare datering till mellan 1225–1310 (1 sigma, bilaga 4).

Den stratigrafiska analysen har påvisat att sekundäränvänt virke förekommer i minst sju fall och att dessa kan vara 50–200 år äldre än den kontext de påträffats i. För ett prov (dendro nr 57817, prov 219 från 861) där det har det föreslagits tre möjliga dateringar ger den stratigrafiska analysen den tidigaste av dessa, år 1161, som den mest troliga.

En serie missförstånd och/eller sammanblandning i provhanteringen har lett till att ett antal prover som saknar kontexter och provnummer finns upptagna i rapporten. Detta har under rapportarbetet kunnat redas ut och redovisas här och i sammanställningen nedan anges de korrigerade dateringarna (figur 247). Sammanlagt handlar det om fem prover (Dendro nr 57838, 57839, 57840, 57842, 57843). Två av dessa har givits dubbla nummer (Dendro nr 57838 och 57839) och i samråd med Hans Linderson har det konstaterats att dessa motsvaras av dendro nr 57782 (prov 2) respektive dendro nr 57832 (prov 234). Dessa kommer båda från en och samma träkonstruktion, en kavelbro inom Sträcka 1B (K40). De dubblade posterna har tagits bort i sammanställningen nedan. Dendro nr 57843 anges som ett prov från samma stock, med samma datering, som dendro nr 57812. De två övriga proverna som saknar kontext i rapporten (dendro nr 57840 och 57842) kan genom uteslutningsmetoden kunnat kopplas till dendro nr 57789 och 57891 som anges saknade i rapporten. Prov nr 22 från K174 anges vara

från samma konstruktion som prov 23. Ett av de kontextlösa proverna har samma datering som prov 23. Då återstår endast det andra onummerade provet som förefaller stämma väl med prov 18. Dessa dateringar har införts i sammanställningen nedan under det ursprungliga provnumret från fältundersökningen. De återskapade dateringarna har markerats med en stjärna för respektive dendronummer. Dessutom har fel kontext angivits för dendro nr 57832 (Prov nr 234 K40, ska vara K382) och dendro nr 57833 (Prov nr 235 K382, ska vara K876 enligt följebrev). Inget av dessa prover kunde dock dateras. För dendro nr 57844 (prov 241, K852) samt dendro nr 57845 (prov 198 och K729) saknas kontextnummer i rapporten men har angivits i sammanställningen nedan.

I sammanställningen nedan anges projektets interna provnummer, kontext och kontextgrupp för respektive prov sorterade efter den bedömda skedesdateringen för respektive kontextgrupp så som den angetts ovan i undersökningsrapporten. Därefter återges den av Linderson angivna dateringen enligt den dendrokronologiska rapporten i kolumner för: datering av yttersta årsring, beräknat fällningsår samt en uppskattad men mer osäker eller preciserad datering (för närmare förklaring av metodiken hänvisas till bilaga 3). Därefter anges de prov som saknar datering från respektive skede samt i den sista kolumnen en bedömning av de prover som i samarbete med det stratigrafiska arbetet bedömts som troligen sekundäränvänt virke.

Det kan i detta sammanhang vara väl värt att återpoängtera att den bedömda kontextuella och stratigrafiska dateringen av en kontextgrupp visar en senare datering än den dendrokronologisk analyserade provet, ibland med mer än 100 år. Detta beror, förutom på möjligheten att äldre virke och konstruktioner återbrukats i senare skeden, på att fyndmaterial och annat som legat till grund för en samlade bedömning av en kontextgrupp datering framför allt återspeglar dess destruktion eller slutfas. Den stratigrafiska bedömningen baseras som alltid på de yngsta föremålen/dateringen i en kontextgrupp. Således ger dendrodatering i kombination med stratigrafisk bedömning, när de uppställs på detta vis, möjlighet att bedöma hela bruksperioden av en enskild konstruktion. Detta illustreras av att den bebyggelse som revs under Skede V, i samband med anläggandet av Stora torget under 1640-tal, till största del bestod av byggnader och konstruktioner med timmer avverkat under 1400-tal.

Datering/ Skede				-1150	1150-1250	1250-1400	1400-1550	1550-1643	1643-2022	Dendro nr	Yttersta	Beräknat fällningsår	Bedömning/ precisering	Ej daterad	Trol. Sekund
Prov nr	Kontext	Grupp	Sträcka/ Yta	I	II	III	IV	V	VI						
47	255	50	Sträcka 2A		II					57835	1122	1130-1144	1136-1144		X
222	815	246	Yta 6		II					57820	1022	14C:1225-1310	1027-1034		
227	53	41	Sträcka 2A		II					57825	1166	1166-1180	1170-1179		
72	284	83	Yta 1		II					57803	1166	1166/67	14C: 1162-1220		
215	883	261	Yta 8		II					57813	1229	1229/30			
50	83	41	Sträcka 2A		II					57800				X	
71	283	83	Yta 1		II					57802				X	
87	87	43	Sträcka 2A		II					57804				X	
223	815	246	Yta 6		II					57821				X	
225	400	111	Sträcka 2B		II					57823				X	
236	286	83	Yta 1		II					57834				X	
6	128	59	Yta 1			III				57786*	1137		1137/38		X
211	792	239	Sträcka 4			III				57811	1272		1272-1274		
219	861	258	Yta 8			III				57817			1161, 1719, 1867		
18	154	66	Yta 1			III				57789	1090	Efter 1100	1101-1200		X
49	257	39	Sträcka 2A			III				57799	1210	1210/11			
221	793	240	Yta 5			III				57819	1227	1227/28			
88	399	103	Sträcka 2B			III				57805	1228	1231-1245	1238-1244		
212	812	240	Yta 5			III				57812*	1236	1236-1243	1236/37		
198	729	138	Schakt 6			III				57845	1277		1303-1333		
216	868	259	Yta 8			III				57814	1259	1259/60			
218	838	257	Yta 8			III				57816	1262	1262/63			
7	150	62	Yta 1			III				57787	1276	1276-1284			
5	126	58	Yta 1			III				57785	1309	1309/10			
2	40	17	Sträcka 1B			III				57783	1323	1323/24			
1	40	17	Sträcka 1B			III				57782				X	
29	161	68	Yta 1			III				57793				X	
30	161	68	Yta 1			III				57794				X	
32	208	72	Yta 1			III				57795				X	
37	205	72	Yta 1			III				57796				X	
48	105	37	Sträcka 2A			III				57798				X	
210	715	239	Sträcka 4			III				57810				X	
217	839	257	Yta 8			III				57815				X	
220	885	258	Yta 8			III				57818				X	
233	40	17	Sträcka 2B			III				57831				X	
235	876	259	Yta 8			III				57833				X	
238	847	254	Yta 8				IV			57837	1205	1215-1240			X
241	852	255	Yta 8				IV			57844	1273	1273/74			X
4	55	4	Sträcka 1A				IV			57784	1322				
229	390	175	Yta 3				IV			57827	1271	1271/72			X
38	180	144	Sträcka 3A				IV			57797	1398	1419-1449			
21	120	55	Yta 1				IV			57790	1424		1424-1454		
131	614	207	Yta 4				IV			57809	1428	1428/29			
226	393	177	Yta 3				IV			57824	1453	1453/54			
224	774	234	Yta 6				IV			57822				X	
234	382	174	Yta 3				IV			57832				X	
237	846	254	Yta 8				IV			57836				X	
26	187	154	Sträcka 3A					V		57792	1222 alt. 1269		1222/23 alt. 1269/70		
22	174	143	Sträcka 3A					V		57791*	1243	Efter 1253	1254-1270		X
231	298	164	Yta 3					V		57829	1368	1368/69			X
90	491	196	Sträcka 3B					V		57806	1425	1425-1428			
230	488	195	Sträcka 3C					V		57828	1426		1426-1432		
228	306	167	Yta 3					V		57826	1439		1439/40		
232	826	222	Schakt 7					V		57830	1478	1478/79			
55	276	157	Sträcka 3A					V		57801				X	
91	492	196	Sträcka 3B					V		57807				X	
92	538	201	Yta 4						VI	57808	1792	1792/93			
13	115	53	Sträcka 2A						VI	57788				X	

Figur 248. Korrigerad och justerad sammanställning av samtliga analyserade dendrokronologiska prover, inklusive de två ¹⁴C analyser som använts för Wigglematcing och angetts av Linderson i analysrapporten, tillsammans med de under fältarbetet använda prov-numren och skedesindelningen av respektive kontext. Datering i fet stil anger den mest troliga dateringen för provet av de tre olika dateringsalternativ som angetts i bilaga 3. Dendro nr med stjärna anger omflyttade dateringar gentemot analysrapporten, se diskussion ovan.

¹⁴C analys

Förutom de dendrokronologiska analyserna och de tidigare nämnda ¹⁴C analyserna för wiggle-match inlämnades ytterligare åtta prover från undersökningen för ¹⁴C-analys vid Ångströmslaboratoriet i Uppsala. Prover redovisas i sin helhet i bilaga 4 och utvaldes efter fältarbete och i samråd med Länsstyrelsen. De kommer samtliga från kontexter där lämpliga prover för dendrokronologisk analys saknades. Proverna kommer från kontexter som utgör de understa dokumenterade lagren i de djupgrävda groparna inom Sträcka 2A och 2B samt från konstruktionslager till sten- och gruslagda gatusträckningar inom torget.

Prov 45, 51, 78, 79 och 214 plockades ut med mikroskop i samband med makrofossilanalysen av Ida Lundberg, Västernorrlands Museum. Prov 245, 246 och 247 insamlades i samband med fältarbetet. Prov 45, 78 och 79 kommer alla från de första avsatta lagren ovan den opåverkade markytan och antas återspegla de första aktiviteterna inom undersökningsytan. Prov 51 kommer från ett marklager under den äldsta bebyggelsen, det vill säga det undersökta huset inom Yta 1 som dendrodaterats till 1166/67. Prov 214, 245, 246 och 247 kommer från konstruktionslagret, det vill säga risbäddar, under två olika gator. Prov 246 och 247 motsvara olika nivåer av den äldre längs med Fyrisån löpande gatan i Sträcka 2B medan prov 214 och 245 är från olika risbäddar under den stenlagda vattugränd som dokumenterades inom Yta 8. De analyserade ¹⁴C-proverna redovisas i bilaga 4 och i sammanställningen nedan (figur 249).

Datering/ Skede				-1150	1150-1250	1250-1400	1400-1550	1550-1643	1643-2022	Labbnr	$\delta^{13}C_{\text{‰}}$ V-PDB	¹⁴ C ålder BP	Kalibrerat 1 sigma	Kalibrerat 2 sigma	Tolkad datering
Prov nr	Kontext	Grupp	Sträcka/ Yta	I	II	III	IV	V	VI						
45	244	51	Sträcka 2A	I						Ua-80630	-28,1	881 ± 28	1160-1216 (67,6%)	1047-1083 (16,4%) 1095-1103 (1,2%) 1124-1141 (2,6%) 1146-1224 (75,1%)	1000-1150
51	241	51	Sträcka 2A	I						Ua-80631	-29,9	889 ± 29	1054-1060 (5,5%) 1157-1215 (59,0%)	1045-1084 (22,2%) 1094-1104 (2,3%) 1122-1221 (70,5%)	1050-1166
78	414	112	Sträcka 2B	I						Ua-80632	-26,3	998 ± 29	995-1005 (10,7%) 1017-1045 (36,6%) 1085-1093 (6,6%) 1105-1121 (13,3%)	994-1049 (54,9%) 1081-1152 (40,5%)	1000-1150
79	424	112	Sträcka 2B	I						Ua-80637	-28,5	883 ± 28	1158-1217 (68,0%)	1047-1083 (17,7%) 1095-1103 (1,3%) 1124-1141 (3,0%) 1146-1221 (73,1%)	1000-1150
247	457	110	Sträcka 2B		II					Ua-80636	-24,6	890 ± 29	1054-1060 (5,6%) 1157-1215 (57,9%)	1045-1085 (23,0%) 1094-1104 (2,4%) 1120-1221 (69,9%)	1150-1225
214	864	258	Yta 8			III				Ua-80633	-27,3	812 ± 29	1222-1261 (67,9%)	1179-1191 (4,9%) 1203-1274 (90,2%)	1200-1275
245	861	258	Yta 8			III				Ua-80634	-21,9	820 ± 28	1219-1261 (67,9%)	1177-1193 (8,4%) 1201-1271 (86,0%)	1200-1275
246	402	105	Sträcka 2B			III				Ua-80635	-28,3	864 ± 29	1168-1218 (67,9%)	1052-1078 (7,2%) 1155-1233 (82,9%) 1238-1260 (5,2%)	1225-1275

Figur 249. Sammanställning av de åtta ¹⁴C proverna från undersökningen. Tillsammans med den stratigrafiskt underbyggda skedesindelningen på gruppnivå och relaterade dendrodateringar ger de möjlighet till en snävare tolkning av kronologin.

Från ¹⁴C analysen kan utläsas att de allra äldsta aktiviteterna inom undersökningsytan, utfyllnader i markberedande syfte och möjligen strandnära bete, sannolikt inte bör dateras tidigare än till någon gång under perioden 1000–1150. Prov 51 tillsammans med den äldsta bebyggelsen, ett överlagrande hus av virke avverkat 1166/67, ger en datering av de äldsta utfyllnadslagren och den marknivå där bebyggelsen etableras till som tidigast 1050 och mer sannolikt till perioden strax före 1166. Den äldsta daterade gatan inom torget är enligt ¹⁴C analysen, prov 247, den ågata som dokumenterades i torgets västra del. Denna har omlagts minst en gång, sannolikt under 1200-talets mitt, enligt den stratigrafiska analysen i kombination med prov 246. Till denna ågata har enligt de två samtida proven 214 och 245 anslutits minst en vattugränd, i riktning ned mot Fyrisån någon gång under 1200-talet, sannolikt före att domkyrkan etableras i staden (se vidare diskussion i nästa kapitel).

Osteologisk analys

Samtliga insamlade prover under fältarbetet uppsorterades och registrerades av osteolog Ebba Drugge i samband med efterarbetet. Dessa prover redovisas i den översiktliga analysen (bilaga 5) Av dessa sammanlagt 160 prover utvaldes 34 prover (18,7 kilo) för fördjupad osteologisk analys som utfördes av Rudolf Gustavsson vid RG analyser (bilaga 6).

De prover som utvaldes för fördjupad analys var ett representativt urval från de olika kronologiska skeden som fanns inom undersökningen, i syfte att fånga något om förändring över tid, samt kontexter som bedömdes vara särskilt osteologiskt meningsbärande och av särskilt osteologiskt intresse.

Sammanfattningsvis visar den osteologiska fördjupade analysen att:

”Materialet består nästan uteslutande av tam-boskap med nötkreatur, får, get och svin. Enstaka fragment av andra tamdjur såsom häst, katt och hund förekommer tillsammans med hare som enda vida däggdjursart. Även bland fågelbenen är andelen vilda arter låg, även om den stora gruppen hönsfåglar både kan vara tamhöns och olika arter skogshöns.

Artsammansättningen förändras något över tid, främst mellan dateringsskede II och III dvs

perioderna 1150–1250 och 1250–1400. Andelen svin minskar kraftigt medan nötkreaturen ökar. Ökningen av nötkreatur fortsätter under Skede IV, 1400–1550, men främst genom en minskning av andelen får och getter. Ett visst skifte till utslaktning av äldre nötkreatur och färre yngre sker från Skede III till IV. I sammansättningen av får och getter ser vi en ökning av ungdjur bland tänder och tåben, men ökning av äldre djur bland benen från övriga kroppsdelar från Skede III till IV. Samtidigt sker en förändring av den anatomiska fördelningen av benmaterialet där andelen kranie- och bålfragment minskar, medan ben fram- och bakpart, inklusive klövar, ökar. Denna förändring speglar troligen ett skifte i hur levande och styckade djur kommer till staden, eller specifikt den undersökta yta, där yngre djur till större del representeras av hela kroppar med kranium och klövar, och äldre djur endast av styckningsdelar, främst fram- och bakpart.

För svin, får och get är andelen handjur högre än bondjur, och för nötkreatur är de lika stora. Under 1600-talet höll man på landsbygden i Uppland en tjur på 12 kor, vilket illustrerar den skeva fördelningen i stadsmaterialet. De handjur man inte höll för avel eller arbetskraft på landsbygden såldes som köttdjur till staden där könsfördelningen då blir den omvända.

Antalet fiskben i materialet är lågt, men dessa är mycket välbevarade. Från Skede III kommer merparten av fragmenten från fiskarter som inte är tillgängliga lokalt eller i Mälaren, såsom torsk och strömming. Fiskhandeln förefaller ha förändrats mellan dessa dateringsskeden.” (Gustavsson denna rapport, bilaga 6).

Urvalet för den fördjupade analysen gjorde av projektledaren Joakim Kjellberg och Ebba Drugge i samråd och av tidsmässiga skäl under pågående rapportarbete. Detta har medfört att enskilda kontexter senare har fått en justerad skedesdatering i samband med den arkeologiska rapportens färdigställande och först efter att den osteologiska rapporten författats. Exempelvis har en kontext som ursprungligen bedömts ligga i sent 1300-tal förskjutits till andra sidan om den kronologiska gränsen för Skede IV, dvs säga 1400-talets början. Detta har påverkat den totala mängden ben per skede (bilaga 6) men det kan konstateras att de kronologiska tendenser som iakttagits i materialet är bestående. De skedesdateringar som presenteras i den osteologiska provtabellen (bilaga 6) är uppdaterade.

Datering/ Skede				-1150	1150-1250	1250-1400	1400-1550	1550-1643	1643-2022
Prov	Kontext	Grupp	Sträcka/ Yta	I	II	III	IV	V	VI
100	289	84	Yta 1	I					
118	282	82	Yta 1		II				
120	280	80	Yta 1		II				
106	209	72	Yta 1			III			
119	260	78	Yta 1			III			
128	222	72	Yta 1			III			
139	439	100	Sträcka 2B			III			
140	444	104	Sträcka 2B			III			
142	641	212	Yta 4			III			
145	206	72	Yta 1			III			
164	361	108	Stäcka 2B			III			
171	360	101	Stäcka 2B			III			
110	638	207	Yta 4				IV		
113	631	207	Yta 4				IV		
122	602	207	Yta 4				IV		
124	605	207	Yta 4				IV		
127	601	207	Yta 4				IV		
130	609	207	Yta 4				IV		
144	599	207	Yta 4				IV		
146	634	210	Yta 4				IV		
151	628	207	Yta 4				IV		
156	460	185	Sträcka 3B				IV		
167	567	203	Yta 4				IV		
168	585	207	Yta 4				IV		
169	572	204	Yta 4				IV		
174	606	207	Yta 4				IV		
179	612	207	Yta 4				IV		
192	584	207	Yta 4				IV		
255	714	237	Sträcka 4				IV		
196	482	196	Sträcka 3B					V	
253	712	233	Sträcka 4					V	

Figur 250. Samtliga osteologiprover som valt ut för fördjupad osteologisk analys med justerad skedesindelning. De prover som fått en justerad datering är: Prov 100, 118, 120, 142, 164, 167, 169, 171, 196, 253 och 255.

Makrofossilanalys

Under fältarbetet insamlades sammanlagt 73 makrofossilprover från olika kontexter inom undersökningsytan. I samband med efterarbetet

och efter samråd med Länsstyrelsen analyserades 40 prover av Ida Lundberg vid Västernorrlands museum (bilaga 7).

Figur 251. De mycket goda bevaringsförhållandena för organiskt material inom ytan för Stora torget möjliggjorde en samlad makrofossilanalys av utvalda kontexter. På bilden ses flera tydliga kompakterade mikrohorisonter av gödselblandad lera, halm och träflis. Materialets ursprung tolkades i fält som från trolig stallning av djur och lagret beskrevs som ett och samma sekundärt deponerade utfyllnadslager i sektionsdokumentationen från Sträcka 2B. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Datering/ Skede				-1150	1150-1250	1250-1400	1400-1550	1550-1643	1643-2022
Prov	Kontext	Grupp	Stäcka/ Yta	I	II	III	IV	V	VI
45	244	51	Sträcka 2A	I					
51	241	51	Sträcka 2A	I					
67	289	84	Yta 1	I					
68	289	84	Yta 1	I					
77	413	112	Sträcka 2B	I					
78	414	112	Sträcka 2B	I					
79	424	112	Sträcka 2B	I					
60	251	49	Sträcka 2A		II				
62	281	48	Sträcka 2A		II				
63	235	47	Sträcka 2A		II				
64	240	50	Sträcka 2A		II				
65	280	80	Yta 1		II				
66	282	82	Yta 1		II				
69	292	81	Yta 1		II				
70	293	81	Yta 1		II				
132	360	101	Sträcka 2B		II				
135	361	108	Sträcka 2B		II				
136	312	101	Sträcka 2B		II				
16	155	66	Yta 1			III			
19	159	67	Yta 1			III			
28	197	156	Sträcka 3A			III			
33	206	72	Yta 1			III			
36	209	72	Yta 1			III			
40	222	72	Yta 1			III			
53	267	159	Sträcka 3A			III			
54	265	159	Sträcka 3A			III			
56	260	78	Yta 1			III			
80	427	103	Sträcka 2B			III			
85	445	105	Sträcka 2B			III			
139	439	100	Sträcka 2B			III			
205	767	241	Yta 7			III			
207	768	244	Sträcka 4			III			
214	864	258	Yta 8			III			
94	566	203	Yta 4				IV		
97	606	207	Yta 4				IV		
98	638	207	Yta 4				IV		
137	398	89	Sträcka 2B				IV		
74	304	166	Yta 3					V	
89	483	196	Sträcka 3B					V	
93	563	201	Yta 4						VI

Figur 252. Samtliga prover som utvalts för makrofossilanalys med skedesindelning.

Den omfattande analysen av det rikliga materialet från Stora torget kan sammanfattas som att:

Makrofossilproven från Stora torget hade generellt ett likartat innehåll med stora mängder träflis, gödsel samt ängs och våtmarksväxter. Här ser vi ett intensivt markutnyttjande under flera hundra år där avfallshantering och djurhållning speglas i det makrofossila materialet.

Makrofossilproven från Skede 1, perioden före 1150 är tagna ur olika kontexter. De kontexter som kopplas till den tidigaste markanvändningen på platsen innehåller inget material av mänsklig påverkan. Här finns i stället växter som trivs i fuktiga miljöer, så som strandängar. De första spåren av markutnyttjande utgörs av material kopplade till djurhållning, lite hushållsavfall med inslag av trädgårdsväxter som kan komma från närliggande bebyggelse.

Makrofossilproven från kontexter kopplade till Skede II, perioden 1150–1250, visar på fortsatt djurhållning med gödselblandat innehåll från fähus eller boskapshägn. Från de påförda utfyllnadslagren finns makrofossilt material som kan kopplas till både hushållsavfall och närbelägna trädgårdsodlingar. I materialet ses både odlade och insamlade växter och örter. Prover från marklager kopplade till den allra äldsta bebyggelsen, ett hus tolkat som en bod, visar att denna byggnad kan ha använts som förrådsbyggnad för säd och humle. Ett fynd av kulslagg kan indikera att järnsmide förekommit på platsen eller i närmiljön.

Under Skede III, perioden 1250–1400 ses en ökad närvaro av djurhållning i form av kraftiga gödsellager med strö och halm som kan indikera fähus på platsen. Djurhår finns inblandat i ett flertal prover från perioden vilket kan kopplas till närliggande garveriverksamhet. Här ses även human latrin och hushållsavfall tillsammans med nytto- och medicinalväxter vilket tyder på trädgårdsodling. Våtmarksväxter på platsen visar att vissa diken varit vattenfyllda och stor möda har lagts på att använda dränerande material i stadsgårdsmiljön.

I makrofossilmaterialet från Skede IV, perioden 1400–1550 finns tydliga tecken på bränder. Möjligen är det en stadsbrand vi ser här liksom raseri efter denna. Från de provtagna kontexterna finns växter som kan kopplas till hushållens matavfall med inslag av ängs- och våtmarksväxter. I en stengrundsbyggnad har golvet täckts med granris och här har man möjligen förvarat otröskade kärvar.

Provmaterialet från tiden före torgets anläggande, Skede V, 1550–1643, kommer från endast två kontexter. Dessa visar på fortsatt stort inslag av djurhållning och utläggning av träflis i dränerande syfte. Ett brandlager med inslag av raseri innehöll en stor mängd medicinal och nyttoväxter så som hjärtstilla, bolmört och johannesört.

Den yngsta provtagna kontexten kommer från Skede VI, perioden efter torgets anläggande. Här har endast materialet i ett vattenrör nedlagt i slutet av 1700-talet analyserats. Tyvärr fanns det inte några växtrester i materialet. Här fanns i stället träflis och björknäver, liksom ett orange-gult fett av ej närmare bestämd sort.

Parasitprover

Under fältarbetet insamlades sammanlagt 19 prover för parasitanalys från olika kontexter och kontextgrupper inom undersökningsytan. Dessa har analyserats av Cajsa Nors och Archeosite (bilaga 8). Det analyserade materialet har rapporterats i två separata rapporter. Detta beror på att den första delen av analysen gjordes i samband med en utbildning vid Uppsala universitet och den andra delen som ett arvoderat uppdrag.

Analyserna visar på förekomster av spolmask från människa och gris, piskmask från idisslande djur (ko och får) i den absoluta majoriteten av de analyserade proverna. Dessutom förekommer insektsdelar och mer enskilda förekomster av spolmask från häst, rundmask (som återfinns i katt, hund, gråvarg, igelkott, rödräv och lodjur) samt hårmask från katt eller hund i proverna. Endast två prov saknade helt förekomst av parasiter (bilaga 8).

Datering/ Skede				-1150	1150-1250	1250-1400	1400-1550	1550-1643	1643-2022
Prov	Kontext	Grupp	Sträcka/ Yta	I	II	III	IV	V	VI
67	289	84	Yta 1	I					
68	289	84	Yta 1	I					
78	414	112	Sträcka 2B	I					
79	424	112	Sträcka 2B	I					
80	427	103	Sträcka 2B			III			
84	404	97	Sträcka 2B			III			
244	869	260	Yta 8			III			
17_2	155	66	Yta 1			III			
20_2	159	67	Yta 1			III			
208_1	768	244	Sträcka 4			III			
208_2	768	244	Sträcka 4			III			
27_2	197	156	Sträcka 3A			III			
34_2	206	72	Yta 1			III			
35_2	209	72	Yta 1			III			
52_2	261	78	Yta 1			III			
95	566	203	Yta 4				IV		
239	436	94	Sträcka 2B				IV		
240	436	94	Sträcka 2B				IV		
24_2	192	155	Sträcka 3A				IV		
203	712	233	Sträcka 4					V	

Figur 253. Samtliga prover som utvalts för parasitanalys med justerade skedesindelning.

Övriga prover

I samband med fältarbetet insamlades två pälsprover och tre övriga prov. De två pälsproverna kom ur koncentrationer av päls i kulturlager. De bedömdes okulärt med mikroskop och var troligen hår från nötboskap. Även de tre övriga proverna bedömdes okulärt med mikroskop. Ett av dessa prov, prov 11 från Sträcka 2A insamlades i fält då det skimrade och framstod som nedbruten

metall. Under mikroskop kunde det konstateras att det var någon form av naturlig och vittrad mineral. Prov 200 och 201 insamlades i fält från Yta 4 och bedömdes som möjliga spår av metallhantverk, i form av bränt ben och möjlig sprutslagg. Vid mikroskopering och test med magnet bedömdes att det var brandpåverkat material men utan närmare identifierbara spår av metallhantverk.

Under Stora torget - Diskussion och konklusion

Inför fältarbetet fanns en förhoppning om att kunna svara på ett antal frågekomplex (se kapitel Vetenskapliga prioriteringar och frågeställningar). Detta handlade om att kunna täta den kunskapslakun som uppkommit genom avsaknaden av tidigare undersökningar på Stora torget och om sätta in den nyvunna kunskapen om Stora torget i relation till tidigare Uppsalaforskning (för en sammanfattning se ex Kjellberg 2021).

I samband med undersökningen och genom rapportarbetet har dessa utformats till mer konkreta frågeställningar som kan grupperas under tre huvudteman: **Platsens ursprungliga topografi, Platsens kronologiska utveckling och Bebyggelsens utformning och innehåll.**

Dessa huvudteman har varit vägledande och strukturerande för den följande kronologiskt upplagda skedesberättelsen innan de konkreta frågeställningarna under respektive rubrik diskuteras i den sammanfattande konklusionen som avslutar kapitlet.

Figur 254. Arkeolog rensar fram och undersöker kulturlager i kanten av ett äldre ledningsschakt. Den sammanlagda tjockleken av de mäktiga kulturlager som fanns bevarade under Stora torget uppgick till omkring 2,5 meter i de djupast undersökta områdena. Den stratigrafiska analysen av kulturlagren har gjort det möjligt att indela bebyggelseutvecklingen inom torget i sex gemensamma kronologiska skeden som återspeglar en mängd aktiviteter och händelser från omkring mitten av 1100-talet fram till undersökningen 2022. Fotot är taget vid fältarbetets början i februari 2022. Foto Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Skeden i områdets kronologiska utveckling

Med stöd av den stratigrafiska analysen och de ovan nämnda provanalyserna har det varit möjligt att kronologiskt indela bebyggelsen inom Stora torget i sex separata skeden. Dessa motsvarar tidsperioder om ca 100–150 års intervall, med undantag för de aktiviteter som kopplats till tiden efter Stora torget anläggande i mitten av 1600-tal fram till undersökningens genomförande 2022. Detta kan i jämförelse med andra moderna stads- arkeologiska undersökningar vara ett relativt långt tidsspänn, vilket beror på lämningarnas fragmentariska karaktär, särskilt i de yngre skedena. Det beror även på undersökningsschaktens begränsade utbredning samt undersökningsformen schaktningsövervakning. I de mer ytmässigt större slutundersökningar som genomförts under senare tid, exempelvis i kvarteret Traktören och Fältskä-

ren i Enköping samt Åkroken i Nyköping, fanns andra förutsättningar för att undersöka exempelvis huskonstruktioner och gårdstomter i helhet, vilket givit bättre förutsättningar för en indelning i fler och snävare om- och tillbyggnadsfaser av bebyggelsen. På en schaktningsövervakning som den här på Stora torget behöver jämförbara nivåer identifieras över ibland stora avstånd och ifrån varandra åtskilda schakt. Detta ger med nödvändighet, trots en finare indelning i faser inom enskilda och främst planundersökta schakt och ytor, en vidare kronologisk jämförelseram. Skedesindelningen syftar till att identifiera gemensamma beröringspunkter mellan så många olika schakt som möjligt, i syfte att ge underlag för en övergripande tolkning av platsen som undersökts.

Und. Omr	Sträcka 1a	Sträcka 1b	Sträcka 2a	Sträcka 2b	Yta 1	Sträcka 2C	Yta 3	Sträcka 3a	Sträcka 3B & 3C	Yta 4	Sträcka 4, Yta 5 & 6	Yta 7	Yta 8	Schakt 4	Schakt 6	Schakt 7	Schakt 8	Schakt 9
Skede	Faser																	
VI: 1643–2022	6	5,6	9	8	12,13	7	8,9	5		9,10	5,6						3	
V: 1550–1643	5	4		7	11	5,6	6,7	4	3	8	4	1,2,3	5	2,3		3,4	2	
IV: 1400–1550	3,4	3	8	5,6	10	4	1 2,3, 4,5	3	1,2	4,5, 6,7	3		3,4	1		1,2	1,2	1,2
III: 1250–1400	1,2	2	6,7	3,4,5	4,5,6, 7,8,9	3		2		1,2,3	2		2		1,2		1	1,2
II: 1150–1250		1	2,3, 4,5	2	1,2,3	2		1			1		1					
I: Före 1150			1	1		1												
Opåverkad MY																		

Figur 255. Sammanställning av de undersökta schaktsträckor, ytor och schakt som kunnat kopplas i en gemensam skedesberättelse. Notera att siffrorna i kolumnerna avser faser och hur dessa förhåller sig till den övergripande skedesindelningen.

En gemensam skedesindelning kunde upprättas mellan 18 av sammanlagt 25 undersökta schaktsträckor, ytor och schakt (figur 255). Som synes av sammanställningen ovan kunde ett äldsta skede kallat Skede I, motsvarade tiden fram till bebyggelsens etablering inom undersökningsområdet i mitten av 1100-talet, konstateras inom tre schaktsträckor. Dessa var också de i nivå djupast grävda sträckorna då de undersöktes i samband med byte av VA-ledningar i torgets västra del.

För nästföljande Skede II, från mitten av 1100-talet till mitten av 1200-talet, kunde en första bebyggelse dokumenteras inom åtta olika undersökta sträckor och ytor. Bebyggelselämningar under Skede III, tiden från mitten av 1200-talet till sekelskiftet 1400, dokumenterades inom sammanlagt 13 schaktsträckor, ytor och schakt. Skede IV, från år 1400 till mitten av 1500-talet, dokumenterades i sammanlagt 16 olika schaktsträckor, ytor och schakt. Skede V, från mitten av 1500-talet och fram till anläggandet av Stora torget på 1600-talet, dokumenterades inom sammanlagt 16 olika schaktsträckor, ytor och schakt. Även om recenta utfyllnadsmassor fanns överst i samtliga schakt så kunde en del äldre utfyllnader och konstruktioner, huvudsakligen från 1700- och 1800 tal och

tiden efter torgets anläggande, dokumenteras och undersökas som Skede VI inom sammanlagt 11 schaktsträckor, ytor och schakt. I det följande redovisas de huvudsakliga tolkningarna och observationerna av bebyggelseförändringar under respektive skede i kronologisk ordning från äldsta bebyggelse fram till de yngsta bebyggelsespåren som dokumenterats.

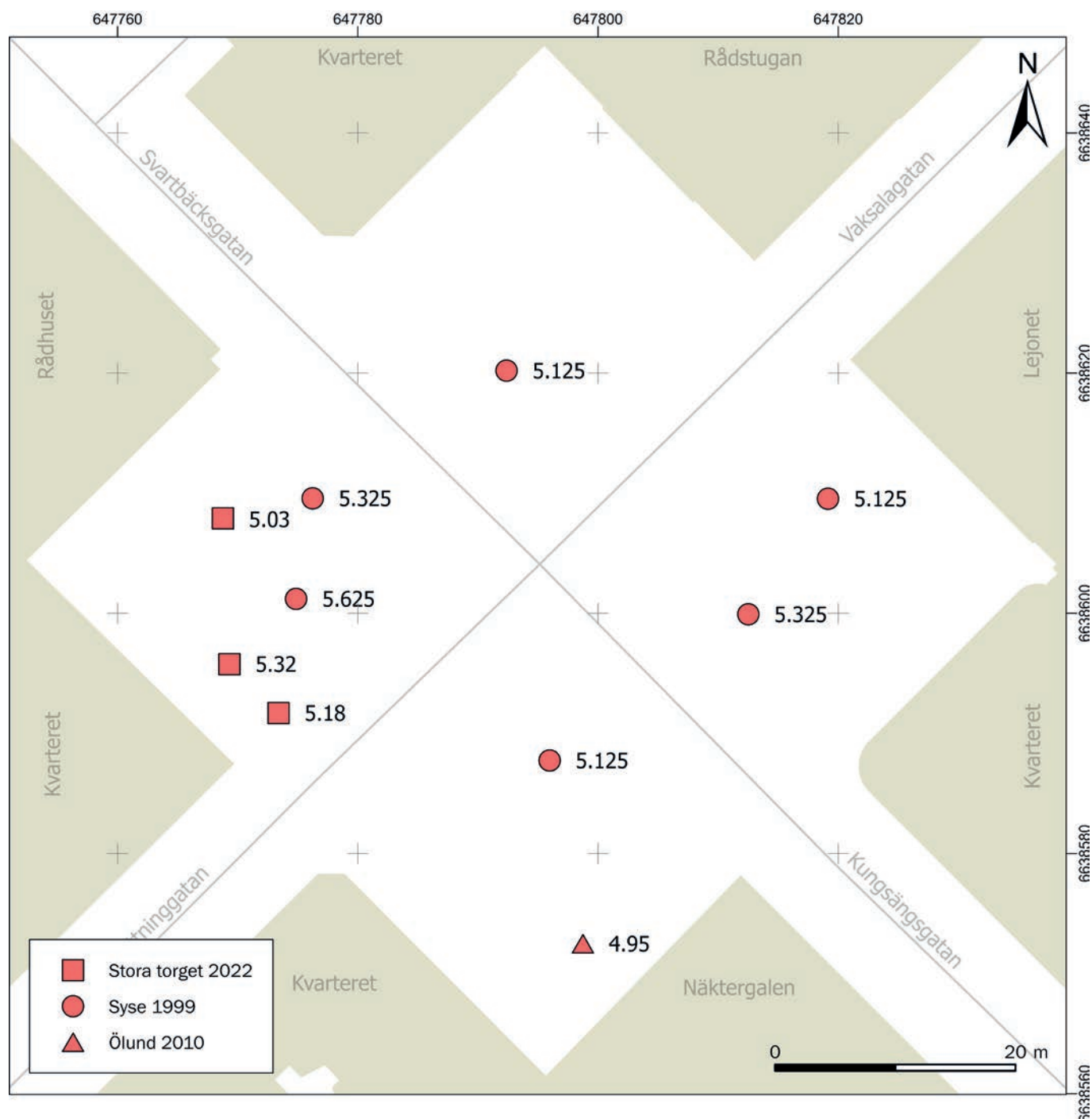
Skede I – före 1150

Lämningar från Skede 1, tiden fram till 1150, dokumenterades inom Sträcka 2A, 2B och 2C och i tre djupare schaktade och mindre undersökningsytor. Dessa utgjordes dels av en yta särskilt framtagen för att dokumentera de nedersta nivåerna och bedömning av kulturlagrens mäktighet inom Yta 2A och av så kallade pumpgropar anlagda för vattenavrinning inom ytorna 2B och 2C. I samtliga av dessa kunde prover för ¹⁴C och makrofossil insamlas och analyseras från de äldsta bebyggelseskedena (se Skede 2 nedan). Här kunde även nivån för den ursprungliga och opåverkade marknivån säkerställas. Den makrofossila analysen visar att innan bebyggelsen etablerades användes området framför allt som betesmark med strandängar.

Även om undersökningsytorna var ytmässigt begränsade fanns ett tydligt skilje mellan den opåverkade leran och de humusblandade nedersta jordlagren i form av ett övergångsskikt, så kallad infiltrerad lera, utmärkt av rotväxter och bioturbation. Detta visar, åtminstone för den nordvästra delen av torget, att de äldsta utfyllnaderna på vilka bebyggelse senare anlagts under Skede II har utlagts direkt på den brukade marken utan förberedande svedjning eller annan röjning och markberedning. I samtliga fall där opåverkad lera påträffades grävdes denna ned ca ytterligare 10 cm innan den sondades med geosond för att fastställa att det inte handlade om tunnare skikt av naturliga sediment eller medvetet påförd blålera, exempelvis lergolv i en byggnad. Det är dock möjligt med den begränsade yta som blottlagts att det kan finnas andra lämningar inom torget än de som dokumenterats som skurit djupare ned i blåleran mellan de ställen där den opåverkade markytan har kunnat iakttas.

Figur 256. Pågående arbete och dokumentation vid en av de djupgrävda groparna för avledning av vatten från den omgivande ytan. Behovet av vattenavledning gav möjlighet till kontroll av de kulturlagertjocklek, de nedersta utfyllnadslagrens och markytans innehåll samt nivån för den ursprungliga topografin. Notera även risbädden för den äldsta strandgatan som diskuteras under Skede II. Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

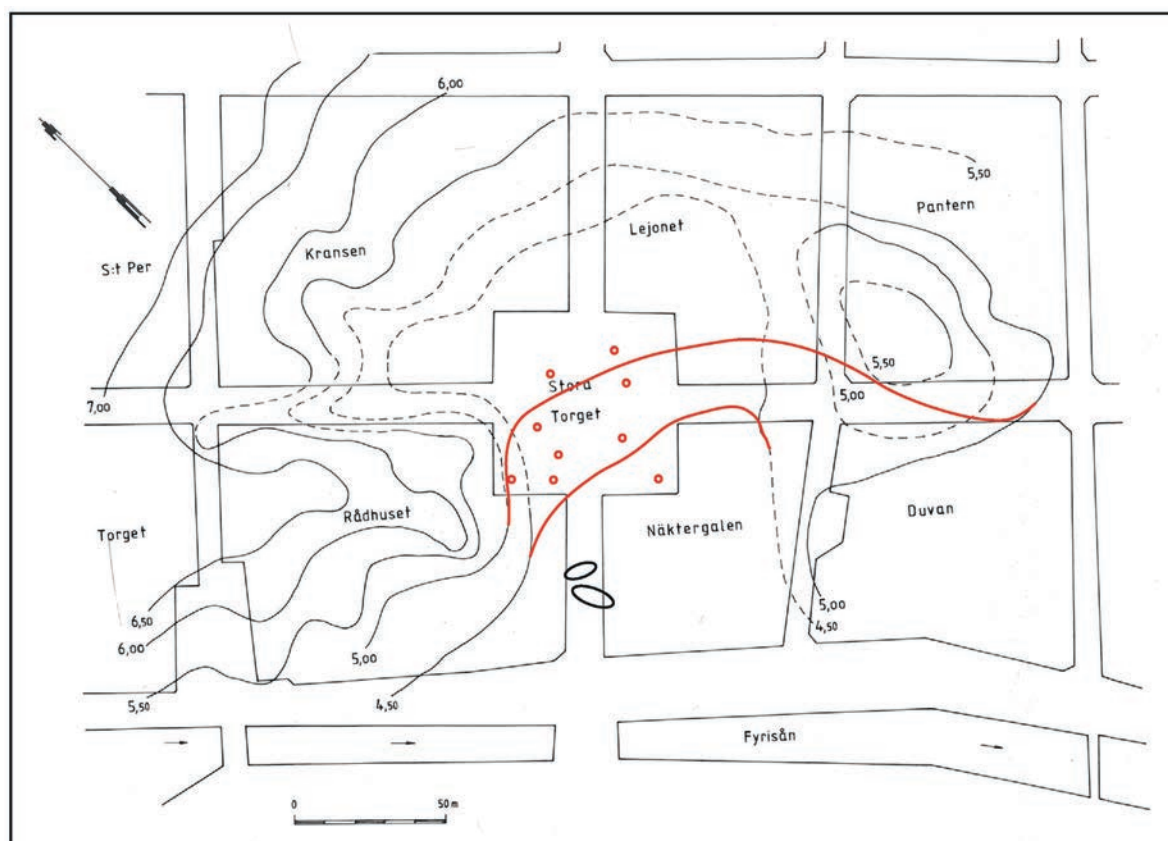
Figur 257. Plan med sammanställning av de platser där opåverkad marknivå har kunnat dokumenteras inom Stora torget. Fyrkant anger lägen som kunde undersökas i de djupaste VA schakten inom Sträcka 2A och 2B vid undersökningen 2022. Cirklar anger borrhöjder som gjordes i samband med den senaste omgestaltningen av torget (efter Syse 1999). Triangel anger den opåverkade marknivån från en tidigare undersökningen i samband med ledningsdragningar (Ölund 2010). Samtliga höjder angivna i RH 2000. Skala 1:500

Som tidigare påpekats har det i äldre litteratur funnits en arkeologisk hypotes om en lagunbildning under torget som kan ha fungerat som ett tidigmedeltida hamnläge i staden (se figur 29 och tidigare undersökningar i denna rapport). Denna teori publicerades för första gången i samband med den populärvetenskapliga redovisningen av undersökningarna i kvarteret Kransen (Ehn 1981) och återupprepades i en artikel om Uppsalas

äldsta topografi av Gustavsson 1986. Ursprunget verkar således vara undersökningen i kvarteret Kransen och de grundtopografiska observationer som gjordes där, samt en tidig rekonstruktion av den ursprungliga markytan i området av Bent Syse utifrån nivåuppgifter i Medeltidsstaden. Förutom äldre uppgifter om fynd av båtar i närheten av torget (se Övriga iakttagelser och uppgifter om äldre förhållanden i denna rapport) verkar särskilt

en kraftig träskodd ränna med fall i riktning mot torget tilldragit sig spekulationer. Rännan som daterats till 1200-talet har förmodats avleda stora vattenmängder som antagits mynna i en svacka eller sänka på torget som utgjort spår efter en ännu äldre förmodad lagunhamn som börjat fyllas igen (Redin 1979, Ehn & Gustafsson 1984:20, Gustafsson 1986:102–104). Trots försök att i efterhand kontrollera den ursprungliga rekonstruktionen har inte den mätdata som användes kunnat rekonstrueras (Bent Syse muntligen). Då inga observationer under lång tid funnits från själva torgytan har lagunen fått fortsätta vara hypotetisk, men denna idé har därefter fått spridning bland såväl arkeologer som historieintresserad allmänhet. Detta var påtagligt i de många möten och samtal med media och förbipasserande som skedde under fältarbetet 2022.

Det finns ingenting i de iakttagelser som gjorts i samband med undersökningarna på torget som stödjer att en sådan lagunbildning ska ha existerat på platsen. I samband med undersökningen kunde konstateras att opåverkad lera finns inom den sydöstra delen av torget på en nivå av ca +5,3 möh och att denna nivå sluttar åt söder till ca +4,9 möh. Detta är nivåer som stämmer med de nivåuppgifter som observerades vid provborrningar inom torgytan 1999 och ett äldre schakt 2010 (Syse 1999, Ölund 2010). Där kunde konstateras att den ursprungliga marknivån, omräknat till RH 2000, låg mellan +5,4 möh i torgets nordöstra del och med svag slänt åt söder ned till nivåer omkring + 4,9 möh (se figur 18 denna rapport). Att någon i modern tid synbar svacka eller grop ska ha funnits där torget anlades framgår inte heller av det äldre kartmaterialet. En liknande svag sluttning åt söder framgår även tidigt i en karta över markförhållandet i Uppsala från 1867, således även före den moderna stadsbebyggelsens stora påverkan (se figur 12).

Figur 258. Rekonstruktion av den ursprungliga topografin inom Stora torget efter undersökningsresultatet 2022 och samtolkade med nivåuppgifter från Ehn och Gustafsson 1984, tidigare provborrningar och undersökningar (Syse 1999 och Ölund 2010). I rekonstruktionskartan har också det hypotetiska läget för den under 1800-talet påträffade båten eller möjligen båtarna markerats (Efter Kjellberg och Hultberg 2025:97).

Spår av konstruktioner saknas inom de mycket begränsade undersökningsytorna som berört Skede I. Närhet till bebyggelse och aktiviteter i närområdet framgår dock av fynd och provmaterialet. De kontexter som kopplas till den tidigaste markanvändningen på platsen innehåller inget material av mänsklig påverkan. Här finns i stället växter som trivs i fuktiga miljöer, så som strandängar. De första spåren av markutnyttjande utgörs av inblandat material i den äldre markytan som kan kopplas till djurhållning med lite hushållsavfall med inslag av trädgårdsväxter. Endast ett mindre fragment av obränt ben insamlades från Skede I, tillhörande ett större däggdjur. Provet genomgick inte fördjupad analys och det är troligtvis frågan om matavfall från nöt. De aktiviteter som avsatt de äldsta spåren inom Stora torget ska troligen härledas till den tidigare konstaterade bebyggelsen inom kvarteret Rådstugan och närmare Gamla torget. Bebyggelsen där kan räknas tillbaka till åtminstone mitten av 1100-talet (Beronius-Jörpe-land et al 2000; Kjellberg 2021).

Endast två fynd hör till Skede I. Det ena är en avbruten käpp med skuren skåra nära ena änden, tolkad som en möjlig del till slaga för tröskning av säd. Fyndet (F115) kommer från det understa plangrävda lagret inom Yta 1 och ska möjligen snarast kopplas till det äldsta huset i nästa skede (se nedan). Från en av de djupgrävda groparna inom Sträcka 2B, en pumpgrop närmast korsningen med Drottninggatan och Yta 2C, kommer ett fynd av en mindre keramikskärva av äldre svartgods kärl, en lokaltillverkad kruka eller gryta av senvikingatida eller tidigmedeltida typ. Typen dateras vanligen till mellan 1050 och 1200 men förekommer spridd i andra Uppsalakontexter ända fram i 1300-tal (Kjellberg 2002:202). En ¹⁴C-datering från kontexten visar dock att en bakre gräns för aktiviteterna i området bör ligga under tidig medeltid.

Skede II – 1150–1250

Under det efterföljande skedet, Skede II från mitten av 1100-tal till mitten av 1200-tal, etableras den äldsta bebyggelsen i området. Denna utgörs av spridda bebyggelsespår i schaktbotten inom Sträcka 1B, 2A, 2B, 2C och 3A samt inom Yta 5, 6 och 8 samt rester efter en byggnad som kunde dokumenteras i schaktbotten inom Yta 1,

kontextgrupp 83. Spridda bebyggelserester i form av byggnadstimmer och andra fragmentariska konstruktioner tillhörande Skede II har dokumenterats ställvis i samtliga kvadranter. Den äldsta bebyggelsen föregås i samtliga schakt av utfyllnaderna med gödselblandad träflis som påförts i markstabiliserande och dränerande syfte. Dessa har i med undantag av de tidigare nämnda djupare schakten inom Sträcka 2A, 2B och 2C inte undersökts och borttagits i samband med projektet. Däremot har enstaka större trästycken rensats fram, provtagits för dendro och ibland borttagits när de stuckit upp och påverkat nedläggningen av de nya rören. Detta gäller till exempel de konstruktionsnivåer som dokumenterats inom Sträcka 1B, ett fundament till en byggnad samt byggnadsvirke i schaktbotten inom Yta 5 och 6. Dessa är samtliga rester av byggnadstimmer men utan synbar riktning eller konstruktion.

Den bäst bevarade och dokumenterade byggnaden låg inom Yta 1 (figur 259). Detta hus har tolkats som en timmerbod med de nedersta stockvarven bevarade. Ett hörn, två syllstockar med urtag för en knut på ovansidan, var bevarat. Knuten var mycket enkel och det är möjligt att detta stockvarv utgjort en syllram till en stolpbod med golv ett stycke ovan mark. Konstruktionstypen är känd från bevarade 1200-tals byggnader (Andersson 2016:10;74). Makrofossilanalysen från två lager direkt under byggnaden visade på förekomst av skalkorn, bär, humle och andra nyttoväxter men också gödsel och hushållsavfall (K282 och K289, bilaga 7). Förekomsten av gödsel och hushållsavfall är frekvent förekommande i alla analyserade lager och kan indikera trädgårdsodling och omflyttade fyllningsjord. Förekomsten av humle och skalkorn, vilka är mer ovanliga i andra prover, indikerar emellertid att byggnaden mer troligt kan ha använts som förrådsbod än som bostad, stall eller fähus. Ett fynd med koppling till jordbruk, en slaga (F115), har stratigrafiskt kopplats till föregående skede då det påträffats i lagren under byggnaden. Möjligen ska denna ändå räknas till aktiviteterna i och vid detta hus. I Skede II finns inga spår av avgränsningar eller tomtmarkeringar i anslutning till den undersökta byggnaden men sannolikt har byggnaden varit ett uthus tillhörande en av de första stadsgårdarna i området inom eller helt nära Stora torget.

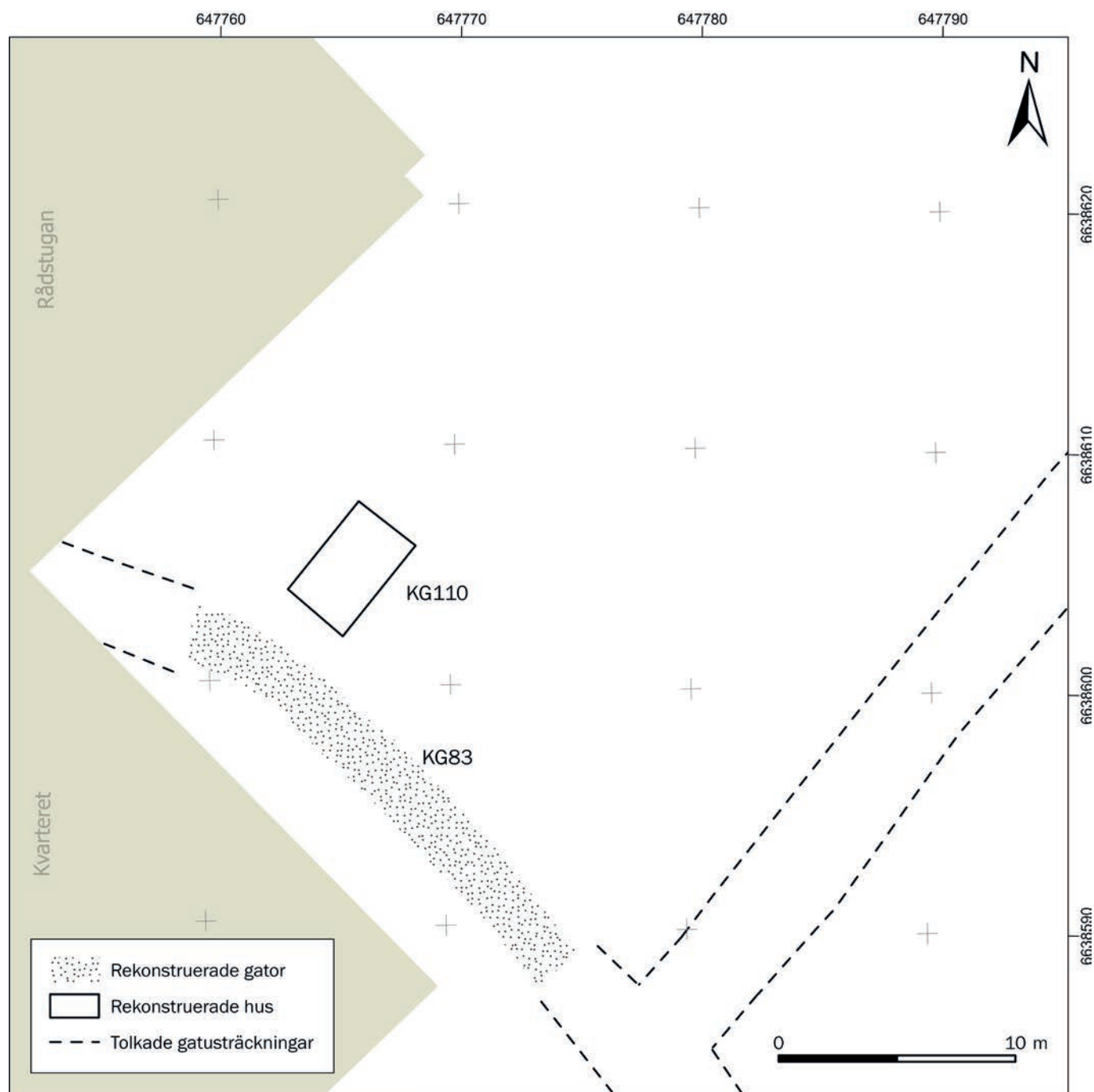

Figur 259. Den äldsta byggnad som kunde dokumenteras inom undersökningsytan var också en av de mest kompletta. Den bäst bevarade syllstocken var mångkantig och hade bilats med två urtag för anslutande timmer. Möjligen har den timrade konstruktionen utgjort bottenramen till en stolpbod med upphöjt golv och använts som förrådsbod på en av de äldsta stadsgårdarna i området. Foto Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Förutom de rester av byggnader som dokumenterats tillhörande Skede II kunde även en äldsta gata, kontextgrupp 110, dokumenteras inom Sträcka 2B (Figur 260). Gatan eller vägsträckningen utgjordes av ett kraftigt gruslager anlagt ovan en risbädd och löpte parallellt med Fyrisån i torgets nordvästra del. Risbädden under gatan har genom ^{14}C analys daterats till perioden 1150–1225 (prov 247). Detta är en vägsträckning som saknar paralleller i det äldre kartmaterialet och regleringskartans äldre bebyggelseskikt. Gatusträckningen ligger på en nivå av +5,75 möh och kunde följas i schaktbotten längs ett ca 5 meter långt sträcka av Sträcka 2A. Gatan syntes i den västra sektionsväggen, däremot inte i den östra. Den syntes även som en risbädd ett stycke in i sektionen från Sträcka 2C. Därmed kunde gatan i detta skede följas i en längd av omkring 5–7 m och rekonstrueras till en bredd omkring 2,5 m. Samma gatusträckning återkommer i ett bättre bevarat skikt under Skede III (se nedan). I förlängningen relaterar gatan till tidigare dokumenterade sträckningar norr om torget och i kvarteret Rådstugan och Gamla torget (Syse 1993).

Det förefaller som om denna gata i detta skede även kan ha utgjort begränsning för bebyggelsen ned mot Fyrisån, då inga bebyggelselämningar kunde dokumenteras väster om denna. Det bör dock påpekas att kulturlagren väster om gatan endast kunde undersökas i mycket begränsad omfattning och dokumenteras genom en sektion i Drottninggatan (figur 124).

Liknande begränsningar för bebyggelsen, med en allmän gata, finns till exempel från det tidigmedeltida London. Där har The Strand utgjort ett obebyggt handelsområde med särskild kontroll och rättigheter längs Themsens stränder och som åtskiljs från den högre upp liggande bebyggelsen genom just en public street (Middleton 2005:330). Det är därmed också en vidare möjlighet att tolka denna äldsta gatusträckning samt dess efterföljande i Skede III, som en föregående ågata till Östra Ågatan som senare anlagts längre ned mot ån (Kjellberg & Qviström 2008, Wahlberg 2025, se vidare Skede III nedan).

Figur 260. Plan över Stora torget med det äldsta huset och den förmodade äldsta strandgatan markerade. Skala 1:250

Fyndmaterial från Skede II saknas helt, med möjligt undantag för den tidigare omnämnda slagan från marklagren under den äldsta byggnaden. De makrofossila proverna från Skede II påvisar en ökad djurhållning i området genom en större mängd gödselblandat innehåll från fåhus eller boskapshägn i utfyllnadslagren. Från utfyllnadslagren finns även material som kan kopplas till både hushållsavfall och närbelägna trädgårdsodlingar, men inga bostadshus har kunnat konstateras inom de undersökta ytorna. Ett fynd av kulslag i ett av makroproverna kan indikera att järnsmide

förekommit i närmiljön. De osteologiska proverna visar på främst matavfall och att andelen får/get och svin varit påtagligt högre än i senare perioder. Ben från nötkreatur förekommer men i förhållandevis ringa mängd. Bland benmaterialet finns även fågelben medan fiskben saknas helt under detta skede, sannolikt ett representationellt problem som kan förklaras av de relativt små mängderna insamlat ben. Ett fynd av ett kattkranium med snittspår kan troligast kopplas till garveriverksamhet i närområdet.

Skede III – 1250–1400

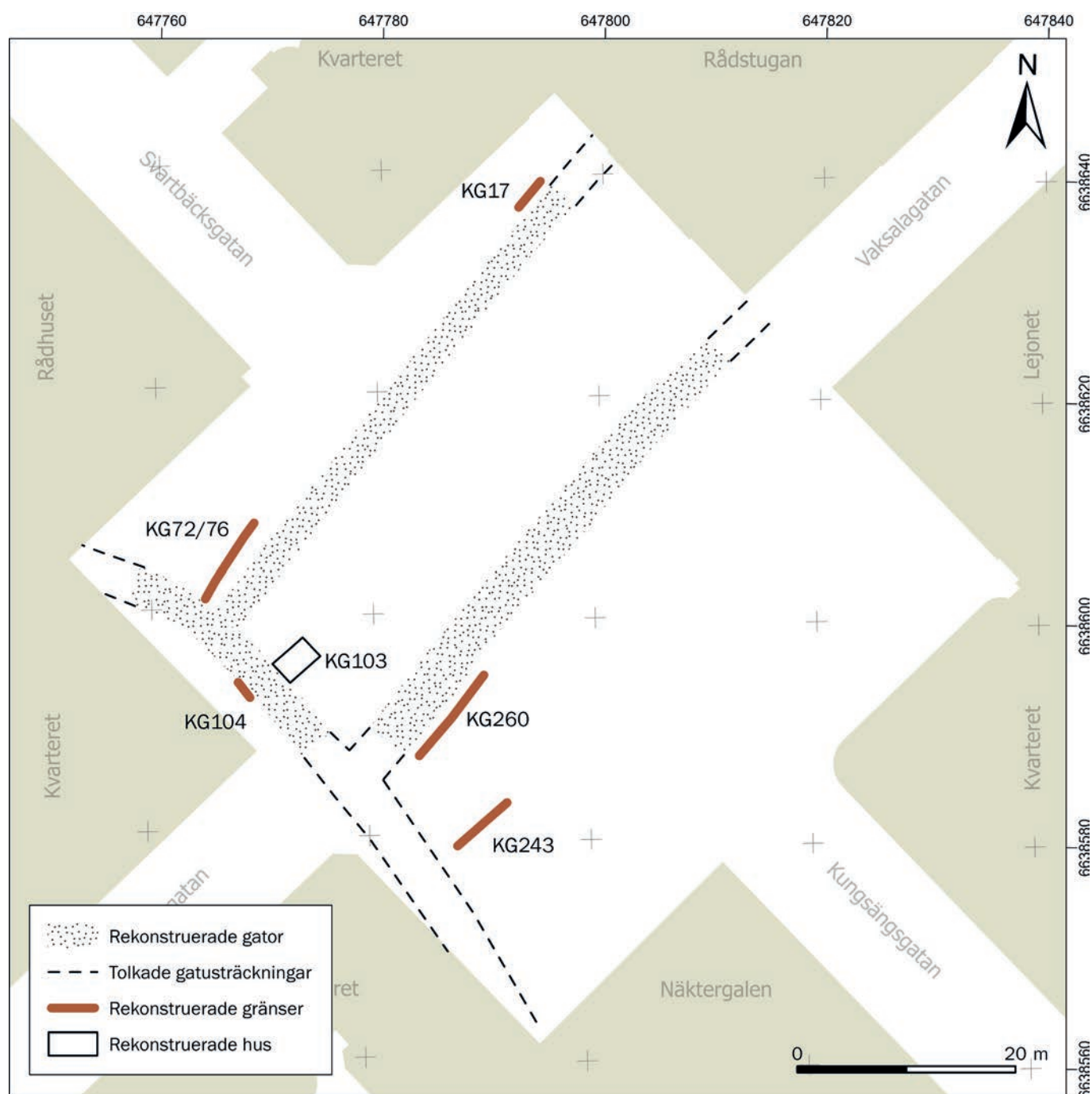
Under Skede III, perioden från mitten av 1200-talet fram till sekelskiftet 1400, förtätas bebyggelsen och nya utfyllnader läggs ut inom en stor del av undersökningsytan. Lämningar från Skede III har dokumenterats inom 13 undersökningsytor: Sträckorna 1A, 1B, 2A, 2B, 2C, 3A, 4 och inom Yta 1, 5, 6 och 8 samt Schakt 6, 8, och 9.

Skede III utmärks av en tilltagande mängd konstruktioner, kraftigare utfyllnader och ökande fyndmängder. Det är också först under detta skede som tydligare spår av gatunät och tomtgränser kan urskiljas, både i de delar som dokumenterats i plan och sektion. Detta tolkas gemensamt som att en intensifiering av aktiviteter och förtätning av bebyggelsen skett under perioden. Bilden stämmer väl med vad som observerats i samband med flera av de större undersökningarna i Uppsalas centrala delar. I äldre litteratur har den ökande aktiviteten och förtätning oftast satts i samband med domkyrkans etablering i staden under 1270-tal och fram till mitten av 1300-talet (exempelvis Ersgård 1986, Gustafsson 1986, Beronius-Jörpe-land et al 2002, Anund 2008). Utifrån en senare sammanställning och utvärdering av flera av de tidigare undersökningarna (Kjellberg 2021) samt resultaten av de nu utförda undersökningarna på Stora torget verkar det snarast som dessa förändringar påbörjats redan före domkyrkoflytten och under tidigt 1200-tal.

För torgets del framgår den ökande aktiviteten tydligast genom föremålsdateringar och de dendrokronologiska dateringarna. Det virke som analyserats från flera schakt och som använts till

grundläggning och konstruktioner under Skede III, sannolikt till viss del återanvänt, är i hög grad troligen avverkat under 1200-talets första hälft. Möjligheten finns därför att skiljet mellan Skede II och III kan ha legat något före mitten av 1200-talet. Den sammanlagda bedömningen av föremål och övriga konstruktioners datering ger dock styrka till en alltså något senare datering av skedet, till mitten av 1200-talet, men väl etablerat före domkyrkoflytten 1273.

Detta gäller även för en yngre nivå och omläggning av den äldre strandgata som dokumenterades i Skede II (se ovan). Den nivå av gatan som knutits till Skede III, kontextgrupp 105, kan genom ¹⁴C analys av kvistar från den grundläggande risbädden dateras till perioden 1225–1275 (prov 246). I denna nivå framträder den sten och gruslagda gatan, och dess grundläggande risbäddar tydligare. Gatan syns i båda sektionerna inom Sträcka 2B och gatan kan här dokumenteras på en sammanlagd längd av omkring 10 meter. Gatan har en viss förskjutning från sin föregångare och bredden kan uppskattas till omkring 3 meter. Detta är en bredd som motsvarar den gatubredd som stadgas i Magnus Erikssons stadslag från mitten av 1300-talet (Holmbäck och Wessén 1966). Gatan som alltså består av småsten och grus saknar markerande större kantstenar så som iakttagits i stenlagda gator i Uppsala och som bland annat dokumenterats i kvarteren Rådhuset och Kransen längre mot norr (Anund 2008, Ehn och Gustafsson 1984). Gatan löper fortsatt parallellt med Fyrisån (figur 261).

Figur 261. Plan med gator under Skede III, 1250–1400, och utvalda tomtgränser markerade.

Det synes som smalare tvärgator och vattugränder anslutit till gatan. Dessa utgörs dels av en vinkelrät smalare gata eller gränd, kontextgrupp 101, som syns i sektionen och linjerar med den kavelbro och förmodade gatusträckning som tolkats som en gata inom Sträcka 1B (figur 261). Där har kavelbron, kontextgrupp 17, kunnat dateras till 1323–1400 och kan alltså möjligen vara en senare tillagd anslutning.

Det är även möjligt att den östvästliga gata som tolkats som en föregångare till dagens Vaksa-

lagatan och dokumenterades inom Sträcka 3A, kontextgrupp 145 och 147 samt Yta 8, kontextgrupp 258, kan ha anslutit till förlängningen av strandgatan (figur 261). Gatstumparna i respektive yta har nivåer med likartade dateringar, till perioden från 1200-talets senare del och framåt, vilket tolkats som att de är del av en och samma sträckning. De är också anlagda tidigare än kavelbron inom Sträcka 1B och de består av flera lager av stenläggningar. Den understa nivån i både Sträcka 3A och Yta 8 består i huvudsak av sten och grusblandad lera utlagd på risbäddar och

är i konstruktionen likartad med den så kallade strandgatan. Sträckningen, som också återfinns på regleringskartans äldre skikt är en långt fram i tid mycket viktig sträckning i det äldre gatunätet, som vid regleringen i stort sett behålls och leder till stadens östra Tullport via Vaksalagatan (Skede VI nedan). Det är alltså möjligt att den förmodade anslutningen mellan strandgatan och Vaksalagatans föregångare kan finnas inom Kvadrant 4 men att denna inte undersökts i samband med detta projekt. I så fall är detta en högtintressant korsning i den tidigmedeltida staden som anknuter väl till stadens övriga kommunikationsnät (Göthberg manus).

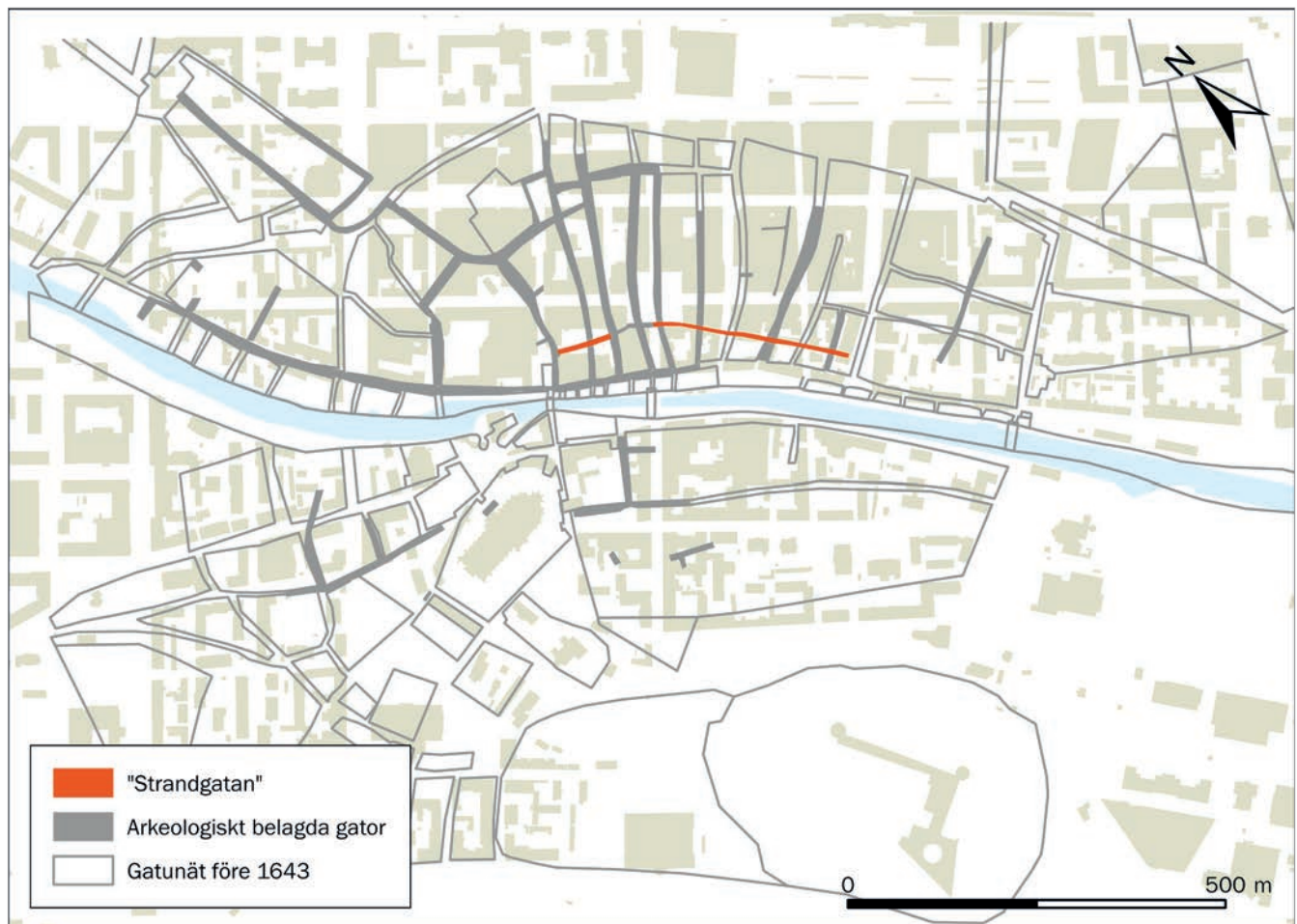

Figur 262. De gator som undersöktes vid Stora torget och hör till Skede III, det vill säga 100 årsperioden från 1250–1400 hade en enkel beläggning av småsten och grus men vilade på kraftiga risbäddar. Detta gäller för båda skikten av den så kallade strandgatan. Här ses mycket stora och välbevarade enrisbuskar som utgjort en del av en risbädd inom Yta 8 Foto: Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

I det skriftliga materialet omtalas tre gator med olika namn under 1300-talet öster om ån. Dessa är Allmänningegatan 1308, Köpmannagatan 1344 och 1345 och från och med 1376 Vårfrugatan (Dahlbäck et al 1984:257). Gatorna har i senare

litteratur oftast tolkats som olika föregångare till dagens Östra Ågatan (Wahlberg 1993:44–45). Det är möjligt att den å- eller strandgata som undersökts inom Stora torget motsvarar den gata som i mitten av 1300-talet benämns Allmänningegatan och/eller Köpmannagatan och således är en föregångare till en senare och längre ned mot ån anlagd å- eller allmänningegata under sent 1300-tal, motsvarande dagens Östra Ågatan. Gatan kallades under medeltid Allmänningegatan och senare efter en förmodad flytt av Vårfrukyrkan efter 1376 för Vårfrugatan. Gatan har då anlagts i ett område som tidigare varit sankt och legat lågt på de flacka strandängar som präglade Fyrisåns stränder före de utfyllts (Kjellberg och Qviström 2010, Kjellberg 2006). När så sker har antagligen också behovet av den högre upp liggande och äldre Köpmannagatan upphört och denna har med tiden lagts igen men fortlevt som en ägo gräns synlig i kartmaterial långt fram i tiden och inne i kvartersmarken (se figur 12 och 261; Kjellberg manus; Wahlberg 2025/manus).

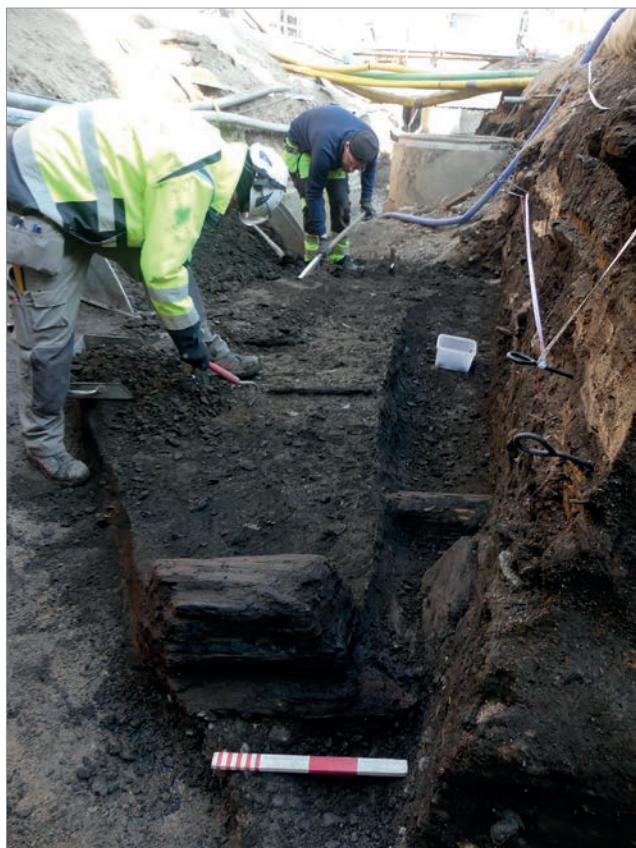
Arkeologiskt belagda gator i Uppsala har tidigare sammanställts och publicerats vid flera tillfällen (exempelvis Syse 1993 i Wahlberg 1993; Anund m.fl. 2001). Inför en nyutgivning av Uppsalas gatunamn av Mats Wahlberg, planerad för 2025, medverkade Joakim Kjellberg för Upplandsmuseets räkning i en revidering och uppdatering av tidigare publicerade uppgifter. Materialet från Stora torget kunde där bearbetas och inkluderas (se Wahlberg 2025/manus). Det är utifrån tidigare dokumenterade gatusträckningar, varav flera men inte alla kan identifieras i det äldre skiktet av Regleringskartan från 1643 och senare kartmaterial möjligt att åtminstone hypotetiskt rekonstruera dess sträckning (Anund m.fl. 2001). Genom att följa äldre strukturer, bevarade som relikt oreglerade tomtgränser inom de reglerade kvarteren i äldre karteringar över Uppsala och länka samman dessa med tidigare arkeologiskt observerade gatusträckningar, har det varit möjligt att rekonstruera strandgatans förmodade sträckning genom flera kvarter på den östra sidan om Fyrisån (se kartmaterial Booman 1671, Hoffstedt 1702 och Schumburg 1882, samt figur 8, 9, 12 och 263). Om denna sträckning skulle visa sig vara riktig har den troligtvis sammanbundit området vid Gamla torget och Franciskanerkonventet med det senare belagda läget för Vårfrukyrkan i kvarteret Duvan. Gatan har alltså löpt genom större delen av den medeltida stadsbebyggelsens utbredning (se även Kjellberg 2021:93–97).

Figur 263. Karta över de arkeologiskt belagda gatusträckningarna i Uppsala efter en revidering och uppdatering 2025 av tidigare publicerade sammanställningar av Bent Syse (i Wahlberg 1993 och Anund m.fl. 2001). Inom Stora torget ses den sträckning av den tidigare okända strandgata som belagts vid undersökningarna 2022. Strandgatans hypotetiska sträckning har rekonstruerats med röd linje utifrån äldre observationer och tomtgränser i äldre kartmaterial. Skala 1:8 000.

I anslutning till de dokumenterade gatusträckningarna vid 2022 års undersökning påträffades också under Skede III flera gränsmarkeringar i form av diken och hägnader (figur 261). Dessa tolkas främst som tomtmarkeringar. Det tydligaste exemplet på detta utgörs av en äldre flätverkshägnad och ett dike inom Yta 1 (figur 264 & 265). Både flätverkshägnaden och diket hör till Skede III. Diken, som det inom Yta 1, har framför allt dokumenterats utmed vägsträckningar i östvästlig riktning och har sannolikt även haft en dränerande funktion som lett överskottsvatten vidare ned mot Fyrisån. Inget större träskott dike som det

som observerades i kvarteret Kransen och där förmodades mynna på torget (Ehn & Gustafsson 1984) har kunnat observeras inom undersökningen. Utmed Strandgatan i nordsydlig riktning finns endast spår av hägnader, framför allt en del av en flätverkshägnad. De flesta hägnader som dokumenterats har utgjorts av enstaka störar oftast bara synliga i sektion och inom relativt små planundersökta ytor. De kan därför inte rekonstrueras i någon konstruktion eller riktning. Med något eventuellt undantag saknas flera parställda störar som har kunnat förväntas i en gårdsgårds-konstruktion.

Figur 264 och figur 265. Två generationer av samma gränsmarkering inom Yta 1. Båda konstruktionerna tillhör Skede III och kan dateras till perioden mellan 1250–1400. Till vänster ses undersökning av ett dike, kontextgrupp 72. Till höger ses en raserad flätverkshägnad, kontextgrupp 76, som framkom direkt under diket. Båda konstruktionerna har sannolikt markerat gränsen mellan bebyggelsen i norr (jmf huset i Skede II) och närmare Gamla torget från den vattugränd som löpt i kanten av schaktet från Sträcka 1B och ned mot den anslutande Strandgatan, kontextgrupp 110.

Det större behovet av att markerade tomter i anslutning till gatumarken och eventuellt sina grannar som framgår från Skede III gentemot Skede II visar på att bebyggelsen förtätats och antagit mer av stadskaraktär under denna tid.

Förtätningen av bebyggelsen syns även i fynd- och provmaterialet från Stora torget, där en större mängd föremål nu brukas i hushållen. Detta gäller såväl lokalt producerade varor som trä-, ben-, läder- och järnföremål som varor importerade via de nordeuropeiska handelsnätverken. De importerade föremål som finner sin väg till Uppsala-hushållen under senare delen av 1200-talet och in i 1400-talet utgörs bland annat av blyglaserade äldre rödgodskannor från Flandern och Sydskan-dinavien. Här ses även globulära kokärl i drejat svartgods från norra Tyskland och södra Öst-ersjön liksom genomsintrade och nästan genom-sintrade stengodskannor och krus från Rhenområ-det och Niedersachsen. Vidare finns även glaskärl från Böhmen och norra alperna.

Den sammantagna bedömningen av fyndmaterial-et från Skede III är att det är fråga om en ganska ordinär medeltida stadsbebyggelse. De flesta av de föremål som påträffades vid undersökningen kan förväntas vid undersökningar i medeltida Uppsala (jmf Kjellberg 2021) och även i andra mellansvenska städer från samma tid. För liten del av de enskilda tomterna eller byggnaderna har kunnat undersökas för att kunna jämföra förhållandet mellan olika ytor inom torget. Det är inte heller möjligt att rekonstruera enskilda gård-smiljöer. En stor del av fyndmaterialet kommer dessutom från de kraftiga utfyllnadslager som lagts ut innan de enskilda byggnaderna anlagts. En generell iakttagelse är dock att utöver hus-hållsavfall och byggnadsdetaljer till både hus och båtar finns ett påtagligt inslag av hantverksavfall och jordbruksrelaterade föremål i materialet. I materialet saknas dock handelsrelaterade föremål så som vikter, vågar och mynt. Enstaka platser framstår ändå som koncentrationer av framför allt hantverkspill. Detta är till exempel de lager som

främst undersöktes inom Yta 5, där ett relativt stort inslag av hantverksavfall från trähantverk och repslageri fanns samt inom bottenlagren i Sträcka 1B där ett rikligt material av läderspill från skomakeriverksamhet påträffades. Andra hantverk som finns representerade med mer spridda förekomster inom undersökningsytan och i Skede III är garveri och troligen smide.

Under Skede III ses i de makrofossila proverna en ännu tydligare närvaro av djurhållning i form av kraftiga gödsellager med strö och halm som tokas som inslag av fähus och stall i gårdsmiljöerna på platsen. Inslaget av ängsväxter kan antagligen kopplas till att djuren betat i närområdet och utanför staden. Här ses även human latrin och hushållsavfall tillsammans med nytto- och medicinalväxter vilket tyder på trädgårdsodling inom tomtorna, troligen kålgårdar. Notabelt är avsaknaden av mer långväga importerade frukter och bär, något som setts exempelvis i de senare undersökningarna i kvarteret Traktören i Enköping (Bäck m.fl. manus). Våtmarksväxter på platsen visar att vissa diken varit vattenfyllda och stor möda har lagts på att använda dränerande material i stadsgårdsmiljön. I det osteologiska materialet sker en förändring mellan Skede II och III då andelen svin minskar kraftigt medan nötkreaturen ökar. Vid sidan av får och get förekommer även ben från fågel och fisk. Från Skede III kommer merparten av fragmenten från fiskarter som inte är tillgängliga lokalt eller i Mälaren, såsom torsk och strömming. Troligen har fisken importerats som torkad eller saltad.

Sammantaget visar fynd- och provmaterialet från Skede III på den mångsidighet som funnits bland de medeltida gårdarna i denna del av staden. Bebyggelsen präglas av mångsysslande med odling, djurhållning och hantverk. Hushållen har varit tillräckligt resursstarka för att införskaffa importerade hushållskärl, tyger och dräktdetaljer i oädla metaller. Här finns en närvaro av män, kvinnor och barn och här har sannolikt inte de rikaste men inte heller de fattigaste i staden levt och verkat.

Skede IV – 1400–1550

Under Skede IV, den senmedeltida perioden från sekelskiftet 1400 till mitten av 1500-talet, finns fortsatt en tät bebyggelse inom de flesta delar som undersökts på Stora torget. Lämningar från Skede IV finns inom 16 Schaktsträckor (1A, 1B,

2A, 2B, 2C, 3A, 3B, 4), Ytor (1, 3, 4, 5, 6, 8) och Schakt (4, 7, 8, 9) (se figur 254).

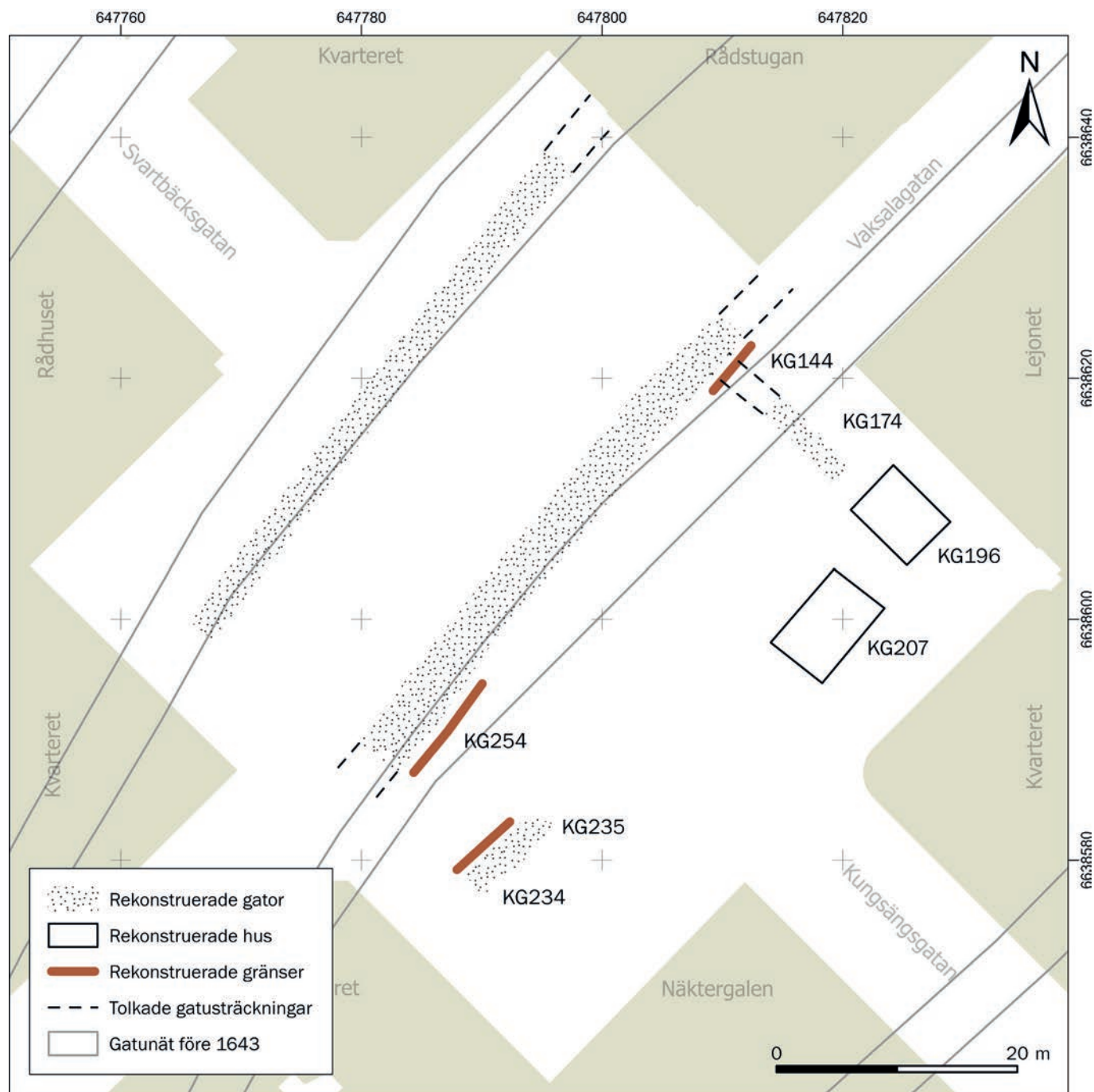
Det som i Skede III kunde ses som en förtätning och ökning framträder nu som en väletablerad miljö. Inom de undersökta ytorna syns inga tecken på en minskad bebyggelse så som det iakttagits i andra delar av staden under digerdödens efterverkningar (jmf Ersgård 1986).

Gatunätet förändras under Skede IV genom att den tidigare Strandgatan läggs igen, sannolikt för att ersättas av den än idag utmed ån löpande Östra Ågatan och som under medeltid kallades den östra Allmänningegatan eller Vårfrugatan (se ovan). Gränden i Vaksalagatans förlängning får också en ny beläggning av sten (kontextgrupp 144) vid denna tid. Under Skede IV anläggs även två nya kavelbroar i torgets södra del. Inom Yta 8 anläggs en kavelbro som löper i sydväst till nordvästlig riktning (kontextgrupp 234). Någon fortsättning på denna har inte påträffats i andra schakt men det kan förmodas att denna utgjort en inre gränd i det bredare kvarter som bildats mellan Vaksalagatans föregångare och den historiskt och arkeologiskt belagda Mickel Hanssons gränd strax sydost om torget. Mickel Hanssons gränd som korsar Kungsängsgatan (figur 265) är belagd i skriftliga källor 1640 (Wahlberg 1994:40). Sträckningen har undersökts 1934 i kvarteret Näktergalen samt att den helt nyligen har dokumenterats i kvarteret Lejonet strax väster om sträckningen på regleringskartan. Gränden kan i denna del dateras till åtminstone 1300-talet (Hultberg manus). Ytterligare en kavelbro (kontextgrupp 174) har konstaterats inom Yta 3 och i torgets nordöstra kvadrant. Kavelbron löper här i nordsydlig riktning och tycks leda över ett dike för att ansluta till Vaksalagatans företrädare. Även denna kavelbro har förmodligen löpt inom kvarteret och in på en gårdsyta snarare än vara för allmänt bruk.

De flesta spår av byggnader som kunnat ses utgörs mestadels av fundament och plintar för markstabilisering samt rester av trägol. Endast undantagsvis finns synliga väggtimmer med konstruktionsdetaljer bevarade. Byggnadsvirke förmodas i hög grad ha flyttats eller återanvänts. Det kan emellertid generellt anses att bebyggelsen, med ett undantag, utgjorts av för tiden typiska låga trähus i liggtimmer med halm-, torv- eller brätdak. Undantaget utgörs av en delvis nedsänkt och kallmurad stenrad inom Yta 4 (kontextgrupp

207) som tolkats som grunden till en halvkällare, förmodligen med en överbyggnad i timmer, då spår av ytterligare skift av sten eller tegel saknas. En påtaglig förändring i de byggnader som dokumenterats tillhörande Skede IV är den i jämförelse med tidigare skeden större byggnadstorleken och de till synes mer sammanbyggda gårdsmiljöerna

(se figur 265). Bilden har även setts i andra undersökningar i det centrala Uppsala (jmf Kjellberg 2021:120-123 och däri anförd litteratur). Det byggnadstimmer som inte antagits vara sekundär-använt och som kunnat daterats inom Skede IV är avverkat under 1400-talets första hälft.

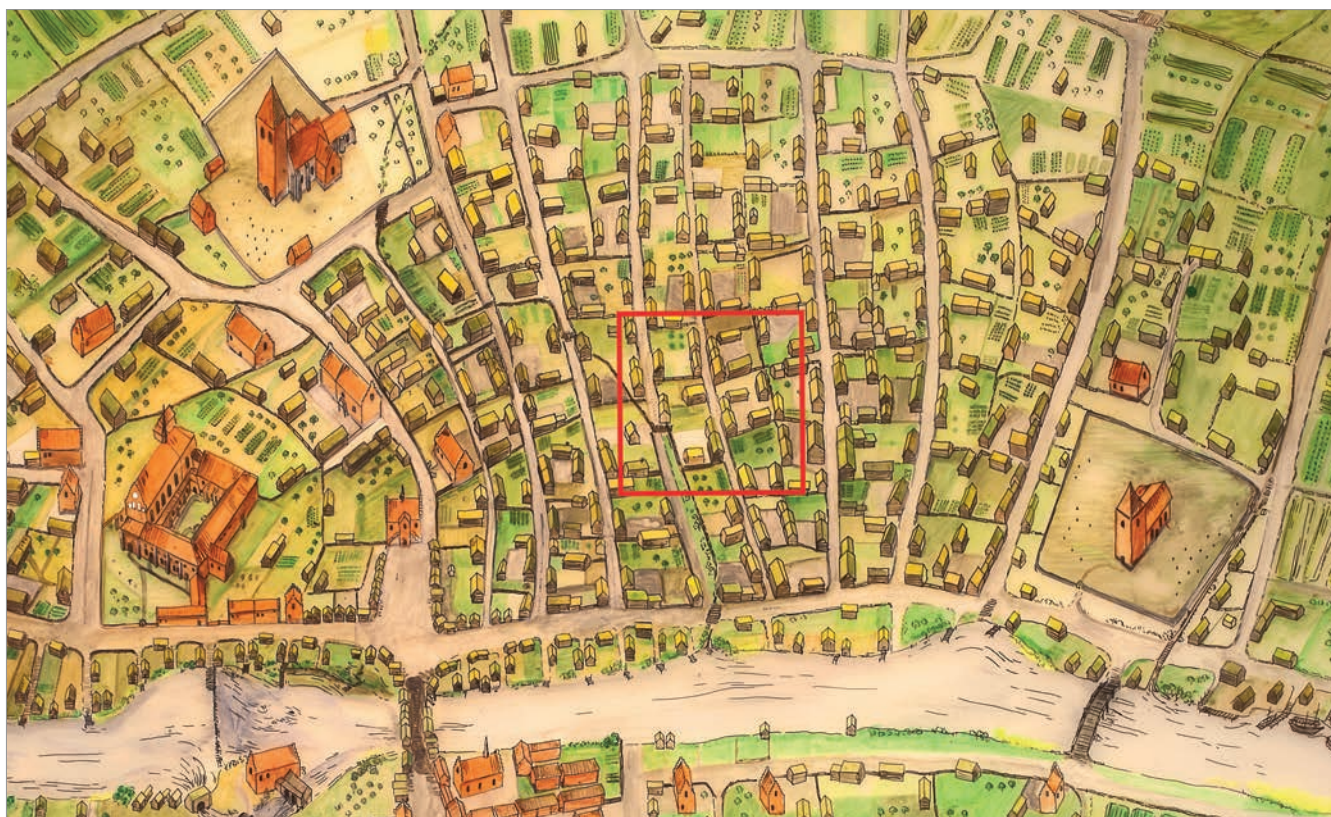

Figur 266. Plan över området med den hypotetiskt rekonstruerade bebyggelsen under det senmedeltida Skede IV. På planen har även en ny rektifiering av regleringskartans äldre bebyggelseskikt lagts in, där det framgår att denna har förhållandevis god samstämmighet med de arkeologiskt dokumenterade lämningarna efter äldre gränder under skedet.

Den senmedeltida bebyggelsen inom Kvadrant 3 (figur 265) visar tydliga spår av brand. Med utgångspunkt av fyndmaterialet från byggnaden i kontextgrupp 196, bland annat en sekundärbränd och krossad intakt gryta av 1500-talstyp (F211), kan det förmodas att byggnaden förstörts i mitten av 1500-talet. Den senmedeltida Uppsala drabbas av flera stadsbränder men särskilt en väl belagd och svår brand härjade Uppsala 1543 (Dahlbäck m.fl. 1984:251). Det är mycket möjligt att byggnaden eldhärjats i samband med denna händelse.

Även i det makrofossila analysmaterialet från Skede IV noteras en påtaglig närvaro av bränt material (se Analyser och Bilaga 7). I de provtagna kontexterna framträder växter som kan kopplas till hushållens matavfall med inslag av ängs- och våtmarksväxter. I den ovan omtalade stengrundsbyggnaden eller halvkällaren, kontextgrupp 207, har golvet täckts med granris och här har man

möjligen förvarat otröskade kärvar. I det osteologiska materialet från Skede IV fortsätter ökningen av nötkreatur, men främst genom en minskning av andelen får och getter. Ett visst skifte till utslaktning av äldre nötkreatur och färre yngre sker i Skede IV. I sammansättningen av får och getter ses en ökning av ungdjur bland tänder och tåben, men ökning av äldre djur bland benen från övriga kroppsdelar. Förändringen speglar troligen ett skifte i hur levande och styckade djur kommer till staden, eller specifikt använts i den undersökta ytan. Yngre djur representeras till större del av hela kroppar medan äldre djur endast syns i form av styckningsdetaljer. För svin, får och get är andelen handjur högre än hondjur, och för nötkreatur är de lika stora. Fiskhandeln förefaller ha förändrats mellan Skede II och III till Skede IV, där samtliga artbestämda fragment kommer från gädda, abborre, gös och karpfiskarter alltså arter som kunnat fångas i närområdet (bilaga 6).

Figur 267. Rekonstruktionsteckning av Uppsalas östra stadsbebyggelse vid medeltidens slutskede, av Lotta Hillbom, där området för Stora torget är markerat. Från jubileumsutställningen Vårt Uppsala på Upplandsmuseet och bokproduktion 1986. Foto: Olle Norling, Upplandsmuseet.

Den rekonstruerade stadsbild av Uppsala vid medeltidens slut som gjordes i samband med 1986 års utställning på Upplandsmuseet och utgivningen av Uppsala stads historia band VII kan därmed till större del bekräftas av de nu genomförda undersökningarna inom Stora torget om än inte i alla detaljer (figur 267). Bebyggelsen, som till största delen präglad av låga timmerbyggnader, har legat inom relativt små tomter. Den täta och etablerade miljön har präglats av enskilda gårdarna har rymt ett antal byggnader för både bostäder, förråd, verkstäder och djurhållning samt mindre odlingsytor. De kraftiga träskodda rännor som antagits leda vatten från omgivande kvarter och i riktning mot Stora torget kunde emellertid inte iakttagas inom de undersökta ytorna. I och med stadsbranden 1543 markeras också ett tydligt skifte, inte bara i området utan för hela Uppsala. Staden leds in i ett nytt tidevarv med de stora omvälvningar som skulle ske med början i Vasakungarnas omstrukturering av miljön.

Skede V – 1550–1643

Skede V motsvarar den senmedeltida och efterreformatoriska perioden från 1500-talets mitt fram till 1643, när beslut om reglering och anläggande av Stora torget fattades. Lämningar daterade till skedet återfinns inom samtliga undersökningsytor med arkeologiska lämningar utom Sträcka 2A samt Schakt 6 och 9 (figur 255). Även om lämningar kopplade till Skede V förekommer inom i stort sett hela undersökningsytan är resterna efter de konstruktioner som tillhör skedet fragmentariskt bevarade. Det som återstår av bebyggelsen är framför allt enskilda nedgrävda plintar som fungerat som fundament till hus. Detta beror sannolikt på att den avrivning av den sista bebyggelsen som skedde innan torget anlades, gjordes noggrant. Även sentida markarbeten har i hög grad påverkat dessa övre nivåer av den medeltida bebyggelsen. Det mesta som hör till skedet är därför den sista generationen av utfyllnader som 1500-talsbebyggelsen legat på. Utfyllnaderna består liksom tidigare av gödselblandad träflis, men med ett något högre inslag av sand och tegelflis.

Fyndmaterialet är i relation till de äldre skeden också mer begränsat. Här finns förutom hushållsföremål så som trefotsgrutor i yngre rödgods även de för tiden typiska passglasen liksom personliga tillhörigheter som läderskor och enstaka pipskaftsfragment. Av byggnadsmaterial förekommer som i tidigare faser olika former av träaglar men också ett fåtal fynd av takpannor i tegel. Det är sedan tidigare väl belagt att kung Gustav Vasa

i samband med återuppbyggnaden efter branden 1543 lät borgarna få tillgång till tegel från kronans egna ugnar, varav de flesta dragits in från kyrkan. Även de medeltida kyrkobyggnader i staden nyttjades som stenbrott, då de i samband med reformationen tagits ur bruk (Ljung 1954:245, 247–248).

Det makrofossila provmaterialet från tiden före torgets anläggande kommer från bara två kontexter, båda inom Kvadrant 3, i torgets sydöstra del. Innehållet i proven visar på fortsatt stort inslag av djurhållning och liksom i tidigare skeden utläggning av träflis i dränerande syfte. Ett brandlager med inslag av rasing innehöll en stor mängd medicinal och nyttoväxter så som hjärtstilla, bolmört och johannesört. I det likaledes sparsamma osteologiska materialet från Skede V framgår att en större andel fisk och fågel ingått i kosten än i de tidigare faserna.

Skede VI – 1643–2022

Skede VI omfattar tiden från beslut om skapandet av "Nya torget" i samband med stadens reglering 1643 fram till undersökningens genomförande 2022. I realiteten har de lämningar som undersökts och bedömts som möjligen äldre än omkring sekelskiftet 1900 dokumenterats och förts till skedet. De mest sentida lämningarna inom skedet, mer eller mindre uteslutande moderna fyllnadsmassor i ledningsgravar och underlag för nya marknivåer av homogen sand och grus, dokumenterades inte mer än att deras tjocklek infördes i sektionsdokumentationen.

De lämningar som förts till Skede VI dokumenterades inom sträckorna 1A, 1B, 2A-C, 3A och 4 samt inom ytorna 1, 3, 4 och schakt 8. Liksom i Skede V är lämningarna i Skede VI i hög grad fragmenterade av senare tiders ingrepp och mer sparsamt dokumenterade. Uppenbart sentida fynd insamlades inte och merparten av fynden från skedet kommer från sentida nedgrävningsutfyllningar som skurit ned i äldre lager men inte varit uppenbart sentida vid undersökningstillfället. Många av kontexterna i Skede VI var omrörda fyllnadsmassor som också innehöll äldre fynd. Paradoxalt så finns ett betydligt bättre skriftligt källmaterial för bebyggelsens förändringar i Skede VI än för föregående skeden.

Skede VI inleds med den stora stadsomvandling som beslutades av Hennes majestät Drottning Kristinas förmyndarregering den 28/2 1643. Då beslutades att Uppsalas gator och bebyggelse

”till stadens prydnad och zijrat” skulle regleras. I enlighet med tidens ideala skulle ”regularitet” råda, gatorna breddas och ett nytt torg anläggas (Herdin 1932:56). Även om förslaget till synes åtminstone i början tagits emot väl av stadens borgerskap, drog de storskaliga förändringarna ut på tiden, inte minst som att otaliga marktvister måste lösas för de som blev av med sina tomter. Trots flera försök under resten av 1640-talet att färdigställa torget kunde det först invigas till Distingsmarknaden i februari 1650. Då hade bland annat 124 lass per örestal, motsvarande 19 840 lass, av grus och sten avkrävts stadsborna under fyra månader under 1648 för utfyllnad av Stora gatan och Nya torget. Materialet hämtades i huvudsak från Kasåsen och området väster om slottet (Herdin 1932:72).

När torget stod klart var det i form av ett hörnslutet renässanstorg, en kvadrat med 100 alnars sida från vars mitt man skulle ha utsikt i fyra riktningar och gator till stadens fyra tullportar (Herdin 1932:64).

De första tomter vid det nya torget införskaffades redan 1645 och började alltså bebyggas av förmögna borgare redan innan själva torget stod färdigt. Vid torget fick endast byggas stenhus och här innehade blandandra Claes Eden uppfört hus som var ”det största näst slottet” och ambasadör Whitelock ”det vackraste i staden” redan 1653–1654 (Herdin 1932:69, Ehn 1965, se även figur 7 i denna rapport). Två av dessa byggnader återfinns på regleringskartan trots att denna är upprättad ca 10 år tidigare har därför sannolikt införts i efterhand (se figur 268 nedan). Det är möjligt att flera av de övre kraftiga och grusblandade lager med inslag av tegel som syntes i de nordöstra sektionerna av Sträcka 1A, 3A och 3B är resultatet av denna säkerligen omfattande byggnadsverksamhet. Källarnedgrävningen som dokumenterades inom Sträcka 1B (Kontextgrupp 12) är troligen en del av nedgrävningen för källarna till den tidigare ”Edenbergska gården” (se figur 69 och 265).

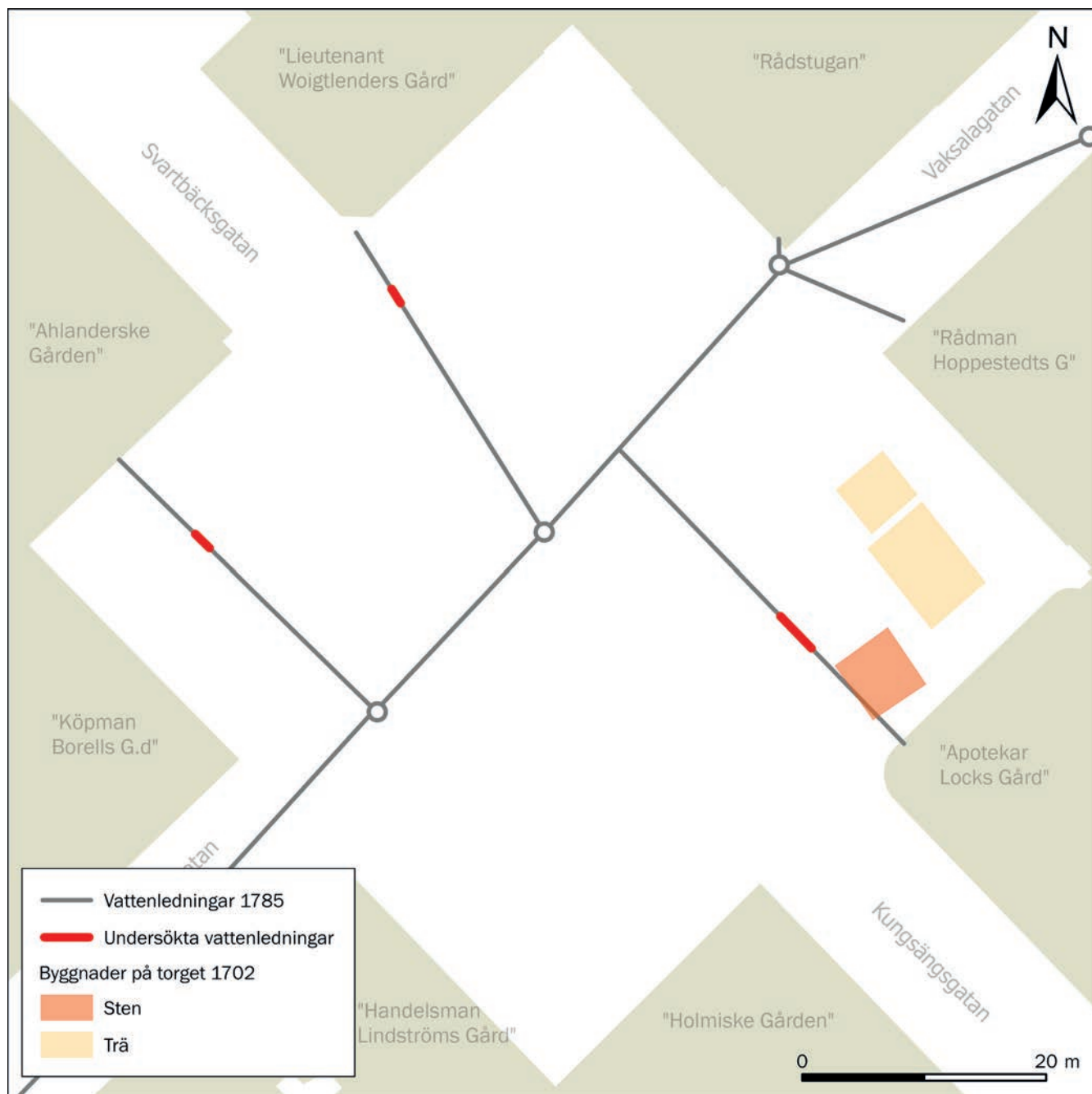
Figur 268. Detalj av det så kallade Nya torget från regleringsplanen 1643. På planen har i efterhand de tre stenhusen från 1645 införts. Dessa är Edenbergs hus (1), Lohrmans hus (2) och Sigfriddsons hus (3).

De vackra och säkerligen påkostade 1600-tals byggnaderna blev dock inte särskilt långlivade då de alla eldhärjades i den stora stadsbranden redan 1702. Därefter ersattes de av en mer modest 1700-talsbebyggelse åtminstone delvis samma grunder (se figur 10). Efter 1710 kom den tidigare Edenbergska gården som stadens rådhus. Förvåningsvärt få spår av de stora byggnader som legat vid torget har synts inom den undersökta torgytan. Några tydliga äldre markbeläggningar har heller inte kunnat dokumenteras då de förstörts av senare markarbeten och de många omläggningar som skett.

I en kartering över Uppsala från 1702 av Lars Hoffstedt (se figur 9) syns tre mindre fyrkanter markerade på torgytan inom det som i denna rapport kallats Kvadrant 3. Fyrkanterna kan identifieras enligt Sten Nyman på Riksarkivet, via uppgifter i en senare avritning av Ivar Rydeberg med hänvisning till Hoffstedt (Ryderberg 1930). Byggnaden i rött längst till höger har nummer 106 i Rydebergs plan och benämns Akademivaktens hus. Det är i praktiken studenthäktet, då universitetet var en egen jurisdiktion. Att byggnaden ritats med röd färg tyder på att den var uppförd i sten. Den mellersta byggnaden med nummer 107 benämns Mätarehuset och den vänstra med nummer 108 benämns Stadsvaktens hus, det vill säga stadens häkte. De båda sistnämnda byggnaderna är gula vilket tyder på att de var i trä (Sten Nyman personlig kommentar). Efter läget på kartan (figur 269) kan det förmodas att dessa byggnader berörts av undersökningarna 2022, men inget spår av dem stod att finna under mark. Om studenthäktet verkligen varit en stenbyggnad borde rester av denna ha påträffats i marken. Några spår av dessa byggnader finns inte i senare arkivupp-

gifter eller kartmaterial och det är därför möjligt att de aldrig fullbordades.

Till stadens modernisering kan det vattensystem som inrättades under 1600-talet räknas. Detta skulle i ett första skede förse slottet med vatten från S:t Eriks källa, men utökades under 1600-talets slut av på Olof Rudbeck d. ä. Han tog initiativ till en utbyggnad av vattensystemet genom fördelningsledningar med en del serviser till privata fastigheter i Fjärdingen och Svartbäcken. Ett äldsta nedgrävt avloppssystem i staden, som ersättning för de rännstenar som brukats i gatorna, kan dock härledas till 1700-talets slut (Flygt 1995:112–113, 146–147). På en besiktningsritning och avmätning av befintligt avloppssystem från 1785 över bland annat Stora torget anges att detta är omlagt (Se figur 269). Det äldsta systemet borde därför ha varit något äldre. Flera delar av detta system undersöktes vid de arkeologiska undersökningarna 2022 (figur 268) och samstämmigheten mellan de arkeologiska observationerna och planen är god men något förskjuten. Samtliga av de undersökta ledningarna bedömdes vara avloppsledningar och utgjordes av rektangulärt urholkade stockar med lock omsvepta med näver. Inom Yta 4 där den största delen kunde undersökas ledde röret fortfarande vatten vid undersökningstillfället. Inom Yta 4 var två träledningars inskarvade i varandra och nävret runt rören hade fastsatts med enkla nubbar. Den skarvade sektionen togs in som fynd (kontextgrupp 201, F1173). Från röret samlades också det enda makrofossilprovet från Skede VI in. Tyvärr fanns det inte några växtrester i materialet och utöver träflis och björknäver identifierades ett orange-gult fett av ej närmare bestämd sort i provet.

Figur 269. Plan över Stora torget med de avloppsledningar som karterades 1785 inlagda. Rött markerar de sträckor som berörts av undersökningen 2022. På planen ses också de i Hoffstedts kartmaterial från 1782 inlagda byggnaderna: Akademivaktens hus, Mätarehuset och Stadsvaktens hus.

Avslutande konklusion och utvärdering gentemot de vetenskapliga frågeställningarna

Efter sammanställning och redogörelsen ovan av skedesberättelsen över de huvudsakliga resultaten av undersökningen 2022 är det så dags att i en avslutande konklusion ställa resultaten mot de uppsatta vetenskapliga frågeställningarna. Frågeställningar sattes upp vid projektstart och reviderades under fältarbetets gång och besvaras nedan under respektive rubrik.

Platsens ursprungliga topografi

- Är det möjligt att fastställa platsens ursprungliga topografi och vilka markförhållanden fanns på platsen innan bebyggelsen vidtog?
- Finns den lagunbildning och eventuella tidig-medeltida hamnläge som tidigare föreslagits på platsen?

För frågan om platsens ursprungliga topografi kan fastställas är svaret med viss reservation; ja. Genom tre nya observationer som kunde göras vid undersökningen, tillsammans med en ny utvärdering av de tidigare presenterade borrhörens och en undersökning 2010 inom torget kan en ursprunglig svagt sluttande ursprunglig markyta åt sydväst rekonstrueras på omkring +4,9 – 5,3 meter över havet. Denna bör ha torrlagts och kunnat tas i anspråk efter år 1000. Den första bebyggelsen etablerats inom ytan i mitten av 1100-talet och då har platsen använts för bete och djurhållning. Inga spår av den tidigare förmodade lagunbildningen under Stora torget kunde ses vid undersökningen.

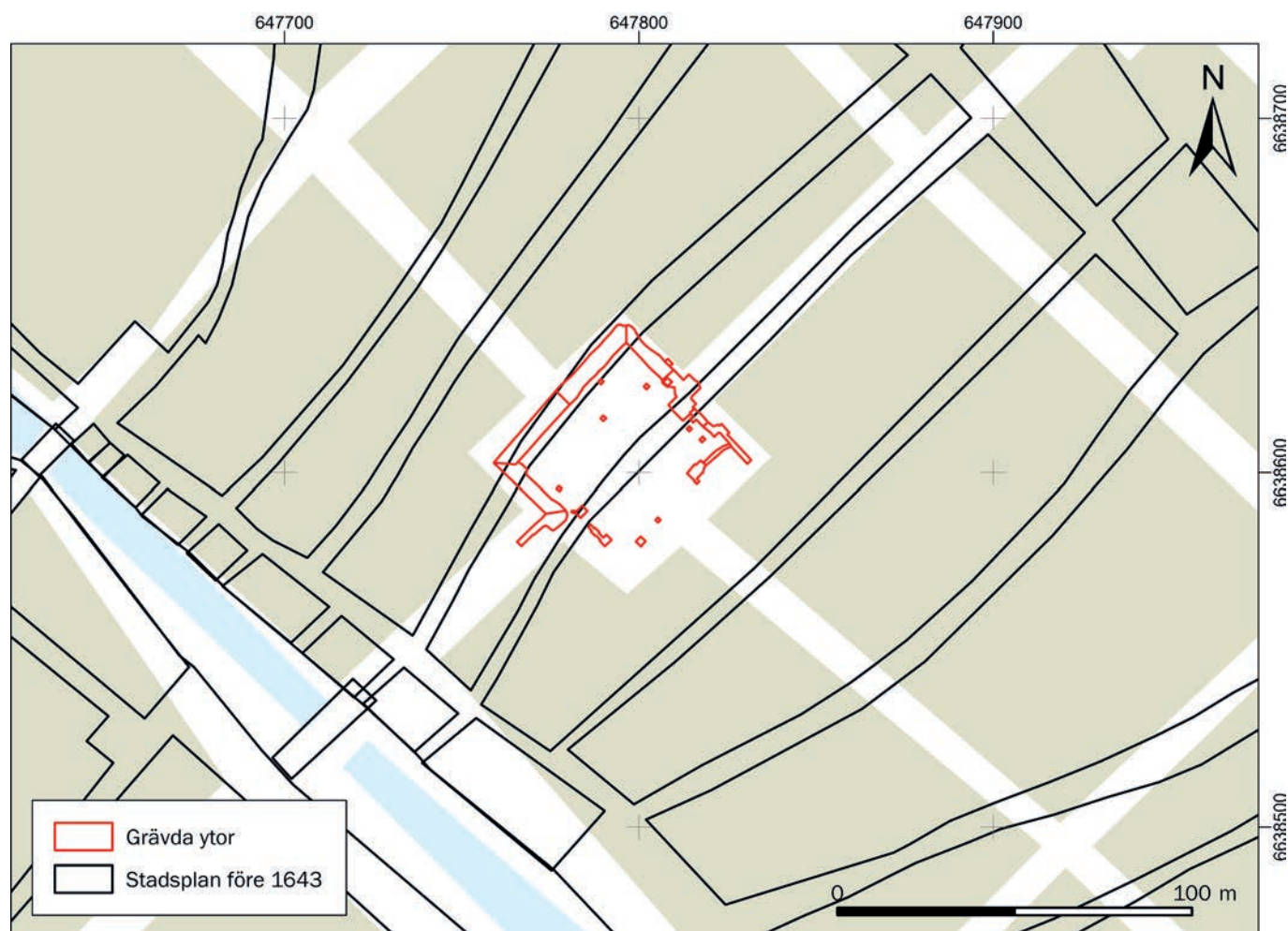
Platsens kronologiska utveckling

- Är det möjligt att skapa en översiktlig gemensam skedesindelning av bebyggelsen inom torget och mellan de enskilda schakten?
- När etableras den första bebyggelsen på platsen?
- Vilka brytpunkter och skiljen finns i bebyggelsen och hur relaterar dessa till den större och bredare kunskapen om utvecklingen i Östra Aros/Uppsala-forskningen?

Genom tillämpning av en generellt kontextuell metodik, generell dokumentation utifrån stratigrafiska principer och aktiv provtagningsstrategi med systematisk dendrokronologi har en gemensam skedesberättelse inom de olika undersökningsytorna kunnat upprättas trots utmaningen med en relativt begränsad undersökningsyta och uppdelade arbetsmoment över en längre arbetsperiod.

Den övergripande skedesindelningen har gjorts i sex skeden (Skede I-VI) och spänner över tiden från före 1150 fram till ca 1900, med en del sentida lämningar ända fram till 2022. Under Skede I, tiden fram till mitten av 1100-talet, torrläggs området och marken nyttjas i huvudsak för bete och aktiviteter kopplade till en närliggande bebyggelse. Den äldsta bebyggelse som kunnat iakttas inom de undersökta ytorna på Stora torget etableras under Skede II, det vill säga perioden från 1150 till 1250. Samtidigt etableras en äldre och tidigare okänd Strandgata, parallell med Fyrisån inom undersökningsytan. En tätare miljö som visar tecken på en mer regelrätt stadsbebyggelse, indelad i tomter inom kvarter mellan gator och gränder, etableras under Skede III, det vill säga perioden från 1250 till 1400. Den tidigare Strandgatan får nu en ny och tydligare sträckning med anslutande vattugränder. Den största strukturella förändringen under Skede IV, perioden från 1400 fram till 1550, är att Strandgatan nu läggs igen. Sannolikt överflyttas dess funktion till den närmare än belägna parallellgata som motsvarar dagens Östra Ågata. Därmed kan också det gatunät som skulle bli det rådande fram till regleringen under 1640-tal sägas vara etablerat inom undersökningsytan från Skede IV (figur 270).

Under de eftermedeltida skedena V och VI, tiden från 1550 fram till stadsregleringen 1643 och tiden från regleringen fram till ca 1900, är spåren av bebyggelse mer fragmenterade på grund av större påverkan från sentida markgrepp och ledningsdragningar. För dessa skeden, särskilt Skede VI, finns dock bättre skriftligt källmaterial. För Skede V finns spår av bränder som kan kopplas med den stora stadsbranden 1543 och från Skede VI finns förutom själva Nya torget och stadsresidens byggda i sten, även spår av modernisering genom de äldsta ledningssystemen i staden.

Figur 270. Renritning av den så kallade Regleringskartans äldre gatunät lagd ovan den moderna fastighetskartan och undersökningsområdena från 2022 års undersökning. Det kunde konstateras att regleringskartan, med en ny rektifiering av gatunätet utifrån den idag stående bebyggelsen, visade god samstämmighet med de 2022 dokumenterade gatusträckningarna inom Stora torget, från och med Skede IV.

Bebyggelsens utformning och innehåll

- Vilken karaktär/vilka karaktärer har miljön inom undersökningsytan?
- Kan vi spåra likartade eller skilda aktiviteter och strategier inom ytan och över tid?
- Kan vi se en indelning med tomtgränser och andra strukturer?
- Hur relaterar dessa i så fall till tidigare iakttagelser och stadsplansrekonstruktioner i närområdet?

Miljön inom undersökningsytan visar för de medeltida skedena II – IV en karaktär av för perioden förhållandevis ordinära stadshushåll med ett relativt stort inslag av djurhållning och hantverk. De äldsta skedena I och II är mindre undersökta och fyndmaterialet ger färre ledtrådar till karaktä-

risering av bebyggelsens innehåll. En mer regelrätt stadsbebyggelse med markerade tomter och gårdslägen etableras under Skede III för att under Skede IV framstå som väl etablerad.

Någon minskning i aktivitet under 1300-talets senare del och 1400-tal kan inte ses i materialet så som vid andra Uppsalaundersökningar. I det eftermedeltida Skede V är resultaten mer fragmentariska och svårare att karaktärisera i fråga om status på hushåll och inriktning av aktiviteter. I Skede VI finns endast ett fåtal spår av bebyggelsen utmed det då etablerade torget och någon närmare karaktärisering låter sig inte göras utöver att en mer modern stadsbebyggelse nu börjat ta form, med ett för tiden större fokus på avfallshantering och hygien. Vi vet från skriftliga källor att detta inte var situationen för andra delar av bebyggelsen i det tidigmoderna Uppsala (ex Ljung 1954). Därmed kan man anta att behovet av renhållning varit högre på torget och i stadens administrativa och absoluta centrum (Gamla torget).

Även om möjligheterna till rekonstruktion av enskilda byggnader och hushåll har begränsats av schaktningsövervakningens förutsättningar i form av ledningsdragning och mindre ytor, är det möjligt att framför allt rekonstruera en del av gatunätet och den medeltida stadsplanen i det äldsta Uppsala. Genom att lägga samman nya observationer, främst från Skede II och III, med tidigare dokumenterade gator i stadsrummet är det möjligt att forma nya hypoteser om den äldsta stadsplanen. Det är tydligt att ett äldsta skikt av gatunät, med de här benämnda Strandgatan och Vaksalagatans föregångare, över tid har kompletterats med nya sträckningar, samt att äldre sträckningar i ett större utsnitt av staden igenlagts redan under medeltid. Det äldsta skiktet och befintlig bebyggelse som senare framgår av regleringskartan har tydliga medeltida rötter och i området för torget förhållande vis god samstämmighet med de arkeologiska iakttagelserna (se även figur 268 nedan). Det är också tydligt utifrån de arkeologiska resultaten att regleringskartans tidsdjup i enskilda detaljer och olika områden måste ifrågasättas och bearbetas. Regleringskartan kan inte tas som giltig för hela medeltiden precis som resultatet av undersökningen 2022 på torget, inte kan antas gälla för andra delar av staden.

Slutord och vidare potential

Avslutningsvis står det nu klart att den arkeologiska undersökningen på Stora torget under 2022 bidragit med ny kunskap om den medeltida och tidigmoderna staden. Resultaten har också skapat nya förutsättningar för förnyad och fördjupad vidare forskning. Genom att motbevisa äldre hypoteser och framlägga nya understryker denna rapport behovet av en pågående och ständigt reviderad stadshistorik, kompletterad av arkeologiska resultat. För torget gäller detta kunskap om den äldre stadsplanen, stadens bebyggelse och infrastruktur liksom fyndmaterial. Genom fyndmaterialet tillsammans med den kontextuella metodiken, om än fragmentiserad av tidigare ingrepp, finns en möjlighet att över tid spegla förändringar i aktiviteter som försiggått i olika delar av staden och inom dess olika stadsgårdar.

Genom undersökningen på Stora torget och det framtida bevarande av föremål med hög informationspotential i Upplandsmuseets magasin, har förutsättningar skapats för att bättre förstå stadsutvecklingen i det äldsta Östra Aros och senare Uppsala.

Administrativa uppgifter

Uppdragsnummer Fornreg: 202200029

Plats: Dragarbrunn 1:2, Uppsala kommun, Uppland

Fornlämningsnummer: L1941:2293

Fornlämningstyp: Stadslager

Typ av undersökning: Schaktningsövervakning

Orsak till undersökning: Ledningsarbete och nybyggnation

Uppdragsgivare: Uppsala kommun, Stadsbyggnadsförvaltningen

Fältarbetsperiod: 20220121-20221028

Upplandsmuseets projektledare: Joakim Kjellberg

Upplandsmuseets personal: Adam Hultberg, Karin Stenström, Ebba Drugge, Malin Lucas, Anna Ölund, Robin Lucas, Per Frölund

Upplandsmuseets diarienummer: 653-2021

Upplandsmuseets projektnummer: 8858

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-6584-2021, 2021-12-16

Koordinat- och höjdsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: 1175 fyndposter, varav 266 gallrades. Förvaras i Upplandsmuseets magasin i väntan på fyndfördelning.

Referenser

Arkiv

Upplandsmuseets fotoarkiv.

Upplandsmuseets topografiska arkiv.

Alvin

Riksarkivet

Lantmäteriet

Muntliga uppgifter

Nyman, Sten. Riksarkivet. Mail: 2023-11-06.

Syse, Bent. Fd museichef Upplandsmuseet. Telefonsamtal 2022-05-30.

Amica Sundström, Textilantikvarie Statens historiska museer. Besök 2022-09-05.

Magnus Källström, Runverket/Riksantikvarieämbetet. Besök 2022-11-07.

Torun Zachrisson, Forskningschef Upplandsmuseet. Mail 2021-12-02.

Litteratur

Andersson, G. 2016. Timmerbyggnader: tematiska undersökningar av traditionella timringsmetoder.: Hantverkslaboratoriet, Göteborgs universitet. Mariestad.

Anund, J. 1998. Mångsysslare, småstäder och klassresor. Nordens bronsbantverk som exempel på möjligheter inom socialarkeologin. Meta medeltidsarkeologisk tidskrift 1998/4: 38–62.

Anund, J. 1999. En trädopfunnt från 1300-talets Uppsala, eller - var låg Sankta Maria kyrka 1221? I årsboken Uppland 1999. Upplands fornminnesförenings förlag. Uppsala s.95–108.

Anund, J., R. Carlsson & B. Syse. 2001. Uppsalas medeltid och 1600-talets kartor. I årsboken Uppland 2001. Upplands fornminnesförenings förlag. Uppsala. S. 65–112.

Anund, J. 2008. Uppsalas första två hundra år-när var det-och hur gick det till? I: H. Andersson, G. Hansen & I. Øye. (red.) De første 200 årene: nytt blick på 27 skandinaviske middelalderbyer. UBAS Nordisk 5. Universitetet i Bergen. Bergen.

Beronius Jörpeland, Lena (red.), 2000. Vid Fyrisån - arkeologi i Östra Aros. Projekt Uppdragsarkeologi 1. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Broberg, B., Hasselmo, M., Carlsson, K., 1981. Keramik, kammar och skor från 7 medeltida städer. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Stockholm.

Brorsson, T. 2021. "Keramiken från Sankt Mikael 16", Kvarteret Sankt Mikael 16, lämningsnr 1988:5459, Lunds stad och kommun, Skåne län, Arkeologisk undersökning 2019, red. Stefan Larsson & Sofia Lindberg, Kulturens rapporter nr 10, Kulturen. Lund.

Bäck, M. 2000a. Analys av svartgods och stengodskeramik, i L. Beronius Jörpeland (red.) Vid Fyrisån : arkeologi i Östra Aros s. 92–110. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Bäck, M. & M. Roslund. 2017. Kökets och bordets kärl i medeltidens Nyköping - internationellt varu-byte och östsvensk urbanisering, i P. Carelli (red.) Den nya köpingen: perspektiv på Nyköpings äldsta historia. s. 53–91. Stockholm: Arkeologerna, Statens historiska museer.

Bäck, M., O. Stilborg & T. Westberg. 2017. Keramik bland levande och döda. Utbyggnad av Ostkustbanan genom Gamla Uppsala Rapport 2017:1_15 Arkeologisk undersökning Uppsala län; Uppland; Uppsala kommun; Uppsala socken; Gamla Uppsala 20:1, 21:13, 21:27 m.fl.; Uppsala 134:4, 240:1, 284:2, 586:1, 597:1, 603:1, 604:1, 605:1 och 606:1. Stockholm: Arkeologerna, Statens historiska museer

Bäck, M., J. Kjellberg, J. Westberg, T. & Sunding, E. Manus. Kvarteret Traktören, Enköping, pågående rapportarbete. Arkeologerna/Upplandsmuseet.

- Dahlbäck, G. 1986. En stad i staden: om domkyrkans ekonomiska betydelse för Uppsala under senmedeltiden. I: N. Cnattingius & T. Nevéus (red.) Uppsala stads historia 7. s. 171–190. Uppsala: Uppsala Historiekommité.
- De Groote, K. 2008. Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen: techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oude-naarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw). Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed.
- Egan, G. 1998. Medieval finds from excavations in London. 6, The medieval household: daily living c.1150-c.1450. London: HMSO.
- Ehn, Ola. 1965. Olof Sigfridssons hus och gård vid Stora torget i Uppsala I. Skedet 1640-talet-1839. Årsboken Uppland 1965.
- Elfwendahl, M. & P. Kresten. 1993. Geoarkeologi inom kvarteret Bryggaren: arkeologiska artefakter av sten från det medeltida Uppsala. Stockholm: Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum.
- Elfwendahl, M. 1999. Från skärva till kärl: ett bidrag till vardagslivets historia i Uppsala. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Ersgård, L. 1986. Expansion och förändring i Uppsalas medeltida bebyggelse. I N. Cnattingius & T. Nevéus (red.) Uppsala stads historia 7. Riksantikvarieämbetet/ Uppsala Historiekommité. Uppsala. 78–100.
- Fett, T.M., Schia, E., 1989. De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo, vol. 6, Hus og gjerder. Oslo.
- Flygt, B. 1995. Uppsalas tekniska historia. Uppsala stads historia VI:12. Uppsala kommun. Uppsala.
- Gaimster, D. 1997. German stoneware 1200-1900: archaeology and cultural history: containing a guide to the collections of the British Museum, Victoria & Albert Museum, and Museum of London. London: Published for the Trustees of the British Museum by British Museum Press.
- Gustafsson, J.H. 1986. Uppsalas medeltida stadsplan, sedd i ljuset av de senaste 20 årens arkeologiska 279Bibliografi undersökningar. I: N. Cnattingius & T. Nevéus (red.) Uppsala stads historia 7. Riksantikvarieämbetet/ Uppsala Historiekommité. Uppsala. S. 191–220
- Gustafsson, Jan Helmer och Ehn, Ola (red.), 1984. Kransen: ett medeltida kvarter i Uppsala. Upplands fornminnesförening. Uppsala.
- Göthberg, H. Manus. Östra Aros och det äldre vägnätet. Kommande artikel (prel. 2017) till slutpublication av forskningsprojektet Östra Aros i skuggan av Gamla Uppsala. Upplandsmuseet.
- Haggren, G. 2011. Bordskultur och glashandel i renässansens Nordeuropa. Hikuin 37: 123–123. —.
- Haggren, G. 2014. Bohemian glass in the north: producers, distributors and consumers of Late Medieval vessel glass. I: G. Hansen, S. Ashby & I. Baug. (red.) Everyday products in the Middle Ages: crafts, consumption and the individual in Northern Europe c. AD 800 1600: 319–338. Oxford: Oxford books.
- Henricson, L.G. 2006. Hålglas i Sigtuna – 300-tal till 1900-tal. Situne Dei: årsskrift för Sigtunaforskning. Sigtuna. S. 37–53.
- Hultberg, A. 2025/manus. Bankvalvsarkeologi – arkeologisk undersökning i Bankuset, kvarteret Lejonet. Upplandsmuseet rapport.
- Johansson, E. 2013. Younger Grey Ware. Lund Archaeological Review 18: 61–71
- Johansson, M. 2019. Keramiken i Huvudskede 3 & 4. I: Lagerstedt, Anna (red). En stad växer fram–Människor och bebyggelse i kvarteret Fältskären, Enköping 1050–1350. Rapporter från Arkeologikonsult 2019:2673. Upplands Väsby.
- Karlsson, J. 2016. Spill: om djur, hantverk och nätverk i Mälardalen under vikingatid och medeltid. Department of Archaeology and Classical Studies, Stockholm University. Stockholm.
- Kjellberg, Joakim och Qviström, Linda, 2008. Östra Ågatan och Bangårdsgatan. Kulturlager och konstruktioner längs Fyrisån, medeltid och nyare tid. Upplandsmuseets rapporter 2008:18. Uppsala.

- Kjellberg, J. 2006. Fyrisån och Uppsalas årum – en historisk överblick. I årsboken Uppland 2006. Uppsala. S. 53-68.
- Kjellberg, J. 2021. Den medeltida stadens dynamik – urbanitet, sociala praktiker och materiell kultur i Uppsala 1100–1550. Uppsala universitet. Uppsala
- Kjellberg, J. 2022. Angående arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom del av fornlämning L1941:2293, Dragarbrunn 1:2, Uppsala kommun (Lst dnr: 431-4701-2022). Skrivelse Upplandsmuseet.
- Kjellberg, J., Johansson, E., Brorsson, T., & Stevens, T. 2024. Äldre rödgods från Studentholmen i Uppsala: en undersökning av proviniens genom XRF och ICP analys. META–Historiskarkeologisk tidskrift, 61-78.
- Kjellberg, J. Manus. Hamn och strandgata i det äldsta Östra Aros. Kommande artikel (prel 2017) till slutpublikation av forskningsprojektet Östra Aros i skuggan av Gamla Uppsala. Upplandsmuseet.
- Koksvik Lund, G. 2013. Spill i middelalderens by samfunn. En arkeologisk analyse av spillmateriale fra Bergen. I: Øye, I. (red.). Small things forgotten. Locks and keys & board games. Bryggen papers. Bergen.
- Källström, M. 2019. K-blogg 2019-11-26. Riksantikvarieämbetet. <https://k-blogg.se/?s=2019+sked>
- Linaa, J. 2006. Keramik, kultur og kontakter: køkken- og bordtøjets brug og betydning i Jylland 1350–1650. Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 56. Højbjerg: Jysk Arkæologisk Selskab. — (red.). 2021.
- Linaa, Jette. 2016. Urban consumption: tracing urbanity in the archaeological record of Aarhus c. AD 800-1800. Højbjerg: Jutland Archaeological Society.
- Lucas, Malin. 2021. Arkeologi under gågatan i Uppsala. Upplandsmuseet rapport 2021:17. Upplandsmuseet. Uppsala.
- Lucas, Malin, 2023. Drottninggatan-Västra Ågatan. Upplandsmuseets rapporter 2023:05. Uppsala.
- Lüdtke, H. & K. Schietzel. 2001. Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa. Bd 1, Text (Schriften des Archäologischen Landesmuseums 6). Neumünster: Wachholtz
- Nordström, A. 1996. Kammar från Uppsala ca 1150–1700. Om kamdateringar och kammar som kulturhistoriskt material. C-uppsats i medeltidsarkeologi. Medeltidsarkeologiska institutionen, Lunds universitet.
- Qviström, L. 2019. Rum utan utsikt. Fönster och ljus i medeltida byggnader. Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet. Stockholm.
- Schia, E., 1979. Laermaterialet., I Schia, E. (red.): De Arkeologiske Utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Feltene "Oslogate 3 Og 7". Bebyggelse rester Og Funng grupper. Oslo, pp. 47–58.
- Schia, E., 1977. Skomaterialet fra "Mindets tomt," I Schia, E (Red) De Arkeologiske Utgravninger Fra Gammlebyen, Oslo. Universitetsforlaget, Oslo, pp. 121–201.
- Schütz, B. 2009. Från Studentholmen till Högmossen. Årsboken Uppland 2009. Upplands fornminnesförenings förlag. Uppsala. S.134–150.
- Stenström, Karin, 2022. Medeltida och tidigmoderna lämningar i Vaksalagatan. Mellan Stora torget och Kungsgatan. Upplandsmuseets rapporter 2022:05. Uppsala.
- Sunding, Emelie, 2018a. Arkeologi på Forumtorget –ett medeltida trägolv i Uppsala. Upplandsmuseets rapporter 2018:05. Uppsala.
- Sunding, Emelie, 2018b. Kulturlager och konstruktioner i Kungsängsgatan i Uppsala. Upplandsmuseets rapporter 2018:15. Uppsala.
- Sundquist, Nils, 1935. Stadshistoriska undersökningar i Uppsala 1934. Kommittén för tillvaratagande av fornfynd bildande och första verksamhetsår. Upplands fornminnesförenings tidskrift 45:1. Uppsala.
- Syse, Bent och Kjellberg, Joakim, 2007. Kvarteret Rådstugan. Rapport 2007:16, Arkeologiska avdelningen. Uppsala.
- Qviström, Linda, 2011. Fjärrkyla i Dragarbrunnsområdet. Lämningar från medeltid och nyare tid i Vaksalagatan, Dragarbrunnsgatan och Påvel Snickares gränd. Upplandsmuseets rapporter 2011:05. Uppsala.

Qviström, Linda, 2019. Rum utan utsikt: fönster och ljus i medeltida byggnader. Stockholms universitet. Stockholm.

Roscams, S. 2001. Excavation. Cambridge Manuals in Archaeology. Cambridge.

Rydeberg, I. 1930. Beskrivning till Historisk stadsplan över Upsala. Uppritad efter 1702 års, samt äldre, mätningar och inlagd på 1880 års Stadsplan med tillämpning av 1927 års triangelmätning över Upsala stad. Utarbetad år 1930 av Ivar Rydeberg. Riksarkivet SE/ULA/12293/2/0028:00001.

Vlierman, K. 1996. Van Zintelen, van Zintelroeden ende Mossen....Een breekmethode als hulpmiddel bij het dateren van scheepswrakken uit de Hanzetijd. Nederlands Instituut voor Scheeps- en onderwaterArcheologie. Lelystad.

Wahlberg, Mats, 1994. Uppsalas gatunamn. Uppsala stads historia IX:1. Uppsala kommun, Stadsarkivet.

Wahlberg, Mats, Manus/2025. Uppsalas gatunamn. Uppsala stads historia IX:1. Uppsala kommun, Stadsarkivet. Ny utgåva med tillägg.

Zachrisson, T. 2022. Hamn, tingsplats och tidiga kyrkliga miljöer. Runstenarna i Östra Aros. I: Zachrisson & Källström (red). Tyde den som kan. En upptäcktsfärd bland Upplands runstenar. Upplandsmuseets skriftserie 13. Uppsala.

Ölund, Anna. 2011, Stora Torget. Kulturlager vid Stora Torget och Påvel Snickares gränd. Upplandsmuseets rapporter 2011:06. Uppsala.

Bilagor, digitala

Bilaga 1. Kontexter

Bilaga 2. Fyndlista

Bilaga 3. Dendrokronologi

Bilaga 4. ¹⁴C analys

Bilaga 5. Osteologi – översiktlig analys

Bilaga 6. Osteologi – fördjupad analys

Bilaga 7. Makrofossilanalys

Bilaga 8. Parasitanalys

Bilaga 9. Konserveringsrapport